

Polonia Sacra

Rev. Marian Śuráb Recommendations of Pope Francis on Rhetoric • **ks. Stanisław Dyk** Udział świeckich w dziele ewangelizacji... • **ks. Leszek Szewczyk** „Serca zostały wypróbowane”. Wpływ pandemii COVID-19 na przepowiadanie słowa Bożego... • **Stanisław Kyc osb** Kontekst postaw ludzkich w przepowiadaniu ekologicznym papieża Franciszka • **Sebastian Wiśniewski omi** Amplifikacja wezwania do nawrócenia w wypowiedziach papieża Franciszka • **ks. Jerzy Swędrowski** Misyjne przeobrażenie Kościoła: tradycyjne i nowe funkcje parafii • **Małgorzata Pagacz usjk** Misja osób konsekrowanych we współczesnym świecie... • **Tomasz Krzesik omi** Metamorfoza czy transformacja doktryny Kościoła w nauczaniu Franciszka? • **ks. Arkadiusz Cygański** Dialog Pana ze swoim ludem. Przepowiadanie słowa Bożego i duszpasterstwo • **ks. Wiesław Pieja** Godność osoby ludzkiej podstawą odpowiedzialności za ekologię w „Laudato si” i „Fratelli tutti”

volume
26
2022
2 issue

Polonia Sacra

26 (2022) nr 2

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Wydział Teologiczny

Polonia Sacra · Czasopismo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

Czasopismo jest indeksowane w międzynarodowych bazach danych

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.cejsh-fcc2c184-oede-4010-966e-13c457bb6b85>), Central and Eastern European Online Library (CEEOL, <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1617>), IC Journals Master List (<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=27873>), ERIH PLUS (<https://db.nsd.uib.no/publiseringsskanaler/erihplus/periodi-cal/info?id=486839>), Polish Scientific and Professional Electronic Journals Arianta (<https://arianta.pl/#/czasopismo/12327>).

Zespół redakcyjny

redaktor naczelny – prof. dr hab. Henryk Sławiński (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), zastępca redaktora naczelnego – prof. dr hab. Dariusz Kasprzak oFMcap (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), sekretarz redakcji – dr hab. Witold Ostafiński (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), członkowie redakcji: Prof. Emmanuel Agius (University of Malta), dr hab. Roman Bogacz (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), prof. dr hab. Leonard Fic (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), dr hab. Andrzej Jastrzębski oMi (St. Paul University in Ottawa), ks. dr hab. Jan Klinkowski (Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu), dr hab. Marcin Majewski (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), Prof. Dr. Ludwig Mödl (Ludwig-Maximilian-Universität München), dr hab. Przemysław Nowakowski (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), Dr. Filip de Rycke (Sint-Janscentrum's-Hertogenbosch), Prof. ThDr. Marian Šuráb, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave), Prof. Dr. Janez Vodičar (Univerza v Ljubljani), dr Lech Wołowski (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie)

Redaktorzy tematyczni

ks. dr hab. Roman Bogacz (prof. Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie) – bibliistyka, ks. prof. dr hab. Wojciech Żyzak (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie) – duchowość i teologia moralna, dr Lech Wołowski (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie) – ekumenizm, ks. dr hab. Przemysław Nowakowski (prof. Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie) – liturgia, ks. prof. dr hab. Henryk Sławiński (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie) – teologia pastoralna, prof. dr hab. Dariusz Kasprzak oFMcap (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie) – teologia systematyczna

Rada naukowa

Prof. Dr. Habil. Marco Benini (PhD, The Catholic University of America), Prof. Johannes Brantl (Theologische Fakultät Trier), ks. prof. dr hab. Zygfryd Glaeser (Uniwersytet Opolski), Prof. DDr. Peter Claus Hartmann (Universität Mainz), prof. Branko Klun (Univerza v Ljubljani), Dr Joshua Madden, Ph.D. (S. T. L. Ave Maria University in Florida), Prof. Stephen Morgan (University of St. Joseph in Macau), prof. dr hab. Adelajda Sielepin CHR (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), Prof. Dr. habil. Josef Spindelböck (Philosophisch-Theologische Hochschule St. Pölten), ks. prof. dr hab. Jan Daniel Szczurek (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), prof. ThDr. Peter Šturák, PhD. (Prešovská Univerzita v Prešove), doc. ThDr. Peter Tirpak, PhD. (Prešovská Univerzita v Prešove), Prof. Dr. Joachim Wiemeyer (Ruhr Universität Bochum)

Zespół recenzentów

ks. prof. dr hab. Krzysztof Bardski (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), Rev. Dr John Anthony Berry (University of Malta), dr hab. Wiesław Block oFMcap (prof. Pontificia Università Antonianum), ks. prof. dr hab. Józef Budniak (Uniwersytet Śląski w Katowicach), ks. prof. dr hab. Janusz Bujak (Uniwersytet Szczeciński), ks. prof. dr hab. Marek Chmielewski (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), prof. dr hab. Andrzej Derdziuk oFMcap (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), Rev. Dr. John Dupuche (Australian Catholic University), ks. prof. dr hab. Stanisław Dyk (Katolicki Uni-

wersytet Lubelski Jana Pawła II), ks. prof. dr hab. Stanisław Dziekoński (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), Prof. DDR. Markus Enders (Universität Freiburg), ks. prof. dr hab. Krzysztof Gózdź (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), ks. dr hab. Janusz Gręźlikowski (prof. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), ks. dr hab. Lech Król (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), PD Dr. Michaela C. Hastetter (Universität Freiburg), ks. dr hab. Adam Kalbarczyk (prof. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), ks. dr hab. Andrzej Kiciński (prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II), ks. dr hab. Jacenty Mastey (prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II), Prof. Dr. Philipp Müller (Universität Mainz), ks. prof. dr hab. Leon Nieścior (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), ks. prof. dr hab. Jacek Nowak (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), Dr. Bernard Pottier (Institute of Theological Studies in Brussels, Belgium), prof. dr hab. Roland Prejs OFMCap (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), ks. dr hab. Andrzej Pryba (prof. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), ks. dr hab. Stefan Radziszewski (Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu), dr hab. Agnieszka Sieradzka-Mruk (Uniwersytet Jagielloński), dr hab. Ryszard Skrzyński (prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II), ks. dr hab. Piotr Stanisław (prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II), ks. dr hab. Maciej Szczepaniak (prof. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), ks. prof. dr hab. Leszek Szewczyk (Uniwersytet Śląski w Katowicach), Dr. Marc Timmermans (Institut d'Études Théologiques, Bruxelles, Belgique), prof. dr hab. Paweł Warchoła OFMCOp (Akademia Katolicka w Warszawie), ks. prof. dr hab. Norbert Widok (Uniwersytet Opolski), ks. dr hab. Zbigniew Zarembki (prof. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu)

Redakcja językowa

dr Jadwiga Zięba (język polski), Elizabeth Mazur, Lisa Sydney Sadowski (język angielski), Maria Rosaria Goffredo (język włoski), Sandra Morawski, Theresia Leimer (język niemiecki), Irene Obradors Palau (język hiszpański), Viviane De Rycke-Verhoeven (język francuski)

Fotografia na okładce

Bazylika św. Piotra w Rzymie

Projekt layoutu i łamanie

Piotr Pielach

Copyright © 2022 by Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (cc by 4.0)

ISSN 1428-5673 (wersja drukowana)

ISSN 2391-6575 (wersja online, referencyjna)

Adres redakcji

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie · Wydział Teologiczny
31-002 Kraków · ul. Kanonicza 9

Wydawca

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie · 31-002 Kraków · ul. Kanonicza 25

Informacje dla Autorów

„Polonia Sacra” to czasopismo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie założone w 1918 roku przez ks. dr. Jana Nepomucena Fijałka, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, zostało wznowione w 1997 roku na ówczesnej Papieskiej Akademii Teologicznej. W czasopiśmie publikowane są artykuły, sprawozdania i recenzje z dziedziny teologii.

Redakcja przyjmuje jedynie niepublikowane dotąd teksty, zredagowane zgodnie z wymogami dla autorów Wydawnictwa Naukowego UPJPII. Tekst powinien mieć klarowny układ: wstęp określający cel i strukturę wywodu (ewentualnie także stan badań nad zagadnieniem), część merytoryczną i podsumowanie zawierające wnioski. Artykuły powinny mieć objętość 20–40 tys. znaków ze spacjami wraz przypisami, bibliografią, metadanymi i abstraktami oraz być zaopatrzone w:

1. Numer ORCID, e-mail i afiliację (miejsce zatrudnienia) pod nazwiskiem autora.
2. Notę biograficzną (do 40 wyrazów) w pierwszym przypisie przy nazwisku.
3. Tytuł, abstrakt w języku polskim (750–1000 znaków ze spacjami, tj. 100–120 słów) i słowa kluczowe.
4. Tytuł, abstrakt w języku angielskim (750–1000 znaków ze spacjami, tj. 100–120 słów) i słowa kluczowe.
5. Bibliografię ułożoną w porządku alfabetycznym na końcu artykułu.
6. Informacje o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów, jeśli takie wsparcie zostało udzielone.
7. Abstrakt artykułu powinien zawierać: (1) określenie problemu podjętego w artykule; (2) strukturę przeprowadzonej analizy; (3) metodę; (4) główny wynik albo wniosek analiz.
8. Średni czas oczekiwania na publikację artykułów, które uzyskały pozytywne recenzje (*double-blind review*) i zostały zaakceptowane przez redakcję, wynosi 180 dni.

Aby przeciwdziałać przypadkom *ghostwriting* i *guest authorship* redakcja wymaga ujawnienia wkładu poszczególnych autorów w powstanie publikacji, szczególnie jeśli chodzi o autorstwo koncepcji, założeń, metod i poszczególnych fragmentów tekstu. Konieczne jest również informowanie redakcji o źródłach finansowania publikacji. Ponieważ *ghostwriting* i *guest authorship* stanowią przejawy nierzetelności naukowej, autorzy artykułów proszeni są o składanie w redakcji wraz z manuskrytem odpowiednich deklaracji dotyczących wkładu merytorycznego i finansowego podmiotów przyczyniających się do powstania publikacji. Wszelkie przejawy nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów.

Artykuły przesłane do publikacji podlegają ocenie dwóch niezależnych recenzentów spoza jednostki naukowej autora według procedury, w której autorzy i recenzenci nie znają swoich tożsamości (*double-blind review*). Kryterium recenzji, poza metodologiczną i merytoryczną poprawnością, jest oryginalność koncepcji i wkład w rozwój nauk teologicznych. Szczegółowe informacje na stronie: <https://czasopisma.upjzp2.edu.pl/poloniasacra>.

Zasady wydawnicze

1. Stosujemy przypisy dolne; numer przypisu (cyfry arabskie) w tekście umieszczamy przed znakiem interpunkcyjnym kończącym zdanie lub jego część.
2. W opisach bibliograficznych stosujemy prostą wersję zapisu przecinkowego (przecinek po tytule winien być zapisany czcionką prostą, nie kursywą).
3. W przypadku dwóch lub więcej miejsc wydania rozdzielamy je półpauzą bez spacji.
4. Nie podajemy nazw wydawnictw.
5. Między numerami stron wpisujemy półpauzę – (a nie dywiz), bez spacji.
6. Wskazując stronę i następną, stosujemy zapis: s. 16n (lub wiersz 5n) oraz s. 16nn (lub wiersze 5nn).
 - A. F. Dziuba, *Dynamika wiary*, Częstochowa 1997, s. 70–109.
 - L. Uspieński, *Teologia ikony*, tłum. M. Żurowska, Poznań 1993, s. 23.
 - J. Green, *Teologia*, w: *Teologia dziś*, red. J. Kowalski, Kraków 2001, s. 73n.
7. Tytuły czasopism podajemy czcionką prostą w cudzysłowie; poszczególne elementy opisu bibliograficznego czasopism zapisujemy w sposób następujący: numer rocznika (rok wydania) numer zeszytu w roku.
 - H. Sławiński, *Problematyka polityczna w kazaniu*, „Polonia Sacra” 31 (2012) nr 2, s. 17–39.

Spis treści

- 7 **Rev. Marian Šuráb**
Recommendations of Pope Francis on Rhetoric
- 33 **ks. Stanisław Dyk**
Udział świeckich w dziele ewangelizacji.
Inspiracje Franciszka
- 53 **ks. Leszek Szewczyk**
„Serca zostały wypróbowane”. Wpływ pandemii COVID-19 na przepowiadanie słowa Bożego — inspiracje papieża Franciszka
- 77 **Stanisław Kyc OSB**
Kontekst postaw ludzkich w przepowiadaniu ekologicznym papieża Franciszka
- 101 **Sebastian Wiśniewski OMI**
Amplifikacja wezwania do nawrócenia w wypowiedziach papieża Franciszka
- 119 **ks. Jerzy Swędrowski**
Misyjne przeobrażenie Kościoła: tradycyjne i nowe funkcje parafii
- 137 **Małgorzata Pagacz USJK**
Misja osób konsekrowanych we współczesnym świecie w ujęciu papieża Franciszka
- 159 **Tomasz Krzesik OMI**
Metamorfoza czy transformacja doktryny Kościoła w nauczaniu Franciszka?
- 181 **ks. Arkadiusz Cygański**
Dialog Pana ze swoim ludem. Przepowiadanie słowa Bożego i duszpa-sterstwo

203 ks. Wiesław Pieja

Godność osoby ludzkiej podstawą odpowiedzialności za ekologię
w „Laudato si’” i „Fratelli tutti”

Rev. Marian Šuráb

Comenius University in Bratislava

marian.surab@frcth.uniba.sk

 <https://orcid.org/0000-0003-4977-1386>

Recommendations of Pope Francis on Rhetoric

 <https://doi.org/10.15633/ps.26201>

Rev. Marian Šuráb – Prof. ThDr., PhD. lectures on pastoral theology, homiletics, and rhetoric at the Faculty of Roman Catholic Theology of Sts. Cyril and Methodius, Comenius University in Bratislava, at the Department of Practical Theology. He is a priest of the Nitra diocese.

Article history • Received: 21 Nov 2021 • Accepted: 27 Feb 2022 • Published: 30 Jun 2022

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstract

Recommendations of Pope Francis on Rhetoric

Pope Francis cares about the quality of homilies. He confirmed this in the exhortation *Evangelii gaudium*, in which he presented twenty-four points on the homily. Several of them contain recommendations about the manner of preaching. Strong content is not enough for a good homily; the presentation must be appropriate. Ancient and Christian rhetoric as well as modern communication theory all deal with the quality of discourse. The Pope reiterated the importance of the preacher to speak properly, use appropriate language, speak simply and clearly, be mindful of the vocal aspect of their speech, to use appropriate gestures and not to speak for too long.

Keywords: Pope Francis, rhetoric, homily, preacher

Abstrakt

Retoryczne zalecenia papieża Franciszka dla kaznodziei

Papież Franciszek dba o jakość homilii. Potwierdził to także w adhortacji *Evangelii gaudium*, w której temat homilii podjął w 24 punktach. Kilka z nich odnosiło się również do zaleceń dotyczących formy raportowania. Dobra treść nie wystarczy na homilię. Musi być również odpowiednio przedstawiona. Zarówno starożytna, jak i chrześcijańska retoryka oraz współczesna teoria komunikacji mają doświadczenie z recytacją. Papież powtórzył, jak ważne jest, aby kaznodzieja mówił poprawnie, używał odpowiedniego języka, mówił prosto i wyraźnie, zwracał uwagę na stronę głosową przemówienia, używał odpowiednich gestów i nie mówił zbyt długo.

Słowa kluczowe: papież Franciszek, retoryka, homilia, kaznodzieja

Classical rhetoric created a set of rules to help speakers make their speeches effective. Thanks to St. Augustine, these principles became part of the Christian proclamation. Throughout history, they have been present to varying degrees in both the training of preachers and the preaching ministry. Today, classical rhetorical principles are conveyed by the communication theory. They can also contribute to the quality of preaching.

In the exhortation *Evangelii gaudium*, Pope Francis introduced 24 points on the homily. Some of them contain rhetoric advice. The current pope cares not only about the preaching material, but also about the way it is presented by preachers. In his exhortation, he mentions old and new principles from the fields of rhetoric and communication that are still relevant. He encourages preachers to try to apply them.

1. How to talk

It is unwise to categorically say about someone that he is an excellent or a bad preacher. It is usually a subjective evaluation. Nevertheless, there are certain recommendations that may help the preacher become a generally accepted speaker within the liturgical space. Anyone who rejects these recommendations risks making his speech unappealing. Pope Francis says that

some people think they can be good preachers because they know what ought to be said, but they pay no attention to how it should be said, that is, the concrete way of constructing a sermon... Concern for the way we preach is likewise a profoundly spiritual concern. It entails responding to the love of God by putting all our talents and creativity at the service of the mission which he has given us; at the same time, it shows a fine, active love of neighbour by refusing to offer others a product of poor quality¹.

A responsible preacher knows that it is not enough to have good preaching material; it is also necessary to know how to present it. If he thinks that it is enough to preach without any effort to improve his

¹ Francis, *Evangelii gaudium*, 156.

speech, he is betraying God's word. We believe that our nature is tainted by the original sin, and this also affects the area of public speaking. No preacher is perfect, but he can come close to perfection. Many deep thoughts are lost in our churches because preachers cannot express them appealingly.

The legacy of St. Augustine

In his work *De doctrina christiana*, Saint Augustine combined Christian preaching with the principles of rhetoric, which he was familiar with and mastered perfectly². God's truths alone do not require *ars oratoria*—the art of rhetoric. It is the man who needs rhetoric to be able to proclaim and accept God's truths as appropriately as possible. The task of Christian preaching is, above all, to help bring people to God. The magnificent heritage of *rhetorica christiana* should also help achieve this goal³. The whole of Augustine's preaching theory focuses on three principles of classical rhetoric: *docere, delectare, movere*. These are the *tria officia dicendi*—the three duties of a speaker. To these goals, Cicero adds three levels of rhetorical style: low (*plain*), middle (*temperate*), and high (*grand*).

Augustine considers it ideal for the preacher to speak wisely—*sapienter* and eloquently—*eloquenter*; he prefers wisdom to eloquence. The Holy Scriptures are the preacher's source of wisdom. He views them as an extension or continuation of the Incarnation⁴. Augustine's cardinal word is humility. For Christ “humbled himself, becoming obedient to death, even death on the cross” (Phil 2:8). This has implications for the Christian conduct: Christians must not be proud but humble. In Augustine's works and sermons, the letter to the Philippians is mentioned more than a thousand times. This principle of humility also affects public speaking. Christ has lowered himself and therefore *sermo humilis* (humble speech) is an appropriate means of Christian proclamation. That is why the gospel can be more believable proclaimed by a preacher

² Cf. Augustín, *O kresťanskej náuke. O milosti a slobodnej vôli*, Prešov 2004, p. 126–127.

³ Cf. W. Ryczek, „*De rhetorica christiana*” św. Augustyna: między filologią a filozofią, in: *Studia Rhetorica*, red. M. Choptiany, W. Ryczek, Kraków 2011, p. 223.

⁴ Cf. D. Vopřada, *Svatý Augustin—Vánoční promluvy*, Praha 2015, p. 25.

with a stammer than by a brilliant orator. *Sermo humilis* can use a modern method (rhetoric) to announce the old message in a new way. That is how rhetoric remains in the service of theology and Church teachings. In view of Augustine's homiletical acceptance of rhetoric, Augustine the *praedicator* differs from the orator. Although it is true for both that the speaker has a relationship with the listener, only a *praedicator* can be said to be at the same time a listener to his God. This is a new understanding of the orator, which arose from the orator's relationship to the revealed Word and its overriding power. Rhetoric will enrich the proclamation if the preacher first lets himself be filled with God's word in prayer and contemplation⁵.

Contemporary ideas

The principles codified by classical rhetoric permeate the history of public speaking. Each subsequent period has enriched them with new knowledge. Today, these principles are conveyed by the modern communication theory. This is also inspiring for preachers. Contemporary recommendations have been discussed in many publications, both scholarly and popular. For example, in a book called *Talk Like TED* by Gallo Carmine, a communication expert. TED, an acronym of the English words *Technology, Education, Design*, is the name of a renowned annual conference that has already taken place in more than 130 countries around the world. Even Pope Francis was among the speakers: he addressed the world leaders in an 18-minute lecture at the 2017 TED conference. Gallo Carmine had analysed many public speeches and, in his book, presented nine elements that determine the success of a presentation. They are divided into three categories: *emotional*, i. e. those that capture the heart, *novel*, those that teach something new, and *memorable*, which present things in a way that cannot be forgotten.

The *emotional elements* stem from the lecturer's humanity. They are characterized by zeal, storytelling, and direct address of listeners. Enthusiasm is contagious. It is hard to inspire others if you are not inspired yourself. The language of many speakers is dry because they have no

⁵ Cf. W. Engemann, *Einführung in die Homiletik*, Tübingen–Basel 2002, p. 292; D. Vopřáda, *Svatý Augustin – Vánoční promluvy*, p. 63–64.

emotional connection to their topic. People who enjoy their work are often the best speakers. Good speakers are also great storytellers. A story is information with a soul. It confirms who we are. We all want confirmation that our lives have meaning. And nothing gives us stronger confirmation than when we connect through a narrative. The listeners' hearts and minds must be captured, and this can be achieved through storytelling. Thoughts are the currency of the 21st century, and stories allow that currency to remain in circulation. The strength of narratives lies in the fact that they let the listeners see the connections that are missing from abstract instructions.

Novelty in a speech brings along something new. Our brains are trained to look for new things that are out of the ordinary. The human brain loves novelty. When people are surprised, you can provide them with information. Originality can be achieved with new perspectives, surprising utterances, as well as a sense of humour. The best teachers and speakers are always thinking about new ways of presenting information. They are looking for a fresh look at old problems. People will ask: is it unusual? If a speaker is to offer new perspectives, he must love solitude. Only in solitude can he successfully develop his creativity. If the speaker can look at his own world in a new way, he will be able to pass this view on to his listeners. The first commandment for speakers is that they should not keep saying the usual thing. The brain does not pay attention to things that are boring. If we can take someone's breath away, an "emotionally charged event" will occur. People remember intense events; they forget about mundane ones. For ideas to last, we must, in addition to surprise, spark interest and curiosity. This is the first task of communication. Our brain is adapted to enthusiastically welcome every change. The best way to get attention is to disrupt existing schemes in the minds of listeners.

The third category is *memorable*. A time limit, audio-visual aids and the speaker's character are all useful in creating a memorable presentation. TED gives speakers a time limit of 18 minutes. During this time, they should be able to convey a strong idea and keep the attention of listeners. It is the rule of 18 minutes that brings discipline into the speaker's presentation. It is intended to prevent listening anxiety. A time limit also aids creativity. The less we are allowed to talk, the more creative we

must be. The brain does not pay attention to boring things. Listeners will be moved when they feel that the speaker is ready and honest. In the first place, the aim of the speaker is not to give a speech, but to inspire listeners and give them courage. We will only convince the audience if they believe us, admire us, and love us⁶.

2. The appeal of illustration

As much as 90 per cent of our perception of the world is visual. Images infiltrate the whole human being. Anyone who listens will understand and accept more through an image than through abstract ideas. Even memory relies strongly on images. Communication theory teaches that, in the process of communication, it is necessary to involve the whole person. One must realise that the listener learns more through images, interactions, and testimonies than through abstract statements⁷.

Storytelling

Our communication equipment includes storytelling. We are familiar with the great stories of the world as well as many personal stories. Storytelling is also closely linked to the priestly ministry. After all, the whole history of salvation is woven from stories. The Old Testament is, in fact, the impressive narrative of Salvation History, which has become the essence of the profession of faith, liturgy and catechesis. Similarly, the proclamation of Christian kerygma involves telling the story of the life, death, and resurrection of Jesus Christ, that is, of the events which are described in detail in the Gospels⁸. Pope Francis wrote in the encyclical *Lumen fidei*: “Israel’s confession of faith takes shape as an account of God’s deeds in setting his people free and acting as their guide (cf. Dt 26:5–11), an account passed down from one generation to the next. God’s light shines for Israel through the remembrance of the Lord’s mighty

6 Cf. C. Gallo, Hovor ako TED. 9 tajomstiev verejnej prezentácie od najlepších ročníkov z TEDx konferencií, Brno 2016; C. Health, D. Health, Jak zaujmout hned napoprvé, Praha 2009, p. 210–211.

7 Cf. J. Ehrenborg, J. Mattock, Presvědčivé vystupování, Praha 1995, p. 45–46.

8 Pápežská biblická komisia, Interpretácia Biblie v Cirkvi, Spišské Podhradie 1995, p. 47.

deeds, recalled and celebrated in worship, and passed down from parents to children. Here we see how the light of faith is linked to concrete life-stories, to the grateful remembrance of God's mighty deeds and the progressive fulfilment of his promises"⁹.

Jesus too presented his teachings in images and stories that he took from his time and environment. In his parables he speaks of farmers, shepherds, fishermen or wedding guests. He uses images to explain his mission and God's intervention in this world¹⁰. Jesus Christ teaches preachers that the most effective stories are based on the audience's own experience. Therefore, shepherds, merchants, fishermen and soldiers in Judea liked to listen to simple and comprehensible stories about people like themselves. Stories and images made Jesus accessible to listeners. He conveyed his teaching about God, about faith, not in abstract proclamations, but with the help of visual and concrete elements. Jesus' stories were his sermons. The whole Bible, especially the Old Testament and the Gospels, is nothing but a narration of Salvation History¹¹.

After the Second Vatican Council, the Church began to emphasise that anyone who works with words, especially preachers and catechists, should employ the method of storytelling or narration, as it is a part of our religious history. At the same time, narrative theology was gaining in popularity. Its goal is to bring the form of preaching as close as possible to the form of the pericope. If a substantial part of the biblical text is presented in a narrative manner, the manner of preaching should be adapted accordingly. The acts of God throughout history can only be presented and continuously updated if the form of presentation is appropriate. At the same time, the listeners gain certainty that they are listening to the authentic word of God¹².

Not only biblical but also other stories have helped listeners accept the abstract truths of God and the message of Jesus. They help us understand various divine and human implications. We need stories to get to know God and people better. If the narrative is to have a meaning for the

9 Francis, *Lumen fidei*, 12.

10 Cf. A. Schwarz, *Jak pracować nad kazaniem*, Warszawa 1993, p. 97–98.

11 Cf. R. D. Wiedenmann, H. Schwinkendorf, H. Herzler, *Der Rhetorik-Trainer. Reden lernen für Gemeinde und Beruf*, Wuppertal 1999, p. 125–126.

12 Cf. A. Dragula, *Kościół na rynku. Eseje pastoralne*, Warszawa 2020, p. 255–256.

listeners, it should be linked to the gist of what the preacher wants to convey, and it should have a moral appeal. If the narrative does not have these features, it does not have much value. It does not make sense to tell a story in a homily just to have a story told. If the listeners realise that it has nothing to do with the subject or the main idea of the homily, they may feel deceived. It is more appropriate to tell a story or an example after the word of God has already been explained. Storytelling connects the preacher with the audience but only when it makes sense.

According to communication theory, a good narrative should include one of three features: *challenge*, *connection*, and *creativity*. An example of challenge is the story of David and Goliath. Tiny David defeats the burly Goliath with a hand-made slingshot. A story with a challenge encourages to overcome even seemingly insurmountable obstacles. The story of the Good Samaritan can be used as an example of connection. It is a type of narrative that establishes relationships. It helps shape social behaviour. An example of creativity is the story of Zacchaeus. Jesus surprises Zacchaeus and then, at the home, Zacchaeus surprises him. This type of narrative describes unexpected turns in people's actions or surprising solutions¹³.

Even today, preachers are surrounded by many interesting stories. It only depends on them whether they can recognise and mediate them to the listeners. The effectiveness of a narrative increases when the preacher himself is carried by the story and by his narration. If the life-giving power of the story fills the preacher, then it can fill the listeners as well. Storytelling implies characteristics typical of children: astonishment, imagination, and creativity. Unfortunately, these abilities do not increase with age, quite the opposite. Constant spiritual training and intellectual effort can help the preacher so that these abilities do not die prematurely in him¹⁴.

Sometimes people ask the preacher to talk more about his life story, such as why he became a priest. It is in line with today's trends that if a person does not have their own story to tell, it is as if he or she did not even exist. If one lives as a Christian without fuss, if one faithfully fulfils

¹³ Cf. C. Health, D. Health, *Jak zaujmout hned napoprve*, p. 223–225.

¹⁴ Cf. B. Cavanaugh, *Malé příběhy*, Kostelní Vydří 2001, p. 5–8; J. Ehrenborg, J. Mattock, *Přesvědčivé vystupování*, Praha 1995, p. 46–49.

one's religious duties, if one does not advertise one's religious experiences, practically no one seems to care, except Lord God. The preacher does not have to lock himself at the ambone so that no one will know anything about him but talking about himself and his life stories should not be overdone. Above all, the listeners should be able to see that the preacher's personal story is part of the great Salvation History¹⁵.

Telling stories is one of the most difficult preaching tasks. It only has impact when it is done well. It is an art form that must be cultivated. A narrative is not a cure-all that will save any homily and captivate listeners. The listeners may not be in the mood for a specific story. It may not speak to them at all. They may find it naive or ridiculous. Some of them may be offended by it. They may not understand it. Perhaps some listeners think of the preacher as a manipulator who wants to control them by means of his story. As Jesus said in the Parable of the growing seed: "The kingdom of God is as if a man were to scatter seed on the land and would sleep and rise night and day and the seed would sprout and grow, he knows not how" (Mk 4:26–27). Nor does the preacher know how his story will affect individual listeners. However, he hopes that a good story will start growing and eventually bear fruit.

Using images and examples

Images and examples are also elements of storytelling. The difference is that a story is a more complete narration about a person or event. It involves a longer section of time. Its plot has a certain sequence. Narratives are offered to us in novels, stage plays, films, non-fiction books, fairy tales or fables. An image is a particular view of a fact or event that the speaker is describing. Some religious truths or recommendations can be better explained with an image. Images that are created by the preacher himself based on his observation and reflection increase the appeal of the homily. Examples, on the other hand, have a religious or moral message and concretize the preacher's general statement¹⁶. They also serve as rhetorical instruments, because they help the homily achieve its goal more easily.

¹⁵ Cf. A. Dragula, *Kościół na rynku. Eseje pastoralne*, p. 268.

¹⁶ Cf. R. Braun, *Umění rétoriky*, Praha 2009, p. 99–101.

That is why Pope Francis reminds the preacher:

One of the most important things is to learn how to use images in preaching, how to appeal to imagery. Sometimes examples are used to clarify a certain point, but these examples usually appeal only to the mind; images, on the other hand, help people better to appreciate and accept the message we wish to communicate. An attractive image makes the message seem familiar, close to home, practical and related to everyday life. A successful image can make people savour the message, awaken a desire, and move the will towards the Gospel. A good homily, an old teacher once told me, should have “an idea, a sentiment, an image”¹⁷.

The emphasis on illustrative elements does not mean that the homily refuses rational theology. Faith will always need intellectual and theological reflection. But first there was an image, an illustration, a biblical story, and only then did abstract dogmatics follow. A dogmatically educated preacher who is familiar with rhetorical and communicative principles will be able to preach abstract dogmatics clearly and appealingly. All illustrations are present in the homily so that the divine may touch life and life may touch the transcendent back.

3. Comprehensive language

The homiletic revival of the 20th century brought about a demand for a new language that would be close to contemporary listeners. People no longer wanted to be spoken to in the language of their ancestors. Experts in homiletics began to realise that it would be a violation of God’s word if it continued to be preached in a language that is no longer appealing to the modern man. After all, each period in history has had its language that spoke about the unchanging truths of God. The usage of language spoken by people in everyday life began to make its way into the homily. If it is true that there is no word of God without a human word, then the preacher should use a language that the listeners understand. God speaks intelligibly in the pages of the Holy Scriptures, and He wants to speak like that through the mouths of preachers as well.

¹⁷ Francis, *Evangelii gaudium*, 157.

Pope Francis also reminds us that

simplicity has to do with the language we use. It must be one that people understand, lest we risk speaking to a void. Preachers often use words learned during their studies and in specialized settings which are not part of the ordinary language of their hearers. These are words that are suitable in theology or catechesis, but whose meaning is incomprehensible to most Christians. The greatest risk for a preacher is that he becomes so accustomed to his own language that he thinks that everyone else naturally understands and uses it¹⁸.

The language of the Bible and the language of the world

Philosopher Paul Ricoeur mentions three levels of the language of faith. The first level is the biblical language in which the Revelation was written. Second, there is the *formulaic* language of dogmatics. And finally, the *existential* language that is spoken by people every day¹⁹. Preachers should be familiar with the language of the Bible as well as the language of the world. In that way, the heritage of biblical language will not degenerate into a language of the distant past that will be only understood by a few experts. Knowledge of the language of the world, in turn, can keep the language of the Bible from mass media distortion and give it a transcendent dimension. Figuratively speaking, we must validate the biblical language with the language of the world and vice versa²⁰.

If we assume that virtue lies in the middle (*in medio virtus*), this principle can also be applied to language. It should not be over-biblical, over-dogmatic or over-worldly. The preacher should use a language that the average person understands but at the same time perceives as more beautiful and appropriate when compared to the language that is used in his or her close surroundings or in the aggressive media environment. An encouraging legacy was left by St. Augustine who spoke in the language of the people and on their cultural level: “It is better that

¹⁸ Francis, *Evangelii gaudium*, 158.

¹⁹ Cf. J. Szymik, *Dogmatyka na ambonie*, in: *Integralne kształcenie kaznodziei*, red. W. Broński, Lublin 2006, p. 205–206.

²⁰ Cf. K. Müller, *Homiletik: ein Handbuch für kritische Zeiten*, Regensburg 1994, p. 65–66.

the grammarians should berate us than that the people should not understand us”²¹.

There are preachers in extreme positions, either those who are ashamed to speak in an intelligible language or, on the other hand, those who speak as if they had never studied theology. In recent years, a type of language has emerged that is influenced by the more emotionally charged experience of faith and uses repetitive proclamations and appeals.

Francis' language

According to some experts, the Second Vatican Council has had a significant influence on the current pope. He found that a new religious-theological language could be the key to changing the relationship between the Church and the world. Some 50 years later, Pope Francis understood that churches are empty not because the words of the Gospel are too harsh, but because the language of the Church, the Magisterium and the priests has been too far removed from people's lives:

There are times when the faithful, in listening to completely orthodox language, take away something alien to the authentic Gospel of Jesus Christ, because that language is alien to their own way of speaking to and understanding one another...This is the greatest danger²².

According to Pope Francis, a real linguistic revolution must begin. By language he means not only the verbal part but all the various means of expression: gestures, symbols, signs, and images. At the same time, by studying the language of Pope Francis, we can learn about the depth and inventiveness of his personality and his message. Francis is a prophet of the Church who believes in the power of the language of simple people, the weak, the least. It is not a word that preaches norms and rules from academic chairs, but a word that shows how to live, enriches life, and fills it with light. Francis' speech is the speech of ordinary people, full of images and examples from everyday life. It is the language of the

²¹ Cf. K. Panuś, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, Kraków 1999, p. 91.

²² Francis, *Evangelii gaudium*, 41.

periphery that the preacher should step into and look at the world with new eyes. Lend a voice to those who themselves have none.

Say goodbye to the language of power. By returning to the language of the periphery, the Pope does nothing but return to the language of the Gospel. Jesus chose this language to be able to say difficult things to simple people. It is a clear, immediate, tactful, and kind language. Jesus never resorts to philosophizing. He does not try to convince listeners with sophistication. On the contrary, he uses simple familiar examples. His teaching is revolutionary, but his language is one that everyone understands.

The central concepts of Pope Francis' language are *truth*, *relationship*, and *encounter*. The Pope has understood that the transition from viewing truth as something absolute to perceiving it as a dialogue, as advanced by 20th century philosophy, is not a defeat of reason. Rather, it is the process of maturation of thought. Also referred to as *parrhesia*, it is a type of speech in which the speaker expresses his personal attitude to the truth and is even willing to risk his life because he perceives speaking the truth as his duty. Pope Francis uses the Holy Scriptures as a source of inspiration. His favourite word is *caminare*, which we find in many images of travelling, wandering, pilgrimage, or exodus. Biblical truth is a nomadic truth, that is, one whose place is not in the learned chair, but in the desert tent. Part of the concept of *caminare* is also the need to set out on a journey, i. e., to abandon one's own self: "I am the way and the truth and the life" (Jn 14:6). The truth consists of relationships, of sharing and love. While the truth of the Ancient Greeks comes through knowledge, biblical truth comes through talking, action and life itself. Truth is an act of communication. Therefore, the most important prerequisite for self-knowledge is to not close oneself in the I, but to open oneself to *thou*.

Thinking in questions is not just a didactic approach, but a philosophy of life. This can be seen in the conduct of Pope Francis: speaking and listening, and learning from both. Whoever is asking questions is already in the position of listening, searching, and doubting. It also implies that we need another person, someone who is close to us. The language of questions is the language of the world. Having doubts, asking, being a seeker is a worldly lifestyle. Although Pope Francis does not use the

word laico often, he is a master of this style. It expresses his respect for people of other minds. A worldly person is one who uses his mind and never lets go of his critical view of reality.

The God of Pope Francis is the God Jesus. He is the God of all, He is the God of the secular world. What is important for him is not the cult, temple, rite, but life, giving, service, washing the feet of others. Pope Francis looks at the world with the hope that it will always need giving and showing mercy²³.

Professor Roberto Vinco compiled the Decalogue of the Pope's prophetic speech. His words

- have a mind because they are thoughtful and make us think,
- have a heart because they spring from mercy and empathy and make us take them to heart,
- have eyes, because they cause awakening and view of the poor, but also ears, because they can listen to the word of the Lord and tell it to others,
- have legs and walk, because they have come from far away, go forward and are on the trail of life,
- have hands because they know how to embrace, suture wounds, and build new paths,
- have a body because they care not only about the salvation of souls, but also about the wounds and joys of this life,
- are words for the periphery which are not marginal but come from the heart of the gospel and go directly into the heart of the little ones,
- are words of courage, an alphabet of parrhesia, because they are not afraid to name injustice and show new heaven here on earth,
- are words of the world because they do not have the seal of holiness but are full of the breath of life,
- are words of prophecy because they contain the fire of the spirit and ignite a new hope; they are like morning light, words that are heard by the deaf and spoken by the mute²⁴.

²³ R. Vinco, *Papst Franziskus und die sprache Peripherien*, in: *Barmherzigkeit und zärtliche Liebe. Das theologische Programm von Papst Franziskus*, Hrsg. K. Appel, K. Deibl, J. Helmut, Freiburg im Breisgau 2016, p. 180–192.

²⁴ R. Vinco, *Papst Franziskus und Sprache der Peripherien*, p. 193–194.

4. Simplicity and clarity

It is sometimes said that any fool can complicate things. However, a little ingenuity and a lot of courage are needed if we want to go the other way. It takes courage to maintain simplicity. Pope Francis explains:

Simplicity and clarity are two different things. Our language may be simple but our preaching not very clear. It can end up being incomprehensible because it is disorganized, lacks logical progression or tries to deal with too many things at one time. We need to ensure, then, that the homily has thematic unity, clear order and correlation between sentences, so that people can follow the preacher easily and grasp his line of argument²⁵.

Expression of love

The greatest ideas are simple ones. We often waste our lives in detail. Communication theory encourages us that our thoughts must be simple and profound at the same time. The most difficult thing is to abandon ideas that are important but not crucial. If we cannot do that, we will bury the key idea. Writer and pilot Antoine de Saint-Exupéry wrote an elegant definition: “The designer knows that he has achieved perfection not when nothing can be added but when nothing can be removed”. Speakers too should know when a statement is so simple that nothing can be taken away from it, otherwise it would lose its essence. It is not only what we say that matters, but also what we do not say. When we say three things, it is as if we did not say anything. Simple sentences are better than long sentences. If someone is a specialist, they are more and more fascinated by the details and complexity of their field. This manifests itself as an effort to be accurate at the expense of intelligibility. When we know something, we tend to forget that others do not²⁶.

Gerard Siwek, a well-known Polish author of many homiletic publications, writes that preachers lead people through streams of words as if from an unreal world. Words about God, heaven, salvation, sin, grace, love, justice, mercy, heroism, damnation have little to do with our daily

²⁵ Francis, *Evangelii gaudium*, 158.

²⁶ Cf. C. Health, D. Health, *Jak zaujmout hned napoprvé*, p. 26, 32–33.

experience. They create a miraculous world of angels and saints, or demons and human monsters. People will listen to such words, but when they leave the church, they will stop caring about them. They are like a Harry Potter story for adults. A speech can also be detached from life when it uses too many general comparisons: all—none, everyone—no one, everywhere—nowhere, still—never, friend—enemy, good—evil, believer—unbeliever, Catholic—non-Catholic, religious—secular. Or by using superlatives. Every sin is the most serious. Every danger the greatest. Every virtue the most beautiful. Every commitment is the most important. Every saint most famous. Every kind of prayer most useful²⁷.

Pope Francis encourages preachers to use positive language:

It is not so much concerned with pointing out what shouldn't be done, but with suggesting what we can do better. In any case, if it does draw attention to something negative, it will also attempt to point to a positive and attractive value, lest it remain mired in complaints, laments, criticisms, and reproaches. Positive preaching always offers hope, points to the future, does not leave us trapped in negativity²⁸.

5. Voice and gestures

The basic instrument of the preacher is his voice. The voice is his audio visiting card. That is why he should be aware of its importance, its strengths, and weaknesses. He should ask his congregation and experts about the quality of his voice²⁹.

Acoustic event

The acoustic aspect of a language is studied by phonetics. Homily is an acoustic event. It evokes certain feelings and moods in the people who listen to it. From a theological point of view, we can say that the Holy Spirit is present in the preacher's voice. The voice has an irreplaceable role in the proclamation of God's word. The word of God is not availa-

27 Cf. G. Siwek, *Blaski i cienie współczesnego przepowiadania*, Kraków 1997, p. 88–90.

28 Francis, *Evangelii gaudium*, 159.

29 J. F. Finley, *Wake Up and Preach!*, New York 1986, p. 38–39.

ble in any immediate or illuminating form but is uttered through the mouths of men. In terms of substance or content, homily is the word of God, but in terms of form it is a human word. It is the word of God within a human word. In relation to the word of God, human words play a threefold role in the homily: they are its bearers, they help explain it, and they are the mediators of communication between God and man. The preacher should be grateful that his voice and words are in a unique way in the service of the word of God, that is, the Word itself.

Pope Francis says that in the homily there is a dialogue between the Lord and his people, which can be compared to a mother's conversation. This setting

should be encouraged by the closeness of the preacher, the warmth of his tone of voice, the unpretentiousness of his manner of speaking, the joy of his gestures. Even if the homily at times may be somewhat tedious, if this maternal and ecclesial spirit is present, it will always bear fruit, just as the tedious counsels of a mother bear fruit, in due time, in the hearts of her children³⁰.

While the tone of some preachers is delicate, others have a habit of shouting. The preacher's speech must not be an attack on the eardrums. If one shouts, he seems nervous and, above all, shows his own weakness. Speaking out loud means maintaining a vocal range that the preacher has control over, can work with, and has a normal effect on the audience. To speak out loud means to be able to also speak silently. Silent preaching is not whispering but speaking at a volume that is a few decibels lower, but at the same time understood by all listeners with normal hearing. Volume changes can make the speech more appealing, interesting, and exciting. Listeners are "carried" by the preacher's pitch and feel good because they become part of the story.

Tone colour and vocal melody must also be mentioned. Everyone's voice has a certain pitch, melody, and timbre. The uniqueness of speech lies in the fact that it works not only by the composition of its words, but also by the way in which these words are spoken. It is not only what is said that matters, but also how it is said. Each preacher has a mid-

³⁰ Francis, *Evangelii gaudium*, 140.

range tone which is the basis of his speech. The mid-range voice then develops into various modulations. These alternations are important because they prevent the preacher's expression from being monotonous. Modulation allows listeners to differentiate when the preacher speaks calmly, when he admonishes, or when he is saying something crucial. His speech has texture. The colour of the voice changes according to the message that the preacher wants to convey.

Gestures complement speech

In the past, gestures in preaching were given more attention. Before the Second Vatican Council, the gestures that were used in the liturgy, and therefore also during sermons, were strictly prescribed. To use them, celebrants had to learn them. In the past, listeners could witness expressive preaching performances of high rhetorical value with ample usage of gestures. It was the ability to combine words with gestures that made the preacher great in people's eyes.

The liturgical renewal brought about a reduction in gestures, as communication theory began calling for more natural behaviour. Standards for ideal gesticulation ceased to exist and the authenticity of statements took preference. The importance of using gestures also began to be perceived in this line. Gestures were to be a natural expression of what the preacher was experiencing internally. The principle began to prevail that too many gestures are theatrical while no gestures are boring. At the same time, gestures are as important as accents in speech. Gestures complement speech.

Gestures, like speech pace, are associated with the preacher's temperament. There are some gestures that are not particularly helpful. These are inappropriate or stereotypical gestures. For example, when the speaker keeps moving his right hand. Such behaviour can be referred to as *gestural illiteracy*. On the other hand, appropriate gestures can accentuate the impact of words and are helpful throughout the speech. They prove that words and gestures have the same origin: the mind and the heart. They express what is on in the preacher's mind and in his heart³¹.

³¹ Cf. M. Šuráb, *Aby nás radi počúvali*, Nitra 2004, p. 102–108.

The face validates the message

The Second Vatican Council fundamentally changed the position of the priest and preacher in the sacral space. He celebrates the whole liturgy facing the congregation. His face has become an important means of communication between him and the congregation. The face validates or does not validate the words spoken. All facial expressions should convey true emotions and confirm verbal statements. It would be paradoxical if, for example, a preacher spoke of friendship with God and his facial expression were hostile. If a preacher is passionate about what he is preaching, if he is convinced of its significance for the audience, his facial expressions will reflect the enthusiasm of his heart.

The employment of appropriate mimic manifestations is determined by the composition of the homily. They are different when the preacher calmly explains the Bible text, different when he is giving an example, and yet again different when he is inviting people to be united with God. There should be harmony between the preacher's words, his interior and facial expressions. Sometimes it is appropriate to "animate" one's face. In the process of nonverbal communication, bad mimic habits can become enemies. For example, a continuous frown—a so-called sad man. A motionless face. A frightened face. Open mouth. Lowered eyelids. Even in this case, technology helps the preacher see himself and then work on removing the "deposits" from his face³².

The smile is akin to mimical expression. It is a manifestation of *homo sapiens*. It is an expression of joy, contentment, happiness (even madness). With a smile, the preacher should show a state of joy in his current activity. A smile is an expression of inner peace. The famous Hasidic rabbi Levi Yitzhak was said to have had a smile that was more important than his sermons³³. Even within the content of the homily, there may be passages that require a pleasant smile. However, the preacher should never laugh uncontrollably.

There is no need to draw exaggerated conclusions about non-verbal expressions. The preacher should be familiar with the hypotheses and latest research findings in this field, provided they are verified. Non-ver-

³² Cf. H. Wenz, *Körpersprache im Gottesdienst*, Leipzig 1998, p. 27–32.

³³ Cf. T. Radcliff, *Prečo chodiť do kostola?*, Zvolen 2013, p. 82.

bal signals are only one part of the complex communication behaviour and overall human personality.

6. Length of homilies

The length of the homily is a favourite topic of homiletics experts, preachers, and lay people alike. It can be discussed from various aspects. Many lay people blame priests for lengthy preaching. It is said that in addition to the sacrifice of bread and wine, they also offer the sacrifice of listening. Experts say that a person can concentrate for only 10–15 minutes at a time, after which they switch off. Pope Francis agrees: “However, the time should be 10–15 minutes, no more”³⁴. It may not be exactly that short, but preachers should keep it in mind. In the exhortation *Evangelii gaudium*, Francis wrote:

A preacher may be able to hold the attention of his listeners for a whole hour, but in this case his words become more important than the celebration of faith. If the homily goes on too long, it will affect two characteristic elements of the liturgical celebration: its balance and its rhythm. When preaching takes place within the context of the liturgy, it is part of the offering made to the Father and a mediation of the grace which Christ pours out during the celebration... This means that the words of the preacher must be measured, so that the Lord, more than his minister, will be the centre of attention³⁵.

Long and short homilies

However, our preaching tradition has not always preferred shorter sermons or homilies. Quite the opposite. When reading the sermons of St. Augustine or St. John Chrysostom, we find them quite long. And if we consider that they are in fact stenographic records, the actual sermons were probably even longer. This tendency had lasted until the Second Vatican Council. The length of homilies varied according to social, cultural, and religious environment. Attendance at Holy Mass was con-

³⁴ Francis, Prihovory Svätého Otca Františka počas návštevy Slovenska, <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20210916107> (19.10.2021).

³⁵ Francis, *Evangelii gaudium*, 138.

sidered a top event. The congregation came to church from a monotonous environment and rejoiced at the celebration of Sunday. Radio broadcasting and the two existing television channels had not completely invaded their world of thought. They, too, enjoyed new information, but were not addicted to it. They were able to listen to long sermons with relative concentration. The preachers were in a comfortable position. They did not have to think much about the length of their sermons, because no one threatened them, and no one competed with them. They were not confronted with the laconism of today's media that aim to provide the most information in the shortest time possible³⁶. For the preacher, the listeners' frame of mind is a challenge. He should adapt his homilies to today's mentality, not to please people and be lenient about everything, but to proclaim God's word in a more useful way. This also applies to the length of the homily.

What is most needed

The question of homily length is not only about timing, but also about perception. A homily may be brief, but when the preacher is not prepared and says what comes to mind, such a homily may be perceived as long by the audience. It is a sign of the preacher's respect that he does not want to bother people with tedious homilies. However, if the homily is inspiring, offers appealing and profound thoughts, opens new horizons, and draws the listeners into the story, then even a longer homily can be perceived as short.

Every preacher feels that he wants to say more than time allows. This is normal. However, he should consider whether he really needs to say everything he wants to say. He should know what needs to be said in the first place and what has real value. A good idea is to create a mental catalogue, from the main idea to the less important ones. The preacher should also allow for new ideas that might come to him during the homily itself. Sometimes these turn out to be beautiful and original thoughts that are gifts from the Holy Spirit for prepared preachers.

³⁶ K. Anderson, *Half as Much is Twice as Good*, <http://www.preaching.org/halfasmuch-twiceasgood/> (15.05.2017).

Some preach as if it were their last homily in life, and they want to say everything at all costs, regardless of length. Most preachers will preach to the same congregation again the following week, and sometimes for several years. They should know that less is sometimes more. If they said half as much, they would have certainly made more impact. The congregation should receive less information and think more about it.

Disrupted harmony

Pope Francis warns preachers that a long homily disrupts the pace of the Holy Mass and the harmony between its individual parts. In practice, this means that if the homily is long, the whole Holy Mass will be long. The liturgy of the Eucharist will become a kind of pendant and the homily will remain the highlight. If Sunday Holy Mass is to last a maximum of an hour, its main parts should be about half an hour long. The liturgy of the Eucharist should not be extended either. A prolonged elevation, slow administering of the Holy Communion, scrupulous purification, a long moment of silence before dismissal can also disrupt the harmony. One of the most beautiful thoughts of the Holy Father on preaching is this: “The words of the preacher must be measured, so that the Lord, more than his minister, will be the centre of attention.” John the Baptist can be a model for preachers with his sincere declaration: “He must increase; I must decrease” (Jn 3:30). The preacher should not take Jesus’ place. He has the privilege and mission of speaking on his behalf and bring his words to life³⁷.

Conclusion

Pope Francis is very much concerned about the quality of homilies. During a pastoral visit to Slovakia (September 12–15, 2021), in the Cathedral of St. Martin in Bratislava, he spoke these words: “Priests and bishops, please think carefully about how to prepare a homily, how to make it so that you can be in touch with the people and be inspired by the biblical text”³⁸. Since the time of Benedict XV, who in 1917 published the encyc-

³⁷ M. Šuráb, *Homiliae gaudium*, Nitra 2018, p. 86–88.

³⁸ Francis, *Prihovory Svätého Otca Františka počas návštevy Slovenska*, <https://www.tkkbs.sk/view.php?cisloclanku=20210916107> (19.10.2021).

lical *Humanis generis redemptionem* on the proclamation of God's word, no pope has devoted as much attention in an official document to the preaching service as Pope Francis has.

The aim of rhetoric within the homily is to help listeners get qualified explanations of specific topics, which the speaker himself considers to be relevant. Every homily should be an attempt to motivate listeners to listen—to attract their attention; to present them with valid content and its explanation; to offer impulses for action and for attitudes that correlate with God's word. Helpful in this matter are also the rhetorical recommendations of Pope Francis.

References

- Anderson K., *Half as Much is Twice as Good*, <http://www.preaching.org/halfasmuchistwiceasgood/> (15.05.2017).
- Augustin, *O kresťanskej náuke. O milosti a slobodnej vôli*, Prešov 2004.
- Braun R., *Umění rétoriky*, Praha 2009.
- Cavanaugh B., *Malé příběhy*, Kostelní Vydří 2001.
- Dragula A., *Kościół na rynku. Eseje pastoralne*, Warszawa 2020.
- Ehrenborg J., Mattock J., *Přesvědčivé vystupování*, Praha 1995.
- Engemann W., *Einführung in die Homiletik*, Tübingen–Basel 2002.
- Finley J. F., *Wake Up and Preach!*, New York 1986.
- Francis, *Evangelii gaudium*.
- Francis, *Lumen fidei*.
- Francis, *Príhovory Svätého Otca Františka počas návštevy Slovenska*, <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20210916107> (19.10.2021).
- Gallo C., *Hovor ako TED. 9 tajomstiev verejnej prezentácie od najlepších ročníkov z TEDx konferencií*, Brne 2016.
- Health C., Health D., *Jak zaujmout hned napoprvé*, Praha 2009.
- Müller K., *Homiletik: ein Handbuch für kritische Zeiten*, Regensburg 1994.
- Panus K., *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, Kraków 1999.
- Radcliff T., *Prečo chodiť do kostola?*, Zvolen 2013.
- Ryczek W., „*De rhetorica christiana*” św. Augustyna: między filologią a filozofią, in: *Studia Rhetorica*, red. M. Choptiany, W. Ryczek, Kraków 2011, s. 211–225.
- Schwarz A., *Jak pracować nad kazaniem*, Warszawa 1993.

- Siwek G., *Blaski i cienie współczesnego przepowiadania*, Kraków 1997.
- Šuráb M., *Aby nás radi počúvali*, Nitra 2004.
- Šuráb M., *Homiliae gaudium*, Nitra 2018.
- Szymik J., *Dogmatyka na ambonie*, in: *Integralne kształcenie kaznodziei*, red. W. Broński, Lublin 2006, s. 189–209.
- Vinco R., *Papst Franziskus und die sprache Peripherien*, in: *Barmherzigkeit und zärtliche Liebe. Das theologische Programm von Papst Franziskus*, Hrsg. K. Appel, K. Deibl, J. Helmut, Freiburg im Breisgau 2016.
- Vopřada D., *Svatý Augustin — Vánoční promluvy*, Praha 2015.
- Wenz H., *Körpersprache im Gottesdienst*, Leipzig 1998.
- Wiedenmann R. D., Schwinkendorf H., Herzler H., *Der Rhetorik-Trainer. Reden lernen für Gemeinde und Beruf*, Wuppertal 1999.

ks. Stanisław Dyk

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

standyk@kul.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-7337-0035>

Udział świeckich w dziele ewangelizacji. Inspiracje Franciszka

 <https://doi.org/10.15633/ps.26202>

Ks. Stanisław Dyk – prof. dr hab., kierownik Katedry Homiletyki w Instytucie Nauk Teologicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie.

Article history • Received: 19 Dec 2021 • Accepted: 15 Jan 2022 • Published: 30 Jun 2022

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

Udział świeckich w dziele ewangelizacji. Inspiracje Franciszka

Dla Franciszka ewangelizacja jest kluczem do reformy Kościoła. Wierni świeccy zaś są ważnym i niemożliwym do zastąpienia podmiotem tego dzieła. Niniejsze opracowanie ukazuje wybrane inspiracje papieża odnoszące się do udziału laikatu we współczesnej ewangelizacji. W pierwszej części artykułu wskazano na eklezjologię papieża, która stoi u podstaw jego myśli dotyczącej misyjnego posłannictwa wiernych świeckich. Przedstawiono tu także konkretne przestrzenie ewangelizacji, w których Franciszek postrzega świeckich jako aktywne podmioty. Następnie omówiono dwa najbardziej oryginalne dla Franciszka wezwania, jak przestroga przed klerikalizmem oraz zachęta do realizacji synodalności Kościoła. W końcu ukazano nauczanie Franciszka w perspektywie realizacji prorockiej funkcji Kościoła. Skoncentrowano się tu na teologicznym i pastoralnym odczytaniu ustanowionej przez papieża posługi katechisty. Przeprowadzone analizy pozwoliły stwierdzić, że nauczanie Franciszka, dotyczące udziału świeckich w ewangelizacji, posiada wiele nowych akcentów. W pojmowaniu ewangelizacji obecny papież zachowuje jednak hermeneutykę ciągłości z nauką Soboru Watykańskiego II. Wezwania Franciszka mogą zdynamizować współczesną ewangelizację i przyczynić się do odnowy Kościoła.

Słowa kluczowe: ewangelizacja, Franciszek, świeccy, katechista

Abstract

The Participation of the Laity in the Work of Evangelization. Francis' Inspirations

For Francis, evangelization is the key to reforming the Church. The lay faithful, on the other hand, are an important and irreplaceable subject of this work. This study presents the Pope's selected inspirations regarding the participation of the laity in contemporary evangelization. The first part, of the article points to the Pope's ecclesiology, which underpins his thoughts concerning the missionary assignment of the lay faithful. It also presents specific areas of evangelization in which Francis sees the laity as active subjects. Next, two of Francis' original exhortations are discussed, namely, his warning against clericalism and an encouragement to implement the synodality of the Church. Finally, the teachings of Francis are presented in the perspective of fulfilling the Church's prophetic function. The focus here is on the theological and pastoral reading of the catechist's ministry established by the Pope. The analyzes showed that Francis' teaching on the participation of the laity in evangelization has many new accents. However, when understanding evangelization, the present pope maintains a hermeneutic continuity with the teachings of the Vatican Council. Francis' invocations can stimulate contemporary evangelization and contribute to the Church's renewal.

Keywords: Evangelization, Francis, laity, catechist

Sobór Watykański II wskazał na laikat jako na aktywny podmiot ewangelizacji¹. W zbawczej misji Kościoła wierni świeccy uzupełniają to, czego „brakuje ich braciom” (*Apostolicam actuositatem*, 10). Posiadają także swoją oryginalność i autonomiczność – każdemu z nich zostało powierzone „oryginalne, niezastąpione i ściśle osobiste zadanie” w życiu Kościoła². Myśli te zostały rozwinięte w nauczaniu obecnego papieża, dla którego ewangelizacja jest kluczem do reformy Kościoła, a laikat jej niezastępowalnym podmiotem. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zarysu Franciszkowego spojrzenia na udział świeckich w ewangelizacji. Podkreślone zostaną oryginalne elementy nauczania papieża w tym względzie. W ostatniej części artykułu zaś omówione zostaną wskazania Franciszka, które mogą wpłynąć na realizację prorockiej funkcji Kościoła. Chodzić tu będzie głównie o teologiczne i pastoralne odczytanie ustanowionej przez papieża posługi katechisty.

Ewangelizację będziemy rozumieć tu szeroko, jako wszelkie działania prowadzące do udziału w misterium Chrystusa ogłoszonym w Ewangeli³. Mówiąc o wiernych świeckich zaś będziemy mieć na myśli tych wiernych (kobiety i mężczyźni), którzy nie są członkami stanu duchownego lub zakonnego. Patrząc od strony pozytywnej zaś będzie chodziło nam o ochrzczonych, „którzy wcieleni przez chrzest w Chrystusa, ustanowieni jako Lud Boży, stawszy się na swój sposób uczestnikami kapłańskiej, prorockiej i królewskiej misji Chrystusa, sprawują właściwe całemu ludowi posłannictwo w Kościele i w świecie” (*Lumen gentium*, 31).

1. Udział świeckich w ewangelizacji w świetle eklezjologii Franciszka

U podstaw nauki Franciszka o roli świeckich w ewangelizacji stoi jego eklezjologia. Na czoło wysuwa się w niej idea Kościoła jako Ludu Boże-

1 Por. Sobór Watykański II, *Lumen gentium*, 28, 31, 33; Sobór Watykański II, *Apostolicam actuositatem*, 1–2.

2 Jan Paweł II, *Christifideles laici*, 28.

3 Por. Paweł VI, *Evangeli³nuntiandi*, 59–73.

go. Franciszek podkreśla, że wszyscy wierni tworzą święty Lud Boży, to jest Kościół. Kościół według papieża to nie tylko instytucja, to nie tylko hierarchia, lecz lud jako całość i wszyscy jego członkowie są działającym podmiotem. Miejsce centralizmu Kościoła zajmuje zatem u Franciszka synodalność⁴. Zdaniem papieża, dla Kościoła komunii bardziej właściwą jest poziomość niż wertykalność. Franciszek rozumie Kościół jako lud będący w drodze do Boga, lud pielgrzymujący i ewangelizujący⁵. Owo pielgrzymowanie przez czas i historię zwraca uwagę na historyczną postać Kościoła, która z racji posłannictwa do ewangelizacji stale musi się zmieniać.

Wizja ta służy Franciszkowi do przywrócenia i postawienia w centrum podmiotowości wszystkich wierzących, na co – jak to zostało już wspomniane we wstępie – zwrócił uwagę już Sobór Watykański II (por. *Lumen gentium*, 9–17)⁶. Franciszek przypomina, że każdy członek Ludu Bożego na mocy otrzymanego chrztu „stał się uczniem i misjonarzem”⁷, że we wszystkich ochrzczonych „działa uświęcająca moc Ducha Świętego, pobudzająca do ewangelizowania”⁸, jak również to, że „lud cały czas ewangelizuje siebie”⁹. W Kościele zatem nikt nie może być jedynie biernym użytkownikiem czy też odbiorcą jakiejś „usługi”, lecz wszyscy wezwani są do bycia protagonistami ewangelizacji.

Stąd też Franciszek zachęca do aktywności świeckich we wszystkich, możliwych dla nich przestrzeniach ewangelizacji zaznaczając charakterystyczne dla siebie ujęcie lub wprowadzając *novum*. I tak, laikat może uczestniczyć w życiu Kościoła na różnych poziomach jego realizacji biorąc udział jako audytorzy i konsultorzy w synodach, radach i komisjach papieskich, Kościołów partykularnych, diecezjalnych i parafialnych¹⁰.

4 K. Glombik, Franciszek – kontrowersyjne nauczanie czy kontrowersyjna recepcja?, w: *Mosty, nie mury. 5 lat pontyfikatu Franciszka*, red. M. Lis, Opole 2018, s. 142–143.

5 Franciszek, *Evangelii gaudium*, 61.

6 Por. D. Gardocki, *Misja Kościoła – niezwykła zwykłość nauczania papieża Franciszka*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 34 (2019), s. 111, 114.

7 Franciszek, *Evangelii gaudium*, 120.

8 Franciszek, *Evangelii gaudium*, 119.

9 Franciszek, *Evangelii gaudium*, 122.

10 Por. W. Śmigiel, *Uczestnictwo wiernych świeckich w budowaniu Kościoła–Wspólnoty. Studium teologicznopastoralne w świetle nauczania Kościoła (1962–2009)*, Lublin 2010, s. 137–174.

Franciszek wzywa zatem wiernych świeckich do udziału w decyzyjnych gremiach w Kościele, jednak bez popadania w klerykalizację, która przekreśla właściwy im charyzmat. Franciszek położył akcent na to zagadnienie, ustanawiając w 2016 roku Dykasterię ds. Laikatu, Rodziny i Życia, która powstała z połączenia Papieskiej Rady Świeckich i Papieskiej Rady ds. Rodziny. Od pracowników tej dykasterii można oczekiwać nowych wytycznych, które by regulowały i inspirowały współczesne apostołstwo świeckich¹¹.

W świetle dotychczasowych wskazań Kościoła ewangelizacyjnym powołaniem świeckich jest także ożywianie i uświęcanie Kościoła poprzez życie indywidualne (dawanie świadectwa w rodzinie, życiu publicznym, polityce, gospodarce, życiu zawodowym, kulturze, budowaniu pokoju oraz ekologii) oraz zrzeszone w ruchach, wspólnotach i stowarzyszeniach eklezjalnych¹². Obecny papież odnosi się do tych sposobów ewangelizacji w wielu swoich dokumentach. Należy wskazać tu najpierw adhortację *Evangelii gaudium* – rozdział szósty pt. Społeczny wymiar ewangelizacji, w którym Franciszek zachęca do przełożenia Ewangelii na życie wspólnotowe i zaangażowanie na rzecz innych¹³. Intuicje te papież rozwija w kolejnych dokumentach na przykład w encyklikach *Laudato si'*, *Fratelli tutti* i adhortacjach: *Amoris laetitia*, *Gaudete et exultate*, *Christus vivit*. W każdym z nich Franciszek zachęca świeckich do uobecniania w świecie królestwa Bożego, wskazując, że ich wiara winna znaleźć odniesienie moralne, którego centrum stanowi miłość.

Od Soboru Watykańskiego II akcentuje się także udział świeckich w ewangelizacji wewnątrz Kościoła i poza nim poprzez uczestnictwo w realizacji funkcji prorockiej, kapłańskiej i królewskiej. Franciszek odnosi się także i do tych przestrzeni ewangelizacji przez świeckich. Jeśli chodzi o funkcję prorocką *novum* Franciszka jest ustanowienie posługi katechistów¹⁴, która ma być wyrazem misyjnej odpowiedzialności Kościoła¹⁵ za jego teraźniejszość. Papież podkreśla przy tym kompetencje

¹¹ Zob. J. Dyduch, Dykasteria do spraw Laikatu, Rodziny i Życia. Geneza, zadania i struktura, „*Annales Canonici*” 13 (2017), s. 57–71.

¹² W. Śmigiel, Uczestnictwo wiernych świeckich w budowaniu Kościoła–Wspólnoty, s. 175–239.

¹³ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 176–258.

¹⁴ Zob. Franciszek, *Antiquum ministerium*.

¹⁵ Franciszek, *Antiquum ministerium*, 5.

świeckich powołanych do „duszpasterskiej posługi przekazywania wiary”¹⁶. W wymiarze funkcji kapłańskiej z kolei zaznaczyć należy dopuszczenie osób płci żeńskiej do posługi lektoratu i akolitu, w ustalonej i zinstytucjonalizowanej formie ze specjalnym mandatem¹⁷. Warto dodać, że w tym celu papież zmienił paragraf pierwszy kanonu 230 Kodeksu prawa kanonicznego. Powyższe decyzje Franciszek uzasadnia potrzebą ponownego odkrycia współodpowiedzialności świeckich w ewangelizacji Kościoła. W realizacji funkcji królewskiej zaś ważnym akcentem nauczania Franciszka jest „preferencyjna opcja na rzecz ubogich”¹⁸. Udział świeckich jest niezbędny w tym, aby Kościół nie ulegał koncentracji na sobie samym, lecz podjął „misję skoncentrowaną na Jezusie Chrystusie i zaangażował się na rzecz ubogich”¹⁹. Życie Kościoła wówczas wzrasta i staje się dojrzale²⁰.

2. Papieska przestroga przed klerykalizmem i wezwanie do drogi synodalnej

Według Franciszka tym, co może redukować aktywność ewangelizacyjną świeckich jest klerykalizm, przed którym papież często przestrzega. Ustanawiając posługę katechisty, papież przytacza wypowiedź soborową zawartą w Konstytucji dogmatycznej o Kościele: „Wiedzą mianowicie pasterze, iż nie po to ustanowieni zostali przez Chrystusa, aby całe zbawcze posłannictwo Kościoła w stosunku do świata wziąć na siebie samych, lecz że ich zaszczytnym zadaniem jest tak sprawować opiekę pasterską nad wiernymi i tak uznawać ich posługi oraz charyzmaty, żeby wszyscy oni pracowali zgodnie, każdy na swój sposób, dla wspólnego dzieła (*Lumen gentium*, 30)”²¹. Klerykalizm budowany jest na niezrozumieniu istoty ewangelizacji, tożsamości kapłańskiej, czy redukcjonistycznego podejścia do idei świętości chrześcijańskiej. Klerykalizm jest zanegowaniem faktu, że Bóg wkroczył w historię Ludu

16 Franciszek, *Antiquum ministerium*, 6.

17 Zob. Franciszek, *Spiritus Domini*.

18 Franciszek, *Evangelii gaudium*, 199.

19 Franciszek, *Evangelii gaudium*, 97.

20 Franciszek, *Evangelii gaudium*, 10. Por. A. A. Napiórkowski, *Wizja kościoła w ujęciu papieża Franciszka*, „*Studia Nauk Teologicznych*” 15 (2020), s. 39-41.

21 Franciszek, *Antiquum ministerium*, 11.

Bożego i postrzeganiem kapłana tak, jakby nie należał do Ludu Bożego. Wówczas pojmuje się kapłana jako pośrednika przed Bogiem, „człowieka Bożego”, który reprezentuje innych zwłaszcza w ramach kultu. Miejsce tak rozumianego kapłana jest zatem nie pomiędzy wspólnym i jemu powierzonym Ludem Bożym, lecz staje on wobec ludu jako osoba od niego oddzielona. Taki sposób patrzenia na kapłana jest prostą drogą ku temu, aby na niego scedować działania ewangelizacyjne. Utrwała to także – jak podkreśla Franciszek – wizerunek Kościoła podzielonego na dwie nieprzenikalne grupy: tych, którzy nauczają i tych, którzy słuchają, na przywódców i podwładnych²². Papież mówi także u o złym rozumieniu wybraństwa, a co za tym idzie o swego rodzaju wyłączności i przywilejach. Kapłaństwo służebne natomiast nie jest jakimś przywilejem stawiającym ponad innych, lecz jest ofiarowaniem siebie w darze dla wspólnoty. Czerpie ono ze świętości Jedyne Kapłana, która łączy się z Jego misją w świecie i ofiarą z własnego życia – Chrystus jest „Tym, którego Ojciec poświęcił i posłał na świat” (J 10, 36)²³.

Franciszek przypomina zatem, że to chrzest, a nie sakrament święceń jest głównym fundamentem tożsamości chrześcijańskiej i podstawą zaangażowania w ewangelizację. W charakterystyczny dla siebie sposób papież dodaje, że „nikt z nas nie został ochrzczony jako biskup czy kapłan”, a Duch Święty nie jest „własnością” hierarchii kościelnej²⁴. Zwolennicy klerykalizmu interesują się głównie tym, co oddziela kapłana od świeckich i od świata. Zaangażowanie świeckich do ewangelizacji pojmują zaś jako zagrożenie realizacji prawdziwej roli kapłana w Kościele. Klerykalizm, dzieląc Kościół sztywno na dwie grupy, osłabia jego ewangelizacyjną dynamikę. Papież wzywa zatem do zmniejszenia wzajemnej nieufności, do skracania dystansu pomiędzy duchowieństwem a świeckimi, do oderwania teologów od skupienia się na ich biurkach, a pasterzy od

²² Zob. F. Peloso, *Oltre il creclalismo (pretti, donne e laici nella Ciesa di Francesco)*, Roma 2020.

²³ Por. J. P. Cordes, „Chi manderò”. *Le radici della nuova evangelizzazione*, w: *Vino nuovo in oltri vecchi? Sfide pastorali e giuridiche della nuova evangelizzazione*, a cura di M. Graulich, J. Pudumai Doss, Città del Vaticano 2013, s. 45.

²⁴ Franciszek, *List poświęcony zaangażowaniu wiernych świeckich w życie publiczne*, 09.03.2016, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/listy/swiacy_spoleczenstwo_09032016.html (22.09.2021).

kurii i zakrystii, do słuchania ludu i koncentracji na ewangelizacyjnym celu Kościoła²⁵.

Swoistym antidotum na klerykalizm jest według Franciszka synodalność całego Ludu Bożego²⁶. Obecny papież pojmuje drogę synodalną jako podążanie razem wiernych świeckich, pasterzy, biskupa Rzymu oraz wsłuchiwanie się w głosy poszczególnych członków Kościoła. Definiując synodalność, Franciszek stwierdza, że jest ona

wzajemnym słuchaniem, przez które każdy może się czegoś nauczyć. Lud wierny, kolegium biskupów, biskup Rzymu: jeden wysłuchuje innych, a wszyscy wsłuchują się w Ducha Świętego. [...] Droga synodalna zaczyna się od słuchania ludu, który „uczestniczy także w prorockiej funkcji Chrystusa” [...]. Dalej droga synodu prowadzi przez słuchanie pasterzy. [...] Wreszcie, kulminacją drogi synodalnej jest słuchanie biskupa Rzymu, powołanego do wypowiedzania się jako „Pasterz i Nauczyciel wszystkich chrześcijan” — nie w oparciu o swoje osobiste przekonania, ale jako najwyższy świadek *fides totius Ecclesiae*²⁷.

Synodalność „wskazuje na specyficzny *modus vivendi et operandi* Kościoła, Ludu Bożego, który przejawia się i realizuje w sposób konkretny jako komunია we wspólnym kroczeniu, w gromadzeniu się jako zgromadzenie i w czynnym uczestnictwie wszystkich jego członków w jego misji ewangelizacyjnej”²⁸.

W takiej perspektywie synodalność to nie — jak obawiają się niektórzy — demokratyzacja Kościoła, to nie suwerenność ludu, czy dyktat opinii publicznej, lecz droga do realizacji jednego, wielkiego Ludu Bożego.

²⁵ Por. Franciszek, *Evangelii gaudium*, 133.

²⁶ Por. J. Bujak, *Nauczanie papieża Franciszka o synodalności w kontekście współczesnej refleksji teologicznej i ekumenicznej*, „Collectanea Theologica” 9 (2021) nr 1, s. 57–59; A. A. Napiórkowski, *Wizja Kościoła w ujęciu papieża Franciszka*, s. 42. Zob. M. Brunini, *In cammino verso la sinodalità ecclesiale sospinti da papa Francesco*, „Rassegna di Teologia” 59 (2018), s. 419–440.

²⁷ Franciszek, *Przemówienie podczas uroczystości upamiętniającej 50. rocznicę ustanowienia Synodu Biskupów*, 17.10.2015, „L’Osservatore Romano” wyd. pol. 377 (2015) nr 11, s. 5.

²⁸ Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Synodalność w życiu i misji Kościoła*, 6, Rzym, 02.03.2018, <https://kongreskk.pl/2021/09/29/publikujemy-polskie-tlumaczenie-dokumentu-miedzynarodowej-komisji-teologicznej-synodalnosc-w-zyciu-i-misji-kosciola/> (08.10.2021).

Synodalność Ludu Bożego stanowi wyraz jedności w Kościele, który prowadzi Duch Święty²⁹. Punktem wyjścia decyzji podejmowanych na zgromadzeniach synodalnych nie są opinie jego uczestników, a wspólne odczytanie Objawienia. Przewodnictwo Ducha Świętego nie dotyczy bowiem tylko prezbiterów i biskupów. Wszyscy ochrzczeni uczestniczą w królewskiej, kapłańskiej i prorockiej funkcji Chrystusa. Poprzez żywą wiarę i przyłgnięcie do Zbawiciela Duch Święty wszystkich obdarza zmysłem wiary – *sensus fidei fidelium*. Stąd też potrzebny jest dynamizm wzajemnego słuchania, prowadzony na wszystkich poziomach Kościoła, angażujący cały Lud Boży. W takiej perspektywie również wszystkich członków Kościoła uznaje się za aktywne podmioty ewangelizacji. Według Franciszka synodalność jawi się więc jako niezbędna dla pobudzenia całego Ludu Bożego do gorliwości misyjnej³⁰.

3. Inspiracje Franciszka odnośnie do udziału świeckich w przepowiadaniu słowa Bożego

Bezpośrednie przełożenie na zaangażowanie świeckich w proces przepowiadania może mieć wezwanie Franciszka do podjęcia synodalności Kościoła. Drogę synodalności można zrealizować, angażując świeckich na przykład do przygotowania homilii czy kazania³¹. Przygotowując daną

²⁹ Kwestię tę wyjaśnia Dokument przygotowawczy XVI Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów: *Ku Kościołowi synodalnemu: komunია, uczestnictwo i misja*, Rzym 2021, <https://www.ekai.pl/dokumenty/dokument-przygotowawczy-xvi-zwyczajnego-zgromadzenia-ogolnego-synodu-biskupow-ku-kosciolowi-synodalnemu-komunia-uczestnictwo-i-misja/> (30.09.2021): Pasterze, ustanowieni przez Boga jako „autentyczni stróże, interpretatorzy i świadkowie wiary całego Kościoła” (16); „niech nie lękają się więc słuchania powierzonej im owczarni. Konsultacja Ludu Bożego nie oznacza przyjęcia w łonie Kościoła dynamiki demokracji opartej na zasadzie większości, ponieważ u podstaw uczestnictwa w każdym procesie synodalnym leży łączące wszystkich umiłowanie wspólnej misji ewangelizacyjnej, a nie reprezentowanie sprzecznych interesów. Innymi słowy, chodzi o proces eklesjalny, który może mieć miejsce jedynie «w łonie wspólnoty zorganizowanej hierarchicznie»” (16). „To w owocnym powiązaniu *sensus fidei* Ludu Bożego z nauczycielską funkcją Pasterzy dokonuje się jednomyślna zgodność całego Kościoła w tej samej wierze” (14).

³⁰ J. Bujak, *Nauczanie papieża Franciszka o synodalności*, s. 60.

³¹ Na ten temat zob.: J. Twardy, *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*, *Przemyśl 2009*, s. 251–254; M. Maciaczyk, *Kręgi biblijne jako propozycja wspólnotowej roli parafian w przygotowaniu homilii*, „*Roczniki Teologiczne*” 72 (2015) z. 12, s. 191–204.

jednostkę przepowiadania, kapłan nie poprzestawałby wówczas jedynie na tym, że ze swojego punktu widzenia „kontempluje lud”³², „słucha go”³³, lecz oddałby ludowi realny głos. Nie może chodzić tu jednak jedynie o „narzędziowe” potraktowanie świeckich, czyli wykorzystanie ich głosu do tego, by odpowiedzieli konteksty, w które wbudować słowo Boże, aby pomogli dobrać odpowiedni – współczesny język homilii czy kazania lub w tym celu, by byli dla kaznodziei źródłem poznania ich egzystencjalnych problemów. Tu chodzi o to, aby oddać głos Duchowi Świętemu, który przez cały lud przemawia i całym ludem kieruje. Przypomnijmy, że słowo Boże nie jest w Kościele martwym depozytem, lecz rozwija się pod opieką Ducha Świętego, który „doprowadza wiernych do całej prawdy i sprawia, że słowo Chrystusa przebywa w nich obficie (por. Kol 3, 16)” (*Dei verbum*, 8). Także i wierni mają zmysł wiary, również i na nich słowo Boże oddziałuje w sposób żywy i skuteczny (por. Hbr 4, 12). Świeccy mogliby wnieść swój udział w przygotowanie homilii czy kazania na zasadzie „echa słowa”, które praktykowane jest w ramach celebracji wspólnot „Drogi Neokatechumenalnej”. Tym razem chodziłoby jedynie o etap przygotowania, a nie samej celebracji. To oczywiście nie niwelowałoby funkcji kapłana, dla którego przepowiadanie jest funkcją własną, jako pasterza i późniejszego celebransa.

Franciszek postawił mocny akcent na zaangażowaniu świeckich w realizację prorockiej funkcji Kościoła, naznaczając przede wszystkim posługę katechisty. Na podstawie papieskiego listu ustanawiającego tę posługę trudno jednak zdefiniować, w jakiej formie ma być ona realizowana. Franciszek sprecyzowanie tej kwestii pozostawia Konferencjom Biskupów, wzywając je „do rozeznania, jakie mogą być nowe wyrazy trwania w wierności Słowu Pana, by umożliwić dotarcie Jego Ewangelii do każdego stworzenia”³⁴ oraz do znalezienia „odpowiednich form [tej] służby”³⁵. Papież określa posługę katechisty mianem „duszpasterskiej posługi przekazywania wiary”³⁶. Spróbujmy dookreślić to stwierdzenie. Otóż wiadomo, że „przekazywanie wiary w Kościele” dokonuje się

32 Franciszek, *Evangelii gaudium*, 154.

33 Franciszek, *Evangelii gaudium*, 171.

34 Franciszek, *Antiquum ministerium*, 2.

35 Por. Franciszek, *Antiquum ministerium*, 9.

36 Por. Franciszek, *Antiquum ministerium*, 6.

poprzez posługę słowa Bożego (por. Rz 10,17), o czym wyraźnie przypominał Benedykt XVI: „Próg wiary można przekroczyć, kiedy głoszone jest słowo Boże”³⁷. Posługa słowa Bożego zaś – zgodnie ze stwierdzeniami Kodeksu prawa kanonicznego – realizuje się w dwóch przestrzeniach: przepowiadania i katechezy³⁸. Z papieskiego dokumentu wynikać może, że posługa katechisty odnosi się zarówno do katechezy, jak i do przepowiadania. Za jej odniesieniem do nauczania katechetycznego przemawiać może fakt, że Franciszek, odwołując się do świadectwa Nowego Testamentu, wskazuje na tych, którzy byli „nauczycielami”³⁹, parę razy mówi o „służbie na rzecz katechezy” i „nauczaniu katechetycznym”⁴⁰, o „służbie katechetycznej”⁴¹, czy o „odnowie katechezy”⁴². Z kolei za rozumieniem katechisty jako tego, kto przepowiada świadczy wezwanie do „bardziej bezpośredniej współpracy świeckich z apostołatem hierarchii w głoszeniu Ewangelii”⁴³, czy też stwierdzenie papieża, że katechista może przekazywać wiarę na wszystkich etapach ewangelizacji⁴⁴. Na odróżnienie posługi katechisty od dzieła katechezy Franciszek wskazuje również wtedy, gdy zachęca, aby katechiści „mieli już wcześniejsze doświadczenie katechezy”⁴⁵.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że nieco mylącym jest zastosowanie w polskim tłumaczeniu papieskiego dokumentu terminu „katecheta” zamiast „katechista”. W ten sposób bowiem można odnieść wrażenie, że posługa ta dotyczy funkcjonujących w Polsce katechetów rozumia-

³⁷ Benedykt XVI, *Porta fidei*, 1.

³⁸ Te dwa wymiary posługiwania słowu Bożemu kodeks rozdziela i omawia w osobnych rozdziałach. Zob. Kodeks prawa kanonicznego, Poznań 2009, kan. 756–780. W instrukcji *Ecclesiae de Mysterio* (art. 2 § 1) odnajdujemy stwierdzenie: „Treścią tej posługi jest «kaznodziejstwo, katecheza i wszelkie nauczanie chrześcijańskie, w którym homilia liturgiczna winna mieć szczególne miejsce»” (Dokument Międzydykasterialny, Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów *Ecclesiae de Mysterio*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 12 (1998), s. 80–84).

³⁹ Franciszek, *Antiquum ministerium*, 1–3.

⁴⁰ Franciszek, *Antiquum ministerium*, 3.

⁴¹ Franciszek, *Antiquum ministerium*, 5.

⁴² Franciszek, *Antiquum ministerium*, 4.

⁴³ Franciszek, *Antiquum ministerium*, 6.

⁴⁴ Franciszek, *Antiquum ministerium*, 6.

⁴⁵ Franciszek, *Antiquum ministerium*, 8.

nych popularnie jako nauczycieli religii w szkole, a dokument papieski jedynie sankcjonuje ich dzieło. Tymczasem punktu odniesienia tej posługi – co wyraźnie sugeruje Franciszek⁴⁶ – szukać należy bardziej u katechistów zaangażowanych w dzieło misyjnym, których Jan Paweł II wyraźnie odróżnia od katechetów⁴⁷, a których funkcje i powinności określa Kodeks prawa kanonicznego⁴⁸.

Ostatecznie to do poszczególnych Konferencji Biskupów należyć będzie konkretne określenie zadań katechisty tak, aby posługa ta urzeczywistniła się w *praxis* życia eklezjalnego. Jeśli jednak katechista zostanie określony jako ten, kto przepowiada, to wynikają z tego ważne wnioski dla nauczania homiletyki i kaznodziejstwa. Po pierwsze, katechiści – jak pisze Franciszek – powinni „posiadać odpowiednią w tym względzie metodologię i kreatywne narzędzia”⁴⁹, co zakłada konieczność formacji „biblijnej, teologicznej, duszpasterskiej i pedagogicznej”⁵⁰. Programy formacyjne katechistów winny zawierać zatem najważniejsze aspekty związane z realizacją funkcji przepowiadania, a w ośrodkach formacji powinni zostać zaangażowani wykwalifikowani homileci.

Po drugie, w stosunku do katechistów przestałyby być aktualne obwarowania związane z dopuszczaniem świeckich do głoszenia słowa Bożego. Dotychczas wierni świeccy mogli głosić słowo Boże w kościołach czy kaplicach (oratoriach) „zgodnie z przepisami wydanymi przez Konferencję Episkopatu i z zachowaniem kan. 767 § 1”, który mówi, że

46 „Posługi tego rodzaju z pozoru wydają się czymś nowym, ale w rzeczywistości zgadzają się z dawnymi doświadczeniami Kościoła na przestrzeni jego długich dziejów — posługi takie, jak np. katechistów, [...] są jak najbardziej korzystne w zakładaniu Kościoła, ożywianiu go i powiększaniu, a także mogą sprawić, że będzie on bardziej promieniował wokoło i dotrze do tych, którzy stoją z daleka” (Franciszek, *Antiquum ministerium*, 7).

47 „Katecheci działający na terenach misyjnych noszą całkiem odrębną nazwę: «katechistów» [...]. Bez nich nie byłyby pewnie powstały kwitnące dziś Kościoły. Także przy wzroście różnych form służby kościelnej i pozakościelnej, posługa katechistów jest zawsze konieczna i posiada szczególne cechy: katechiści są pracownikami wyspecjalizowanymi, bezpośrednimi świadkami, niezastąpionymi ewangelizatorami, stanowiącymi podstawową siłę wspólnot chrześcijańskich” (Jan Paweł II, *Redemptoris missio*, 73).

48 Kodeks prawa kanonicznego, Poznań 1984, kan. 785 § 1.

49 Por. Franciszek, *Antiquum ministerium*, 5.

50 Por. Franciszek, *Antiquum ministerium*, 8–9.

„homilia [...] jest zarezerwowana kapłanowi lub diakonowi”⁵¹. Mogli być oni jednak dopuszczeni do przepowiadania pod pewnymi warunkami. Chodziło o sytuacje tzw. „konieczności Kościoła”, jak „sytuacja braku szafarzy wyświęconych” czy „trwała i obiektywna konieczność lub użyteczność”⁵². Należało przy tym pamiętać, „nie może to [...] stać się zwyczajną praktyką ani nie powinno uchodzić za wyraz autentycznej promocji laikatu”⁵³. Ponieważ świeccy w odniesieniu do przepowiadania nie mają prawa własnego, „jakie przysługuje biskupom, ani uprawnień, jakie mają kapłani lub diakoni”⁵⁴, potrzebowali oni zgody lub zezwolenia odpowiedniego przedstawiciela władzy kościelnej, co Kodeks wyraża w stwierdzeniu: „świeccy mogą zostać dopuszczeni – *admitti possunt laici*”⁵⁵. Instrukcja *Redemptionis sacramentum* zaś obwarowanie to precyzuje następująco: „Ponadto wszyscy powinni pamiętać, że władza na tego rodzaju zezwolenie należy do ordynariuszy miejsca i to jedynie jednorazowo (*ad actum*), nie zaś do innych, nawet prezbiterów lub diakonów”⁵⁶. Przypomnijmy, że pozwolenie do przepowiadania mogło do tej pory wynikać pośrednio z nadania urzędu w Kościele albo było ono bezpośrednio udzielane do określonych wydarzeń, było też terminowe lub bezterminowe⁵⁷. Poprzez ustanowienie posługi katechisty wybrani świeccy nie nabywaliby „praw własnych” do przepowiadania, lecz posiadając odpowiednie ku temu zdolności i powołanie uczestniczyliby ciągle we władzy należącej do osób wyświęconych. W stosunku do przepowiadania kapłanów posługa świeckich katechistów różniłaby się nie tylko stopniem, lecz co do istoty⁵⁸. Do pełnienia swej posługi katechisci otrzymywaliby po prostu bezterminowe pozwolenie, zgodę lub upoważnienie. Franciszek mówi tu o „stałej służbie”: „Posługa ta jest [...] stałą

51 Kodeks prawa kanonicznego, kan. 767.

52 Por. Dokument Międzydykasterialny, *Ecclesiae de Mysterio*, art. 2 § 3–4.

53 Dokument Międzydykasterialny, *Ecclesiae de Mysterio*, art. 2 § 4.

54 Por. Dokument Międzydykasterialny, *Ecclesiae de Mysterio*, art. 2 § 3.

55 Kodeks prawa kanonicznego, kan. 766.

56 Kongregacja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Instrukcja *Redemptionis sacramentum*. O tym, co należy zachowywać, a czego unikać w związku z Najświętszą Eucharystią, 161, Poznań 2004.

57 Por. A. Domaszek, *Zdolność wiernych świeckich do przepowiadania Słowa Bożego*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 20 (2004), s. 118.

58 Por. Dokument Międzydykasterialny, *Ecclesiae de Mysterio*, art. 1 § 1.

służbą na rzecz Kościoła lokalnego, według potrzeb duszpasterskich rozeznaczonych przez Ordynariusza miejsca, ale wykonywaną na sposób świecki, zgodnie z samą naturą tejże posługi⁵⁹. Jeśli więc katechistę określi się jako tego, kto przepowiada wówczas w stosunku do niego zostałyby zniesione obwarowania tzw. „konieczności” czy „użyteczności”. Nie byłoby też potrzeby każdorazowej zgody ordynariusza miejsca na wykonywanie ich posługi. Przypomnijmy, że przepowiadanie katechistów – podobnie jak obecnie wiernych świeckich przepowiadających za zgodą biskupa – nie miałyby charakteru prywatnego, lecz publiczny i oficjalny. Na marginesie warto dodać, że dotychczasowe dokumenty regulowały przepowiadanie świeckich jedynie w miejscach świętych (kościół, kaplica), co otwierało drogę do tego, że mogli oni przepowiadać poza tymi miejscami (nie ma tu bowiem zakazu ani regulacji), czyli „w domach prywatnych podczas spotkań modlitewnych, w trakcie procesji religijnych na placach i ulicach, drodze krzyżowej, ludowych nabożeństwach maryjnych i tak dalej”⁶⁰. Zdaniem niektórych kanonistów również i w takich miejscach przepowiadanie świeckich „obok przestrzegania norm biskupa diecezjalnego, domaga się ponadto zgody duszpasterza, który kieruje daną parafią czy grupą wiernych”⁶¹. Katechiści zatem nabieraliby stałego prawa również i do takiego przepowiadania.

Po trzecie, papież zaznacza, że katechiści będą mieć możliwość głoszenia słowa Bożego na wszystkich etapach procesu ewangelizacji

od pierwszego głoszenia, które wprowadza w *kerygmat*, przez nauczanie, które czyni świadomymi nowego życia w Chrystusie i przygotowuje w szczególności do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, aż po formację stałą, która pozwala każdemu ochrzczoneму być zawsze gotowym „do obrony wobec każdego, kto domaga się od was uzasadnienia tej nadziei” (1 P 3, 15)⁶².

59 Franciszek, *Antiquum ministerium*, 8.

60 A. Domasz, *Zdolność wiernych świeckich do przepowiadania Słowa Bożego*, „*Seminare. Poszukiwania naukowe*” 20 (2004), s. 118.

61 A. Domasz, *Zdolność wiernych świeckich do przepowiadania Słowa Bożego*, „*Seminare. Poszukiwania naukowe*” 20 (2004), s. 119. Zob. T. Vanzetto, *Predicazione dei laici nelle chiese e negli oratori. Commento alle delibere CEI*, „*Quaderni di Diritto Ecclesiale*” 3 (1990) n. 1, s. 127–137.

62 Franciszek, *Antiquum ministerium*, 6.

Jeśli katechiści zostaliby uznani za przepowiadających, wówczas by mogli na sposób stały, oficjalny i publiczny realizować wiele form przepowiadania. I tak, stawaliby się aktywnym podmiotem przepowiadania w ramach misji ludowych czy w dziele nowej ewangelizacji, dla którego najbardziej właściwym typem jest kerygmat w sensie ścisłym. Katechiści mogliby należeć do zespołu prowadzącego rekolekcje, głosząc różnego rodzaju kazania lub realizując „nowe” lub „inne formy” przepowiadania⁶³, jednak z wyłączeniem homilii⁶⁴. Ich zaangażowanie dotyczyłoby podejmowania formacji wiary poprzez głoszenie kazań katechizmowych czy prowadzenie katechez sakramentalnych, zwłaszcza w czasie przygotowania do przyjęcia sakramentów inicjacji. Przekazywanie wiary mogłoby się dokonywać w czasie spotkań formacyjnych z młodymi. Katechiści przepowiadaliby w ramach różnego rodzaju nabożeństw czy spotkań modlitewnych. Mogliby głosić konferencje apologetyczne, które uzasadniają wiarę we współczesnej „globalizacyjnej kulturze”⁶⁵.

⁶³ Zob. Kodeks prawa kanonicznego, kan. 770.

⁶⁴ Zob. S. Dyk, *Podmiot przepowiadania homilijnego w świetle współczesnych dokumentów Kościoła*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 8 (2009), s. 283–297. Co prawda Instrukcja Ecclesiae de Mysterio wskazuje na możliwość wygłoszenia homilii przez świeckich w niektórych przypadkach, poza Mszą Świętą „w sposób zgodny z prawem lub z przepisami liturgicznymi oraz przy zachowaniu klauzul w nich zawartych” (art. 3 § 4). W świetle innych dokumentów widać jednak, że chodzi tu jedynie o możliwość odczytania przez świeckich homilii wskazanej przez biskupa lub proboszcza podczas niedzielnego nabożeństwa słowa Bożego w sytuacji nieobecności kapłana (por. Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja o należytych wykonywaniu Konstytucji o świętej liturgii *Inter oecumenici*, „Acta Apostolicae Sedis” 56 (1964) nr 37; Kongregacja Kultu Bożego, Dyrektorium o celebracji niedzielnej pod nieobecność kapłana *Christi Ecclesia*, „Notitiae” 24 (1988) nr 43) oraz o obrzęd chrztu dziecka wykonywany przez szafarza nadzwyczajnego, kiedy to ów świecki szafarz może wygłosić odpowiednie pouczenie znajdujące się w księdze *Obrzędów chrztu dzieci*. Por. *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, 153, Katowice 2015. Widać zatem, że w wymienionych wyżej przypadkach chodzi jedynie o odczytanie homilii przez świeckich, których nie są oni autorami. Wypada się zgodzić z Henrykiem Sławińskim, który powołując się na zdanie niektórych kanonistów, twierdzi, że świeccy ze względu na doniosłość homilii nie mogą nigdy jej głosić podczas liturgii, co obejmuje całą działalność liturgiczną Kościoła, a więc wszystkie celebracje sakramentów, sakramentaliów, Liturgii godzin oraz słowa Bożego. Por. H. Sławiński, *Podmiot przepowiadania słowa w liturgii*, w: *Liturgia i przepowiadanie*, red. W. Przyczyzna, Kraków 2010, s. 107–110.

⁶⁵ Por. Franciszek, *Antiquum ministerium*, 5.

Podejmując takie zadania, stawaliby się oficjalnymi podmiotami kościelnego przepowiadania w przestrzeni środków masowego przekazu.

Dodajmy w końcu, że uznanie katechistów za tych, którzy przepowiadają, byłoby ważne ze względów teologicznych. Wypada się bowiem zgodzić z Janem Dyduchem, że dotychczasowa kanoniczna „norma o głoszeniu słowa Bożego przez świeckich w kościołach posiada tyle zastrzeżeń, że praktycznie trudno tu mówić o współpracy w wykonywaniu posługi słowa”⁶⁶. Przy dotychczasowych ograniczeniach łatwo zapomnieć, iż misję prorockiej funkcji Kościoła hierarchia wykonuje wspólnie z laikatem. Nauczanie Franciszka przełamuje to podejście.

Zakończenie

Nauczanie Franciszka dotyczące udziału świeckich w ewangelizacji posiada wiele nowych akcentów, inspiruje, czasami wręcz prowokuje. Ujmując jego wypowiedzi całościowo, widać jednak, że papież zachowuje hermeneutykę ciągłości z nauką Soboru Watykańskiego II, który stwierdza: „choć niektórzy z woli Chrystusa ustanowieni są nauczycielami, szafarzami tajemnic i pasterzami dla innych, to jednak co do godności i wspólnego wszystkim wiernym działania na rzecz budowania Ciała Chrystusa, panuje wśród wszystkich prawdziwa równość” (*Lumen gentium*, 32). Wezwania Franciszka do aktywizacji laikatu rzeczywiście mogą zdynamizować współczesną ewangelizację i przyczynić się do odnowy Kościoła.

Realizacja tych wezwań wymaga jednak głębokiego rozeznania o charakterze teologicznym, pastoralnym i duchowym. W ewangelizacyjnej współpracy świeckich z duchownymi istnieje bowiem niebezpieczeństwo powstawania swego rodzaju napięć, które rodzą się na styku kompetencji, praw i zadań. Częstym zagrożeniem mogą być w tym względzie wspomniane przez Franciszka klerykalizm lub klerykalizacja świeckich. Warto wówczas pamiętać, że pomiędzy kapłaństwem wspólnym a urzędowym istnieją istotowe i kanoniczne różnice. One jednak nie dzielą, lecz harmonizują i jednoczą Kościół. Nauczanie obecnego papieża nie niweluje tych różnic, lecz uczy postawy kolegialności i dialogu,

66 J. Dyduch, *Obowiązki i prawa wiernych świeckich w prawodawstwie soborowym*, Kraków 1985, s. 135.

współpracy w budowaniu Kościoła oraz sprawowania władzy w duchu miłości i służby.

Bibliografia

- Benedykt XVI, *Porta fidei*.
- Brunini, *In cammino verso la sinodalità ecclesiale sospinti da papa Francesco*, „Rassegna di Teologia” 59 (2018), s. 419–440.
- Bujak J., *Nauczanie papieża Franciszka o synodalności w kontekście współczesnej refleksji teologicznej i ekumenicznej*, „Collectanea Theologica” 9 (2021) nr 1, s. 51–76.
- Cordes J. P., „Chi manderò”. *Le radici della nuova evangelizzazione*, w: *Vino nuovo in oltri vecchi? Sfide pastorali e giuridiche della nuova evangelizzazione*, a cura di M. Graulich, J. Pudumai Doss, Città del Vaticano 2013, s. 39–60.
- Dokument Międzydykasterialny, Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów *Ecclesiae de Mysterio*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 12 (1998), s. 80–84.
- Dokument przygotowawczy XVI Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów, *Ku Kościołowi synodalnemu: komunია, uczestnictwo i misja*, Rzym 2021, <https://www.ekai.pl/dokumenty/dokument-przygotowawczy-xvi-zwyczajnego-zgromadzenia-ogolnego-synodu-biskupow-ku-kosciolowi-synodalnemu-komunia-uczestnictwo-i-misja/> (30.09.2021).
- Domaszk A., *Zdolność wiernych świeckich do przepowiadania Słowa Bożego*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 20 (2004), s. 111–133.
- Dyduch J., *Dykasteria ds. Laikatu, Rodziny i Życia*. *Geneza, zadania i struktura*, „Annales Canonici” 13 (2017), s. 57–71.
- Dyduch J., *Obowiązki i prawa wiernych świeckich w prawodawstwie soborowym*, Kraków 1985.
- Dyk S., *Podmiot przepowiadania homilijnego w świetle współczesnych dokumentów Kościoła*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 8 (2009), s. 283–297.
- Franciszek, *Amoris laetitia*.
- Franciszek, *Antiquum ministerium*.
- Franciszek, *Christus vivit*.

Franciszek, *Evangelii gaudium*.

Franciszek, *Fratelli tutti*.

Franciszek, *Gaudete et exultate*.

Franciszek, *Laudato si'*.

Franciszek, *Spiritus Domini*.

Franciszek, List poświęcony zaangażowaniu wiernych świeckich w życie publiczne, 09.03.2016, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/listy/swiecy_spoleczenstwo_09032016.html (22.09.2021).

Franciszek, Przemówienie podczas uroczystości upamiętniającej 50. rocznicę ustanowienia Synodu Biskupów (17.10.2015), „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 377 (2015) nr 11, s. 5–7.

Gardocki D., Misja Kościoła – niezwykła zwykłość nauczania papieża Franciszka, „Poznańskie Studia Teologiczne” 34 (2019), s. 107–129.

Glombik K., Franciszek – kontrowersyjne nauczanie czy kontrowersyjna recepcja?, w: *Mosty, nie mury. 5 lat pontyfikatu Franciszka*, red. M. Lis, Opole 2018, s. 131–149.

Jan Paweł II, *Christifideles laici*.

Jan Paweł II, *Redemptoris missio*.

Kodeks prawa kanonicznego, Poznań 2009.

Kongregacja do spraw Kultu Bożego, Dyrektorium o celebracji niedzielnej pod nieobecność kapłana Christi Ecclesia, „Notitiae” 24 (1988), s. 366–378.

Kongregacja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Instrukcja *Redemptionis sacramentum*. O tym, co należy zachowywać, a czego unikać w związku z Najświętszą Eucharystią, Poznań 2004.

Maciaczyk M., Kręgi biblijne jako propozycja współtwórczej roli parafian w przygotowaniu homilii, „Roczniki Teologiczne” 72 (2015) z. 12, s. 191–204.

Międzynarodowa Komisja Teologiczna, Synodalność w życiu i misji Kościoła, 6, Rzym, 02.03.2018, <https://kongreskk.pl/2021/09/29/publikujemy-polskie-tlumaczenie-dokumentu-miedzynarodowej-komisji-teologicznej-synodalnosc-w-zyciu-i-misji-kosciola/> (08.10.2021).

Napiórkowski A. A., Wizja kościoła w ujęciu papieża Franciszka, „Studia Nauk Teologicznych” 15 (2020), s. 33–57.

Obrzędy chrztu dzieci: dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2015.

- Peloso F., *Oltre il creticalismo (pretti, donne e laici nella Ciesa di Francesco)*, Roma 2020.
- Sławiński H., Podmiot przepowiadania słowa w liturgii, w: *Liturgia i przepowiadanie*, red. W. Przyczyna, Kraków 2010, s. 93–112.
- Śmigiel W., *Uczestnictwo wiernych świeckich w budowaniu Kościoła–Wspólnoty. Studium teologicznopastoralne w świetle nauczania Kościoła (1962–2009)*, Lublin 2010.
- Święta Kongregacja Obrzędów, Instrukcja o należyтым wykonywaniu Konstytucji o świętej liturgii *Inter oecumenici*, „Acta Apostolicae Sedis” 56 (1964), s. 877–900.
- Twardy J., *Aktualizacja słowa Bożego w kaznodziejstwie*, Przemyśl 2009.
- Vanzetto T., *Predicazione dei laici nelle chiese e negli oratori. Commento alle delibere CEI*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 3 (1990) n. 1, s. 127–137.

ks. Leszek Szewczyk

Uniwersytet Śląski w Katowicach

leszek.szewczyk@us.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-0424-3205>

„Serca zostały wypróbowane”. Wpływ pandemii COVID-19 na przepowiadanie słowa Bożego — inspiracje papieża Franciszka

 <https://doi.org/10.15633/ps.26203>

Ks. Leszek Szewczyk – prof. dr hab., prezbiter archidiecezji katowickiej, profesor nauk teologicznych, prof. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, dyrektor Instytutu Nauk Teologicznych Uniwersytetu Śląskiego, kierownik Studiów Doktoranckich Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego, dyplomowany logopeda.

Article history • Received: 14 Oct 2021 • Accepted: 15 Jan 2022 • Published: 30 Jun 2022
ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

„Serca zostały wypróbowane”. Wpływ pandemii COVID-19 na przepowiadanie słowa Bożego — inspiracje papieża Franciszka

Skuteczne głoszenie słowa Bożego wymaga dostrzegania okoliczności życia drugiego człowieka oraz systematycznego dążenia do zrozumienia świata. Do okoliczności, które zdominowały nauczanie papieża Franciszka należy pandemia COVID-19. Celem niniejszego opracowania jest odpowiedź na pytanie o inspiracje płynące z nauczania papieża Franciszka w czasie pandemii dla współczesnego kaznodziejstwa. Analiza tego papieskiego nauczania w czasie ostatniego roku (marzec 2020–marzec 2021) pozwala odpowiedzieć najpierw na pytanie o znaczenie pandemii COVID-19 w życiu papieża, Kościoła i świata. W dalszej kolejności, zgodnie z najprostszym modelem komunikowania się, zostało omówione nauczanie Franciszka dotyczące głosicieli słowa Bożego, słuchaczy, elementów treściowych i formalnych przepowiadania w czasie pandemii.

Słowa kluczowe: słowo Boże, przepowiadanie, papież Franciszek, COVID-19

Abstract

“Hearts Have Been Put to the Test”. The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Preaching of the Word of God — the Inspiration of Pope Francis

Effective preaching of the word of God requires an appreciation of the circumstances of one another's lives and a systematic effort to understand the world. Among the circumstances that have dominated Pope Francis' teaching is the COVID-19 pandemic. The purpose of this paper is to answer the question as to how Pope Francis' teaching during the pandemic has inspired contemporary preaching. An analysis of Pope Francis' teaching during the last year (March 2020–March 2021) allows us first to answer the question of the significance of the COVID-19 pandemic in the life of the Pope, the Church, and the world. Then, according to the simplest model of communication, the following are discussed; Francis' teaching regarding the preachers of the word of God, the hearers of the word, and the content and formal elements of preaching during the pandemic.

Keywords: the word of God, preaching, Pope Francis, COVID-19

Miliony ludzi zadawało sobie i innym pytanie, gdzie w tym kryzysie mogą znaleźć Boga [...]. Serca zostały wypróbowane. Kryzys wzbudził w niektórych nową odwagę i współczucie. Niektórzy zostali przesiani i odpowiedzieli chęcią ponownego wyobrażenia sobie naszego świata, inni przyszli z pomocą potrzebującym w konkretny sposób, który może odmienić cierpienie bliźniego. To napełnia mnie nadzieją, że możemy wyjść z tego kryzysu lepsi. Ale musimy jasno widzieć, dobrze wybierać i właściwie działać¹.

Powyższe słowa papieża Franciszka pochodzą z książki *Powróćmy do marzeń. Droga ku lepszej przyszłości*, będącej zapisem rozmowy z brytyjskim dziennikarzem Austenem Ivereighem. Publikacja zawiera refleksje Ojca Świętego na temat sytuacji świata po pandemii koronawirusa i roli Kościoła w tworzeniu przyszłości. Franciszek postrzega pandemię jako moment próby, kryzys, po którym nie ma powrotu do kształtu i charakteru świata sprzed 2020 roku. Włoski dziennikarz katolicki Andrea Torielli zaznacza, że jak dla każdego z nas, tak i dla papieża Franciszka minione miesiące zostały głęboko naznaczone przez pandemię. Brak podróży, kilka zaledwie audiencji generalnych z nieliczną obecnością osób, świętowanie w zredukowanej formie z udziałem małych grup wiernych. I chociaż brakowało codziennego, fizycznego kontaktu z ludźmi, to jednak następca Piotra

pukał cicho do drzwi naszych domów, zapraszał nas nie do wysłuchiwania wielkich przemówień czy długich katechez, ale przede wszystkim do słuchania słów Pisma Świętego, komentowanych krótkimi homiliami wygłaszanymi spontanicznie².

Przepowiadanie słowa Bożego współczesnym słuchaczom jest głoszeniem treści stałych i niezmiennych, bowiem niezmienna pozostaje istota Ewangelii, czyli dobra nowina przekazana człowiekowi przez Boga. Systematycznie zmieniają się jednak okoliczności życia słuchaczy oraz

¹ Franciszek, *Powróćmy do marzeń. Droga ku lepszej przyszłości*, tłum. P. Guzik, Kraków 2020, s. 11–12.

² A. Torielli, *W roku oddalenia, bliskość Papieża*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-12/andrea-tornielli-w-roku-oddalenia-bliskosc-papieza.html> (29.06.2021).

egzystencjalne problemy, które im towarzyszą. Bardzo istotną okolicznością życia słuchaczy stała się pandemia koronawirusa. Wpływa ona znacząco na treść i formę przepowiadania słowa Bożego.

Celem niniejszego opracowania jest odpowiedź na pytanie o inspiracje płynące z nauczania papieża Franciszka w czasie pandemii dla współczesnego kaznodziejstwa. Analiza nauczania papieża Franciszka w czasie ostatniego roku (marzec 2020–marzec 2021) pozwala odpowiedzieć najpierw na pytanie o znaczenie pandemii COVID-19 w życiu papieża, Kościoła i świata. W dalszej kolejności, zgodnie z najprostszym modelem komunikowania się, omówione zostanie nauczanie Franciszka dotyczące głosicieli słowa Bożego, słuchaczy, elementów treściowych i formalnych przepowiadania w czasie pandemii.

1. Pandemia jako okoliczność głoszenia słowa Bożego

Skuteczne głoszenie słowa Bożego wymaga dostrzegania okoliczności życia drugiego człowieka oraz systematycznego dążenia do zrozumienia świata. Systematycznego rozstrzygnięcia wymaga, co z całego skarbcza Bożego objawienia w danej epoce, w konkretnych okolicznościach życia należałoby w szczególniejszy sposób zaakcentować i przybliżać słuchaczowi³. Do okoliczności, które zdominowały nauczanie papieża Franciszka należy pandemia COVID-19. Jest ona określana przez Franciszka mianem kryzysu i zagrożenia, ale również wyzwaniem i czasem próby.

Pandemia jako kryzys i zagrożenie

Jednym z pierwszych wystąpień papieża Franciszka, w których definiuje pandemię i określa jej wpływ na życie współczesnego świata, była homilia podczas nadzwyczajnego nabożeństwa 27 marca 2021 roku. Zdaniem papieża, pandemia jest czasem wyboru tego, co się liczy, a co przemija, oddzielania tego, co konieczne, od tego, co takie nie jest. To czas, ustawiania na nowo kursu życia ku Bogu i ku innym⁴. Wielokrotnie w wypowiedziach papieża pojawia się określenie pandemii jako czasu kryzysu. Przejawia się on

³ G. Siwek, *Homiletyka w relacji do teologii pastoralnej*, „Studia Pastoralne” 1 (2005), s. 117.

⁴ Franciszek, *Ludzkość na wzburzonym morzu. Modlitwa na placu św. Piotra o ustanie pandemii*, 27.03.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 4, s. 5.

poczuciem pustki i zagubienia, z wypaczeniem wartości, z rzeczywistością śmierci fizycznej, duchowej, emocjonalnej, społecznej. Ryzyko polega na niezdawaniu sobie z tego sprawy lub zdaniu jej sobie zbyt późno i ponoszeniu konsekwencji. I tak wśród młodych ludzi szerzą się depresja i apatia, prowadząc ich do zagubienia w otchłani niejednokrotnie niewytłumaczalnych udręk. W niektórych przypadkach wkrada się pokusa, aby z tym wszystkim skończyć⁵.

Skutkiem kryzysu jest to, że człowiek jest przestraszony i zagubiony⁶, odczuwa pokusę wycofania się i poddania⁷. Pandemia – zdaniem papieża – wyraźnie wskazała, jak bardzo człowiek jest bezradny, ujawniła też liczne choroby społeczne. Jedną z nich jest

wypaczona wizja osoby, spojrzenie, które ignoruje jej godność i jej charakter relacyjny. Czasami patrzymy na innych jak na przedmioty do wykorzystania i wyrzucenia. W rzeczywistości takie postrzeganie zaślepia i podsycia kulturę odrzucenia, indywidualistyczną i agresywną, która przemienia człowieka w dobro konsumpcyjne⁸.

Franciszek przestrzegając przed „wirusowym ludobójstwem”⁹, widzi również w pandemii moment kryzysu społecznego, który może się okazać umacniającą próbą ognia¹⁰. Papież Franciszek w swym orędziu na Światowy Dzień Misyjny przypomniał, że cierpienie i śmierć spowodowane pandemią sprawiają, że „doświadczamy naszej ludzkiej kruchości”. Jednocześnie jednak zwrócił uwagę na obecne we wszystkich silne pragnienie życia i wyzwolenia od zła¹¹.

5 Franciszek, *Świat jutra*, rozmawiał D. Agasso, tłum. J. Tomaszek, Kraków 2021, s. 145.

6 Franciszek, *Ludzkość na wzburzonym morzu*, s. 4–6.

7 Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 10.

8 Franciszek, *Wiara i godność ludzka*, Audjencja generalna, 12.08.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 9, s. 11.

9 K. Ołdakowski, *Papież przestrzega przed „wirusowym ludobójstwem”*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-03/list-papieza-panamerykanski-komitet-sedziow.html> (29.08.2021).

10 Franciszek, *Uczenie się, jak żyć w czasie kryzysu*, Homilia, 02.05.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 6, s. 41.

11 Franciszek, *„Oto ja, pošlij mnie!”* (Iz 6, 8), Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2020 roku, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 7–8, s. 4.

Pandemia jako chwila próby

Dla papieża Franciszka pandemia jest czasem próby, w którym myślenie człowieka doznaje wstrząsu, a dotychczasowe priorytety i styl życia zostają poddane próbie. Podstawową cechą kryzysu pandemii – zdaniem Franciszka – jest to, że nie wychodzi się z niego takim samym. Człowiek może z niego wyjść „lepszy lub gorszy, ale nigdy taki sam. Znajdujemy się w momencie próby”¹². Człowiek stale jest poddawany próbom, które „odślaniają wielkość ludzkiego serca: jego trwałość, jego miłosierdzie; jego wielkość lub małość”¹³. Zdaniem papieża, cała ludzkość znalazła się w mrocznym tunelu pandemii i świat już nigdy nie będzie taki jak dotychczas. Według niego „pandemia jest sygnałem alarmowym, który zmusza człowieka do refleksji. Ten czas próby może więc stać się czasem mądrych i dalekowzrocznych wyborów dla dobra ludzkości”¹⁴. Każdy człowiek musi dokonać wyboru pomiędzy kulturą posługi i kulturą odrzucenia. Wybór kultury posługi jest konsekwencją wsłuchania się w głos Bożego Ducha. Odrzucenie tego głosu może doprowadzić do trzech postaw: narcyzmu, zniechęcenia i pesymizmu. Postawy te blokują, paraliżują i koncentrują uwagę człowieka na rzeczach, które powstrzymują duchowy rozwój¹⁵. Podczas niedzielnej modlitwy „Anioł Pański” Ojciec Święty zwracał uwagę, by trudny czas pandemii przeżywać z mocą wiary, pewnością nadziei i żarliwością miłości oraz aby szukać i nadać ewangeliczny sens tej chwili próby i bólu, czemu sprzyjał okres Wielkiego Postu¹⁶.

Zdaniem Franciszka, doświadczenie pandemii jako próby, ujawniło to, co wymaga radykalnych zmian w życiu człowieka: nabywanie wewnętrznej wolności, odrzucenie fałszywych bożków, odejście od złudnych ideologii oraz odnowienie zaniedbanych relacji. Jednocześnie, odwołując się do biblijnych postaci króla Dawida i apostoła Pawła, wskazuje, że historie ich nawrócenia udowadniają, iż kryzys może być czasem oczyszczenia¹⁷.

¹² Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 5.

¹³ Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 5–6.

¹⁴ Franciszek, *Świat jutra*, Kraków 2021, s. 20.

¹⁵ Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 19–21.

¹⁶ Franciszek, *Widzę was i jestem z wami. Modlitwa maryjna*, 08.03.2020, „L’Osservatore Romano” 41 (2020) nr 4, s. 24.

¹⁷ Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 43–44.

Podczas audyencji generalnej 8 kwietnia 2020 roku papież zauważa także, że pandemia prowokuje do pytania, co Bóg robi w obliczu ludzkiego bólu. Jako odpowiedź cytuje ewangeliczny opis męki Pańskiej i przypomina, że „Bóg może wszystko obrócić w dobro” skoro w paschalny poranek słyhać: „Nie bójcie się!”. Jednocześnie papież zwraca uwagę, że „napawające lękiem pytania nie znikają w mgnieniu oka, lecz znajdują w Zmartwychwstałym trwały fundament, który nam pozwala nie zatonać”¹⁸.

Papież Franciszek zachęca współczesnych

do ponownego przemyślenia wizji społeczeństwa, gdzie życie ludzkie, zwłaszcza najstarszych jest chronione; gdzie każdy ma dostęp do opieki, gdzie ludzie nigdy nie są wykluczani, a przyroda nie jest bezkarnie plądrowana, ale pielęgnowana i zachowywana dla tych, którzy po nas przyjdą¹⁹.

Ludzie wierzący – zdaniem Ojca Świętego – powinni zawierzyć siebie Chrystusowi. Chrześcijanie odnajdą się w nowym, innym świecie, jeśli zaufają „w chwilach tej ciężkiej próby samemu Bogu, Panu życia i śmierci”²⁰.

Pandemia jako wyzwanie

Dla papieża Franciszka czas pandemii stanowi wezwanie do konkretnych działań, do wykorzystania okazji do zmiany swojego życia²¹. Wskazuje, że przed każdym człowiekiem otworem stoją dwie drogi: droga zmartwychwstania i droga grobu. Wybór drogi zmartwychwstania to nowe życie, droga grobu przynosi głód, niewolnictwo i wojny²². Zdaniem papieża, ludzkość znajduje się w kluczowym momencie dziejów, w którym oprócz wirusa Covid panoszy się straszny wirus egoizmu, wyrażający się w po-

¹⁸ Franciszek, *Krucyfiks i Ewangelia*, Audyencja generalna, 08.04.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 5, s. 11.

¹⁹ A. Torielli, *Laudato si' pozwala spojrzeć w przyszłość po pandemii*, <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2020-05/5-lat-po-encyklice-laudato-si.html> (09.07.2021).

²⁰ Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 10.

²¹ Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 9.

²² Franciszek, *Wybierajmy głoszenie, żeby nie wpaść we własny grób*, Homilia, 13.04.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 6, s. 20.

stawie dbałości tylko o samego siebie, selekcjonowania ludzi, odrzucania starszych, marginalizowania biednych i odpychania „niewygodnych”²³.

Pandemia uświadamia każdemu człowiekowi, że nikt nie może uratować się sam, o własnych siłach. Człowiek ten potrzebuje pomocy Boga, który otwiera horyzonty, budzi kreatywność oraz odnawia w braterskiej wspólnotcie. Obecny czas zachęca ludzkość do nowej wyobraźni, do porzucenia dawnych schematów, sposobów i struktur. Lekarstwem na zło pandemii powinny być przeciwciała sprawiedliwości, miłości i solidarności²⁴. Konkretnym zadaniem wypływającym z pandemii jest przeciwdziałanie złu, które dotyka miliony osób na całym świecie. Nie można pozwolić sobie na pisanie obecnej i przyszłej historii z plecami odwróconymi na cierpienia wielu ludzi²⁵. Franciszek proponuje, żeby nadać znaczenie czasowi pandemii przez ponowne odkrycie nowych przestrzeni solidarności. Na pandemię koronawirusa i chciwości powinno odpowiedzieć się uniwersalnością modlitwy, altruizmu, współczucia, łagodności. W dramacie pandemii papież dostrzega ogrom wyzwolonej pozytywnej energii, na fundamentach której można budować przyszłość. „W czasie cierpienia mierzy się rozwój i zdolność narodów do odkupienia. Jeśli te nadzwyczajne świadectwa wielkodusznej i bezinteresownej miłości, które podtrzymywały całe społeczeństwa, uczynimy zwyczajnymi, nie udaremnimy ich i wszyscy doczekamy lepszych czasów”²⁶. Franciszek zwraca uwagę, że kryzys związany z COVID-19 pogłębił nierówności i dyskryminację ubogich. Żeby temu przeciwdziałać, należy najpierw znaleźć lekarstwo na małego wirusa, który rzuca świat na kolana, a następnie uleczyć ten świat z wielkiego wirusa niesprawiedliwości społecznej, nierównych szans oraz marginalizacji i wykluczenia²⁷.

²³ Franciszek, *Świat jutra*, s. 21–23.

²⁴ K. Ołdakowski, *Papieski plan na zmartwychwstanie po pandemii*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-04/papiez-audicja-17-kwietnia-medytacja-koronawirus-po.html> (12.08.2021).

²⁵ K. Ołdakowski, *Papieski plan na zmartwychwstanie po pandemii*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-04/papiez-audicja-17-kwietnia-medytacja-koronawirus-po.html> (12.08.2021).

²⁶ Franciszek, *Świat jutra*, s. 40–41.

²⁷ K. Ołdakowski, *Papież: z kryzysu należy wychodzić lepszymi*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-08/papiez-audicja-19-sierpnia.html> (19.05.2021).

Papież Franciszek, w przemówieniu wygłoszonym podczas spotkania z korpusem dyplomatycznym akredytowanym przy Stolicy Apostolskiej, wskazuje, że lekarstwem na pandemię i wiele nieszczęść, które dotknęły współczesną ludzkość jest braterstwo. Tego lekarstwa świat potrzebuje na równi ze szczepionkami²⁸. Wszystkich wierzących papież zachęca do modlitwy „w intencji rządzących, naukowców, polityków, którzy zaczęli badać drogę wyjścia, to co będzie po pandemii, to «po», które już się zaczęło – żeby znaleźli właściwą drogę, zawsze na korzyść ludzi, zawsze na korzyść narodów”²⁹. Apeluje o modlitewne wsparcie do chrześcijan „wszystkich Kościołów i każdej ze wspólnot, każdego wieku, języka i narodu”³⁰.

2. Głosiciel słowa Bożego

Skuteczność przepowiadania słowa Bożego w dużej mierze zależy od kaznodziei, od jego kompetencji, gorliwości, wiedzy. Na temat głosiciela słowa Bożego, jego posłannictwa i zadań przed nim stojących papież Franciszek wypowiadał się wielokrotnie. Zagadnienie to wybrzmiewa szczególnie mocno w adhortacji apostolskiej *Evangelii gaudium*. Kryzys wywołany pandemią był dla papieża okazją do przekazania kolejnych sugestii dotyczących osoby kaznodziei. Kościół – zdaniem papieża – koncentruje się na formowaniu dobrych i wiarygodnych pasterzy, którzy wiedzą, jak wzmacniać zaufanie, nadzieję i radość. Zadaniem każdego duszpasterza jest docieranie do najbardziej potrzebujących. Niebezpieczeństwo zachorowania od stęchłego powietrza wymaga podjęcia ryzyka wychodzenia „na ulice”. Franciszek zaznacza:

Jako uczniowie Jezusa nie chcemy szukać nawróceń pod hasłem prozelityzmu, ale owoców „zaraźliwego” dobra, które emanuje ze Słowa Bożego. Chcemy uchwylić drżenie serc naszych bliźnich, zaszczerpić pragnienie głębokiej medy-

28 Franciszek, Przemówienie do korpusu dyplomatycznego przy Stolicy Apostolskiej, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2021-02/papiez-braterstwo-prawdziwym-lekiem-na-kryzys-i-podzialy.html> (13.09.2021).

29 Franciszek, Wybierajmy głoszenie, s. 20.

30 P. Pasierbek, Papież: błagamy o miłosierdzie dla doświadczonej ludzkości, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-03/papiez-franciszek-ojciec-nasz-wprowadzenie.html> (24.08.2021).

tacji, wzbudzić chęć skosztowania jedyne i неповtarzalnego piękna spotkania z Panem. Krótko mówiąc: ewangelizacja przez przyciąganie³¹.

Głosiciel słowa Bożego powinien w drugim człowieku dostrzegać przede wszystkim osobę, z jej trudami, problemami, troskami, słabościami, która nie potrzebuje osądu, uprzedzeń i sztywności, ale wyciągniętej ręki, umiejętności słuchania i miłosierdzia. Kaznodzieję powinna cechować pełna pasji wiara i ożywiająca refleksja nad słowem Bożym, która pozwala pozostać „w świetle” i lepiej go zrozumieć. Chrześcijańska radość, która wynika z nadziei i otwartości powinna stać się wyraźnym „znakiem dla ludzi, których wiara jest uśpiona, odłożona na półkę lub pełna udręki, albo dla tych, którzy Go odrzucili”³².

Głosiciele słowa Bożego Franciszek przestrzega: „Bez świadectwa i modlitwy przepowiadanie apostołskie jest niemożliwe, nie można głosić. Wygłosisz piękne kazanie moralne, zrobisz różne piękne rzeczy, wszystkie dobre. Lecz Ojciec nie będzie miał możliwości pociągnięcia ludzi do Jezusa. I to jest centrum – w centrum naszego apostołatu jest to, by Ojciec mógł pociągać ludzi do Jezusa (por. J 6, 44)”³³. W postawie kaznodziei niezbędne jest współistnienie świadectwa i modlitwy. Świadectwo otwiera ludziom drzwi, a modlitwa otwiera drzwi do serca Ojca, aby pociągał ludzi³⁴. Kościół – zdaniem papieża – odgrywa istotną rolę w służbie dla Boga i ludzi, do których jest posłany, nie przez narzucanie czy dominowanie, ale przez obmywanie nóg. „Stawianie się ponad ludem prowadzi do moralizmu, legalizmu, klerykalizmu, faryzeizmu i innych elitarnych ideologii, które nic nie wiedzą o radości poznania siebie jako części Ludu Bożego”³⁵. W homilii wygłoszonej w Wielki Czwartek 2020 roku papież przywołuje przykład postawy służby pełnionej przez kapłanów ofiarujących swoje życie dla Boga i ludzi, stwierdzając:

31 Franciszek, *Świat jutra*, s. 72–73.

32 Franciszek, *Świat jutra*, s. 73–75.

33 Franciszek, *Bez świadectwa i modlitwy przepowiadanie apostołskie jest niemożliwe*, Homilia, 30.04.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 6, s. 38.

34 Franciszek, *Bez świadectwa i modlitwy przepowiadanie apostołskie jest niemożliwe*, Homilia, 30.04.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 6, s. 38.

35 Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 117.

W tych dniach ponad sześćdziesięciu z nich zmarło tutaj, we Włoszech, opiekując się chorymi w szpitalach, wraz z lekarzami, pielęgniarzami, pielęgniarkami. Są to „święci z sąsiedztwa”, kapłani, którzy służąc oddali swe życie³⁶.

3. Adresat przepowiadania słowa Bożego

Papież Franciszek przywołuje definicję Kościoła odwołującą się do jego misyjnej natury, a wszyscy chrześcijanie są misjonarzami niosącymi dobrą nowinę Ewangelii każdemu, kogo spotkają. W tej powinności należy pamiętać, że Bóg dociera do każdego człowieka³⁷. Kościół oddala się od ideału głoszonego przez Chrystusa, kiedy wyrzeka się ubogich i powraca do starej pokusy pozostania elitą moralną lub intelektualną. Kościół obcy ubogim – zdaniem papieża – staje się „zgorzeniem”. „Droga do geograficznych i egzystencjalnych marginesów – jak zaznacza Ojciec Święty – jest drogą Wcielenia, bo Bóg wybrał peryferie jako miejsce objawienia w Jezusie swojego zbawczego działania w historii”³⁸.

Kościół w każdym czasie, a szczególnie w dobie pandemii, powinien wychodzić z pomocą i ze słowem pociechy do ludzi doświadczających cierpienia psychicznego, fizycznego bólu i problemów ekonomicznych³⁹. W czasach pandemii, kiedy świat został przytłoczony epidemią COVID-19, należy docierać do ludzi spragnionych Bożego wsparcia i zagubionych. W tym trudnym okresie przybyło ludzi, którzy zadają sobie pytanie o sens życia, czy stoją w obliczu choroby i śmierci. Zwłaszcza ci potrzebują wsparcia, które płynie z Ewangelii⁴⁰. Zdaniem Domenica Agassa, Franciszek promuje wspaniałomyślność i bezinteresowność, do której zdolny jest każdy człowiek. Każdy jest ważny, każdy jest potencjalnym bohaterem nowego pięknego czasu. Podczas audyencji generalnej w środę 13 stycznia 2021 roku z całą pewnością mówił:

36 Franciszek, Homilia wygłoszona w Wielki Czwartek na mszy Wieczery Pańskiej, 09.04.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2020/documents/papa-francesco_20200409_omelia-coenadomini.html (18.09.2021).

37 Franciszek, Świat jutra, s. 53.

38 Franciszek, Powróćmy do marzeń, s. 132.

39 Franciszek, Orędzie Wielkanocne, 12.04.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/urbi/documents/papa-francesco_20200412_urbi-et-orbi-pasqua.html (13.09.2021).

40 Franciszek, Powróćmy do marzeń, s. 115.

W przyszłości świata i w nadziejach Kościoła są zawsze „maluczcy”: ci, którzy nie uważają się za lepszych od innych, którzy są świadomi własnych ograniczeń i grzechów, którzy nie chcą dominować nad innymi, którzy w Bogu Ojcu uznają się za braci i siostry wszystkich⁴¹.

Z Dobrą Nowiną należy docierać do „przerażonych tą pandemią”⁴², a centrum przepowiadania stanowią ubodzy. Kaznodzieja powinien iść razem z nimi, dać się przez nich ewangelizować i pozwolić „zarazić” ich mądrością i kreatywnością. Oni bowiem dobrze znają Jezusa poprzez swe codzienne cierpienie. Zdaniem papieża Franciszka:

Jeśli dzielimy się z tymi, którzy mają niewiele lub nic, wzbogacamy nie tylko naszych bliźnich, ale także samych siebie. Sprowadzenie peryferii do centrum i postawienie ubogich na pierwszym miejscu oznacza prawdziwe oparcie naszego życia na Chrystusie, który dla nas „stał się ubogim”, aby nas „ubóstwem swoim ubogacić” (2 Kor 8, 9) i aby nas uzdrowić⁴³.

W orędziu na V Światowy Dzień Ubogich Franciszek wyraża nadzieję, że Kościół coraz intensywniej będzie się otwierał na

ruch ewangelizacyjny, który spotkałby w pierwszym rzędzie ubogich tam, gdzie oni się znajdują. Nie możemy czekać, aż zapukają do naszych drzwi. Pilnie potrzeba, abyśmy dotarli do nich w ich własnych domach, w szpitalach i w domach opieki, na ulicach i w ciemnych zaułkach, gdzie czasem się chowają, w schroniskach i w centrach przyjęć [...]. Biedni są wśród nas. Jakże byłoby to ewangeliczne, jeśli moglibyśmy powiedzieć z całą prawdą: również my jesteśmy biedni, ponieważ tylko w ten sposób będziemy mogli rozpoznać ich realnie i sprawić, że staną się częścią naszego życia oraz narzędziem zbawienia⁴⁴.

41 D. Agasso, *Zakończenie*, w: Franciszek, *Świat jutra*, s. 156–157.

42 Franciszek, *Trzeba zaufać miłosierdziu Bożemu*, Homilia, 30.03.2020, „L’Osservatore Romano” 41 (2020) nr 5, s. 34.

43 Franciszek, *Świat jutra*, s. 58–59.

44 Franciszek, *Ubogich zawsze macie u siebie* (Mk 14, 7), Orędzie na V Światowy Dzień Ubogich, 14.11.2021, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/ubodzy13062021.html (13.09.2021).

4. Treść przepowiadania

Przepowiadanie słowa Bożego współczesnym słuchaczom jest głoszeniem treści stałych i niezmiennych, bowiem niezmienna pozostaje istota Ewangelii, czyli Dobra Nowina przekazana człowiekowi przez Boga. Systematycznie zmieniają się jednak okoliczności życia słuchaczy oraz egzystencjalne problemy, które im towarzyszą. Papież Franciszek w adhortacji *Evangelii gaudium* potwierdza zasadę chrystocentryzmu w przepowiadaniu kaznodziejskim. „Bóg, który objawił swoją ogromną miłość w Chrystusie umarłym i zmartwychwstałym”⁴⁵, jest centrum przepowiadania słowa Bożego. Jednocześnie papież Franciszek potwierdza soborową zasadę, która mówi, że drugorzędnym przedmiotem przepowiadania kaznodziejskiego są problemy egzystencjalne współczesnych ludzi oraz sprawy świata, które należy przedstawiać w świetle Chrystusowym (*Evangelii gaudium*, 154). Bardzo bogata panorama problemów, z którymi boryka się człowiek, problemów z samym sobą, z drugim człowiekiem, wspólnotą ludzką i wspólnotą Kościoła, zarysowana przez papieża, stanowi swoistą instrukcję dla współczesnych głosicieli słowa Bożego, a jednocześnie wskazuje na doskonałe rozeznanie papieża Franciszka w otaczającej nas rzeczywistości⁴⁶. Również czas pandemii był dla Franciszka okazją do przekazania głosicielom słowa Bożego sugestii odnoszących się do treści głoszonego przez nich orędzia. Wśród treści, które w nauczania Franciszka wybrzmiewają najmocniej, można wymienić zagadnienie kerygmatu, znaków czasu, nadziei oraz ubogich.

4.1. Kerygmat

Analizy rzeczywistości kerygmatu w ujęciu papieża Franciszka dokonał Michał Zborowski. Analiza przeprowadzana na podstawie trzech adhortacji apostolskich: *Evangelii gaudium*, *Amoris laetitia*, *Christus vivit* obejmuje zarówno definicję, treści oraz cechy charakterystyczne kerygmatu, a także szerszy namysł dogmatyczno-pastoralny nad pierw-

⁴⁵ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 11.

⁴⁶ L. Szewczyk, Treść przepowiadania kaznodziejskiego według adhortacji apostolskiej „*Evangelii gaudium*”, „*Studia Pastoralne*” 10 (2014), s. 146.

szym orędziem⁴⁷. W kerygmacie, jak podkreśla papież, chodzi o „wieść zawierającą trzy wielkie prawdy, które wszyscy musimy wielokrotnie usłyszeć” (*Christus vivit*, 111)⁴⁸: Bóg cię kocha, Chrystus cię zbawia i On żyje. W *Evangelii gaudium* Franciszek wskazuje: „Jezus Chrystus cię kocha, dał swoje życie, aby cię zbawić, a teraz jest żywy u twego boku codziennie, aby cię oświecić, umocnić i wyzwolić” (164)⁴⁹. Refleksja papieża nad rzeczywistością kerygmatu ma niewątpliwie charakter dogmatyczno-pastoralny. Franciszek porusza poważne zagadnienia teologiczne, przy jednoczesnym i niemal automatycznym ukierunkowaniu ich na wymiar duszpasterski. Proponuje trójelementowy schemat prezentacji kerygmatu. Triada „Bóg cię kocha, Jezus cię zbawił i On żyje”, której analogicznie odpowiadają trzy decyzje wiary — „daj się Bogu pokochać, pozwól się zbawić i nawiąż z Nim relację przyjaźni”. Realizacja nowego życia znajduje swój wyraz we wzroście miłości braterskiej, zaangażowaniu wspólnotowym i służbie na rzecz bliźniego⁵⁰. Należy wychodzić do ludzi, tworzyć z nimi wspólnotę i nawiązywać komunikację⁵¹.

Czas pandemii był również dla Franciszka okazją do przypomnienia o kerygmacie podstawowym. Jednocześnie zachęcał do czytania i interpretowania Ewangelii w świetle historii zbawienia i Tradycji. Inne zaś narzędzia mogą pomóc w pogłębieniu wiedzy, podkreślając, identyfikując i doceniając dotychczas niezbadane bogactwa z tego źródła Żywej Wody⁵². Dla Franciszka

Tradycja to nie muzeum, prawdziwa religia nie jest zamrażarką, a doktryna nie jest statyczna, ale rozrasta się i rozwija jak drzewo, które pozostaje takie samo, choć rośnie i wydaje coraz więcej owoców [...]. Nie ma sprzeczności między silnym zakorzeniem w prawdzie, a jednoczesną otwartością na większe zrozu-

47 M. Zborowski, Kerygmat w ujęciu papieża Franciszka. Refleksje dogmatyczno-pastoralne, „Teologia w Polsce” 13 (2019) nr 2, s. 262.

48 Franciszek, *Christus vivit*.

49 Zob. M. Zborowski, Kerygmat w ujęciu papieża Franciszka. Refleksje dogmatyczno-pastoralne, „Teologia w Polsce” 13 (2019) nr 2, s. 263.

50 M. Zborowski, Kerygmat w ujęciu papieża Franciszka. Refleksje dogmatyczno-pastoralne, „Teologia w Polsce” 13 (2019) nr 2, s. 277–278.

51 Franciszek, W jaki sposób daje pokój świat, a jak daje go Pan?, Homilia, 12.05.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 7–8, s. 35.

52 Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 96.

mienie. Duch nadal prowadzi nas, w każdej epoce, w naszym tłumaczeniu Dobrej Nowiny w różnych kontekstach, tak aby słowa Jezusa nadal rozbrzmiewały w sercach mężczyzn i kobiet każdego czasu⁵³.

Papież naucza, że nienaruszalnym centrum chrześcijaństwa jest głoszenie jego istoty, czyli kerygmatu:

Chodzi o to, że Bóg mnie umiłował i wydał za mnie samego siebie. Śmierć, zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa, Jego miłość objawiająca się na krzyżu są tym, co pobudza nas do bycia misyjnymi uczniami, zachęcając nas do uznania siebie nawzajem za braci i siostry większej rodziny ludzkiej, szczególnie tych, którzy czują się sierotami [...]. Zasada zbawienia urzeczywistnia się w okazywanym przez nas współczuciu⁵⁴.

Franciszek zachęca do głoszenia prawdy, że wielkie cele życiowe, wymagające odwagi i wigoru, to życzliwość, wiara i praca dla dobra wspólnego. Żeby stawić czoła wyzwaniom, które stoją przed współczesnym światem, należy z właściwą motywacją i wytrwałością skupić się na braterstwie. Jednocześnie papież apeluje o właściwe rozeznawanie problemów i unikanie „moralizmów i innych -izmów, które starają się rozwiązywać wszelkie problemy za pomocą zaleceń, równań i reguł”⁵⁵. Analizując dokonujące się zmiany i proces transformacji, proponuje reakcję na te zjawiska w postaci dynamiki nawrócenia. Wymaga to – zdaniem papieża – zastosowanie metody „kontempluj – rozeznawaj – proponuj”. Najpierw trzeba spojrzeć na rzeczywistość, przede wszystkim na prawdę o cierpieniu na marginesach społeczeństwa. Następnie należy rozeznąć różne działające siły, odróżniając te, które budują, od tych, które niszczą; te, które ucłowieczają, od tych, które dehumanizują. Na końcu zaś zaproponować świeże myślenie i konkretne kroki, które wynikają z diagnozy tego, co nam dolega, i tego, jak możemy inaczej postępować⁵⁶.

53 Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 63–64.

54 Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 116.

55 Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 62–63.

56 Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 154–156.

4.2. Nadzieja

Zagadnieniem często przywoływanym przez papieża Franciszka w czasie pandemii jest nadzieja:

To światło na końcu tunelu, które zawsze i mimo wszystko trzeba dostrzegać. To energia, której człowiek nawet w sobie nie podejrzewa. Nie uchroni ona przed złem, to prawda, ale da siłę do otwartego stawienia czoła komplikacjom i przeszkodom, nawet tym, które wydają się nie do pokonania. Pozwala chronić się przed podstępnyim przenikaniem zła, przed zniechęceniem, rezygnacją, rozpaczą i pesymizmem. Pokonuje pokusę, by się poddać⁵⁷.

Tak rozumianej nadziei należy szukać w krzyżu Jezusa. Jak podkreśla papież,

Pierwszą korzyścią płynącą z wiary w Boga jest otrzymanie od Niego nadziei, która uwalnia od strachu. Z wiary zawsze wypływa radosna nadzieja, zdolna do zmiany świata. A duszą nadziei jest modlitwa⁵⁸.

Podczas audiencji generalnej, 17 kwietnia 2020 roku, papież Franciszek głosi, że Bóg nigdy nie opuszcza swojego ludu, jest zawsze z nim, szczególnie kiedy ból staje się bardziej dotkliwy. Bóg poprzedza człowieka, usuwając trudności, które go paraliżują. „To jest nasza nadzieja, której nikt nie może odebrać ani uciszyć. To całe życie służby i miłości, które oddaliście w tym czasie, nie zostanie pokonane i zwycięży”⁵⁹. W homilii wygłoszonej w Niedzielę Palmową 2020 roku papież apeluje:

Dzisiaj, w dramacie pandemii, w obliczu tak wielu pewników, które się rozpadają, w obliczu wielu zdradzonych oczekiwań, w poczuciu opuszczenia, które ściska

⁵⁷ Franciszek, *Świat jutra*, s. 45.

⁵⁸ Franciszek, *Świat jutra*, s. 46.

⁵⁹ K. Ołdakowski, *Papieski plan na zamartwychwstanie po pandemii*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-04/papiez-audiencja-17-kwietnia-medytacja-koronawirus-po.html> (12.08.2021).

nam serce, Jezus mówi do każdego z nas: „Odwagi: otwórz swoje serce na moją miłość. Poczujesz pocieszenie Boga, który cię podtrzymuje”⁶⁰.

Franciszek zachęca do osobistego zaproszenia Jezusa, zwłaszcza w chwilach trudnych doświadczeń. Niezależnie od wielkości tych doświadczeń i panującego smutku ludzie wierzący powinni zachować nadzieję, bo Bóg jest z człowiekiem w mrokach nocy, jest pewnością w niepewnościach i słowem w milczeniu⁶¹. To bowiem Bóg wybawia ludzkość od ciemności, które są w człowieku, od ciemności pandemii, wpraw jednak domaga się odwagi dostrzegania tych ciemności⁶². Zdaniem Franciszka orędzie nadziei należy głosić szczególnie dobitnie ludziom doświadczającym wykluczenia. Kierowane do nich nauczanie Jezusa przywołuje świadomość bliskości Boga i własnej godności. To Jezus otwiera drogę nadziei na przyszłość, ścieżkę wyzwolenia⁶³. W nauczaniu Franciszka pandemia jest okazją do przypomnienia paschalnego przesłania nadziei, która nie tylko koi ból, ucisza lęk i rozwiewa wątpliwości. Nadzieja chrześcijańska zobowiązuje do podejmowania działań, które przybliżą jednostki i całe społeczeństwa do wypełnienia w królestwie Bożym⁶⁴.

4.3. Znaki czasu

Pontyfikat papieża Franciszka często jest postrzegany i nazywany wielkim „znakiem czasu”. W jego życiu i działaniu „to, co ludzkie, spleta się wyjątkowo mocno z tym, co boskie, a «znaki czasu» o ludzkiej twarzy stają się jeszcze bardziej jednoznaczными drogowskazami w wędrów-

60 Franciszek, Homilia wygłoszona podczas mszy świętej w Niedzielę Palmową, 05.04.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2020/documents/papa-francesco_20200405_omelia-palme.html (31.08.2021).

61 Por. Franciszek, Homilia wygłoszona w Wigilię Paschalną, 11.04.2020, <https://www.ekai.pl/dokumenty/homilia-papieza-franciszka-wygloszona-podczas-wigilii-paschalnej-11-kwietnia-2020/> (13.09.2021).

62 Franciszek, Trzeba mieć odwagę zobaczyć nasze ciemności, żeby weszło światło Pana i nas zbawiło, Homilia, 06.05.2020, „L’Osservatore Romano” 41 (2020) nr 7–8, s. 27.

63 Franciszek, Powróćmy do marzeń, s. 133–134.

64 M. J. Tutak, Pandemia jako globalny „znak czasu”. Analiza kairologiczna metoda konfrontacji socjologiczno-pastoralnej, w: Pandemia jako „znak czasu” dla Kościoła w Polsce, red. M. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2021, s. 135.

ce do Boga”⁶⁵. Również w nauczaniu papieża podczas pandemii obecna jest kategoria „znaków czasu”. To Duch – według Franciszka – pokazuje światu nowe rzeczy przez to, co Kościół nazywa „znakami czasu”. Rozeznawanie znaków czasu pozwala nadać sens dokonującym się zmianom. Interpretując wydarzenia lub trendy w świetle Ewangelii, „można dostrzec te ruchy, które odzwierciedlają wartości Królestwa Bożego, i te, które są ich przeciwieństwem [...]. Rozeznanie w tej tęsknocie działania Ducha Bożego pozwala nam się otworzyć na ten ruch myślą i uczynkiem i w ten sposób stworzyć nową przyszłość zgodnie z duchem ośmiu błogosławieństw”⁶⁶. Franciszek stara się dostrzegać rzeczywistość, rozeznawając ją i odkrywać znaki płynące od Boga. Stwierdza:

Przyspieszona przez koronawirusa zmiana epoki to moment sprzyjający odczytaniu znaków czasu. Utworzyła się luka między realiami i wyzwaniem, przed którymi stoimy, a dostępnymi dla nas przepisami i rozwiązaniami. Ta luka staje się przestrzenią do refleksji, pytań i dialogu⁶⁷.

5. Formalna strona wypowiedzi kaznodziejskiej

Antonio Spadaro, redaktor naczelny „La Civiltà Cattolica”, najstarszego z wydawanych włoskich czasopism, określił papieskie przepowiadanie „mówionym magisterium”. Analizując kaznodziejstwo papieża Franciszka, zauważył, że jego zdolność przekazu ma swoje źródła w głębokim doświadczeniu duszpasterskim, które sprzyja nawiązywaniu wzajemnych relacji. W takich relacjach uzasadnionym staje się zarówno używanie języka potocznego, który stoi w opozycji do języka teologicznego, kojarzonego z językiem urzędowym, jak i mentalna bliskość mówcy ze słuchaczami. Zdaniem Spadaro, Franciszek do tego stopnia pochyla się ku swojemu rozmówcy, iż „niekiedy można nawet mieć wrażenie, że za chwilę mógłby stracić równowagę”⁶⁸. Kaznodziejski sukces papieża

65 S. Skobel, Papież Franciszek: pontyfikat „znaków czasu”, w: *Pandemia jako „znak czasu” dla Kościoła w Polsce*, red. M. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2021, s. 122–123.

66 Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 64.

67 Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 66.

68 A. Spadaro, *Mówione magisterium papieża Franciszka*, w: Franciszek, *Bóg szuka nas na marginesie. Słowa z Domu Świętej Marty*, Kraków 2017, s. 14.

Franciszka wynika z używania języka pełnego przysłów, obrazów, metafor, zwrotów idiomatycznych, neologizmów⁶⁹. To język bliski słuchaczom, często wolny od reguł stylistycznych, a przez to prowadzący do spotkania i nawiązania relacji ze słuchaczem, choć niekiedy również do nieporozumień⁷⁰. Analiza papieskiej aktywności w pierwszych miesiącach pandemii koronawirusa pozwala też stwierdzić, że symbole, znaki, słowa i gesty, używane przez Franciszka dla podniesienia na duchu znękaną chorobą ludzkość, były przemyślane i zaplanowane⁷¹.

Beata Zajączkowska, odwołując się do tekstów zamieszczonych na portalu encyklopedii kultury i języka włoskiego *treccani.it*, wskazuje, że papież Franciszek radykalnie odwrócił funkcjonalistyczny paradygmat komunikacji, który widzi w komunikacji narzędzie, którym można pokonać drugiego. Dla Franciszka komunikacja jest przede wszystkim darem pozwalającym wzrastać razem z drugim człowiekiem. Konsekwencją tej logiki jest to, „że komunikator nie dominuje przesłania, które chce przekazać. Im bardziej usuwa się w cień, tym bardziej wybrzmiewa ono z większą mocą”⁷². Autorzy opracowań poświęconych tajemnicy sukcesu przekazu papieża Franciszka dochodzą do wniosku, że widzi on w komunikacji przede wszystkim możliwość dzielenia się, a to zakłada słuchanie. Dla Franciszka słuchanie ma związek z fundamentem relacji międzyludzkich i jest ważniejsze od serwowania gotowych recept, dlatego zachęca do „apostolatu ucha”. Obecny papież komunikuje także przez ciszę i bezruch, co jest swoistym paradoksem w obecnym świecie mediów, które poszukują dźwięku i ruchu. W papieskim kodzie semiotycznym cisza może mieć tak samo ogromne znaczenie jak słowo. Dzięki Franciszkowi, do języka opisującego życie Kościoła, weszły na stałe słowa-klucze, takie jak: ekologia integralna, przyjaźń społeczna, bra-

69 A. Spadaro, *Mówione magisterium papieża Franciszka*, s. 13–21.

70 R. Kowalski, *Mówione magisterium Kościoła — kaznodziejstwo papieża Franciszka*, „*Colloquia Theologica Ottoniana*” 1 (2018), s. 187.

71 W. Kućko, *Papież, który zaskoczył Sorrentina*. Słowa i obrazy teatru pedagogicznego Franciszka w czasie pandemii COVID-19, „*Studia Paradayskie*” 30 (2020), s. 162.

72 B. Zajączkowska, *Komunikacja Franciszka: gdzie słucha, słyszy*, <https://www.vatican-news.va/pl/papiez/news/2020-12/komunikacja-franciszka-gdzie-slucha-slyszy.html> (22.08.2021).

terstwo, czy kultura spotkania⁷³. Papież porusza też zagadnienie języka przepowiadania we współczesnym świecie, przyznając pierwszeństwo językowi miłości, relacji i bliskości, a także opisuje rzeczywistość doświadczenia, fundamentalnego dla rzeczywistości wiary⁷⁴.

Dla Domenica Agasso, głoszone podczas pandemii, poranne homilie papieża Franciszka w kaplicy Domu św. Marty są empatycznym symbolem pontyfikatu, tworzą i ożywiają jedność z ludźmi. Słuchacze mogą wejść w harmonię z przesłaniem Ewangelii dzięki ludzkiemu ciepłu i serdeczności papieża, który głosi słowo z prostotą, mówiąc prosto z głowy, przerzucając most między swoim sercem a sercami słuchaczy. Te słowa „dotykają wibrujących strun ludzkiej duszy: uczuć, emocji, niepokojów, wrażliwości, odkrytych nerwów. Nawołują, zapraszają, napominają. Przede wszystkim jednak dodają odwagi”⁷⁵. Franciszek zachęca głosicieli słowa Bożego do dawania świadectwa, że Bóg w czasie, tak delikatnym i decydującym o przyszłości ludzkości, nie opuszcza człowieka. To w Bogu ukryty jest sens każdej, nawet najbardziej przynębiającej rzeczywistości. Świat bowiem oczekuje Kościoła, który jednoczy i harmonizuje, a nie osądza i dzieli⁷⁶. Kościół ten ma wiele twarzy i wyraża prawdę o bliskości Boga na niezliczone sposoby, w zależności od kultury. Dlatego papież powtarza znaną już myśl: „Lubię myśleć, że ewangelizacja zawsze musi się odbywać w dialekcie każdego miejsca, z tymi samymi słowami i dźwiękami, którymi babcia śpiewa kołysanki swoim wnukom”⁷⁷.

Nauczanie papieża Franciszka podczas pandemii COVID-19 stanowi inspirację dla współczesnego przepowiadania słowa Bożego. Papież znakomicie rozpoznaje obecne „znaki czasu”, precyzyjnie nazywa otaczające świat zjawiska i analizuje dokonujące się przemiany. Wnosi cenne

73 B. Zajączkowska, *Komunikacja Franciszka: gdzie słucha, słyszy*, <https://www.vatican-news.va/pl/papiez/news/2020-12/komunikacja-franciszka-gdzie-sluca-slyszy.html> (22.08.2021).

74 M. Zborowski, *Kerygmat w ujęciu papieża Franciszka*, s. 278.

75 D. Agasso, *Wstęp*, w: *Franciszek, Świat jutra*, s. 9–10.

76 Franciszek, *Świat jutra*, s. 54–55.

77 Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 115.

myśli we współczesne nauczanie Kościoła na temat głosicieli słowa Bożego, słuchaczy, elementów treściowych i formalnych przepowiadania kaznodziejskiego.

Bibliografia

- Agasso D., Wstęp, w: Franciszek, Świat jutra, rozmawiał D. Agasso, tłum. J. Tomaszek, Kraków 2021, s. 616.
- Agasso D., Zakończenie, w: Franciszek, Świat jutra, rozmawiał D. Agasso, tłum. J. Tomaszek, Kraków 2021, s. 153–157.
- Franciszek, Bez świadectwa i modlitwy przepowiadanie apostołskie jest niemożliwe, Homilia, 30.04.2020, „L’Osservatore Romano” 41 (2020) nr 6, s. 37–39.
- Franciszek, *Christus vivit*.
- Franciszek, *Evangelii gaudium*.
- Franciszek, Homilia wygłoszona podczas mszy świętej w Niedzielę Palmową, 05.04.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2020/documents/papa-francesco_20200405_omelia-palme.html (31.08.2021).
- Franciszek, Homilia wygłoszona w Wielki Czwartek na mszy Wieczery Pańskiej, 09.04.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2020/documents/papa-francesco_20200409_omelia-coenadomini.html (18.09.2021).
- Franciszek, Homilia wygłoszona w Wigilię Paschalną, 11.04.2020, <https://www.ekai.pl/dokumenty/homilia-papieza-franciszka-wygloszona-podczas-wigilii-paschalnej-11-kwietnia-2020/> (13.09.2021).
- Franciszek, Krucyfiks i Ewangelia, Audiencja generalna, 08.04.2020, „L’Osservatore Romano” 41 (2020) nr 5, s. 10–11.
- Franciszek, Ludzkość na wzburzonym morzu. Modlitwa na placu św. Piotra o ustanie pandemii, 27.03.2020, „L’Osservatore Romano” 41 (2020) nr 4, s. 4–6.
- Franciszek, Orędzie Wielkanocne, 12.04.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/urbi/documents/papa-francesco_20200412_urbi-et-orbi-pasqua.html (13.09.2021).
- Franciszek, Oto ja, pošlij mnie! (Iz 6, 8). Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2020 roku, „L’Osservatore Romano” 41 (2020) nr 7–8, s. 4–5.

- Franciszek, *Powróćmy do marzeń. Droga ku lepszej przyszłości*, Kraków 2020.
- Franciszek, *Przemówienie do korpusu dyplomatycznego przy Stolicy Apostolskiej*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2021-02/papiez-braterstwo-prawdziwym-lekiem-na-kryzys-i-podzialy.html> (13.09.2021).
- Franciszek, *Świat jutra*, rozmawiał D. Agasso, tłum. J. Tomaszek, Kraków 2021.
- Franciszek, *Trzeba mieć odwagę zobaczyć nasze ciemności, żeby weszło światło Pana i nas zbawiło*, Homilia, 06.05.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 7–8, s. 26–27.
- Franciszek, *Trzeba zaufać miłosierdziu Bożemu*, Homilia, 30.03.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 5, s. 34–35.
- Franciszek, *Ubogich zawsze macie u siebie (Mk 14, 7). Orędzie na V Światowy Dzień Ubogich*, 14.11.2021, <https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszki/przemowienia/ubodzy13062021.html> (13.09.2021).
- Franciszek, *Uczenie się, jak żyć w czasie kryzysu*, Homilia, 02.05.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 6, s. 40–41.
- Franciszek, *Wiara i godność ludzka*, Audiencja generalna, 12.08.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 9, s. 11–13.
- Franciszek, *Widzę was i jestem z wami. Modlitwa maryjna*, 08.03.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 4, s. 23–24.
- Franciszek, *W jaki sposób daje pokój świat, a jak daje go Pan*, Homilia, 12.05.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 7–8, s. 34–35.
- Franciszek, *Wybierajmy głoszenie, żeby nie wpaść we własny grób*, Homilia, 13.04.2020, „L'Osservatore Romano” 41 (2020) nr 6, s. 20–21.
- Kowalski R., *Mówione magisterium Kościoła – kaznodziejstwo papieża Franciszka*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1 (2018), s. 179–196.
- Kućko W., *Papież, który zaskoczył Sorrentina. Słowa i obrazy teatru pedagogicznego Franciszka w czasie pandemii COVID-19*, „Studia Paradayskie” 30 (2020), s. 147–166.
- Ołdakowski K., *Papieski plan na zmartwychwstanie po pandemii*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-04/papiez-audiencja-17-kwietnia-medytacja-koronawirus-po.html> (12.08.2021).

- Ołdakowski K., Papież przestrzega przed „wirusowym ludobójstwem”, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-03/list-papieża-panamerykański-komitet-sędziów.html> (29.08.2021).
- Ołdakowski K., Papież: z kryzysu należy wychodzić lepszymi, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-08/papież-audiencja-19-sierpnia.html> (19.05.2021).
- Pasierbek P., Papież: błagamy o miłosierdzie dla doświadczonej ludzkości, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-03/papież-franciszek-ojciec-nasz-wprowadzenie.html> (24.08.2021).
- Siwek G., Homiletyka w relacji do teologii pastoralnej, „Studia Pastoralne” 1 (2005), s. 107–125.
- Skobel S., Papież Franciszek: pontyfikat „znaków czasu”, w: *Pandemia jako „znak czasu” dla Kościoła w Polsce*, red. M. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2021, s. 111–124.
- Spadaro A., *Mówione magisterium papieża Franciszka*, w: *Franciszek, Bóg szuka nas na marginesie. Słowa z Domu Świętej Marty*, Kraków 2017, s. 11–32.
- Šzewczyk L., Treść przepowiadania kaznodziejskiego według adhortacji apostołskiej „*Evangelii gaudium*”, „Studia Pastoralne” 10 (2014), s. 137–146.
- Tornielli A., „*Laudato si’*” pozwala spojrzeć w przyszłość po pandemii, <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2020-05/5-lat-po-encyklice-laudato-si.html> (09.07.2021).
- Tornielli A., W roku oddalenia, bliskość Papieża, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-12/andrea-tornielli-w-roku-oddalenia-bliskosc-papieża.html> (29.06.2021).
- Tutak M. J., *Pandemia jako globalny „znak czasu”. Analiza kairolologiczna metodą konfrontacji socjologiczno-pastoralnej*, w: *Pandemia jako „znak czasu” dla Kościoła w Polsce*, red. M. Tutak, T. Wielebski, Warszawa 2021, s. 125–150.
- Zajączkowska B., *Komunikacja Franciszka: gdzie słucha, słyszy*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-12/komunikacja-franciszka-gdzie-słucha-słyszy.html> (22.08.2021).
- Zborowski M., *Kerygmat w ujęciu papieża Franciszka. Refleksje dogmatyczno-pastoralne*, „Teologia w Polsce” 13 (2019) nr 2, s. 261–280.

Stanisław Kyc OSB

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

stanislaw@benedyktyni.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-0449-1404>

Kontekst postaw ludzkich w przepowiadaniu ekologicznym papieża Franciszka

 <https://doi.org/10.15633/ps.26204>

Stanisław Kyc OSB – ur. 1971 roku; dr, mnich – kapłan opactwa tyńieckiego, obecnie pełni posługę kapelana Sióstr Benedyktyn Sakramentek we Wrocławiu, absolwent Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie i Podyplomowego Studium Retorycznego na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Article history • Received: 12 Dec 2021 • Accepted: 22 Feb 2022 • Published: 30 Jun 2022

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

Kontekst postaw ludzkich w przepowiadaniu ekologicznym papieża Franciszka

Człowiek ma być odpowiedzialnym zarządcą i opiekunem stworzenia – podkreślał Franciszek już podczas homilii inauguracyjnej pontyfikatu w 2013 roku. Podjęty w artykule temat, dotyczy głoszenia troski o dzieło stworzenia i samego człowieka. Celem artykułu jest próba dostrzeżenia i analizy przepowiadania papieża Franciszka w kontekście ekologii integralnej, uwzględniającej wzajemne powiązania różnych wymiarów rzeczywistości. Podstawą dla prowadzonych analiz są przede wszystkim dwa dokumenty papieskie: encyklika *Laudato si'* i posynodalna adhortacja apostołska *Querida Amazonia*.

Słowa kluczowe: papież Franciszek, przepowiadanie, ekumenizm, duchowość, ekologia, środowisko, edukacja

Abstract

The Context of Human Attitudes in the Ecological Preaching of Pope Francis

During the homily inaugurating his pontificate in 2013 Francis emphasized that man is to be a responsible steward and guardian of creation. The topic discussed in this article concerns the proclamation to care for creation and man himself. The purpose of the article is to try to discern and analyze the preaching of Pope Francis in the context of an integral ecology that takes into account the interconnectedness of various dimensions of reality. The analysis is based primarily on two papal documents: the encyclical *Laudato si'* and the post-synodal apostolic exhortation *Querida Amazonia*.

Keywords: Pope Francis, preaching, ecumenism, spirituality, ecology, environment, education

Kościół jest powołany i posłany, by głosić orędzie Dobrej Nowiny o zbawieniu. Jednym z istotnych zadań wspólnoty eklezjalnej w porządku doczesnym jest głoszenie troski o dzieło stworzenia i samego człowieka, a czasami wręcz obrona ludzkości przed zagrożeniami wyzwolonego od jakichkolwiek odniesień etyczno-moralnych postępu technicznego. Człowiek ma być odpowiedzialnym zarządcą i opiekunem stworzenia – podkreślał Franciszek już podczas homilii inauguracyjnej pontyfikatu w 2013 roku¹. Troska o wspólny dom nie jest tylko domeną Kościoła katolickiego, innych wspólnot chrześcijańskich, ale także inne religie dokonują refleksji nad zagadnieniami związanymi z degradacją środowiska naturalnego. Celem artykułu jest próba dostrzeżenia i analizy przepowiadania papieża Franciszka w kontekście ekologii integralnej, uwzględniającej wzajemne powiązania różnych wymiarów rzeczywistości. Podstawą dla prowadzonych analiz są przede wszystkim dwa dokumenty papieskie: encyklika *Laudato si'*² i posynodalna adhortacja apostolska *Querida Amazonia*³.

Pierwszy punkt artykułu jest refleksją nad przepowiadaniem papieskim o ekologii. Następnie zapytamy o adresatów przepowiadania ekologicznego i kolejno, o okoliczności i walory takiego przepowiadania, a na koniec poruszymy problematykę świadomości ekologicznej oraz wskażemy uniwersalne treści przepowiadania ekologicznego.

1. Przepowiadanie papieskie o ekologii

Głoszenie słowa Bożego wyrasta z istoty i misji Kościoła (por. Mt 28, 19–20), a ze swej natury jest eklezjalne. Przepowiadanie w Kościele oparte jest na mandacie, jaki w zakresie nauczania otrzymali apostołowie (por. Mk 16, 15; Dz 1, 8), jest kontynuacją zbawczego dzieła Chrystusa. Na Soborze Watykańskim II jednym z istotnych zagadnień, jakie poruszono, było właśnie przepowiadanie słowa Bożego. Nauczanie

1 Por. K. Pilawa, *Chrześcijańska ekologia jest racjonalna, spójna i niezbędna w walce o dobrostan środowiska naturalnego*, Klub Jagielloński, 04.03.2021, <https://klubjagiellonski.pl/2021/03/04/chrzescijanska-ekologia-jest-racjonalna-spojna-i-niezbedna-w-walce-o-dobrostan-srodowiska-naturalnego/> (10.09.2021).

2 Franciszek, *Laudato si'*.

3 Franciszek, *Querida Amazonia*.

soborowe pozwoliło teologom rozwinąć nową, teologicznie ujętą koncepcję przepowiadania słowa Bożego zakorzenioną w Piśmie Świętym i Tradycji przy zachowaniu wrażliwości na słuchaczy⁴. Wzorem takiego kaznodziei jest biskup Rzymu – od 13 marca 2013 roku jest nim papież Franciszek.

Laudato si' to encyklika, czyli oficjalne pismo papieża skierowane do biskupów i wiernych, które dotyczy spraw doktrynalnych, organizacji Kościoła, życia chrześcijańskiego, kultu czy kwestii społecznych. Od Jana XXIII encykliki bywają kierowane (szczególnie, gdy podejmują problemy dotyczące całej ludzkości) do wszystkich ludzi dobrej woli lub do wszystkich chrześcijan. Encykliki nie posiadają charakteru nauczania nieomylnego, chyba że to zostało wyraźnie zaznaczone w tekście. Wyrażają jedynie stanowisko Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, wobec którego można zgłosić zastrzeżenia. Mają na celu utrzymanie w Kościele jedności wiary, wyjaśnienie kwestii spornych, interpretowanie zagadnień, wskazywanie rozwoju doktryny chrześcijańskiej czy niekiedy konkretne pouczenia⁵.

Tematem wyeksponowanym w encyklice *Laudato si'* jest ekologia integralna, którą można najkrócej określić jako całościową troskę o dzieło stworzenia. Jest to ekologia, która łączy szczególne miejsce, jakie człowiek zajmuje na tym świecie oraz jego relacje z otaczającą go rzeczywistością⁶. Autor *Laudato si'* wskazuje, że problemy ekologii nie były obce św. Janowi XXIII, św. Pawłowi VI, św. Janowi Pawłowi II i Benedyktowi XVI⁷. Wymienieni papieże wskazywali, że brak poszanowania dla środowiska naturalnego jest jedną z przyczyn złego funkcjonowania gospodarki światowej⁸. Papież Franciszek wiele mówi o właściwym kontakcie człowieka z naturą, krytykuje nadmierny antropocentryzm, podobnie zresztą jak jego poprzednicy, i apeluje o prawidłową kulturę ekologiczną. Oprócz mocnego akcentowania kwestii dotyczących

4 Por. H. Sławiński, Wkład Soboru Watykańskiego II w odnowę przepowiadania słowa Bożego, w: *Humanistyczna recepcja Soboru Watykańskiego II*, red. E. Umińska-Tytoń, J. Lewandowicz, Łódź 2014, s. 184.

5 Por. T. Gadacz, B. Milerski, Encyklika, w: *Encyklopedia religii*, t. 3, Warszawa 2001, s. 414.

6 Franciszek, *Laudato si'*, 15.

7 Por. Franciszek, *Laudato si'*, 5–6.

8 Por. Franciszek, *Laudato si'*, 6.

ochrony środowiska naturalnego papież odnosi się również do fundamentalnych zagadnień katolickiej nauki społecznej: godności człowieka i dobra wspólnego⁹.

Kolejnym dokumentem papieża Franciszka mówiącym o ekologii jest adhortacja apostolska *Querida Amazonia*. Znajdują się w niej końcowe wnioski zgromadzenia synodu biskupów na temat *Amazonia: nowe drogi dla Kościoła i ekologii integralnej*. Wskazania papieża Franciszka w niej zawarte mają w dużej mierze charakter uniwersalny i można odnieść je do innych Kościołów lokalnych. *Querida Amazonia* nie miała tak powszechnego uznania jak *Laudato si'*, ale jest istotna, kiedy poruszamy temat ekologii integralnej, inkulturacji czy dbania o małą ojczyznę¹⁰.

W swym przepowiadaniu papież Franciszek szeroko ujmuje, czym jest środowisko. Jest nim zarówno środowisko przyrodnicze, jak i środowisko społeczne, a w konsekwencji takiego ujęcia rozumie ekologię, jako ekologię przyrody i społeczeństwa. I choć treści zawarte w *Laudato si'* nie są nowe i pojawiały się już wcześniej w nauczaniu poprzedników obecnego papieża, to jednak pozostaje niewątpliwą jego zasługą zebranie ich w jednym dokumencie i zaprezentowanie światu spójnej koncepcji chrześcijańskiej ekologii jako wkładu w toczącą się debatę ekologiczną. Jest to ekologia chrześcijańska, a więc oparta na wierze w Boga, który jest nieustannie obecny, jest w centrum tego świata, jako kochający Pan i miłośnik życia¹¹.

2. Adresaci przepowiadania ekologicznego

Przedmiotem refleksji papieża Franciszka jest cała Ziemia, nazywana metaforycznie „naszym domem”. Adresatami przepowiadania ekolo-

⁹ Por. Ekologia integralna według papieża Franciszka, Fundacja Obserwatorium Społeczne, 14.03.2018, <http://ekologia.obserwatoriumspoleczne.pl/?p=10020> (13.01.2022); por. R. Pastwa, Ekologia w komunikowaniu religijnym. Tematyka ekologiczna na łamach głównych katolickich tygodników opinii w Polsce w kontekście ogłoszenia encykliki „*Laudato si'*”, Lublin 2020, s. 29–106.

¹⁰ Por. D. Lipiec, Inspiracje adhortacji apostolskiej „*Querida Amazonia*” dla duszpasterstwa w Polsce, „*Roczniki Teologiczne*” 67 (2020) nr 6, s. 55–67.

¹¹ Por. Franciszek, *Laudato si'*, 245; por. Franciszek, Dykasteria do spraw Integralnego Rozwoju Człowieka, 2020, <https://laudatosimovement.org/pl/2021/06/03/pope-francis-vatican-launch-laudato-si-action-platform-pl-news/> (10.09.2021).

gicznego są wszyscy ludzie na Ziemi. Przesłanie jest uniwersalne. Problem ekologii dotyczy tych mieszkańców Ziemi, dlatego papież zwraca się do wszystkich bez wyjątku¹². W aspekcie adresatów encyklika stanowi *nowum*, gdyż papież zwraca się do wszystkich, nie tylko do ludzi dobrej woli, jak czynili to papieże, poczynając od Jana XXIII. Czyni tak, gdyż kwestia ekologii nie omija nikogo. Przepowiadanie ekologiczne papieża Franciszka adresowane jest do wszystkich ludzi, którzy mogą przyczynić się do ochrony środowiska, ponieważ każdy z nas jest odpowiedzialny za ochronę naszego wspólnego domu, jakim jest świat. Wszyscy zostaliśmy powołani do ochrony środowiska i do większej sprawiedliwości społecznej. I nawet jeśli nasz wkład w ekologię będzie niewielki, to suma wkładów wszystkich ludzi będzie ogromna¹³.

Papież zwraca się: „do każdej osoby mieszkającej na tej planecie”¹⁴ i proponuje nawiązanie „dialogu ze wszystkimi w odniesieniu do naszego wspólnego domu”¹⁵. Jest to być może nawiązanie do encykliki o pokoju w świecie papieża Jana XXIII *Pacem in terris*, który zwracał się do wszystkich wierzących i zarazem do wszystkich ludzi dobrej woli. Wówczas świat stał wobec wielkiego zagrożenia wojną nuklearną. Natomiast obecnie, zauważa papież Franciszek, świat stoi przed katastrofą ekologiczną¹⁶.

Przepowiadanie ekologiczne Ojca Świętego jest skierowane do ludzi, którzy są otwarci na propozycję nowego stylu życia, gdzie „człowiek, w zgodzie z przyrodą organizuje cały system produkcji i dystrybucji, tak aby możliwości i potrzeby każdego znalazły właściwe miejsce w wymiarze społecznym”¹⁷. Apel o zmianę stylu życia papież Franciszek

12 Por. J. Klinowski, *W poszukiwaniu harmonii między Stwórcą, człowiekiem i całym światem stworzonym*, w: *Dlaczego ekologia? W kręgu encykliki „Laudato si’”*, red. T. Reronia, A. Szafuński, Wrocław 2016, s. 59–78.

13 Por. Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Ochronę Świata Stworzonego*, 2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/pont-messages/2020/documents/papa-francesco_20200901_messaggio-giornata-cura-creato.html (10.09.2021).

14 Franciszek, *Laudato si’*, 3.

15 Franciszek, *Laudato si’*, 3.

16 Por. Franciszek, *Laudato si’*, 4.

17 Franciszek, *Przemówienie w afrykańskiej siedzibie ONZ*, 26.11.2015, <https://papiez.wiara.pl/doc/2844605.Nie-dla-globalizacji-obojetnosci-i-kultury-odrzuconia> (10.09.2021).

rozpoczyna od prośby skierowanej do każdego człowieka, by nie zapomniał o swojej godności, której nikt nie ma prawa mu odebrać¹⁸. W tym kontekście musi nastąpić nowy czas, który charakteryzować się będzie przebudzeniem szacunku dla życia, osiągnięciem równowagi, przyśpieszeniem walki o sprawiedliwość i pokój oraz radosną celebracją życia¹⁹.

W przepowiadaniu ekologicznym powinno być miejsce na pobudzenie świadomości adresatów co do powagi kryzysu kulturowego i ekologicznego, które muszą przełożyć się na nowe nawyki. Dlatego papież zachęca do zaangażowania ekologicznego i tworzenia przemyślanych programów edukacyjnych z zakresu etyki ekologicznej, by skutecznie pomagać wzrastać w solidarności, odpowiedzialności i trosce opartej na współczuciu. Natomiast adresaci powinni podjąć troskę o środowisko poprzez codzienne, na pozór niewiele znaczące działania²⁰.

3. Okoliczności przepowiadania ekologicznego

W latach sześćdziesiątych XX stulecia narodziła się nowa świadomość ekologiczna, czy nawet wrażliwość ekologiczna, a wraz z nią i próby poszukiwania odpowiedzialnych za brak właściwego poszanowania środowiska naturalnego. W ostatnich dziesięcioleciach można zauważyć ogromną eksplozję różnego rodzaju aktywności w trosce o naturę i właściwą relację ludzkiego bytu do „kosmicznego domu” (oikos). Sam termin „ekologia” (gr. oikos—dom, środowisko, logos) został zaproponowany przez Ernesta Haeckela w roku 1886 i rozumiany jest bardzo szeroko—jako nauka zajmująca się relacją między organizmem a środowiskiem naturalnym²¹.

Wrażliwość ekologiczna jest już dzisiaj zjawiskiem społecznym, nieustannie się rozwijającym. Wyraża się ona między innymi w tym, że powstały: Międzynarodowy Zespół do spraw Klimatu (The Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC²²), założony pod koniec lat

¹⁸ Por. Franciszek, *Laudato si'*, 205.

¹⁹ Por. Franciszek, *Laudato si'*, 207.

²⁰ Por. Franciszek, *Laudato si'*, 211.

²¹ Por. R. Pastwa, *Ekologia w komunikowaniu religijnym*, s. 19–28.

²² Por. IPCC, Międzypaństwowy Zespół do spraw Zmian Klimatu—naukowe i międzyrządowe ciało doradcze utworzone w 1988 roku na wniosek członków ONZ, przez dwie organizacje Narodów Zjednoczonych—Światową Organizację Meteorologiczną oraz

osiemdziesiątych minionego wieku przez Światową Organizację Meteorologiczną (World Meteorological Organization, WMO²³), i Program Narodów Zjednoczonych na rzecz Ochrony Środowiska (United Nations Environment Programme, UNEP²⁴) dla oceny stanu wiedzy dotyczącej bieżących zmian klimatu i jego wpływu na wszystkie ekosystemy. Zmiana klimatu wpływa również na środowisko człowieka, na produkcję żywności, na zasoby wody pitnej, przynosząc w efekcie zmiany na poziomie społecznym i ekonomicznym. Doprowadzić to może z dużym prawdopodobieństwem do zwiększenia dynamiki procesów migracji ludności, pogorszenia się stanu zdrowia wielu osób w różnych miejscach na świecie, a także zagrożeń związanych z konfliktami zbrojnymi. Efekty zmian klimatycznych nie rozkładają się równomiernie, jednak z reguły dotyczą najuboższych i najuboższych²⁵.

Okoliczności zaangażowania papieża Franciszka w kwestie przepowiadania ekologicznego należy traktować jako chęć dotrzymania kroku instytucjom międzynarodowym, organizacjom świeckim, a także społecznościom naukowym i organizacjom pozarządowym zaangażowanym w ochronę klimatu. Papież wzywa do zjednoczenia ludzkości w dążeniu do zrównoważanego i zintegrowanego rozwoju²⁶.

4. Walory przepowiadania ekologicznego

Zaletami przepowiadania ekologicznego są między innymi: pogłębienie nauki o miłości stworzenia, dowartościowanie cnót ekologicznych, ukazywanie kontekstów ekumenicznych.

Program Środowiskowy Organizacji Narodów Zjednoczonych, <https://www.ipcc.ch/> (10.09.2021); por. Nowy raport IPCC o klimacie na Ziemi, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej, Państwowy Instytut Badawczy, 20.08.2021, <https://www.imgw.pl/wydarzenia/imgw-pib-nowy-raport-ipcc-o-klimacie-na-ziemi> (10.09.2021).

²³ Por. World Meteorological Organization, <https://public.wmo.int/en> (10.09.2021).

²⁴ Por. United Nations Environment Programme, <https://www.unep.org/> (10.09.2021).

²⁵ Por. J.-P. van Ypersele, *Zmiany klimatyczne uderzają w najuboższych*, tłum. G. Przewłocki, w: *Zmiany klimatyczne — impas i perspektywy. Punkt widzenia krajów globalnego Południa*, red. M. Brennek, Polska Akcja Humanitarna, Warszawa 2010, s. 14–23; por. B. Jurczyk, „Laudato si’” — encyklika antropo- czy biocentryczna?, w: *Dlaczego ekologia?*, s. 50–52.

²⁶ Por. Franciszek, *Laudato si’*, 13.

4.1. Miłość stworzenia

Miłość stworzenia jest „siecią relacji”²⁷. Franciszek interpretuje podstawowe pojęcie ekologii jako „współzależność”. Niczym refren powtarza się w encyklice wyrażenie „wszystko jest ze sobą ściśle powiązane”²⁸. Według Franciszka „ludzka egzystencja opiera się na trzech podstawowych ściśle ze sobą związanych relacjach: na relacji z Bogiem, z innymi ludźmi i z ziemią”²⁹. Papież, odwołując się do św. Franciszka, który pozostał wierny Pismu Świętemu, zachęca do uznania przyrody za „wspaniałą księgę, w której Bóg do nas mówi i przekazuje nam coś ze swego piękna i dobroci”³⁰. Jest to odwołanie do pierwszej drogi Objawienia Bożego, czyli do poznania Boga przez naturę świata i człowieka. Papież przytacza nawet dwa fragmenty ze Starego Testamentu (Mdr 13, 5) i Nowego Testamentu (Rz 1, 20), które są klasycznymi przykładami potwierdzającymi tę drogę objawienia. Świat według Franciszka jest czymś więcej niż problemem do rozwiązania, to „radosna tajemnica, którą podziwiamy w zachwycie, oddając chwałę Bogu”³¹. Papież podkreśla, że „miłość Boga jest podstawową przyczyną całego stworzenia [...] wszelkie stworzenie jest przedmiotem czułości Ojca, który wyznacza mu miejsce w świecie [...]”. Nic zatem dziwnego, że od stworzonych dzieł można dotrzeć do „pełnej miłości i wierności Boga”³². W „miłości stworzenia” chodzi o odpowiedź na pytanie, kim naprawdę jest Pan Bóg, a w konsekwencji, kim jest sam człowiek (por. J 1, 11)³³.

27 Franciszek, *Laudato si'*, 240.

28 Franciszek, *Laudato si'*, 120, 142, 240; por. G. Ryś, *Wszystko jest ze sobą powiązane. Ekologiczna encyklika społeczna Franciszka*, „Więź” 672 (2018) nr 2, s. 107–113.

29 Franciszek, *Laudato si'*, 66.

30 Franciszek, *Laudato si'*, 12.

31 Franciszek, *Laudato si'*, 12; por. R. Biniek, *Ślady Boga w stworzonym świecie. Teologia natury a nauczanie Kościoła i przepowiadanie na tematy ekologiczne*, „Roczniki Teologiczne” 12 (2019), s. 5–17.

32 Franciszek, *Laudato si'*, 77.

33 Por. W. Skoczny, *Miłość stworzenia*, w: *Wybrane zagadnienia edukacji ekologicznej. Refleksje wokół encykliki „Laudato si'”*, red. M. Borda, R. Ceglarek, Kraków 2016, s. 25–34; por. A. Muszala, *Kwestie bioetyczne w encyklice „Laudato si'” papieża Franciszka*, „Polonia Sacra” 20 (2016) nr 3, s. 44–49.

4.2. Dowartościowanie cnót ekologicznych

Papież w encyklice *Laudato si'* wskazuje, które cnoty pomagają człowiekowi w zachowywaniu szacunku do stworzenia. Cnoty te mają uwrażliwić człowieka na wartość stworzenia Bożego i otworzyć go na współdziałanie w ochranianiu dziedzictwa środowiska naturalnego i kulturowego. Przepowiadanie papieskie zachęca do praktykowania cnót teologalnych i kardynalnych zwłaszcza: miłości i sprawiedliwości, uczciwości, wstrzemięźliwości i pokory³⁴.

Na uwagę zasługuje realizacja miłości społecznej, a w niej zachęta do budowania cywilizacji miłości³⁵; okazywania gestów wielkoduszności oraz solidarności i troski³⁶; zdolność do bezinteresownego odnoszenia się do przyrody, które rodzi się z odkrycia miłości Bożej³⁷; przełamywanie logiki przemocy, wyzysku i egoizmu³⁸, poczucie wspólnoty i głębokiej miłości do ziemi³⁹.

Aby właściwie odnosić się do środowiska naturalnego, potrzebna jest cnota sprawiedliwości, przez którą człowiek oddaje każdemu, co się mu należy. Franciszek naświetlił w encyklice wiele form niesprawiedliwości, które panują na świecie, a należą do nich między innymi: wykorzystywanie władzy, ucisk słabych i ubogich oraz marnotrawstwo zasobów

³⁴ Por. Franciszek, *Laudato si'*, 10; A. Derdziuk, *W kręgu zagadnień bioetycznych i ekologicznych*, Lublin 2018, s. 63–71; „Franciszek z Asyżu jest bardzo znany i wielu stara się go naśladować, a Kościół stawia go za wzór, co przypomniał św. Jan Paweł II. Duchowo zbliżoną do Franciszka była św. Hildegarda z Bingen, ogłoszona w 2012 r. doktorem Kościoła. Osób im podobnych jest wiele, i to nie tylko w tradycji katolickiej, lecz także protestanckiej czy prawosławnej, jak chociażby św. Serafin z Sarowa, nazywany drugim św. Franciszkiem. Chciałbym jednak zaznaczyć, że zanim Franciszek stał się «przyjacielem zwierząt», był przede wszystkim przyjacielem Boga i ludzi. To jego odkrycie boskiej miłości i bliskości pozwoliło mu dostrzec obecność Stwórcy najpierw w człowieku, a następnie w każdej istocie” (*Grzech ekologiczny nie jest pojęciem nowym. Kościół nie odpuścił troski o ochronę środowiska*, wywiad Jakuba Pawłowskiego z o. Zdzisławem Kijasem OFMConv, „Dziennik Gazeta Prawna”, 11.01.2020, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/ekologia/artykuly/1448004,kosciol-ochrona-srodowiska-grzech-zwierzeta-mieso-kijas.html> (10.09.2021)).

³⁵ Por. Franciszek, *Laudato si'*, 231.

³⁶ Por. Franciszek, *Laudato si'*, 58.

³⁷ Por. Franciszek, *Laudato si'*, 77.

³⁸ Por. Franciszek, *Laudato si'*, 230, 213.

³⁹ Por. Franciszek, *Laudato si'*, 179.

naturalnych. W ukazywaniu pozytywnej strony zagadnienia papież odwołuje się do biblijnej postaci Noego, którego sprawiedliwość uratowała świat przed zagładą⁴⁰.

Z cnotą sprawiedliwości wiąże się uczciwość, która powinna łączyć się z odwagą i odpowiedzialnością umożliwiającą podejmowanie decyzji⁴¹. W przepowiadaniu Franciszka uczciwość nie tylko dotyczy podejścia indywidualnych użytkowników dóbr materialnych, ale całych zespołów specjalistów i państw, które muszą w racjonalny sposób oceniać rzeczywistość, opierając się na rzetelnych wynikach badań i solidnych podstawach rozumowania dla wszystkich ludzi i przyszłych pokoleń⁴².

Do cnót, które zdaje się straciły rację bytu we współczesnej kulturze politycznej i ekonomicznej, należą wstrzemięźliwość i pokora. Jak zauważa papież Franciszek:

Zanik pokory w człowieku, nadmiernie podekscytowanym możliwością panowania absolutnego, bez żadnych ograniczeń, może jedynie prowadzić do wyrządzenia szkody społeczeństwu i środowisku. Nie jest łatwo rozwijać tę zdrową pokorę i radosną wstrzemięźliwość, jeśli stajemy się samowystarczalni, jeśli wykluczamy Boga z naszego życia, a Jego miejsce zajmuje nasze własne ego, jeśli uważamy, że to my sami określamy, co jest dobre, a co złe⁴³.

Troska o ekologię ludzką winna skłaniać ludzi do budowania kultury ekologicznej, w której istotnym elementem jest nabywanie i umacnianie przez człowieka sprawności moralnych. Papieska propozycja cnót miłości społecznej, sprawiedliwości, uczciwości, wstrzemięźliwości oraz pokory odpowiada na nagłące wyzwanie czasu, by odnowić wne-

⁴⁰ Por. Franciszek, *Laudato si'*, 70–71.

⁴¹ Por. R. Sadowski, *Chrześcijańska koncepcja odpowiedzialności za środowisko w świetle encykliki „Laudato si'”*, „*Studia Ecologiae et Bioethic*” (2017) nr 15, s. 69–79, https://www.researchgate.net/publication/340708785_Chrzescijanska_koncepcja_odpowiedzialnosci_za_srodowisko_w_swietle_encykliki_Laudato_si (10.09.2021).

⁴² Por. Franciszek, *Laudato si'*, 169, 229.

⁴³ Franciszek, *Laudato si'*, 224; por. Egoistyczne korzystanie z dóbr przyrody jest złe, rozmowa z o. prof. Zdzisławem Kijasem OFMConv, współzałożycielem Ruchu Ekologicznego św. Franciszka z Asyżu, autorem *Brewiarza ekologa*, relatorem watykańskiej Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych, „*Echo Katolickie*” (2018) nr 50, 19.12.2018, https://opoka.org.pl/biblioteka/1/IC/echo201850_eko.html (10.09.2021).

trze człowieka, który na nowo potrafiłby zachować właściwe miejsce w świecie⁴⁴.

4.3. Ukazywanie kontekstów ekumenicznych

W swoim przepowiadaniu papież Franciszek zachęca do zrozumienia różnych tradycji i religii działających na rzecz integralnej ekologii. Ojciec Święty dąży do lepszego zrozumienia kwestii ekologicznej w ruchu ekumenicznym. W encyklice *Laudato si'* można odnaleźć wiele odnośników do przedstawicieli Kościoła prawosławnego. Papież przywołuje prawosławną tradycję wielkiej i autentycznej troski o ekologię, wynikającą z przesłanek religijno-teologicznych. W refleksji wprowadzającej do encykliki papież przywołuje nauczanie patriarchy Bartłomieja, który nawoływał ludzi do wyrażania skruchy z powodu braku dbałości o planetę⁴⁵. To właśnie Bartłomiej wyraźnie podkreślił etyczne i duchowe przyczyny obecnych problemów ekologicznych, wskazując zarazem na konieczność przemiany człowieka⁴⁶.

6 czerwca 1989 roku Święty Synod w Konstantynopolu ustanowił Święto Stworzenia, które ma być obchodzone 1 września każdego roku. Jest to dzień, który rozpoczyna nowy rok w prawosławiu. Święto to obowiązuje we wszystkich Kościołach prawosławnych. Zazwyczaj Kościół prawosławny modlił się w tym czasie za ludzkość, aby została ochroniona przed kataklizmami. Obecnie dołącza się modlitwę o zachowanie natury przed degradującym działaniem człowieka⁴⁷.

Prawosławie podkreśla mocno, że natura ma charakter sakramentalny. Ziemia jest znakiem, sakramentem Boga. Każda rzecz ma swoje unikatowe miejsce w niezmierzonej symfonii stworzenia. Spojrzenie to

44 Por. W. Zuziak, *Ecological challenges to ethics*, „Polonia Sacra” 20 (2016) nr 3, s. 23–36; por. K. Pilawa, *Chrześcijański Ascetyzm odpowiedzią na ekologiczny slow life*, Klub Jagielloński, 19.11.2020, <https://klubjagiellonski.pl/wp-content/uploads/2020/11/pres-sje.-zielony-ascetyzm.pdf> (10.09.2021).

45 Por. Franciszek, *Laudato si'*, 8.

46 Por. Franciszek, *Laudato si'*, 9; niezbędne jest głoszenie słowa Bożego w Amazonii (Franciszek, *Querida Amazonia*, 61–65); problem inkulturacji (Franciszek, *Querida Amazonia*, 66–90) oraz siły i daru kobiet (Franciszek, *Querida Amazonia*, 99–100).

47 Por. J. Lipniak, „W trosce o wspólny dom”. Ekologiczny aspekt pontyfikatu Franciszka, w: *Dlaczego ekologia?*, s. 137–139.

ma charakter kontemplacyjny i widoczne jest to zwłaszcza w tradycji rosyjskiej. Piękno świata świadczy o tajemnicy Boga. Wobec tego piękna człowiek winien się zachwycić. Kapadoccy Ojcowie Kościoła (św. Grzegorz z Nazjanzu, św. Grzegorz z Nysy i św. Bazyli) podkreślali, że człowiek jest „mikrokosmosem”, w którym są obecne wszystkie stopnie bytu stworzonego⁴⁸.

5. Problematyka świadomości ekologicznej

Świadomość ekologiczna jest kategorią złożoną. Jest to kategoria opisowa mówiąca o tym, jak konkretna grupa społeczna, czy też całe społeczeństwo, widzi swoje miejsce w przyrodzie i jak postrzega swoje związki ze środowiskiem naturalnym. W obrębie świadomości ekologicznej wyróżniamy cztery poziomy: (1) intuicyjne przekonania; (2) wiedzę; (3) relacje emocjonalne; (4) dyspozycje zachowawcze. W kontekście świadomości ekologicznej używa się pojęcia „postawy proekologicznej”⁴⁹. Metodologia papieża Franciszka w kreowaniu świadomości ekologicznej obejmuje wiele czynności. Biskup Rzymu opisuje i diagnozuje, wyjaśnia i interpretuje, formułuje bardziej ogólne bądź bardziej szczegółowe rekomendacje praktycznego działania. W skrócie metoda papieska obejmuje trzy kroki: diagnoza, interpretacja, rekomendacja⁵⁰. Należy tutaj postawić pytanie: skąd w przepowiadaniu słowa Bożego czerpie właściwą diagnozę, by wpływać na świadomość ekologiczną odbiorców⁵¹?

W przepowiadaniu Ojca Świętego diagnoza, interpretacja i rekomendacja bazują na wiedzy naukowej, pozostają z nią zgodne⁵², ale jednocze-

48 Por. Franciszek, *Querida Amazonia*, 106–110; por. S. Zieliński, *Wybrane refleksje teologiczne w świetle encykliki Laudato si'*, w: *Carbo et terra, laudate Dominum*. Nie tylko o węglu mowa, red. W. Kania, Katowice 2016, s. 29–30; por. A. Anderwald, *Zjednoczeni wspólną troską. Ekumeniczne impulsy papieża Franciszka w kontekście ekologii integralnej*, „*Studia Oecumenica*” 20 (2020), s. 37–50.

49 Por. P. Marczak, *Problemy ekologiczne jako problemy społeczne*, Poznań 2000, s. 47, 51–64; por. Franciszek, *Querida Amazonia*, 58–60.

50 Por. J. Węgrzecki, *Dialog w polityce zahamowaniem globalnej autodestrukcji ekologicznej*, w: *Świat jako wspólny dom. Wokół koncepcji ekologii integralnej w encyklice Laudato si'*, red. A. Wysocki, Warszawa 2016, s. 153–159.

51 Por. J. Dubiński, *Kwestie klimatyczne a bezpieczeństwo energetyczne*, w: *Carbo et terra*, dz. cyt., s. 81–105.

52 Por. Franciszek, *Laudato si'*, 61, 62.

śnie odwołują się do wiedzy mądrościowej, która prawdę o świecie i sytuacji człowieka czerpie z doświadczenia i wiary religijnej⁵³. Właściwa diagnoza, interpretacja czy rekomendacja wymaga dialogu nauki i wiary, w który wiara wnosi wrażliwość o charakterze etycznym⁵⁴. Dialog zabezpiecza przed popadnięciem w wypaczony antropocentryzm.

Przykładem diagnozującym przepowiadania Franciszka jest młodość, o której pisze w krótkim komentarzu do wrześniowej intencji modlitewnej:

Bardzo się cieszę, że młodzi ludzie mają odwagę podejmować projekty na rzecz poprawy stanu środowiska i społeczeństwa, ponieważ te dwie rzeczy idą ze sobą w parze. My, dorośli, możemy się wiele nauczyć od młodych ludzi, ponieważ we wszystkim, co ma związek z troską o planetę, młodzi ludzie są na czele. Skorzystajmy z ich przykładu, zastanówmy się, zwłaszcza w czasie kryzysu, kryzysu zdrowotnego, kryzysu społecznego, kryzysu ekologicznego, zastanówmy się nad naszym stylem życia. Nad tym, w jaki sposób się odżywiamy, jak konsumujemy, jak się przemieszczamy, jak używamy wody, energii i tworzyw sztucznych, a także nad tym, jak wiele dóbr materialnych jest często szkodliwych dla Ziemi. Wybierzmy zmianę! Podążajmy z młodymi ludźmi w kierunku prostszego i bardziej przyjaznego środowiska stylu życia. I módlmy się, abyśmy wszyscy dokonywali odważnych wyborów, wyborów koniecznych do bardziej umiarkowanego i ekologicznie zrównoważonego życia, inspirowani przez młodych ludzi, którzy angażują się w tę zmianę. Oni nie są głupcami, ponieważ angażują się w swoją przyszłość. Dlatego chcą zmienić to, co odziedziczą w czasie, gdy nas już nie będzie⁵⁵.

Proponowany wyżej „ekologicznie zrównoważony styl życia” w świadomości ekologicznej jest zróżnicowany czasowo, przestrzennie i społecznie. W swej wypowiedzi papież zachęca do przyznania stosunkowo wysokiej pozycji wartościom ekologicznym na tle innych wartości oraz odrzucenie niepokoju w związku ze stanem środowiska.

53 Por. Franciszek, *Laudato si'*, 82, 83.

54 Por. Franciszek, *Laudato si'*, 63, 64, 135.

55 Por. Franciszek, *Papieska intencja modlitewna na wrzesień 2021. Ekologicznie zrównoważony styl życia*, Vatican News—Polski, 01.09.2021, <https://papiez.wiara.pl/doc/7077486.Ekologicznie-zrownawazony-styl-zycia> (10.09.2021).

6. Uniwersalne treści przepowiadania ekologicznego

Realizacja głoszenia słowa Bożego dotyczy wszystkich dziedzin życia Ludu Bożego. Troska o rozwój duchowy każdego pokolenia powinna stanowić podstawowe zadanie poszczególnych osób, rodzin, instytucji wychowawczych i całych społeczeństw. Nie ma przyszłości bez duchowości. Odpowiedzialne głoszenie Słowa to promowanie u słuchaczy najpierw dobrobytu duchowego, gdyż wtedy „wszystko inne będzie im dodane”. Uniwersalne treści przepowiadania ekologicznego papieża Franciszka dotyczą: duchowości ekologicznej, nawrócenia ekologicznego, dbania o domowe środowisko.

6.1. Duchowość ekologiczna

Duchowość ekologiczna to – uwzględniająca i wyraźnie akcentująca relację ze światem – realizacja komunii człowieka z Bogiem. Chrześcijańskim charakterem charakteryzujący się duchowością ekologiczną w swoim dążeniu do świętości będzie kładł nacisk na konsekwencje spotkania człowieka z Jezusem w relacjach z otaczającym go światem. Papież Franciszek duchowości ekologicznej poświęcił ostatni, szósty rozdział encykliki *Laudato si'*⁵⁶.

Zwraca tam uwagę na „wielkie bogactwo duchowości chrześcijańskiej”, które może przyczynić się do odnowienia ludzkości. Papież wskazuje na motywację wypływającą z duchowości, „aby umacniać pasję na rzecz troski o świat”⁵⁷. Nie chodzi zatem wyłącznie o solidną doktrynę, ale również o mistykę, która stałaby się impulsem i motywem dodającym odwagi oraz nadającym sens ludzkiej działalności⁵⁸.

Duchowość w sposób naturalny łączy się z pobożnością i kultem świętych. W encyklice *Laudato si'* papież Franciszek wskazuje na Maryję – Królową całego stworzenia, która troszczyła się o Jezusa, a dzi-

⁵⁶ Por. J. Hadryś, *Duchowość ekologiczna w świetle „Laudato si'” papieża Franciszka*, „Teologia i Moralność” 11 (2016) nr 1 (19), s. 103–111; por. S. Jaromi, *Franciszkańskie przestanie „Laudato si'”, „Polonia Sacra” 20 (2016) nr 3, s. 67–77.*

⁵⁷ Franciszek, *Laudato si'*, 216.

⁵⁸ Por. Franciszek, *Querida Amazonia*, 53–57.

siaj z miłością i macierzyńskim bólem troszczy się o poraniony świat⁵⁹. Wzorem dla ludzi silnych duchowo, wrażliwych na rzeczywistość, gotowych kochać i służyć z pokorą, według Ojca Świętego jest św. Józef, który „przez swoją pracę i wielkoduszną obecność opiekował się Maryją i Jezusem i bronił Ich”⁶⁰.

W drodze do świętości towarzyszą nam błogosławieństwa. Przepowiadanie ekologiczne nie może ich ominąć. Są one uwielbieniem Boga i prośbą zanoszoną do Niego o łaskę i zbawienie dla człowieka w różnych sytuacjach życiowych. Błogosławić rzeczy, to znaczy: składać dziękczynienie Bogu za dary (chleba, wody, dzieła, ludzkiej pracy itd.) i prosić Go, aby służyły człowiekowi ku zbawieniu. Wyrażają to teksty biblijne: „Czyńcie wszystko na chwałę Bożą” (1 Kor 10, 31); „Wszystko, co Bóg stworzył jest dobre, i niczego, co jest spożywane z dziękczynieniem, nie należy odrzucać. Staje się bowiem poświęcone przez słowo Boże i przez modlitwę” (1 Tm 4, 45)⁶¹.

Ojciec Święty w rozważaniu przed Modlitwą Anioł Pański powiedział: „potrzebujemy «ekologii serca», na którą składają się odpoczynek, kontemplacja i współczucie. Wykorzystajmy do tego okres letni!”⁶².

59 Por. Franciszek, *Laudato si'*, 241; por. K. Lubiński, *Królowa całego stworzenia*, w: *Wybrane zagadnienia edukacji ekologicznej*, s. 63–82; zob. *Modlitwa do Matki życia*, w: Franciszek, *Querida Amazonia*, 111.

60 Por. Franciszek, *Laudato si'*, 242.

61 Warto przypomnieć nabożeństwa między innymi: procesja błagalna w Dni krzyżowe i w dniu św. Marka (25.04); procesja w dniu św. Urbana lub św. Izydora; por. *Agenda liturgiczna diecezji opolskiej. Nabożeństwa, poświęcenia i błogosławieństwa*, oprac. zbior. Diecezjalnej Komisji Liturgicznej, Opole 1986, s. 164–176; czwartek po uroczystości Bożego Ciała, błogosławieństwo wianków i ziół (s. 195); nabożeństwo ku czci św. Jana Nepomucena — 21 maja (s. 292). Błogosławieństwa związane z kultem świętych: błogosławieństwo ku czci św. Błażeja (03.02); błogosławieństwo wody i chleba ku czci św. Agaty; błogosławieństwo kierowców i ich pojazdów w dniu św. Krzysztofa (25.07); błogosławieństwo ziół i kwiatów w uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (15.08); błogosławieństwo ziarna siewnego i nasion w święto Narodzenia NMP (08.09); błogosławieństwo owsa w święto św. Szczepana (26.12); błogosławieństwo wina w święto św. Jana Ewangelisty (27.12), por. *Agenda liturgiczna diecezji opolskiej*, s. 387–396.

62 Anioł Pański, Franciszek apeluje o ekologię serca, Watykan, 18.07.2021, <https://www.ekai.pl/franciszek-apeluje-o-ekologie-serca/> (10.09.2021); W perspektywie chrześcijańskiej odpocząć, to spocząć w Bogu, zatopić się w Nim. Można powiedzieć, że szczytem odpoczynku jest msza święta. Jest zakosztowaniem wiecznego odpoczynku, do którego każdy człowiek jest wezwany. W języku teologicznym mówimy o antycypoc-

Przyjęty styl życia, który wynika z duchowości ekologicznej, sprzyja zdrowiu zarówno duszy, jak i ciała. W przepowiadaniu ekologicznym papieża Franciszka zauważyć można podkreślenie znaczenia duchowości ekologicznej dla dobra i bezpieczeństwa człowieka. Taki sposób egzystencji ma wartość nie tylko doczesną, ale sięga o wiele głębiej: otwiera człowieka na perspektywę życia nadprzyrodzonego, wiecznego⁶³.

6.2. Nawrócenie ekologiczne

Papież przypomina nam duchowość, która nie odrzuca ciała i natury. Człowiek żyje „z nimi i w nich, w jedności ze wszystkimi”⁶⁴. Franciszek wzywa do nawrócenia ekologicznego, które jest związane z rozwijaniem wszystkich konsekwencji spotkania z Jezusem w relacjach z otaczającym człowieka światem. Troska o ekologię nie jest czymś opcjonalnym czy drugorzędnym w doświadczeniu chrześcijańskim⁶⁵.

Nawrócenie ekologiczne jest nawróceniem indywidualnym i z konieczności zarazem wspólnotowym. Papież Franciszek w encyklice *Laudato si'* przypomina, że „wszystko jest ze sobą powiązane. Dlatego konieczne jest połączenie troski o środowisko ze szczerą miłością do człowieka i z ciągłym zaangażowaniem wobec problemów społeczeństwa”⁶⁶. Środowisko, którego integralną częścią jest powietrze, „jest dobrem publicznym, mieniem całej ludzkości i wszyscy są za nie odpowiedzialni. Ten, kto posiada jego część, ma ją jedynie po to, aby zarządzać nią dla dobra wszystkich. Jeśli tego nie czynimy, to bierzemy

waniu Wieczności, czyli wiecznego spoczynku w Bogu, o co prosimy w modlitwie za zmarłych: „Wieczne odpoczywanie racz im dać Panie”; por. M. Ostrowski, *Duszpasterstwo wobec problemu wolnego czasu człowieka. Aspekt moralno-pastoralny ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień turystyki*, Kraków 1996.

63 Papież Franciszek przestrzegł przed głuchotą wewnętrzną, „głuchotą serca”, która jest gorsza od głuchoty fizycznej, por. Anioł Pański, *Stuchajmy Boga i wysłuchujmy bliźniego*, Watykan, 05.09.2021, <https://papiez.wiara.pl/doc/7083753.Sluchajmy-Boga-i-wysluchujmy-blizniego> (10.09.2021).

64 Franciszek, *Laudato si'*, 216.

65 Franciszek, *Laudato si'*, 217; por. P. Warchoń, *Ślady Boga w przyrodzie w pismach świętego Franciszka z Asyżu, świętego Bonawentury i świętego Jana Pawła II*, „Polonia Sacra” 20 (2016) nr 3, s. 81–96.

66 Franciszek, *Laudato si'*, 91.

na swe sumienie ciężar zaprzeczenia istnieniu innych”⁶⁷. Na problemy społeczne odpowiada się więzią wspólnotową, a nie tylko sumą dóbr indywidualnych⁶⁸. Nawrócenie ekologiczne pociąga za sobą wdzięczność i bezinteresowność, a to z kolei wskazuje na dar otrzymany z miłości Ojca. W tej perspektywie człowiek dostrzega siebie w łączności z innymi stworzeniami, jednym słowem tworzy z nimi „wspaniałą powszechną komunie”⁶⁹. Człowiek wierzący patrzy na świat od wewnątrz, czyli uznaje powiązania, poprzez które Bóg jednoczy człowieka ze wszystkimi innymi stworzonymi bytami⁷⁰. W duchowości i nawróceniu ekologicznym papież przestrzega przed pojmowaniem wyższości człowieka nad innymi stworzeniami, jako powodu do osobistej chwały bądź „nieodpowiedzialnego panowania”⁷¹. W perspektywie nawrócenia ekologicznego papież przypomina nam ideał cywilizacji miłości⁷².

6.3. Dbanie o domowe środowisko

W optyce autora „zielonej encykliki” punktem wyjścia do ochrony środowiska jest umiłowanie miejsca, w którym przyszło nam żyć. Ojkoфіlia oznacza właśnie miłość do własnego domu. Zdaniem Franciszka, rozwiązanie problemów o skali globalnej wymaga odwołania się do tego, co lokalne. Ojkoфіlia bywa również impulsem do osobistego zaangażowania, gdyż jesteśmy skłonni bronić miejsca, w którym żyjemy. Prowadzi ona też do pogłębiania relacji z ludźmi poprzez związki z tym, co rodzime, bliskie codzienności. Potrzeba przywiązania i przynależności realizuje się we wspólnocie, w konkretnym miejscu. Kultura tymczasowości prowadzi natomiast do nadmiernej eksploatacji zasobów, jak w przypadku paliw kopalnych. Ojkoфіlia wyznacza zadania, abyśmy ko-

67 Franciszek, *Laudato si'*, 95.

68 Por. Franciszek, *Laudato si'*, 219.

69 Franciszek, *Laudato si'*, 220; por. Konferencja Episkopatu Polski, *W trosce o wspólny dom*. List pasterski Episkopatu Polski w liturgiczne wspomnienie św. Franciszka z Asyżu, 04.10.2018, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/ekologia_04102018.html (10.09.2021).

70 Por. M. Kosche, *Nawrócenie ekologiczne w hermeneutyce teologiczno-społecznej*, w: *Wybrane zagadnienia edukacji ekologicznej*, s. 53–62.

71 Franciszek, *Laudato si'*, 220.

72 Por. Franciszek, *Laudato si'*, 231.

chali, a nie wykorzystywali; szanowali, a nie wyzyskiwali. Miłość do własnego domu zachęca nas do patrzenia na rzeczy w naszym najbliższym otoczeniu, tak jak patrzymy na osoby, nie tylko jak na środki, ale jak na cele same w sobie. Z niej wypływa umiłowanie piękna i szacunek dla „sfery sacrum”⁷³. Rzeczy uznawane są za wartościowe same w sobie, posiadające wartość pierwotną. Przejawy ojkoofilii są bardziej wyraźne wśród rdzennej ludności na całym świecie, co odsyła nas choćby do ostatniej adhortacji papieskiej *Querida Amazonia*. Środowisko naturalne u południowoamerykańskich Indian otaczane jest wielkim szacunkiem i troską. Żyją oni zgodnie z przekonaniem, że „ojczyzna to miejsce, w którym jest ci dobrze”. Swoją miłość do kraju wyrażają w nakazie: „Kochaj ziemię. Odziedzyczyłeś ją po swoich rodzicach, by pożyczyć ją swoim dzieciom”. Takie podejście w swojej prostocie realizuje postulat sprawiedliwości międzypokoleniowej, naruszonej obecnie w wyniku degradacji planety i katastrofy klimatycznej⁷⁴.

Zakończenie

Przepowiadanie ekologiczne na kanwie wypowiedzi papieża Franciszka ukazuje Chrystusa w centrum nauczania Kościoła i proponowaną przez Niego drogę do zbawienia człowieka. Troska o środowisko naturalne jest skomplikowana, ponieważ „zielona polityka” często w sposób zawołowany dotyka samej osoby, nierzadko nawet podważając jej wyjątkowość i godność. Ekologiczne przepowiadanie papieskie jest spójne i ewoluuje w stronę globalnego adresata – każdego człowieka. Nie widzi w nim zagrożenia dla stworzenia, tylko uczy, że ma on być odpowiedzialnym stróżem wspólnego dobra.

⁷³ Por. Franciszek, *Querida Amazonia*, 91–98.

⁷⁴ Por. A. Zellma, E. Wiszowaty, Przepowiadanie homilijne i katechetyczne w kontekście regionalnym, „Poznańskie Studia Teologiczne” 32 (2018), s. 195–206. Jak konserwatywa może odnaleźć się w sytuacji kryzysu ekologicznego? Inspirującą odpowiedź na to pytanie znajdziemy w idei i praktyce ojkoofilii autorstwa brytyjskiego filozofa Rogera Scrutona. W telegraficznym skrócie chodzi tu o lokalizm, oddolność, samoorganizację i umiłowanie miejsca, w którym przyszło nam wieść życie; por. B. Gołębiewska, *Idea i praktyka ojkoofilii według Rogera Scrutona*, Klub Jagielloński, 2020, <https://klubjagiellonski.pl/wp-content/uploads/2020/11/pressje.-zielony-ascetyzm.pdf> (10.09.2021).

Teksty przepowiadania Franciszka są żywe, proste i pełne dojrzałej wiary. Z jednej strony, mówiąc o ekologii integralnej, Ojciec Święty przypomina słuchaczom, że Bóg nie powołał człowieka po to, aby go zniszczyć, ale by go zbawić. Celem człowieka nie jest śmierć, lecz życie i wspólnota z Bogiem. Świat – jak uczy duchowość chrześcijańska – nie zmierza ku katastrofie, ale ku swojej właściwej pełni, zaś ostateczny rozwój osiągnie wówczas, kiedy „Bóg będzie wszystkim we wszystkich”. Właśnie z tej wiary rodzi się troska osoby wierzącej o świat, która zmusza ją do rozważania o świecie, jak o swoim domu, o który ma obowiązek się troszczyć, być odpowiedzialnym, czynić go coraz wygodniejszym i piękniejszym z myślą o przyszłych pokoleniach. Z drugiej strony hiperboliczne sformułowanie papieża Franciszka o katastrofie ekologicznej może przerażać, jednak w jego wypowiedziach jest więcej słów pocieszenia. Po lekturze *Laudato si'* i *Querida Amazonia* oraz na podstawie innych wypowiedzi czytelnik z pewnością dostrzeże sposób myślenia, który daleki jest od katastrofizmu. Przepowiadanie ekologiczne zwierzchnika Kościoła katolickiego usuwa lęk, mówi o nadziei, zawiera twierdzenia, że człowiek może wyjść z trudnej sytuacji, może się odrodzić, z pomocą Bożej łaski może się stać odpowiedzialnym mieszkańcem i użytkownikiem dóbr ziemi.

Bibliografia

- Biblia Tysiąclecia, Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, Poznań 2000.
- Agenda liturgiczna Diecezji Opolskiej. Nabożeństwa, poświęcenia i błogostawieństwa, oprac. zbior. Diecezjalnej Komisji Liturgicznej, Opole 1986.
- Anderwald A., Zjednoczeni wspólną troską. Ekumeniczne impulsy papieża Franciszka w kontekście ekologii integralnej, „*Studia Oecumenica*” 20 (2020), s. 37–50.
- Biniek R., Ślady Boga w stworzonym świecie. Teologia natury a nauczanie Kościoła i przepowiadanie na tematy ekologiczne, „*Roczniki Teologiczne*” 12 (2019), s. 5–17.
- Derdziuk A., *W kręgu zagadnień bioetycznych i ekologicznych*, Lublin 2018.

- Dubiński J., *Kwestie klimatyczne a bezpieczeństwo energetyczne*, w: *Carbo et terra, laudate Dominum. Nie tylko o węglu mowa*, red. W. Kania, Katowice 2016, s. 81–106.
- egoistyczne korzystanie z dóbr przyrody jest złe, rozmowa z o. prof. Zdzisławem Kijasem OFMConv, współzałożycielem Ruchu Ekologicznego św. Franciszka z Asyżu, autorem *Brewiarza ekologa*, relatorem watykańskiej Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych, „Echo Katolickie” (2018) nr 50, https://opoka.org.pl/biblioteka/I/IC/echo201850_eko.html (10.09.2021).
- Franciszek apeluje o ekologię serca, Watykan, 18.07.2021, <https://www.ekai.pl/franciszek-apeluje-o-ekologie-serca/> (10.09.2021).
- Franciszek, *Laudato si’*.
- Franciszek, *Querida Amazonia*.
- Franciszek, Dykasteria ds. Integralnego Rozwoju Człowieka, 2020, <https://laudatosimovement.org/pl/2021/06/03/pope-francis-vatican-launch-laudato-si-action-platform-pl-news/> (10.09.2021).
- Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Ochronę Świata Stworzonego, 2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/pont-messages/2020/documents/papa-francesco_20200901_messaggio-giornata-cura-creato.html (10.09.2021).
- Franciszek, Papieska intencja modlitewna na wrzesień 2021. Ekologicznie zrównoważony styl życia, „Vatican News – Polski”, 01.09.2021, <https://papiez.wiara.pl/doc/7077486.Ekologicznie-zrownowazony-styl-zycia> (10.09.2021).
- Franciszek, Przemówienie w afrykańskiej siedzibie ONZ, 26.11.2015, <https://papiez.wiara.pl/doc/2844605.Nie-dla-globalizacji-obojetnosci-i-kultury-odrzczenia> (10.09.2021).
- Fundacja Obserwatorium Społeczne, *Ekologia integralna według papieża Franciszka*, 14.03.2018, <http://ekologia.obserwatoriumspoleczne.pl/?p=10020> (13.01.2022).
- Gołębiewska B., *Idea i praktyka ojkoofilii według Rogera Scrutona*, „Pressje” 3/9 (2020), s. 21–25, <https://klubjagiellonski.pl/wp-content/uploads/2020/11/pressje.-zielony-ascetyzm.pdf> (10.09.2021).
- Gadacz T., Milerski B., *Encyklika*, w: *Encyklopedia religii*, t. 3, Warszawa 2001, s. 414.
- Grzech ekologiczny nie jest pojęciem nowym. Kościół nie odpuścił troski o ochronę środowiska, wywiad Jakuba Pawłowskiego z o. Zdzisławem Ki-

- jasem OFMConv, „Dziennik Gazeta Prawna”, 11.01.2020, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/ekologia/artykuly/1448004,kosciol-ochrona-srodo-wiska-grzech-zwierzeta-mieso-kijas.html> (10.09.2021).
- IPCC, Nowy raport IPCC o klimacie na Ziemi, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej, Państwowy Instytut Badawczy, 20.08.2021, <https://www.imgw.pl/wydarzenia/imgw-pib-nowy-raport-ipcc-o-klimacie-na-ziemi> (10.09.2021).
- Jaromi S., Franciszkańskie przesłanie „Laudato si”, „Polonia Sacra” 20 (2016) nr 3, s. 67–80.
- Jurczyk B., „Laudato si” – encyklika antropo- czy biocentryczna?, w: Dlaczego ekologia? W kręgu encykliki „Laudato si”, red. T. Reronia, A. Szafulski, Wrocław 2016, s. 49–58.
- Klinowski J., W poszukiwaniu harmonii między Stwórcą, człowiekiem i całym światem stworzonym, w: Dlaczego ekologia? W kręgu encykliki „Laudato si”, red. T. Reronia, A. Szafulski, Wrocław 2016, s. 59–78.
- Konferencja Episkopatu Polski, W trosce o wspólny dom. List pasterski Episkopatu Polski w liturgiczne wspomnienie św. Franciszka z Asyżu, 04.10.2018, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/ekologia_04102018.html (10.09.2021).
- Kosche M., Nawrócenie ekologiczne w hermeneutyce teologiczno-społecznej, w: Wybrane zagadnienia edukacji ekologicznej. Refleksje wokół encykliki „Laudato si”, red. M. Borda, R. Ceglarek, Kraków 2016, s. 53–62.
- Lipiec D., Inspiracje adhortacji apostolskiej „Querida Amazonia” dla duszpasterstwa w Polsce, „Roczniki Teologiczne” 67 (2020) nr 6, s. 55–67.
- Lipniak J., „W trosce o wspólny dom”. Ekologiczny aspekt pontyfikatu Franciszka, w: Dlaczego ekologia? W kręgu encykliki „Laudato si”, red. T. Reronia, A. Szafulski, Wrocław 2016, s. 133–144.
- Lubiński K., Królowa całego stworzenia, w: Wybrane zagadnienia edukacji ekologicznej. Refleksje wokół encykliki „Laudato si”, red. M. Borda, R. Ceglarek, Kraków 2016, s. 63–82.
- Marczak P., Problemy ekologiczne jako problemy społeczne, Poznań 2000.
- Muszala A., Kwestie bioetyczne w encyklice „Laudato si” papieża Franciszka, „Polonia Sacra” 20 (2016) nr 3, s. 39–65.
- Ostrowski M., Duszpasterstwo wobec problemu wolnego czasu człowieka. Aspekt moralno-pastoralny ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień turystyki, Kraków 1996.

- Pastwa R., *Ekologia w komunikowaniu religijnym. Tematyka ekologiczna na łamach głównych katolickich tygodników opinii w Polsce w kontekście ogłoszenia encykliki „Laudato si’”*, Lublin 2020.
- Pilawa K., *Chrześcijańska ekologia jest racjonalna, spójna i niezbędna w walce o dobrostan środowiska naturalnego*, Klub Jagielloński, 04.03.2021, <https://klubjagiellonski.pl/2021/03/04/chrzescijanska-ekologia-jest-racjonalna-spojna-i-niezbedna-w-walce-o-dobrostan-srodowiska-naturalnego/> (10.09.2021).
- Pilawa K., *Chrześcijański ascetyzm odpowiedzią na ekologiczny slow life*, „Pressje” 3/9 (2020), s. 7–14, <https://klubjagiellonski.pl/wp-content/uploads/2020/11/pressje.-zielony-ascetyzm.pdf> (10.09.2021).
- Ryś G., *Wszystko jest ze sobą powiązane. Ekologiczna encyklika społeczna Franciszka*, „Więź” 672 (2018) nr 2, s. 107–113.
- Sadowski R., *Chrześcijańska koncepcja odpowiedzialności za środowisko w świetle encykliki „Laudato si’”*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 15 (2017) nr 1, s. 69–79, https://www.researchgate.net/publication/340708785_Chrzescijanska_koncepcja_odpowiedzialnosci_za_srodowisko_w_swietle_encykliki_Laudato_si (10.09.2021).
- Skoczny W., *Miłość stworzenia*, w: *Wybrane zagadnienia edukacji ekologicznej. Refleksje wokół encykliki Laudato si’*, red. M. Borda, R. Ceglarek, Kraków 2016, s. 25–34.
- Sławiński H., *Wkład Soboru Watykańskiego II w odnowę przepowiadania słowa Bożego*, w: *Humanistyczna recepcja Soboru Watykańskiego II*, red. E. Umińska-Tytoń, J. Lewandowicz, Łódź 2014, s. 173–184.
- Słuchajmy Boga i wysłuchujmy bliźniego, Watykan, 05.09.2021, <https://papiez.wiara.pl/doc/7083753.Sluchajmy-Boga-i-wysluchujmy-blizniego> (10.09.2021).
- Van Ypersele J.-P., *Zmiany klimatyczne uderzają w najłabszych*, tłum. G. Przewłocki, w: *Zmiany klimatyczne – impas i perspektywy. Punkt widzenia krajów globalnego Południa*, red. M. Brennek, Polska Akcja Humanitarna, Warszawa 2010, s. 14–23.
- UNEP, *United Nations Environment Programme*, <https://www.unep.org/> (10.09.2021).
- Węgrzecki J., *Dialog w polityce zahamowaniem globalnej autodestrukcji ekologicznej*, w: *Świat jako wspólny dom. Wokół koncepcji ekologii*

- integralnej w encyklice „Laudato si’”, red. A. Wysocki, Warszawa 2016, s. 151–166.
- WMO, World Meteorological Organization, <https://public.wmo.int/en> (10.09.2021).
- Warchoł P., Ślady Boga w przyrodzie w pismach świętego Franciszka z Asyżu, świętego Bonawentury i świętego Jana Pawła II, „Polonia Sacra” 20 (2016) nr 3, s. 81–98.
- Zellma A., Wiszowaty E., Przepowiadanie homilijne i katechetyczne w kontekście regionalnym, „Poznańskie Studia Teologiczne” 32 (2018), s. 195–206.
- Zieliński S., Wybrane refleksje teologiczne w świetle encykliki „Laudato si’”, w: *Carbo et terra, laudate Dominum. Nie tylko o węglu mowa*, red. W. Kania, Katowice 2016, s. 17–34.
- Zuziak W., Ecological challenges to ethics, „Polonia Sacra” 20 (2016) nr 3, s. 23–38.

Sebastian Wiśniewski OMI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

sebastian.wisniewski@priest.com

 <https://orcid.org/0000-0003-0484-3366>

Amplifikacja wezwania do nawrócenia w wypowiedziach papieża Franciszka

 <https://doi.org/10.15633/ps.26205>

Sebastian Wiśniewski OMI – doktor nauk teologicznych (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, 2012), logopeda (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2015), absolwent polonistyki w zakresie retoryki (Uniwersytet Jagielloński, 2008), autor i redaktor publikacji książkowych, artykułów naukowych i kazań. Od 2010 roku wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej w Obrze na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Obszar badań: kaznodziejstwo, problem wiary głoszonej i przeżywanej, wiara i nawrócenie, doskonałość chrześcijańska, skuteczność głoszonego orędzia.

Article history • Received: 26 Nov 2021 • Accepted: 22 Feb 2022 • Published: 30 Jun 2022

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

Amplifikacja wezwania do nawrócenia w wypowiedziach papieża Franciszka

Papież Franciszek niejednokrotnie kieruje do katolików wezwanie do nawrócenia. Dokonuje on jednak amplifikacji samego pojęcia „nawrócenie”, wyznaczając nowe perspektywy badawcze, do których należy m.in. problem „nawrócenia ekologicznego” oraz podejście do kwestii nawrócenia konfesyjnego. Papież dokonuje również amplifikacji modelu nawrócenia, modyfikując go i nadając mu jednowektorowy kierunek. Warto zatem dokonać namysłu, przed jakimi wyzwaniem – wobec papieskiego wołania o nawrócenie – staje współczesna refleksja teologiczna oraz pastoralna działalność Kościoła.

Słowa kluczowe: papież Franciszek, nawrócenie, ekologia

Abstract

An Amplification of the Call to Conversion in the Statements of Pope Francis

Pope Francis repeatedly calls Catholics to conversion. However, he amplifies the very concept of “conversion” outlines new research perspectives, which include, among others, the problem of “ecological conversion” and the approach to the question of confessional conversion. The Pope also amplifies the model of conversion, modifying it and giving it a single-vector direction. It is therefore worth reflecting on the challenges that contemporary theological reflection and the Church’s pastoral activity are facing in the face of the papal call for conversion.

Keywords: Pope Francis, conversion, ecology

Jedną z głównych idei podejmowanych przez papieża Franciszka jest wezwanie do nawrócenia. Ojciec Święty rozszerza to pojęcie o nowe perspektywy. W klasycznym ujęciu nawrócenie zakładało dwa kierunki: odwrócenie od stworzeń i zwrócenie się do Boga. Franciszek wzywa do zwrócenia się do stworzeń, wykraczając tym samym poza obowiązujący dotychczas schemat. Czy zwrócenie się do stworzeń implikuje odwrócenie się od Boga? Jak pogodzić zwrot ku stworzeniom, którego wyrazem jest nawrócenie ekologiczne z tradycyjnym rozumieniem procesu nawracania się do Boga? Jakie stąd będą wynikać postulaty dla działalności duszpasterskiej? Warto również odpowiedzieć sobie na pytanie, co stanowi istotną nowość w papieskim nauczaniu na temat nawrócenia, sprawiając, że samo pojęcie nawrócenia rozszerza się znaczeniowo i modeluje nowe perspektywy pastoralne. Odpowiedzi na te pytania wydają się kluczowe dla odczytania nowych wyzwań, które stoją przed Kościołem, a na które proroczo wskazuje papież Franciszek w swoich wypowiedziach.

Niniejsze opracowanie nie służy zbadaniu wszystkich dotychczasowych wypowiedzi papieża Franciszka, w których pojawia się motyw nawrócenia, ale zwróceniu uwagi na propozycje nowych kierunków refleksji teologicznej i rozwiązań praktycznych, proponowanych przez Ojca Świętego. Wprawdzie podejmowano już próby zbadania teologicznych perspektyw wezwania do nawrócenia w nauczaniu papieża Franciszka¹, jednak można je rozpatrywać także w kluczu językowych amplifikacji, czyli przenoszenia ciężaru pojęciowego i akcentów znaczeniowych na drodze rozszerzania pola semantycznego terminu „nawrócenie” w ujęciu teologicznym². Podjęty problem zostanie przedstawiony w kilku odsłonach: najpierw przedstawione zostaną franciszkowe horyzonty nawrócenia, następnie problem nawrócenia w wymiarze moralnym i zagadnienie nawrócenia ekologicznego, a także problem nawrócenia konfesijnego.

¹ Zob. C.E. Clifford, *Pope Francis's Call for the Conversion of the Church in Our Time*, w: *Conversion and Church. The Challenge of Ecclesial Renewal*, ed. S. van Erp, K. Schelkens, Leiden 2016, s. 147–177.

² Zob. *Amplifikacja*, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Amplifikacja_\(retoryka\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Amplifikacja_(retoryka)) (01.09.2021).

1. Horyzonty nawrócenia

Nawrócenie jest jednym z głównych postulatów obecnych w Piśmie Świętym Starego i Nowego Testamentu, w wielowiekowym nauczaniu Kościoła i osobistym doświadczeniu wiernych. Już w Starym Testamencie można zaobserwować, że do nawrócenia wzywani byli zarówno poganie (np. Niniwici, zob. Jon 1, 2), jak i członkowie narodu wybranego (zob. np. Oz 14, 2–3). Nawracać się miały całe społeczeństwa (zob. np. Ne 9, 1) i poszczególne osoby (np. król Dawid, zob. 2 Sm 12, 7–9). Podobnie w Nowym Testamencie adresatami wezwania do nawrócenia są zarówno wszyscy ludzie (zob. Mk 1, 15), jak i konkretne osoby (zob. J 8, 11). Samo zaś nawrócenie oznacza zawsze fundamentalny zwrot w życiu człowieka i przejście od grzechu do całkowitego oddania się Bogu.

Katechizm Kościoła katolickiego³ naucza, że

w przepowiadaniu Kościoła to wezwanie (do nawrócenia) jest skierowane najpierw do tych, którzy nie znają jeszcze Chrystusa i Jego Ewangelii. W ten sposób chrzest jest głównym miejscem pierwszego i podstawowego nawrócenia. Przez wiarę w Dobrą Nowinę i przez chrzest (por. Dz 2, 38) człowiek wyrzeka się zła i uzyskuje zbawienie, to znaczy odpuszczenie wszystkich grzechów i dar nowego życia.

Oprócz tego podstawowego nawrócenia jest jeszcze – jak dalej naucza Katechizm, powołując się na Sobór Watykański II – „drugie nawrócenie”, które jest „nieustannym zadaniem dla całego Kościoła, który obejmuje «w łonie swoim grzeszników» i który będąc «święty i zarazem ciągle potrzebujący oczyszczenia, podejmuje ustawicznie pokutę i odnowienie swoje»” (Katechizm Kościoła katolickiego, 1428)⁴.

Problem nawrócenia po chrzcie jest obecny także w nauczaniu papieża Franciszka, który wspomina

o środowisku „osób ochrzczonych, które jednakże nie żyją zgodnie z wymogami chrztu św.”, nie przynależą całym sercem do Kościoła i nie doświadczają już pocieszenia płynącego z wiary. Kościół jako matka zawsze uważna stara się, aby

³ Katechizm Kościoła katolickiego, 1427, Poznań 1994.

⁴ Zob. Sobór Watykański II, *Lumen gentium*, 8.

przeżyli oni nawrócenie, które przywróciłoby im radość wiary oraz pragnienie zaangażowania się w Ewangelię⁵.

Nowość refleksji papieża Franciszka nad nawróceniem zakotwicza się w tym, co Katechizm nazywa „drugim nawróceniem”, ponieważ

drugie nawrócenie ma także wymiar wspólnotowy. Jest to widoczne w wezwaniu Pana skierowanym do całego Kościoła: „Nawróć się!” (Ap 2, 5. 16). Święty Ambroży mówi o dwóch rodzajach nawrócenia w Kościele: „Kościół ma wodę i łązy: wodę chrztu i łązy pokuty” (*Katechizm Kościoła katolickiego*, 1429).

Jednakże społeczny wymiar nawrócenia opiera się na wymiarze indywidualnym:

Trzeba więc odwoływać się do duchowych i moralnych zdolności osoby oraz do stałego wymagania jej *wewnętrznego nawrócenia*, by doprowadzić do zmian społecznych, które rzeczywiście służyłyby osobie. Pierwszeństwo przyznane nawróceniu serca w żaden sposób nie eliminuje, lecz, przeciwnie, nakłada obowiązek uzdrawiania instytucji i warunków życia — jeśli skłaniają do grzechu — w taki sposób, by były zgodne z normami sprawiedliwości i sprzyjały dobru, a nie stawały mu na przeszkodzie (*Katechizm Kościoła katolickiego*, 1888).

Perspektywy nawrócenia wspólnotowego zostały przez Franciszka nakreślone już w pierwszym roku jego pontyfikatu w adhortacji *Evangelii gaudium*, w której papież wyraził nadzieję na to, „że wszystkie wspólnoty znajdą sposób na podjęcie odpowiednich kroków, aby podążać drogą duszpasterskiego i misyjnego nawrócenia, które nie może pozostawić rzeczy w takim stanie, w jakim są. Obecnie nie potrzeba nam «zwyczajnego administrowania». Bądźmy we wszystkich regionach ziemi w «permanentnym stanie misji»” (25; zob. 30). Wezwanie do nawrócenia w wymiarze duszpasterskim wydaje się być zaproszeniem do przemyślenia na nowo sposobu funkcjonowania Kościoła w jego strukturach i instytucjach, poczynając od wspólnot parafialnych i diecezjalnych. Papież uzasadnia tę potrzebę nauczaniem Soboru Watykań-

5 Franciszek, *Evangelii gaudium*, 14.

skiego II, który w szóstym punkcie Dekretu o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* stwierdza, że „Chrystus wzywa pielgrzymujący Kościół do nieustannej reformy, której Kościół, rozumiany jako instytucja ludzka i ziemska, wciąż potrzebuje” (*Evangelii gaudium*, 26). Zdolność do podejmowania reformy struktur wyraża odwagę do osobistego nawrócenia osób, które za te struktury odpowiadają i je tworzą. Nie oznacza jednak – jak chcieli tego protestujący na początku czerwca 1968 roku we Francji przedstawiciele komisji „Rewolucja w Kościele” – całkowitego zakwestionowania zasadności istnienia obecnych struktur i tworzenia Kościoła na nowo⁶. Oznacza natomiast potrzebę większego „otwarcia i misyjnej kreatywności” (*Evangelii gaudium*, 28), czyli stawania bliżej ludzi, którzy nie są włączeni do Kościoła, aby w ten sposób oddziaływać na nich ewangelizująco. Wśród głosów teologów można spotkać m.in. pogląd o tym, iż Franciszek swoją encykliką *Evangelii gaudium* dał konkretny znak „pastoralnego nawrócenia” instytucji papieżstwa nie tylko poprzez projekt reformy Kurii Rzymskiej, ale także poprzez zainicjowanie procesu decentralizacji (zob. 16)⁷. W takim kluczu można by również rozpatrywać zwołanie na lata 2021–2023 powszechnego synodu poświęconego synodalności Kościoła⁸.

2. Nawrócenie moralne

Papież, zauważając, że chrześcijanin, gdy realizuje drugie nawrócenie, ma „nawrócić się z mentalności świata, mentalności mrzonek świata,

6 Manifest wspomnianych „rewolucjonistów” ukazał się w „Le Monde” 4 czerwca 1968 roku. Ogłaszano w nim m.in.: „To, czym żyjemy, już się nie wyraża w obecnej strukturze Kościoła. Protestujemy przeciw niej. Chcemy ją stworzyć na nowo” (cyt. za: Y. Chiron, *Rewolucja '68. Swąd szatana w Kościele*, Kraków 2021, s. 111).

7 Por. C. E. Clifford, *Pope Francis's Call for the Conversion of the Church in Our Time, w: Conversion and Church. The Challenge of Ecclesial Renewal*, eds. S. van Erp, K. Schelkens, Leiden 2016, s. 151; Clifford mówi o tym wprost: „*Evangelii gaudium* is itself a concrete sign of the «pastoral conversion» of the papacy that Pope Francis is committed to initiating”.

8 Zob. Sekretarz Generalny Synodu Biskupów, „*Vademecum*” Synodu o synodalności: *Ku Kościołowi synodalnemu: komunია, uczestnictwo i misja*, Watykan 2021, <https://opoka.news/ukazal-sie-polski-tekst-vademecum-synodu-o-synodalnosci> (25.09.2021).

które są fajerwerkami, na mentalność miłości i służby”⁹, przedstawia klasyczną wizję nawrócenia rozumianego jako odwrócenie się od stworzeń i zwrócenie się ku Bogu. Bardzo wyraźnie te dwa aspekty Franciszek opisał podczas przemówienia z okazji modlitwy Anioł Pański w grudniu 2020 roku. Ojciec święty stwierdził wówczas, że „w życiu moralnym i duchowym nawrócić się znaczy zwrócić się od zła ku dobru, od grzechu do miłości Bożej”¹⁰. Tymczasem problemem chrześcijan zdaje się być egoizm, częste przywiązanie do samych siebie, własnych pomysłów i planów. Przejawia się to nawet na poziomie życia modlitewnego, w którym człowiek, zgodnie ze słowami „Modlitwy Pańskiej” powinien otwierać się na Bożą wolę, podczas gdy w praktyce modlący się chciałby często raczej otworzyć Pana Boga na zmianę Jego planów. Papież Franciszek mówi wprost o podejmowanej przez człowieka próbie „nawracania” Pana Boga¹¹.

Papież wyjaśnił również, że jeśli chce się „wykluczyć grzech, trzeba odrzucić także to wszystko, co się z nim wiąże, rzeczy, które są związane z grzechem, a zatem trzeba odrzucić mentalność światową, nadmierne ceniecie sobie wygod, nadmierne ceniecie sobie przyjemności, dobrobytu, bogactw”¹², przy czym „oderwanie nie jest celem samym w sobie, ale jest ukierunkowane na osiągnięcie czegoś większego, a mianowicie królestwa Bożego, komunii z Bogiem, przyjaźni z Bogiem”¹³.

W klasycznej teologii nawrócenia mieści się także przypomnienie, że jest ono łaską i „nikt nie może nawrócić się o własnych siłach”¹⁴. Dzięki działaniu łaski Bożej człowiek jest poruszany do zrobienia kroku w stronę Boga. Franciszek nie tylko snuje rozważania na temat wewnętrzznego nawrócenia, ale sam co tydzień przystępuje do sakramentu pokuty

9 Franciszek, Anioł Pański, 24.01.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2021/documents/papa-francesco_angelus_20210124.html (13.09.2021).

10 Franciszek, Anioł Pański, 06.12.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20201206.html (13.09.2021).

11 Franciszek, Audiencja generalna, środa, 26.05.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiencias/2021/documents/papa-francesco_20210526_udienza-generale.html (23.09.2021); papież pouczał w ramach śródowej katechezy, że „w modlitwie to Bóg musi nas nawrócić, a nie my powinniśmy nawracać Boga”.

12 Franciszek, Anioł Pański, 06.12.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20201206.html (13.09.2021).

13 Franciszek, Anioł Pański, 06.12.2020.

14 Franciszek, Anioł Pański, 06.12.2020.

i pojednania¹⁵. Jest to bardzo ważny krok na drodze nieustannego nawracania się, które jest procesem. Papież zauważa, że „niekiedy jest to proces bolesny, nie ma bowiem drogi świętości bez pewnych wyrzeczeń i bez zmagania duchowego”¹⁶. Z pewnością w nawróceniu moralnym, które polega na wyrwaniu z niewoli grzechu, bardzo ważne miejsce zajmuje przestrzeganie Dziesięciu Przykazań Bożych, o których Katechizm przypomina, że „są one ze swojej natury niezmiennie i obowiązują zawsze i wszędzie. Nikt nie może od nich dyspensować. Dziesięć przykazań wyrył Bóg w sercu człowieka” (Katechizm Kościoła katolickiego, 2072). Tymczasem papież podczas jednej z katechez środowych wskazał, iż powinniśmy stawiać sobie pytanie, jakie jest nasze podejście do zachowywania Przykazań Bożych, po czym dodał, że on sam nie gardzi nimi, zachowuje je, ale nie jak coś absolutnego, ponieważ wie, że Tym, który go usprawiedliwia, jest Jezus Chrystus¹⁷. Jakkolwiek wypowiedź Franciszka spotkała się z krytyką¹⁸, to jednak nie ma w niej zachęty do porzucenia Dekalogu, ale jest wezwanie, by przestrzegać go z właściwą

-
- 15 C. Wooden, *Pope Francis: Pandemic is prime time for conversion*, „America. The Jesuit Review”, 8.04.2020, <https://www.americamagazine.org/faith/2020/04/08/pope-francis-pandemic-prime-time-conversion> (13.09.2021); Wooden przywołuje odpowiedzi, których papież Franciszek udzielił 3 kwietnia 2020 roku dziennikarzowi Austenowi Ivereighowi. Ojciec święty, mówiąc o tym, jak przeżywa lockdown, wyznał, że więcej się modli i stara się skupić na potrzebach innych ludzi, jakkolwiek dostrzeżę w sobie pokłady egoizmu, nad którym jednak pracuje, spowiadając się co wtorek: „I’m praying more, because I feel I should, [...] it takes me out of my self-preoccupation. [...] Of course, I have my areas of selfishness. On Tuesdays, my confessor comes, and I take care of things there”. Zob. A. Ivereigh, *Pope Francis says pandemic can be a ‘place of conversion’*, 08.04.2020, <https://www.thetablet.co.uk/features/2/17845/pope-francis-says-pandemic-can-be-a-place-of-conversion-> (16.09.2021).
- 16 Franciszek, *Anioł Pański*, 27.09.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20200927.html (16.09.2021).
- 17 Francesco, *Udienza generale*. Aula Paolo VI, mercoledì, 18.08.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/it/audiences/2021/documents/papa-francesco_20210818_udienza-generale.html (25.09.2021); papież Franciszek stwierdził: „Come vivo io? Nella paura che se non faccio questo andrò all’inferno? O vivo anche con quella speranza, con quella gioia della gratuità della salvezza in Gesù Cristo? È una bella domanda. E anche la seconda: disprezzo i Comandamenti? No. Li osservo, ma non come assoluti, perché so che quello che mi giustifica è Gesù Cristo”.
- 18 *Dekalog nie jest „absolutny”*. Słowa Franciszka doczekały się mocnego komentarza bp. Schneidera, <https://m.pch24.pl/dekalog-nie-jest-absolutny-slowa-franciszka-doczekały-sie-mocnego-komentarza-bp-schneidera/> (25.09.2021).

motywacją i nie tracić ufności nawet wówczas, kiedy człowiek nie docho-
wuje wierności przykazaniom, ponieważ także wtedy może liczyć na
miłosierdzie Boga, jeśli tylko zwróci się do Niego.

Szczególnym okresem wyrzeczeń i zmagani stał się dla świata czas
pandemii COVID-19, w której papież dostrzegł także okazję do nawróce-
nia, co wyraził w wywiadzie udzielonym katolickiemu czasopismu „The
Tablet”¹⁹. Ojciec święty, mówiąc we wspomnianym wywiadzie o nawró-
ceniu, nie miał na myśli ogólnej sytuacji i ogólnego wezwania do nawró-
cenia, ale przedstawił ten problem jako doświadczenie dotyczące go
osobiście; mówił także o swoim przeżywaniu czasu wymuszonej izolacji.

3. Nawrócenie ekologiczne

O ile grzech – zgodnie z tłumaczeniem św. Augustyna – oznacza odwró-
cenie się od Boga i nieuporządkowane zwrócenie się ku stworzeniom,
o tyle nawrócenie zakłada ruch odwrotny: odwrócenie się od nieupo-
rządkowanego przywiązania do stworzeń i zwrócenie się do Boga²⁰.
Papież Franciszek dokonuje jednak amplifikacji rozumienia dynamiki
procesu nawrócenia, ukazując je nie w perspektywie dwubiegunowej
(odwrócić się od stworzeń i zwrócić się do Boga), ale w dwuetapowej
perspektywie jednobiegunowej: zwrócenia się do stworzeń jako wyra-
zu zwrócenia się do Boga. Franciszek nie przeciwstawia stworzeń Bogu,
ani Boga stworzeniom, co wyraźnie zostało wyrażone np. w adhortacji
Querida Amazonia, w której papież mówiąc o Chrystusie, stwierdził, że
„jest On chwalebnie i tajemniczo obecny w rzece, w drzewach, w rybach,
w wietrze, będąc Panem, który panuje nad stworzeniem, nie tracąc swo-

19 A. Ivireigh, Pope Francis says pandemic can be a 'place of conversion', 08.04.2020,
<https://www.thetablet.co.uk/features/2/17845/pope-francis-says-pandemic-can-be-a-place-of-conversion-> (16.09.2021); Ivireigh przekazując odpowiedzi, których
udzielił mu Franciszek, przywołał także refleksję papieża nad wyzwaniem płynącym
z pandemii wywołanej przez koronawirus: „What we are living now is a place of meta-
noia (conversion), and we have the chance to begin. So let's not let it slip from us, and
let's move ahead”.

20 Zob. J. W. Gogola, *Teologia komunii z Bogiem*, Kraków 2003, s. 114; Gogola zauważa, że
„termin nawrócenie [...], mówiąc bardzo ogólnie, zawiera w sobie podwójny ruch: *aversio*
i *conversio*. Odwracając określenie grzechu dane przez św. Augustyna: *aversio a Deo*
et *conversio ad creaturas*, nawrócenie możemy krótko opisać jako odwrócenie się od
stworzeń, a zwrócenie się ku Bogu”.

ich przemienionych ran, a w Eucharystii przyjmuje elementy świata udzielając każdemu sensu daru paschalnego”²¹. Papieska refleksja niekoniecznie opiera się jednak – jak chcieliby tego niektórzy krytycy papieża – na założeniach panteistycznych²², ale zdaje się wyrastać wprost z założeń ignacjańskiej szkoły duchowości. W czwartym tygodniu *Ćwiczeń duchownych*, św. Ignacy proponuje odprawienie kontemplacji pomocnej do uzyskania miłości Boga, aby człowiek „w pełni przejęty wdzięcznością mógł we wszystkim miłować Jego Boski Majestat i służyć Mu”²³. Przy czym intencja, by kochać Boga „we wszystkim”, została przez Loyolę szczegółowo omówiona w punkcie 2:

Zwrócić uwagę na to, jak Bóg mieszka w stworzeniach: w żywiołach, dając im istnienie; w roślinach, dając im życie i wzrost; w zwierzętach, dając im czucie; w ludziach, darząc ich rozumieniem. I we mnie także mieszka, dając mi być, żyć, czuć i darząc mię rozumieniem. A nadto uczynił mię świątynią (swoją), bom stworzony jest na podobieństwo i obraz Jego Boskiego Majestatu²⁴.

Mysł św. Ignacego o rodzajach zamieszkiwania Boga w stworzeniach na mocy udzielania im istnienia, czucia i rozumienia jest odzwierciedleniem (opartej na arystotelizmie) koncepcji św. Tomasza, który mówił o duszy wegetatywnej (właściwej roślinom), sensorywnej (właściwej zwierzętom) oraz duchowej, rozumnej (właściwej ludziom)²⁵.

²¹ Franciszek, *Querida Amazonia*, 74.

²² Por. A. Schneider, „*Querida Amazonia*”: a glimmer of hope amid the ongoing confusion, <https://www.lifesitenews.com/news/bishop-schneider-analyzes-popes-amazon-text-a-glimmer-of-hope-despite-deficiencies/> (23.09.2021); Schneider wprost zarzucił adhortacji promowanie duchowości panteistycznej i pogańskiej: “Highly problematic, for example, is *Querida Amazonia*’s implicit endorsement of a pantheistic and pagan spirituality, when it speaks of the material earth as a «sacred mystery» (n. 5); of entering into communion with nature: «we enter into communion with the forest» (n. 56); of the Amazon biome as a «theological locus» (n. 57). The affirmation that the Amazon river is «the hidden eternity» (n. 44) and that «only poetry, with its humble voice, will be able to save this world» (n. 46) comes close to pantheism and paganism. A Christian cannot subscribe to such ideas and expressions”.

²³ I. Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, 233, Kraków 2005, s. 150.

²⁴ I. Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, s. 151.

²⁵ Zob. św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, tłum. P. Bełch, t. 6, cz. 1, z. 76, a. 3, London 1980, s. 28; Akwinata stwierdza, że „dusza umysłowa zawiera w sobie, w swojej

Zasadnicza nowość nauczania Franciszka na temat nawrócenia nie polega na innowacyjności teologicznej, ale na nowym rozłożeniu akcentów. Bardzo wyraźnie widać to właśnie w odniesieniu do problemu „nawrócenia ekologicznego”, o którym Franciszek nie zaczął mówić jako pierwszy²⁶, ale jako pierwszy nadał mu tak wielkie znaczenie. W encyklice *Laudato si'* Franciszek nie zawaha się mówić nawet o „cnotach ekologicznych”²⁷. Natomiast w swojej refleksji nad kondycją Amazonii papież wzywa do kontemplacji piękna przyrody, które prowadzi ku ekologicznemu nawróceniu, i stwierdza, że

jeśli nawiążemy jedność z puszczą, z łagodnością nasz głos zjednoczy się z jej głosem i zamieni się w modlitwę: „Leżąc w cieniu starego eukaliptusa nasza modlitwa światła pogrąża się w pieśni o wiecznych liściach”. Takie nawrócenie wewnętrzne pozwoli nam płakać za Amazonią i wraz z nią wołać do Pana²⁸.

4. Nawrócenie konfesyjne

Nawrócenie (w sensie przyjęcia wiary w Jezusa Chrystusa) bywa przez Franciszka ukazywane jako niekonieczne do zbawienia. Jakkolwiek Sobór Watykański II w swojej refleksji nad przyporządkowaniem niekatolików do Ludu Bożego (zob. *Lumen gentium*, 16) wyraził przekonanie o możliwości ich zbawienia²⁹, to jednak Kościół nie relatywizował nigdy konieczności zadania misyjnego, ponieważ zbawić człowieka może tylko Jezus Chrystus, nie zaś samo dobre postępowanie (zob. Dz 4, 12; Ef 2, 8–9). W wypowiedziach Franciszka uwyraźnia się wrażliwość charakterystyczna dla inkluzywizmu soteriologicznego, choć dokument

doskonałości wszystko, co przysługuje duszy zmysłowej nierozumnych zwierząt i wegetatywnej roślin”.

26 Termin „nawrócenie ekologiczne” pojawił się w katechezie Jana Pawła II, wygłoszonej podczas środowiej audiencji generalnej w Watykanie, 17 stycznia 2001 roku. Zob. John Paul II, General Audience. Wednesday 17 January 2001, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010117.html, 4 (16.09.2021).

27 Franciszek, *Laudato si'*, 88.

28 Franciszek, *Querida Amazonia*, 56.

29 Są nimi m.in. „ci [...], którzy bez własnej winy nie znając Ewangelii Chrystusowej i Kościoła Chrystusowego, szczerym sercem jednak szukają Boga i wolę Jego przez nakaz sumienia poznają starają się pod wpływem łaski pełnić czynem” (*Lumen gentium*, 16).

z Abu-Zabi może otwierać nową perspektywę badawczą teologicznego namysłu papieża i byłaby to persektywa pluralizmu soteriologicznego, wobec którego postulat nawrócenia konfesyjnego pozostawałby jedynie historycznym świadectwem nieuprawnionych już dzisiaj dążeń³⁰.

W orędzie Ewangelii jest oczywiście wpisane nawrócenie, jednak – zdaniem papieża Franciszka – rozumiane jako zmiana religii nie powinno być bezwzględna troską katolików. Wybrzmiało to szczególnie mocno podczas wizyty papieża w Maroku, gdzie ojciec święty w marcu 2019 roku, przemawiając do księży i osób konsekrowanych, przekonywał mniejszość katolicką żyjącą w tym kraju, że „Kościół rośnie nie przez prozelityzm, ale przez zachwycenie, przez świadectwo”³¹. Słowa te nabrały szczególnego znaczenia w kraju, w którym konwersja z islamu na chrześcijaństwo jest prawnie zakazana. Nie było to bynajmniej odosobnione stwierdzenie, ale wyraz przemyślanej przez papieża wizji oddziaływania ewangelicznego katolików nie tyle poprzez mówienie pobożnych rzeczy, co raczej poprzez pobożne życie. Do młodzieży licealnej z jednej z rzymskich szkół Franciszek mówił otwarcie w 2019

³⁰ W dokumencie podpisanym przez papieża Franciszka i Ahmada Al-Tayyeba (*O ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia, Abu Zabi, 04.02. 2019*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html (23.09.2021)), wyrażono przekonanie, będące odzwierciedleniem idei powszechnego braterstwa, o tym, iż „pluralizm i różnorodność religii, koloru skóry, płci, rasy i języka są wyrazem mądrej woli Bożej, z jaką Bóg stworzył istoty ludzkie. Ta boska Mądrość jest źródłem, z którego wywodzi się prawo do wolności wiary i wolności do bycia różnymi. Dlatego odrzuca się wszelkie próby zmuszania ludzi do przyjmowania określonej religii oraz kultury, podobnie jak narzucanie jednego modelu cywilizacji, którego inni nie akceptują”. Skoro pluralizm religijny byłby wyrazem woli Bożej, a Bóg chce zbawić wszystkich ludzi (zob. 1 Tm 2, 4), należałoby konsekwentnie przyjąć także koncepcję pluralizmu soteriologicznego. Zob. także D. Rogacz, *W stronę radykalnego pluralizmu religijnego*, Kraków 2016; M. Składanowski, *Ewangeliczny nakaz nawrócenia i trudności ekсклюzywizmu wyznaniowego*, w: *Nawrócenie. Ewangeliczne wezwanie i konteksty interpretacyjne*, red. M. Składanowski, T. Syczewski, J. Połowianiuł, Lublin 2015, s. 35–55.

³¹ Franciszek, *Spotkanie z kapłanami, osobami konsekrowanymi oraz członkami Ekumenicznej Rady Kościołów. Przemówienie Ojca Świętego w katedrze w Rabacie, niedziela, 31.03.2019*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190331_sacerdoti-marocco.html (13.09.2021). Zob. Ph. Püllella, A. Eljechtimi, *Conversion is not your mission, pope tells Catholics in Morocco*, <https://www.reuters.com/article/us-pope-morocco-idUSKCN1RC0EI> (13.09.2021).

roku o prozelityzmie, jako czymś obcym wierze, co koniecznie trzeba odrzucić. Pierwszorzędną wartość ewangelizacyjną przypisał świadectwu chrześcijańskiego życia, natomiast werbalny przekaz wiary uznał za możliwy tylko wówczas, kiedy katolik zostanie zapytany o motywy swojego dobrego postępowania³². Wynika stąd, że – zdaniem papieża – chrześcijanie żyjący w świecie powinni otwierać innym drogę do wiary w Jezusa Chrystusa nie tyle słowem, co raczej inspirującym przykładem własnego życia. Jakkolwiek już św. Paweł VI zauważył, iż współczesnego człowieka pociągają bardziej świadkowie niż nauczyciele³³, to jednak w nauczaniu Franciszka pierwszeństwo bezsłownego świadectwa życia nabrało cechy wręcz prymarnej zasady ewangelizacyjnej, która jako najskuteczniejsza wzywa inne osoby do nawrócenia. Można by powiedzieć, że nawrócenie może dokonać się w spotkaniu z kimś, kto sam radykalnie nawrócił się i bezkompromisowo żyje Ewangelią. Życie chrześcijanina ma prowokować pytanie: „Dlaczego tak żyjesz?” i wyzwolić w osobie poszukującej pragnienie usłyszenia i zdolność przyjęcia Dobrej Nowiny. Założenie to nie jest oczywiście nowe. Jego podstaw biblijnych należy szukać w pytaniu, które świętym Pawłowi i Syłasowi postawił, przerażony trzęsieniem ziemi, strażnik więzienny: „Panowie, co mam czynić, aby się zbawić?” (Dz 16, 30). W odpowiedzi usłyszal: „Uwierz w Pana Jezusa [...] a zbawisz siebie i swój dom” (Dz 16, 31). Nawrócenie strażnika i jego domowników (zob. Dz 16, 33) zostało sprowokowane niespodziewanym doświadczeniem uwolnienia apostołów z więzienia. Pojawia się zatem pytanie, czy sam przykład ewangelicznego życia

³² Francesco, *Visita al Liceo Classico „pilo albertelli” di Roma*. Dialogo del santo padre francesco con gli studenti, Venerdì, 20.12.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/december/documents/papa-francesco_20191220_visita-liceo-albertelli.html (23.09.2021); papież Franciszek mówi wprost: „L'ultima cosa che devo fare è parlare. Devo vivere coerente con la mia fede. E sarà la mia testimonianza a risvegliare la curiosità dell'altro che dice: «Ma perché tu fai questo?». E lì si posso parlare. Ma senti, mai, mai si porta il vangelo con proselitismo. Se qualcuno dice di essere discepolo di Gesù e ti viene col proselitismo, questo non è discepolo di Gesù. Il proselitismo non si fa, la Chiesa non cresce per proselitismo. L'aveva detto Papa Benedetto, cresce per attrazione, per testimonianza. Il proselitismo lo fanno le squadre di calcio, questo si può fare, i partiti politici, si può fare lì ma con la fede niente proselitismo. E se qualcuno mi dice: «Ma tu perché?». Leggi, leggi, leggi il Vangelo, questa è la mia fede. Ma senza pressione”.

³³ Paweł VI, *Evangelii nuntiandi*, 41.

ma ze swej natury siłę podobną trzęsieniu ziemi, by móc wywoływać pytania o najgłębsze motywacje postępowania chrześcijanina? Czy samą jakością swojego postępowania w prozaicznych sytuacjach katolicy wyczerpują już mandat misyjny i obowiązek ewangelizacji? Przełożenie akcentów w tym punkcie papieskiego nauczania jest zjawiskiem godnym uwagi, ponieważ kształtuje nowy paradygmat misyjny (głosić nie tyle słowem, co życiem). Nie oznacza to jednak, jakoby Franciszek zupełnie zakwestionował potrzebę werbalnego głoszenia Ewangelii i wzywania do nawrócenia³⁴. Ujawniając swoje marzenia związane z Amazonią, papież stwierdził, że

jako chrześcijanie nie rezygnujemy z propozycji wiary, jaką otrzymaliśmy z Ewangelii. Chociaż chcemy angażować się wraz ze wszystkimi, ramię w ramię, nie wstydzimy się Jezusa Chrystusa. Dla tych, którzy Go spotkali, żyją w przyjaźni i utożsamiają się z Jego przesłaniem, nieuniknione jest mówienie o Nim i niesienie innym Jego propozycji nowego życia: „Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii!” (1 Kor 9, 16)³⁵.

Podsumowanie

Badając wieloaspektowość papieskiej refleksji na temat nawrócenia, nie sposób zauważyć w niej nowych wyzwania nie tylko na polu teoretycznych koncepcji, ale także w obszarze pastoralnej troski o Kościoły, którą podejmują codziennie biskupi i prezbiterzy na całym świecie. Amplifikacja postulatów nawrócenia w ujęciu Franciszka polega na uwydatnieniu

³⁴ Papież stwierdził, że „«Ewangelia jest dla wszystkich, a nie dla niektórych. Nie jest tylko dla tych, którzy wydają się nam bliżsi, bardziej otwarci, bardziej przyjaźni. Jest dla wszystkich. Nie bójcie się iść i nieść Chrystusa w każde środowisko, aż na peryferie egzystencjalne, także do tych, którzy wydają się najbardziej oddaleni, najbardziej obojętni. Pan poszukuje wszystkich, pragnie, aby wszyscy poczuli ciepło Jego miłosierdzia i Jego miłości». I zaprasza nas, abyśmy, nie lękając się, poszli z misyjnym przepowiadaniem wszędzie tam, gdzie jesteśmy i z kim jesteśmy: w gronie sąsiadów, na studiach, uprawiając sport, wychodząc z przyjaciółmi, w ramach wolontariatu lub w środowisku pracy, bo zawsze dobre i wskazane jest dzielenie z innymi radości Ewangelii. W ten właśnie sposób Pan staje się bliskim wobec wszystkich. I chce, abyście wy, młodzi, byli Jego narzędziami, by promieniować światłem i nadzieją, bo chce liczyć na waszą odwagę, świeżość, na wasz entuzjazm” (Franciszek, *Christus vivit*, 177):

³⁵ Franciszek, *Querida Amazonia*, 62.

aspektu społecznego tak dalece, że konieczność osobistego nawrócenia wydaje się jedynie sprawą akcydentalną. Wymiar wspólnotowy nawrócenia miałyby dotyczyć struktur kościelnych, począwszy od urzędu Biskupa Rzymu, aż po najmniejsze parafie; powinien także przejawiać się w powszechnej promocji wolności, równości i braterstwa³⁶, co oznacza rezygnację nawet z otwartej ewangelizacji, jeśli tylko mówienie o zbawieniu w Jezusie Chrystusie mogłoby stać się zarzewiem niepokoju i dyskomfortu osób myślących inaczej. W końcu wymiar wspólnotowy nawrócenia ma jeszcze bardziej przejawiać się w nawróceniu do stworzeń i większym szacunku do Matki Ziemi.

Dla duszpasterzy oznacza to konieczność namysłu nad nowymi formami stawania jeszcze bliżej człowieka w kontekście całego świata przyrody, całej natury, która woła o ocalenie przed niepohamowanym nadużywaniem przez człowieka prawa do czynienia sobie ziemi poddaną. Nawrócenie w perspektywie ekologii zmusza do zmiany paradygmatu panowania człowieka z postawy konsumpcyjnej do służebnej. Człowiek dobrze panuje wówczas, gdy służy. Dotyczy to stosunku człowieka do świata natury, ale nie tylko do niego. Papież, mówiąc o nawróceniu ekologicznym, woła o zmianę postawy człowieka wobec całej otaczającej go rzeczywistości na postawę otwartości i służby. Czy można by odnieść tę zasadę do funkcjonowania struktur kościelnych? Z pewnością tak. Zainicjowany proces decentralizacji na płaszczyźnie Kościoła powszechnego, może obejmować także niższe obszary hierarchiczne, czyli diecezje i parafie, co w praktyce oznaczałoby zmianę miejsca zajmowanego w Bożej owczarni przez pasterza, który nie zawsze musi przewodzić stadu. Czasem powinien iść pomiędzy owcami, albo nawet za całym stadem, żeby zrozumieć drogi, które ono wybiera³⁷.

³⁶ Zob. Franciszek, *Fratelli tutti*, 103–105. Użyte w encyklice (m.in. jako śródtytuł) motto: wolność, równość, braterstwo, zostało rozpowszechnione jako hasło rewolucji francuskiej (1789). Jest także dewizą wolnomularstwa (zob. *Wolność, równość, braterstwo*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wolność,_równość,_braterstwo (25.09.2021)).

³⁷ Zob. Francesco, *Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al convegno per i nuovi vescovi promosso dalla Congregazione per i Vescovi e dalla Congregazione per le Chiese Orientali*, Sala Clementina, 19.09.2013, 2b, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/september/documents/papa-francesco_20130919_convegno-nuovi-vescovi.html (27.09.2021).

Kolejnym wyzwaniem pastoralnym jest troska o świeżość chrześcijańskiego życia katolików, którzy nie tyle słowem, co sytuacjami codziennego życia mają ewangelizować, nie tyle zabiegając o współwyznawców, co raczej o własne uświęcenie, które winno pociągać innych swoją atrakcyjnością.

Bibliografia

- Amplifikacja, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Amplifikacja_\(retoryka\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Amplifikacja_(retoryka)) (01.09.2021).
- Chiron Y., *Rewolucja '68. Święt szatana w Kościele*, Kraków 2021.
- Clifford C.E., *Pope Francis's Call for the Conversion of the Church in Our Time*, w: *Conversion and Church. The Challenge of Ecclesial Renewal*, eds. S. Erp van, K. Schelkens, Leiden 2016, s. 147–177.
- Dekalog nie jest „absolutny”. Słowa Franciszka doczekały się mocnego komentarza bp. Schneidera, <https://m.pch24.pl/dekalog-nie-jest-absolutny-slowa-franciszka-doczekaly-sie-mocnego-komentarza-bp-schneidera/> (25.09.2021).
- Francesco, *Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al convegno per i nuovi vescovi promosso dalla Congregazione per i Vescovi e dalla Congregazione per le Chiese Orientali*, Sala Clementina, 19.09.2013, 2b, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/september/documents/papa-francesco_20130919_convegno-nuovi-vescovi.html (23.09.2021).
- Francesco, *Udienza generale*. Aula Paolo VI, mercoledì, 18.08.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/it/audiences/2021/documents/papa-francesco_20210818_udienza-generale.html (23.09.2021).
- Francesco, *Visita al Liceo Classico „pilo albertelli” di Roma*. Dialogo del santo padre francesco con gli studenti. Venerdì, 20.12.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/december/documents/papa-francesco_20191220_visita-liceo-albertelli.html (23.09.2021).
- Franciszek, Ahmad Al-Tayyeb, *O ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia*, Abu Zabi, 4.02.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html (23.09.2021).
- Franciszek, *Evangelii gaudium*.

- Franciszek, Anioł Pański, 24.01.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2021/documents/papa-francesco_angelus_20210124.html (13.09.2021).
- Franciszek, Anioł Pański, 27.09.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20200927.html (23.09.2021).
- Franciszek, Anioł Pański, 6.12.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20201206.html (13.09.2021).
- Franciszek, *Audjencja generalna, środa*, 26.05.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2021/documents/papa-francesco_20210526_udienza-generale.html (23.09.2021).
- Franciszek, Encyklika o braterstwie i przyjaźni społecznej *Fratelli tutti*, Asyż 2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_encyclica-fratelli-tutti.html.
- Franciszek, *Christus vivit*.
- Franciszek, *Laudato si'*.
- Franciszek, *Querida Amazonia*.
- Franciszek, Spotkanie z kapłanami, osobami konsekrowanymi oraz członkami Ekumenicznej Rady Kościołów. Przemówienie Ojca Świętego w katedrze w Rabacie, niedziela, 31.03.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190331_sacerdoti-marocco.html (23.09.2021).
- Gogola J. W., *Teologia komunii z Bogiem*, Kraków 2003.
- Ivireigh A., *Pope Francis says pandemic can be a 'place of conversion'*, 08.04.2020, <https://www.thetablet.co.uk/features/2/17845/pope-francis-says-pandemic-can-be-a-place-of-conversion-> (16.09.2021).
- John Paul II, *General Audience. Wednesday 17 January 2001*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010117.html (23.09.2021).
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994.
- Loyola I., *Ćwiczenia duchowne*, Kraków 2005.
- Paweł VI, *Evangelii nuntiandi*.
- Pullella Ph., Eljechtimi A., *Conversion is not your mission, pope tells Catholics in Morocco*, <https://www.reuters.com/article/us-pope-morocco-idUSKCN1RC0EI> (23.09.2021).

- Rogacz D., *W stronę radykalnego pluralizmu religijnego*, Kraków 2016.
- Schneider A., “Querida Amazonia”: a glimmer of hope amid the ongoing confusion, <https://www.lifesitenews.com/news/bishop-schneider-analyzes-popes-amazon-text-a-glimmer-of-hope-despite-deficiencies/> (23.09.2021).
- Sekretarz Generalny Synodu Biskupów, „Vademecum” Synodu o synodalności: Ku Kościołowi synodalnemu: komunია, uczestnictwo i misja, Watykan 2021, <https://opoka.news/ukazal-sie-polski-tekst-vademecum-synodu-o-synodalnosci> (25.09.2021).
- Składanowski M., *Ewangeliczny nakaz nawrócenia i trudności ekskluzywizmu wyznaniowego*, w: *Nawrócenie. Ewangeliczne wezwanie i konteksty interpretacyjne*, red. M. Składanowski, T. Syczewski, J. Połowianiuk, Lublin 2015, s. 35–55.
- Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 6, tłum. P. Bełch, London 1980.
- Wolność, równość, braterstwo, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wolność,_równość,_braterstwo (23.09.2021).
- Wooden C., *Pope Francis: Pandemic is prime time for conversion*, “America. The Jesuit Review” 08.04.2020, <https://www.americamagazine.org/faith/2020/04/08/pope-francis-pandemic-prime-time-conversion> (23.09.2021).

ks. Jerzy Swędrowski

Akademia Katolicka w Warszawie

jswedrowski@diecezja.lowicz.pl

 <https://orcid.org/0000-0003-1386-8485>

Misyjne przeobrażenie Kościoła: tradycyjne i nowe funkcje parafii

 <https://doi.org/10.15633/ps.26206>

Ks. Jerzy Swędrowski (ur. 1972) – dr, prezbiter diecezji łowickiej, proboszcz parafii św. Wawrzyńca w Kutnie. Prowadzi wykłady z homiletyki w Wyższym Seminarium Duchownym w Łowiczu afiliowanym do Akademii Katolickiej w Warszawie; autor artykułów naukowych i publikacji homiletycznych.

Article history • Received: 4 Nov 2021 • Accepted: 21 Jan 2022 • Published: 30 Jun 2022
ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

Misyjne przeobrażenie Kościoła: tradycyjne i nowe funkcje parafii

Wchodząc na drogę wiary, jednoczymy się z Jezusem Chrystusem i pragniemy patrzeć za życie Jego oczyma. Wiara ma charakter eklezjalny, zgonie ze słowami św. Pawła „Teraz zaś już nie ja żyję, ale żyje we mnie Chrystus” (Ga 2, 20). W dynamice funkcjonowania Kościoła parafia jest miejscem bezpośredniego spotkania z Bogiem i z ludźmi. W niej duszpasterze podejmują się nieść słowo i sakramenty, a także budować wspólnotę. Miarą tego zaangażowania staje się dobro wspólne, które realizuje się w różnorodności. To także chrześcijański styl bycia duchownych i świeckich, przenika całą społeczność. Papież Franciszek postuluje konieczność misyjnego przeobrażenia wspólnot parafialnych. W jego wizji potrzeba dokonać głębokiej ewangelizacji, tego co jest dziedzictwem przeszłości i darem teraźniejszości. Parafia ma stawać się sanktuarium, w którym ludzie znajdują wiarę, sakramenty i w kulturze spotkania odkrywają wspólnotę.

Słowa kluczowe: parafia, misja, wspólnota, spotkanie, słowo Boże

Abstract

The Missionary Transformation of the Church: The Traditional and New Functions of the Parish

As we enter on the journey of faith we unite with Jesus Christ, and we desire to see life through His eyes. Faith is ecclesial in nature, according to St. Paul: “yet I live; no longer I, but Christ lives in me” (Gal 2, 20). In the dynamics of the Church, the parish is the place of a direct encounter with God and with people. Pastors in parishes preach the Word and administer the sacraments and thus build community. The measure of this commitment becomes the common good, which is realized in diversity. It is also the Christian way of life, both of the clergy and the laity, that permeates the entire community. Pope Francis has postulated the need for a missionary transformation of parish communities. In his vision, there is a need for a profound evangelization of what is the heritage of the past and the gift of the present. The parish is to become a sanctuary where people find faith, the sacraments and, in the culture of encounter, discover community.

Keywords: parish, mission, community, meeting, word of God

Sobór Watykański II w Konstytucji dogmatycznej o Kościele stwierdza:

Mysterium Kościoła ujawnia się w jego założeniu. Pan Jezus bowiem zapoczątkował swój Kościół głosząc radosną nowinę, a mianowicie nadejście królestwa Bożego obiecane od wieków w Piśmie: „Czas się wypełnił i bliskie jest królestwo Boże” (Mk 1, 15; por. Mt 4, 17). [...] Dlatego Kościół wyposażony w dary swego Założyciela i wiernie zachowujący Jego przykazania miłości, pokory i wyrzeczenia, otrzymał posłannictwo głoszenia i krzewienia królestwa Chrystusa i Boga wśród wszystkich narodów i stanowi załączek oraz zaczątek tego królestwa na ziemi¹.

W instrukcji *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, podejmując sugestie papieża Franciszka, stwierdzono, iż parafia pozostaje zasadniczą instytucją do spotkania i żywej relacji z Chrystusem oraz z braćmi i siostrami w wierze; jednocześnie istnieje pilna potrzeba zmierzenia się ze zmianami, które dokonują się w kulturze i życiu ludzi, aby z kreatywnością odkrywać nowe drogi².

Już po Soborze Watykańskim II podkreślono funkcje parafii, do których należy przepowiadanie słowa, świętowanie misterium, liturgię Kościoła, sprawowanie sakramentów, chrześcijański styl życia oraz posługę bliźnim³. W polskim duszpasterstwie przez dziesiątki lat opresyjnego systemu ateistycznego ujawniały się uzupełniające funkcje parafii, takie jak funkcja integracyjna, kulturalna, czy edukacyjna. Parafia jako miejsce wzrostu w wierze stoi wobec wyzwań tworzenia nowych wspólnot, które będą asymilować osoby odkrywające w sobie dar wiary. Ponieważ coraz więcej chrześcijan żyje w środowisku zsekularyzowanym, istnieje potrzeba tworzenia przestrzeni, gdzie wierzący i poszukujący znajdą odpowiedź na swoje pytania i zaspokoją potrzeby duchowe⁴.

1 Sobór Watykański II, *Lumen gentium*, 5.

2 Por. Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, [https://www.ekai.pl/dokumenty/instrukcja-nawrocenie-duszpasterskie-wspolnoty-parafialnej-w-sluzbie-misji-ewangelizacyjnej-kosciola/\(25.09.2021\)](https://www.ekai.pl/dokumenty/instrukcja-nawrocenie-duszpasterskie-wspolnoty-parafialnej-w-sluzbie-misji-ewangelizacyjnej-kosciola/(25.09.2021)).

3 Por. M. Olszewski, *Duszpasterstwo parafialne*, Białystok 2005, s. 148.

4 Por. R. Kamiński, *Parafia miejscem realizacji duszpasterstwa*, w: *Teologia pastoralna*, t. 2: *Teologia pastoralna szczegółowa*, red. R. Kamiński, Lublin 2002, s. 66–67.

1. Parafia wspólnotą spotkania

Jednym z pierwszych dokumentów, które papież Franciszek dał Kościołowi jest adhortacja apostołska *Evangelii gaudium*. Ojciec święty pisze w niej:

Marzę o wyborze misyjnym, zdolnym przemienić wszystko, aby zwyczajnie, style, rozkład zajęć, język i wszystkie struktury kościelne stały się odpowiednim kanałem bardziej do ewangelizowania dzisiejszego świata niż do zachowania stanu rzeczy. Reformę struktur wymagającą odnowy duszpasterskiej, można rozumieć jedynie w tym sensie; należy sprawić, by stały się one bardziej misyjne, by duszpasterstwo zwyczajnie we wszystkich swych formach rozszerzało swój zasięg i było bardziej otwarte, by doprowadziło zaangażowanych w nie ludzi do przyjęcia stałej postawy wyjścia i w ten sposób udzielało pozytywnej odpowiedzi ze strony tych wszystkich, którym Jezus ofiaruje swoją przyjaźń⁵.

Parafia jest miejscem bezpośredniego spotkania z Bogiem i z ludźmi. Duszpasterze podejmują się nieść słowo i sakramenty, a także budować wspólnotę. Miarą staje się dobro wspólne, które realizuje się w różnorodności. To także chrześcijański styl bycia duchownych i świeckich, przenika całą społeczność. Słusznie pojęta autonomia rzeczy ziemskich pozwala na współdziałanie w obszarach życia rodzinnego, gospodarczego, kulturalnego i społecznego⁶. W kontekście misyjnego przeobrażenia Kościoła jawi się nowa szansa, aby nie zatracić nic z dorobku przeszłości, a jednocześnie odkrywać szanse i wyzwania jawiące się w nowych okolicznościach.

20 lipca 2020 roku Kongregacja ds. Duchowieństwa opublikowała instrukcję *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*. W prezentacji Instrukcji Andrea Ripa – podsekretarz Kongregacji ds. Duchowieństwa – stwierdził:

W ostatnich dziesięcioleciach dokonały się znaczące zmiany społeczne i kulturowe, które spowodowały i wymusiły odnowę stylu duszpasterstwa realizowa-

⁵ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 27.

⁶ Por. R. Kamiński, *Duszpasterstwo zwyczajne*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2006, s. 217.

nego we wspólnocie chrześcijańskiej, zarówno w odniesieniu do tych, którzy na ogół żyją zgodnie z wyznawaną wiarą i regularnie uczęszczają do parafii, jak i do tak zwanych „wierzących”, którzy nie praktykują lub praktykują rzadko, mało angażując się w życie Kościoła oraz w stosunku do tych, którzy z jakiegokolwiek powodu są dalecy od wiary w Chrystusa⁷.

Wskazując propozycje zmian i modyfikacji dotyczących stylu duszpasterstwa Ripa stwierdza, iż wspólnota parafialna dowartościowuje centralne miejsce osoby i zachęca do budowania „kultury spotkania”. Wreszcie autor przywołuje słowa wypowiedziane przez papież Franciszka do polskich biskupów w dniu 27 lipca 2016 roku, gdzie Następca św. Piotra uznaje parafię za dom Ludu Bożego i miejsce kreatywności oraz macierzyństwa⁸.

2. Posługa pasterska w parafii

W encyklice *Lumen fidei* papież Franciszek ukazuje perspektywę wiary chrześcijańskiej:

W wierze Chrystus nie jest tylko Tym, w którego wierzymy, najwyższym objawieniem miłości Bożej, ale także Tym, z którym się jednoczymy, aby móc wierzyć. Wiara nie tylko patrzy na Jezusa, ale patrzy z punktu widzenia Jezusa, Jego oczyma; jest uczestnictwem w Jego sposobie patrzenia. W wielu dziedzinach życia zawieramy innym osobom, znającym sprawy lepiej od nas. Mamy zaufanie do architekta, który buduje nasz dom, do farmaceuty, który daje nam lekarstwo, aby nas uzdrowić, do adwokata broniącego nas w sądzie. Potrzebujemy również kogoś, kto byłby wiarygodnym ekspertem w sprawach Boga. Jezus, Jego Syn, jawi się jako Ten, kto poucza o Bogu (por. J 1, 18)⁹.

7 A. Ripa, Prezentacja Instrukcji Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła. Prezentacja Instrukcji Kongregacji do spraw Duchowieństwa, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. (2020) nr 9, s. 35, http://www.clerus.va/content/dam/clerus/Dox/Istruzione2020/Introduzione%20all%27Istruzione_PL.pdf (08.10.2021).

8 Por. A. Ripa, Prezentacja Instrukcji Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła, s. 36–37.

9 Franciszek, *Lumen fidei*, 18.

W tej samej encyklice papież wskazuje na eklezjalny wymiar wiary; mówi, że życie wiary jest życiem kościelnym, wiąże się to ze słowami św. Pawła „Teraz zaś już nie ja żyję, ale żyje we mnie Chrystus” (Ga 2, 20).

Jeżeli człowiek otworzył się na Miłość, jego egzystencja wykracza poza własne ramy. „Wierzący uczy się patrzeć na siebie samego – stwierdza papież Franciszek – biorąc za punkt wyjścia wyznawaną wiarę. Postać Chrystusa jest zwierciadłem, w którym odkrywa się własny obraz. A ponieważ Chrystus zawiera w sobie wszystkich wierzących, tworzących Jego ciało, chrześcijanin pojmuje siebie w tym ciele, w pierwotnej relacji do Chrystusa i do braci w wierze”¹⁰. Uczestnictwo w życiu Bożym powoduje, że człowiek otwiera się na innych. Papież wskazuje na konieczność odpowiedzi:

Ten, kto otworzył się na miłość Boga, usłyszał Jego głos i otrzymał Jego światło, nie może zatrzymać tego daru dla siebie. Skoro wiara jest słuchaniem i widzeniem, to przekazywana jest również jako słowo i światło¹¹.

Prezbiterzy mają do spełnienia szczególną rolę w budowaniu wspólnoty Ludu Bożego. Będąc powołani do formowania i prowadzenia „autentycznej wspólnoty chrześcijańskiej”, mają troszczyć się o to, aby doprowadzić wiernych do takiego ukształtowania ich życia, by było ono zgodne ze wskazaniami Ewangelii¹². Do dobrego wypełnienia tego zadania potrzeba ze strony duszpasterzy przede wszystkim postawy głębokiego zakorzenienia w tajemnicę Chrystusa, ale także gotowości do poszukiwania nowych sposobów głoszenia i dawania świadectwa Ewangelii. Według Jana Pawła II, należy wypracować „nowy styl życia duszpasterskiego”, wyrażający się w komunii z papieżem, biskupami i innymi kapłanami oraz we współpracy z laikiem, przy jednoczesnym poszanowaniu i rozwijaniu różnych ról, charyzmatów i posług we wspólnocie Kościoła¹³.

¹⁰ Franciszek, *Lumen fidei*, 22.

¹¹ Franciszek, *Lumen fidei*, 37.

¹² Zob. Sobór Watykański II, *Prezbiterorum ordinis*, 6. Por. J. Mariański, *Apostolstwo święckich w Kościele*, w: *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II*, red. J. Homerski, F. Szulc, Lublin 1987, s. 99.

¹³ Jan Paweł II, *Pastores dabo vobis*, 18.

Parafia jest miejscem bezpośredniego spotkania z Bogiem i z ludźmi. Duszpasterze podejmują się nieść słowo i sakramenty, a także budować wspólnotę. Miarą staje się dobro wspólne, które realizuje się w różnorodności. To także chrześcijański styl bycia duchownych i świeckich, przenika całą społeczność. Słusznie pojęta autonomia rzeczy ziemskich pozwala na współdziałanie w obszarach życia rodzinnego, gospodarczego, kulturalnego i społecznego¹⁴. Papież Franciszek w swoim nauczaniu promuje określenie „nawrócenie pastoralne”, co powiązane jest z dokumentem z V Ogólnej Konferencji Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów w Aparecida z maja 2007 roku. Proces nawrócenia pastoralnego wypływa już z sakramentu chrztu, na mocy którego chrześcijanin staje się uczniem-misjonarzem. W ten proces wpisuje się spotkanie z Jezusem Chrystusem, nawrócenie, bycie uczniem, komunია i misja¹⁵.

Wspólnoty parafialne pozwalają także lepiej poznać liturgię. Jej poszczególne sformułowania, nawet zaczerpnięte z Pisma Świętego mogą być dla wielu słuchaczy niejasne. Im bardziej pogłębiona religijność, tym słuchacze wykazują większe zainteresowanie tematyką związaną z wiarą. Jeśli jednak religijność zmienia się z ortodoksyjnej w kierunku selektywnego podejścia do spraw wiary, wzrasta zapotrzebowanie na budzenie nadziei i dodawanie otuchy¹⁶. Osoba Jezusa Chrystusa znajduje się w centrum nauczania, a kerygmat ujmuje szczególne związki Boga z życiem człowieka. Kerygmat jest bowiem głosem Chrystusa obecnego i działającego w historii ludzkości. W kerygmacie słowo Boże jest bezpośrednio skierowane ku człowiekowi. Działanie tego słowa sprawia, że to, co raz dokonało się w Jezusie Chrystusie dla naszego zbawienia, współcześnie realizuje się mocą Ducha Świętego w życiu wierzących. Jezus Chrystus jest: „mocą Bożą i mądrością Bożą” (1 Kor 1, 24), dlatego kerygmat nie jest oparty na sile słowa mówiącego, ale na wewnętrznej dynamice łaski Bożej, która ujawnia się w świadectwie życia autentycznie chrześcijańskiego. W świecie greckim „keryks” zo-

14 Por. R. Kamiński, *Duszpasterstwo zwyczajne*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2006, s. 217.

15 Por. T. Wielebski, *Nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne parafii w Polsce*, „Teologia i Człowiek” 45 (2019) nr 1, s. 109.

16 J. Kołodziejczyk, *Religijność słuchaczy a ich oczekiwania wobec kazań*, w: *Słuchacz słowa*, red. W. Przyczyna, Kraków 1998, s. 231.

bowiązany był do wiernego przekazania słów swojego pana. Wierność ta dotyczyła treści i formy. Wierność w płaszczyźnie treściowej polegała na tym, aby otrzymane słowa przekazać w całości, bez dokonywania w nich jakichkolwiek uzupełnień, czy skrótów. Natomiast wierność w płaszczyźnie formalnej dotyczyła samego sposobu przekazu posiadanych treści. Sposób ten określała instrukcja, którą posyłający dołączał do przekazywanej informacji. Jej celem było zabezpieczenie informacji przed sfałszowaniem ze strony wysłannika, który w tamtych czasach uchodził za człowieka godnego zaufania, ale nierzadko gadatliwego i skłonного do przesady¹⁷.

3. Rola świeckich

Miejszem wypełniania przez prezbiterów zadania formacji apostolskiej katolików świeckich jest niewątpliwie parafia, choć trzeba pamiętać, że duża część działalności formacyjnej dokonuje się również poza strukturami parafialnymi. Mimo że parafia nie jest instytucją z ustanowienia Bożego, lecz wytworem Kościoła historycznego i jako taka podlega przemianom, to jednak w duszpasterskiej działalności Kościoła zajmowała i zajmuje szczególne miejsce. W zależności od jej rozumienia, w historii Kościoła stawiano przed nią konkretne zadania i dla ich osiągnięcia opracowywano odpowiednie modele duszpasterstwa parafialnego¹⁸. Obecnie parafię definiuje się jako określoną wspólnotę wiernych, utworzoną na stały sposób w Kościele partykularnym. Opiekę nad parafią, z polecenia biskupa diecezjalnego, sprawuje proboszcz jako jej własny duszpasterz¹⁹.

Parafia ma istotną rolę do spełnienia w dziedzinie formacji wiernych, dokonywaną w Kościele i przez Kościół, gdyż jest ważną strukturą duszpasterską i miejscem, gdzie najczęściej człowiek, rodzina czy mała grupa religijna spotyka się z posłannictwem Kościoła. W parafii Kościół uka-

17 W. Przychyna, *Kaznodzieja jako herold*, w: *Sługa słowa*, red. W. Przychyna, Kraków 1997, s. 52.

18 Por. R. Kamiński, *Parafia wspólnotą i instytucją. Aspekt historyczny*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 32 (1985) z. 6, s. 15–25.

19 Zob. *Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań 1984, kan. 515 § 1; zob. *Katechizm Kościoła katolickiego*, 2179, Poznań 1994; por. Jan Paweł II, *Christifideles laici*, 26.

zuje się jako wspólnota ludzi zjednoczonych mocą słowa Bożego, liturgii oraz braterskiej miłości. Poprzez parafię wierny może poznać, czym naprawdę jest Kościół i odnaleźć w nim właściwe sobie miejsce²⁰.

Papież Franciszek pragnie, tak patrzeć na świat, by zauważyć ludzi spragnionych wiary. Świat młodzieży i wszystkich grup społecznych stoi przed wyborem drogi; parafia ma tę drogę odkrywać. Kardynał Beniamino Stella, prefekt Kongregacji ds. Duchowieństwa, zwraca uwagę na konieczność podjęcia dynamiki wiary, aby porzucając przyzwyczajenia włączać się w życie wspólnot. Proboszcz ma iść ze swoimi współpracownikami; wychodzić na zewnątrz, aby odnajdować i zapraszać do wspólnoty wspólnot²¹. Papież Franciszek w *Evangelii gaudium* stwierdza:

Ewangelizatorzy z Duchem to ewangelizatorzy, którzy modlą się i pracują. Z punktu widzenia ewangelizacji nie służą im, ani mistyczne propozycje bez mocnego zaangażowania społecznego i misyjnego, ani przemówienia, czy działania społeczne i duszpasterskie bez duchowości przemieniającej serce²².

Jest to jasne wskazanie, aby otworzyć się na natchnienia Bożego Ducha, które nie jest subiektywnym odczuciem, ale odczytywaniem powinności we wspólnocie wierzących.

Postulat zaangażowania świeckich nie jest postulatem ku aktywizmowi, ale ku świętości. Przeciwnie specyficzne rozumienie świętości pokutowało przez długie okresy w życiu Kościoła; nawet współcześnie wielu widzi świętość jako zarezerwowaną dla nielicznych. Papież Franciszek w adhortacji *Gaudete et exultate* ukazuje powołanie do świętości w świecie współczesnym. Polemizuje z poglądem, iż świętość jest zarezerwowana dla duchownych; dla ludzi, którzy mogą porzucić codzienne obowiązki i poświęcić wiele czasu na modlitwę. Papież zachęca:

²⁰ R. Kamiński, *Parafia miejscem realizacji duszpasterstwa*, w: *Teologia pastoralna*, t. 2: *Teologia pastoralna szczegółowa*, s. 31.

²¹ Por. B. Stella, C. Colagrande, *W poszukiwaniu tych, którzy są daleko*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. (2020) nr 9, s. 37–38.

²² Franciszek, *Evangelii gaudium*, 262.

Pozwól, by łaska twego chrztu zaowocowała na drodze świętości. Pozwól, aby wszystko było otwarte na Boga i dlatego wybierz Jego, wybieraj Boga wciąż na nowo. Nie zniechęcaj się, ponieważ masz moc Ducha Świętego do tego, by świętość była możliwa²³.

Wydaje się, że to wskazanie jest bramą każdego zaangażowania w życie wspólnoty.

4. Parafia jak sanktuarium

W dynamice życia duchowego, które wpływa na budowanie wspólnoty wiary, ale także więzi społecznych, kulturalnych i narodowych szczególne miejsca zajmują sanktuaria. Są to miejsca znaczone publiczną czcią obrazu, czy figury Jezusa, Jego Matki Maryi, czy świętych. Tam przybywają wierni, aby poprzez sakrament pokuty i pojednania oraz Eucharystię korzystać z duchowych darów, które umożliwia obecność w tym konkretnym miejscu. Współcześnie miejsce sanktuarium odczytuje się przez analogię do biblijnego Namiotu Spotkania, gdzie Bóg wychodzi do człowieka z inicjatywą swojej łaski. Sanktuaria na mocy decyzji ordynariusza miejsca mogą być wyposażone w szczególne przywileje, które mają pobudzać i umacniać postawy autentycznych dzieł chrześcijańskich. Historia sanktuariów to także obraz związku miejsca, osób i wydarzeń, które mają pozytywny wpływ na teraźniejszość i są nadzieją na przyszłość. Kult sprawowany w sanktuarium wiedzie zawsze do Eucharystii, do realnej obecności Jezusa Chrystusa. On bowiem jest źródłem łaski, jedynym Pośrednikiem między Bogiem i ludźmi oraz z Jego łaski wzywamy orędownictwa świętych²⁴.

Wydaje się, że obecnie mamy do czynienia z gwałtownym wykorzeniem ludzi, co powoduje, że opieka duszpasterska, jedynie w granicach terytorialnych parafii jest niewystarczająca; problem dotyczy szczególnie młodego pokolenia. Po Synodzie o młodzieży papież Franciszek ogłosił adhortację *Christus vivit*, gdzie stwierdza:

²³ Franciszek, *Gaudete et exultate*, 15.

²⁴ Por. W. Pańcicki, *Sanktuarium*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, k. 1058–1059.

Na Synodzie przyznano, że „znaczna liczba ludzi młodych z różnych przyczyn niczego nie oczekuje od Kościoła, ponieważ nie uważa go za znaczący dla ich życia. Co więcej, niektórzy wyraźnie proszą o pozostawienie ich w spokoju, ponieważ odczuwają jego obecność jako uciążliwą, a nawet irytującą. Takie żądanie często nie rodzi się z bezkrytycznej i impulsywnej pogardy, ale ma też swoje korzenie w poważnych i godnych uszanowania przyczynach: skandalach seksualnych i ekonomicznych; nieprzygotowaniu kapłanów, którzy nie potrafią odpowiednio uchwycić wrażliwości młodych ludzi; braku staranności w przygotowaniu homilii i głoszeniu słowa Bożego; bierności przypisywanej ludziom młodym we wspólnocie chrześcijańskiej; trudnościom Kościoła w uzasadnianiu swojego stanowiska doktrynalnego i etycznego wobec współczesnego społeczeństwa”²⁵.

W autentycznym przekazie słowa Bożego objawia się wyjątkowa przestrzeń misyjności, kiedy ludzie niczego od Kościoła nie oczekują.

Na dzieło duchowe i materialne wspólnot parafialnych i sanktuariów, które często spełniają także funkcje parafii, wpływają wierni duchowni i świeccy. Siłą rzeczy proboszcz we wspólnocie parafialnej spełnia rolę szczególną; jest głosicielem słowa Bożego i sakramentów, ale także kształtuje charakter danej wspólnoty. W świetle prawa kanonicznego i refleksji teologicznej znaczenie kapłana w Kościele i w parafii jest podstawowe i niezastąpione, wypływa ono z faktu święceń i jurysdykcji udzielonej przez ordynariusza. Kapłan jest powołany do pełnienia funkcji liturgicznych, które są zarezerwowane jedynie przezbiterom. Ta szczególna posługa przekłada się również na jakość życia społecznego i jest oczekiwanym udziałem w twórczym budowaniu jedności²⁶. Proboszcz w imieniu biskupa sprawuje swój urząd, aby wypełnić zadanie nauczania, uświęcania i pasterzowania²⁷.

5. Nawrócenie i misja

U początku nowego wieku i nowego tysiąclecia Kościół nie przypadkiem staje wobec żywej obecności swojego Założyciela, czyli Jezusa Chrystusa-

²⁵ Franciszek, *Christus vivit*, 40.

²⁶ Por. R. Kamiński, *Przynależność do parafii katolickiej*, Lublin 1987, s. 255–256.

²⁷ Por. W. Pałęcki, *Proboszcz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, k. 412–413.

sa. Papież Jan Paweł II niejako u kresu swego posługiwania pozostawia Kościołowi encyklikę *Ecclesia de Eucharistia*. W tym oficjalnym dokumencie zauważa:

Kościół rodzi się z tajemnicy paschalnej. Właśnie dlatego Eucharystia, która w najwyższym stopniu jest sakramentem tajemnicy paschalnej, stanowi centrum życia eklezjalnego. Dostrzegamy to już w pierwszych relacjach o życiu Kościoła, jakie znajdujemy w *Dziejach Apostolskich*: „Trwali oni w nauce Apostołów i we wspólnocie, w łamaniu chleba i w modlitwach”. „Łamanie chleba” oznacza właśnie Eucharystię. Po dwóch tysiącach lat nadal urzeczywistniamy ten pierwotny obraz Kościoła²⁸.

Obraz Kościoła widziany jest poprzez Eucharystię; poprzez trwanie w nauce apostołów i modlitwie. Widzimy tutaj podstawowy znak wspólnoty, która nie jest dla samej siebie, ale do wspólnego otwarcia na żywą obecność Jezusa Chrystusa. Eucharystia jest tym, co jednoczy i dynamizuje środowisko parafii, prowadząc do uformowania autentycznej wspólnoty ludzi wierzących²⁹.

Z odkrywania tajemnicy sakramentalnej, a szczególnie tajemnicy Eucharystii wynika misja ewangelizacji, która dokonuje się poprzez głoszenie, celebrację i życie w służbie głoszenia Dobrej Nowiny. Kościół jest widziany jako misterium, komunია i misja, co buduje dynamiczną rzeczywistość przenikania łaską ziemskich rzeczywistości, a przede wszystkim człowieka. Kościół jest skutecznym narzędziem zbawienia, w nim objawia się tajemnica dążenia do jedności z Bogiem i pomiędzy ludźmi³⁰. Dla odnowy parafii ważne jest ożywienie życia sakramentalnego parafii, zwłaszcza sprawowania Eucharystii. Jak podkreśla Jan Paweł II, wśród różnorodnych form działalności parafii celebracja dnia Pańskiego połączona z Eucharystią ma największy wpływ formacyjny na wspólnotę parafialną, wychowując jej członków w wierze i miłości³¹.

28 Jan Paweł II, *Ecclesia de Eucharistia*, 3.

29 Por. L. Balter, *Rola liturgii w życiu wspólnoty parafialnej*, w: *W służbie Ludowi Bożemu*, red. B. Bejze, Poznań-Warszawa 1973, s. 386–391.

30 Por. A. F. Dziuba, *Perspektywy i wyzwania chrześcijaństwa*, Pelplin 2014, s. 30–31.

31 Por. Jan Paweł II, *Dies Domini*, 35.

Wobec traktowania religijności jako jedynie wymiaru kulturowego nie można przechodzić obojętnie. Należy jednak szukać wspólnych punktów, które staną się perspektywą współpracy. Papież Franciszek w encyklice *Laudato si'* pisze o zasadzie dobra wspólnego. Z tą zasadą wiąże się ludzka ekologia, która jawi się jako suma warunków pozwalających osobom i grupom społecznym osiągać coraz lepsze warunki życia. Dobro wspólne jest nakierowaniem na poszanowanie osoby ludzkiej, co pozwala na jej integralny rozwój. Z tym wiąże się dążenie do dobrobytu i bezpieczeństwa socjalnego osób i grup społecznych, a przede wszystkim rodziny. Takie działanie pozwala na zaprowadzanie stabilności i ładu, co staje się promocją dobra wspólnego³².

Papieże przełomu dwudziestego i dwudziestego pierwszego wieku wskazują Kościołowi ewangelizację, jako odpowiedź na znaki czasu i wypełnienie misyjnego orędzia Jezusa Chrystusa. W duszpasterstwie należy określić cel i nadać mu misyjny styl, dzięki którym ewangeliczne orędzie dotrze do wszystkich bez wyjątku. We współczesnym kryzysie wspólnot potrzeba szczególnej wierności Ewangelii, która pozwala ukazać istotne elementy prawdy, co ukaże autentyczne przepowiadanie moralne. Zasadniczy dynamizm ewangelizacyjny dokonuje się w parafii. Papież Franciszek ukazuje parafię jako „dom pośród domów”, co jest odczytaniem logiki wcielenia Jezusa Chrystusa żywego, obecnego i działającego we wspólnocie ludzkiej. Wobec mobilności ludzi każda parafia winna stawać się swoistym sanktuarium, gdzie w imię Jezusa Chrystusa dokonuje się integrująca sztuka spotkania. To spotkanie zawiera wymiar eklezjalny i jest miejscem wzajemnego wspomagania. Duszpasterze, na pierwszym miejscu, niosą dar kerygmatycznego przepowiadania i sakramentów. Oni także animują dynamikę otwierania się na różne wspólnoty parafialne i pojedyncze osoby dla budowania i umacniania Ludu Bożego pielgrzymującego przez historię.

W Instrukcji *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła* zwrócono uwagę na fundamentalne znaczenie słowa Bożego, które wewnętrzną mocą dokonuje nawrócenia serc. Ono jest pokarmem świadków Ewangelii w różnych okolicznościach życia; zatem kapłani posługujący w parafii są szczególnie

³² Por. Franciszek, *Laudato si'*, 156–158.

zobowiązani do troski w służbie słowu Bożemu³³. Powinnością kaznodziei musi pozostawać kompetencja dotycząca myśli przewodniej przekazywanego słowa. Na pierwszym miejscu przekaz powinien być ugruntowany co do treści, a jednocześnie nie można pomijać wymiaru komunikacyjnego. Poza głoszoną treścią należy zwrócić uwagę na sprawę rzeczowości i zrozumiałości. Owa rzeczowość jest podawaniem argumentów i informacji, które włączają słuchacza w refleksję Kościoła nad osobą Zbawiciela. Zrozumiałość mowy jest wypełnieniem naszej ludzkiej powinności we współdziałaniu z łaską Bożą. Prostota głoszenia pomaga w odkryciu sedna sprawy; nie jest ona upraszczaniem, ale stosowaniem adekwatnych i zrozumiałych sformułowań. Tylko wypowiedzi uporządkowane, to znaczy takie, które cechują się zewnętrzną przejrzystością pomagają słuchaczowi budować spójne wnioski. Kolejnym i także koniecznym postulatem w głoszeniu słowa jest zwięzłość i dobitność, co obroni przed rozmywaniem prawdy, a co za tym idzie do podejmowania konkretnych postaw³⁴.

Kaznodzieja najpierw patrzy na Jezusa i słucha Jego głosu, a ze słuchania wypływają postawy naśladowania Mistrza. Ta postawa cechuje całe życie, które ma być naznaczone służbą wobec Ludu Bożego. Kapłan przyjmuje wraz ze święceniami urząd prorocki, to znaczy na wzór Chrystusa ma być dla innych „jako ten, który służy” (Łk 22, 27). Rozumienie tej służby nie oznacza rezygnacji z odważnego głoszenia prawdy, ale wprost przeciwnie; jest aktywnym głoszeniem orędzia zbawienia. W głoszeniu wszystko ma wypływać ze służby i miłości, co zakłada czyste intencje. Styl Jezusowej posługi słowa ma stawać się stylem każdego kaznodziei. Wielkie słowa o miłości są skuteczne jedynie wtedy, kiedy nie mają nic wspólnego z pozorami aktorskich popisów, ale płyną z osobistego przekonania³⁵.

Homilia jest aktem eklezjalnym, dokonuje się ona w kontekście liturgii Kościoła i zawsze niesie w sobie jedność z Magisterium Kościoła. To bowiem dzieło, które dokonuje się wewnątrz wspólnoty wierzących.

³³ Por. Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, 21.

³⁴ Por. K. Müller, *Homiletyka na trudne czasy*, Kraków 2003, s. 315–316.

³⁵ Por. T. Lewandowski, *Etos kaznodziei*, w: *Sługa słowa*, red. W. Przyczyna, Kraków 1997, s. 224–225.

Homilia nie jest wyizolowanym przykładem interpretacji biblijnej, bądź akademickim ćwiczeniem. Jest to orędzie, które wiedzie od wiary szafarza, który głosi w imieniu Chrystusa i Kościoła, do wiary wspólnoty zgromadzonej na słuchanie i uwielbienie Boga. Homilia zakłada szacunek dla słuchacza, dlatego powinna być dobrze przygotowana i spójna. Niedzielna homilia jest świętym aktem eklezjalnym mającym prowadzić od słowa Pisma Świętego do tajemnicy Eucharystii i w ten sposób karmić wiarę każdego wierzącego, budować i umacniać Ciało Chrystusa, którym jest Kościół³⁶.

Kaznodzieja jest posłany przez Kościół. U podstaw tego posłania znajdują się sakramenty: chrztu, bierzmowania i kapłaństwa, które upoważniają do głoszenia słowa Bożego w ramach sprawowanej liturgii (por. KPK, kan. 768 § 1). Formalnie potwierdza to misja kanoniczna, czyli upoważnienie do przepowiadania, dające udział w misji prorockiej, powierzonej przez Chrystusa Apostołom. Jest to gwarancja i potwierdzenie, że nikt nie może uzurpować sobie władzy dysponowania słowem Bożym³⁷. Zwrócił na to uwagę papież Paweł VI w *Evangelii nuntiandi*, stwierdzając: „dzieło ewangelizacji nie jest niczym aktem osobistym i samotnym, ale całkowicie kościelnym. Dlatego, kiedy choćby najpopularniejszy kaznodzieja, katechista, czy duszpasterz, w jak najbardziej odległym kraju, głosi Ewangelię, gromadzi swą małą wspólnotę, udziela sakramentów, choćby był sam wykonuje akt Kościoła, a jego dzieło zapewne łączy się z działalnością ewangelizacyjną całego Kościoła. Stąd wniosek, że działa on nie na podstawie misji samowolnie uzurpowanej ani na mocy osobistej inspiracji, ale w łączności z posłannictwem Kościoła oraz w jego imieniu” (60).

Podsumowanie

Ksiądz Armando Matteo, podsekretarz Kongregacji Nauki Wiary, mówi w jednym z wywiadów, iż papież Franciszek ukazuje obraz Kościoła, jako wazonu, w którym przechowuje się maść i cenną wonność Ewangelii. Trzeba odkryć na nowo drogi skutecznego głoszenia, aby rozróżnić to,

³⁶ Por. H. Sławiński, *Homilia niedzielna*, Kraków 2015, s. 68.

³⁷ Por. W. Przyczyna, *Kaznodzieja jako herold*, w: *Stuga słowa*, red. W. Przyczyna, Kraków 1997, s. 56–57.

co jest duszpasterstwem i istotą chrześcijaństwa. Postuluje odwagę odkrywania nowego stylu pracy, który pozwoli na nowo odkryć doświadczenie życia z wiary³⁸. W te nowe potrzeby należy wpisać rzeczywistość, o której mówi Kongregacja ds. Duchowieństwa w Instrukcji z 4 sierpnia 2002 roku: „Sakramentalne upodobnienie do Jezusa Chrystusa dyktuje kapłanowi nowy model dążenia do świętości z racji powierzonej mu posługi, która jest święta ze swej natury. Nie oznacza to, że świętość, do jakiej wezwani są kapłani, ma być subiektywnie większa od świętości, do której z racji chrztu zostają powołani wszyscy chrześcijanie. Świętość jest zawsze taka sama, choć wyraża się różnorako, ale kapłan winien do niej dążyć z nowego motywu, by odpowiedzieć na łaskę, która go ukształtowała, aby uobecniał osobę Chrystusa, Głowy i Pasterza, aby był żywym narzędziem w dokonywaniu dzieła zbawienia”³⁹.

Obraz Kościoła, w którym przekazuje się „maść i cenną wonność Ewangelii” jest obrazem życia ludzi, którzy Dobrą Nowinę odkrywają i cenią; ale to także obraz tych, którzy tej nowiny nie znają. W Instrukcji Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła stwierdzono: „duszpasterstwo całościowe, oprócz odpowiedzialnej koordynacji działań duszpasterskich i struktur zdolnych do wzajemnej współpracy między sobą, wymaga zaangażowania wszystkich ochrzczonych. Papież Franciszek zauważa, że kiedy mówimy o «ludzie», nie należy przez to rozumieć struktur społeczeństwa i Kościoła, ale raczej ogół osób, które nie podążają jako jednostki, lecz jako tkanka wspólnoty wszystkich i dla wszystkich”⁴⁰. Można zatem wnioskować, iż dawne i nowe funkcje parafii należy traktować komplementarnie; wydaje się, że papieskie wyzwanie misyjne jest narzędziem do odkrycia mocy we wspólnocie wierzących i podjęcia dzieła głoszenia tym, którzy czekają.

38 Por. *Potrzebna jest gruntowna zmiana metod głoszenia Ewangelii*, rozmowa Piotra Dziubaka z ks. Armando Matteo, <https://kair.ekai.pl/depesza/607694/show?style=print> (08.10.2021).

39 Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Kapłan, pasterz i przewodnik wspólnoty parafialnej*, Poznań 2002, s. 18–19.

40 Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, 25.

Bibliografia

- Balter L., Rola liturgii w życiu wspólnoty parafialnej, w: *W służbie Ludowi Bożemu*, red. B. Bejze, Poznań–Warszawa 1973, s. 386–398.
- Dziuba A. F., *Perspektywy i wyzwania chrześcijaństwa*, Pelplin 2014.
- Franciszek, *Christus vivit*.
- Franciszek, *Evangelii gaudium*.
- Franciszek, *Gaudete et exultate*.
- Franciszek, *Laudato si'*.
- Jan Paweł II, *Dies Domini*.
- Jan Paweł II, *Ecclesia de Eucharistia*.
- Jan Paweł II, *Pastores dabo vobis*.
- Kamiński R., *Duszpasterstwo zwyczajne*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, Lublin 2006, s. 217–220.
- Kamiński R., *Parafia miejscem realizacji duszpasterstwa*, w: *Teologia pastoralna*, t. 2: *Teologia pastoralna szczegółowa*, red. R. Kamiński, Lublin 2002, s. 11–108.
- Kamiński R., *Parafia wspólnotą i instytucją. Aspekt historyczny*, „*Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*” 32 (1985) z. 6, s. 15–35.
- Kamiński R., *Przynależność do parafii katolickiej*, Lublin 1987.
- Kołodziejczyk J., *Religijność słuchaczy, a ich oczekiwania wobec kazań*, w: *Słuchacz słowa*, red. W. Przyczyna, Kraków 1998, s. 219–242.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Kapłan, pasterz i przewodnik wspólnoty parafialnej*, Poznań 2002.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, <https://www.ekai.pl/dokumenty/instrukcja-nawrocenie-duszpasterskie-wspolnoty-parafialnej-w-sluzbie-misji-ewangelizacyjnej-kosciola/> (25.09.2021).
- Lewandowski T., *Etos kaznodziei*, w: *Sługa słowa*, red. W. Przyczyna, Kraków 1997, s. 214–229.
- Mariański J., *Apostolstwo świeckich w Kościele*, w: *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II*, red. J. Homerski, F. Szulc, Lublin 1987, s. 95–111.
- Müller K., *Homiletyka na trudne czasy*, Kraków 2003.
- Olszewski M., *Duszpasterstwo parafialne*, Białystok 2005.
- Pałęcki W., *Proboszcz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, k. 412–413.

- Pałęcki W., *Sanktuarium*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, k. 1058–1059.
- Potrzebna jest gruntowna zmiana metod głoszenia Ewangelii, rozmowa Piotra Dziubaka z ks. Armando Matteo, <https://kair.ekai.pl/depesza/607694/show?style=print> (08.10.2021).
- Przyczyna W., *Kaznodzieja jako herold*, w: *Sługa słowa*, red. W. Przyczyna, Kraków 1997, s. 51–63.
- Ripa A., *Prezentacja Instrukcji Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła. Prezentacja Instrukcji Kongregacji ds. Duchowieństwa, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. (2020) nr 9, s. 35–37.*
- Sławiński H., *Homilia niedzielna*, Kraków 2015.
- Stella B., Colagrande C., *W poszukiwaniu tych, którzy są daleko*, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. (2020) nr 9, s. 37–38.
- Sobór Watykański II, *Lumen gentium*.
- Sobór Watykański II, *Presbiterorum ordinis*.
- Wielebski T., *Nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne parafii w Polsce*, „Teologia i Człowiek” 45 (2019) nr 1, s. 105–119.

Małgorzata Pagacz USJK

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

mmpagacz@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-4504-9142>

Misja osób konsekrowanych we współczesnym świecie w ujęciu papieża Franciszka

 <https://doi.org/10.15633/ps.26207>

Małgorzata Pagacz USJK – dr, należy do Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego, teolog duchowości, mgr matematyki (Uniwersytet Jagielloński), prowadzi wykłady na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego (pracownik nietatowy), odpowiedzialna za formację profesek czasowych swego Zgromadzenia.

Article history • Received: 5 Oct 2021 • Accepted: 15 Dec 2021 • Published: 30 Jun 2022
ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

Misja osób konsekrowanych we współczesnym świecie w ujęciu papieża Franciszka

Artykuł przedstawia zagadnienie misji osób konsekrowanych we współczesnym świecie na podstawie nauczania Franciszka. Według papieża apostolstwo osób poświęconych Bogu na własność nie jest pozbawione niepewności i trudności, wynikających przede wszystkim z obecnej kondycji życia konsekrowanego. Franciszek powierza osobom konsekrowanym misję przebudzenia świata. Jego zdaniem cechą charakteryzującą życie konsekrowane jest proroctwo. Istota misji osób konsekrowanych jest wyznaczona przez Ewangelię. Są one wezwane, by nieść i przekazywać wszystkim pocieszenie samego Boga oraz nadzieję. Mają być prawdziwymi matkami i ojcami duchowymi oraz budować kulturę spotkania.

Słowa kluczowe: życie konsekrowane, misja, papież Franciszek, współczesny świat, duchowość

Abstract

The Mission of Consecrated Persons in the Contemporary World According to Pope Francis

This article presents the issue of the mission of consecrated persons in the contemporary world according to the teaching of Francis. According to the Pope, the apostolate of those consecrated to God is not without its uncertainties and difficulties, which arise, above all, from the current condition of consecrated life. Francis has entrusted consecrated persons with the mission of awakening the world. In his view, the defining characteristic of the consecrated life is prophecy. The essence of the mission of consecrated persons is determined by the Gospel. They are called to bring and communicate to all the consolation of God Himself as well as hope. They are to be true spiritual mothers and fathers and to build a culture of encounter.

Keywords: consecrated life, mission, Pope Francis, contemporary world, spirituality

Papież Franciszek wielokrotnie zwraca się do osób konsekrowanych, przypominając im o posłannictwie, o apostołskim wymiarze ich życia. W liście z okazji Roku Życia Konsekrowanego wprost stawia im pytanie o wierność misji, która została im powierzona. Poleca im podjąć refleksję nad tym, czy ich posługa, dzieła i obecność odpowiadają temu, do czego wezwał Duch Święty ich założycieli; czy są adekwatne, by zmierzać do wyznaczonych celów apostołskich w społeczeństwie w dzisiejszych realiach¹. W niniejszym tekście ukazę, jak papież Franciszek przedstawia misję osób konsekrowanych we współczesnym świecie. Według niego apostołstwo osób poświęconych Bogu nie jest pozbawione niepewności i trudności, wynikających przede wszystkim z obecnej kondycji życia konsekrowanego. Uzasadnię, że misja ta ma charakter prorocki, a jej kształt wyznaczony jest przez Ewangelię oraz polega ona na niesieniu Bożego pocieszenia i nadziei, na duchowym macierzyństwie i ojcostwie oraz budowaniu kultury spotkania.

1. Pośród współczesnych problemów, pokus i niepewności

Papież Franciszek patrzy na życie konsekrowane w sposób realistyczny, dostrzegając problemy i niepewności tej formy powołania w dzisiejszym kontekście społeczno-kulturowym. Zwraca uwagę na zmniejszającą się liczebność osób i wspólnot życia konsekrowanego, wskazuje na znaczący wzrost średniej wieku osób zakonnych, brak powołań, problemy ekonomiczne, organizacyjne i gospodarcze, trudności związane z globalizacją, zagrożenia relatywizmu, marginalizacji i braku znaczenia społecznego². Niektórym wydaje się, że życie zakonne traci swoje znaczenie, a jego oddziaływanie w społeczeństwie i w świecie jest marginalne. Papież stwierdza, że w tej sytuacji osobom zakonnym grozi popadnięcie „w swoisty kompleks niższości”³. Trafnie opisuje dylematy przeżywane

1 Zob. Franciszek, *Świadkowie radości. List apostołski na rozpoczęcie Roku Życia Konsekrowanego*, Watykan 2014, I. 2.

2 Zob. Franciszek, *Świadkowie radości*, I. 3.

3 Franciszek, *Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje. Czulość, cierpliwość i współczucie dla innych*, 07.05.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021).

przez liczne osoby oddane Bogu na własność, stawiając diagnozę obecnej kondycji życia konsekrowanego:

W wielu sytuacjach odczuwamy potrzebę sporządzania rachunków: zaczynamy patrzeć, ile nas jest... a jest nas mało; posiadanych środków... a jest ich niewiele; następnie widzimy liczbę domów i dzieł, które trzeba utrzymać... i jest ich zbyt wiele... Moglibyśmy dalej wymieniać wiele sytuacji, w których doświadczamy niepewności zasobów, jakie mamy do dyspozycji, by kontynuować powierzone nam zadanie misyjne. Gdy tak się dzieje, wydaje się, że bilans jest ujemny⁴.

Na tym nie kończy się jednak papieskie spojrzenie na sytuację życia konsekrowanego – Franciszek wskazuje także kierunki wyjścia.

Papież przyznaje, że w Ewangelii Chrystus napomina tego, kto chce zbudować wieżę, by najpierw obliczył koszty, „aby przypadkiem ci wszyscy, którzy widzieli, że położył fundament, ale nie zdołał wykończyć budowy, nie zaczęli wyśmiewać się z niego” (Łk 14, 29). Jednak patrzenie tylko na siebie i zamykanie się we własnych strapieniach, problemach, frustracjach i niedolach stanowi pokusę, na którą narażone są współczesne osoby konsekrowane. Zamiast niej, papież wskazuje na konieczność zwrócenia się do Zbawiciela, słuchania Jezusa Chrystusa, który jest zawsze obecny, podobnie jak towarzyszył uczniom idącym do Emaus. Co więcej, chcąc ukazać misję i znaczenie osób konsekrowanych we współczesnym świecie, Franciszek przywołuje obraz Marii z Betanii, która wzięła funt drogiego oleju nardowego, namaściła stopy Jezusa i wytarła je swoimi włosami, a wtedy „dom napełnił się wonią oleju” (J 12, 3). Zapach tego oleju przeniknął wszystko i pozostawił niepowtarzalny znak⁵, który papież odnosi do zadań i misji osób konsekrowanych we współczesnym świecie – mają one być jak ten olejek: przeznaczony całkowicie dla osoby Jezusa i oddany Jemu, wyrażający

4 Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje. *Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych*, 07.05.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021).

5 Zob. Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje. *Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych*, 07.05.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021).

głęboką miłość i cześć dla Niego, a zarazem – pośrednio – dający poznać się innym, obecnym.

Papież zwraca się do konsekrowanych:

Z pewnością wiele razy oddajemy się nieograniczonym fantazjom, myśląc, że wszystko byłoby lepsze, gdybyśmy byli silni, potężni lub wpływowi. Ale czyż nie jest tak, że tajemnica naszej siły, władzy i wpływów, a nawet młodości, polega na czymś innym, a nie na fakcie, że „rachunki się zgadzają”⁶?

Podaje przykład św. Matki Teresy z Kalkuty, której misja, nadal kontynuowana przez jej zgromadzenie zakonne, jest konkretnym znakiem tego, jak ubóstwo osoby oddanej całkowicie Bogu potrafi przeniknąć wszystko, ewangelicznie i apostołsko. „Iluż uspokoiła czułość jej spojrzenia, zostało pocieszonych jej serdecznością, podniesionych na duchu jej nadzieją i pokrzepionych odwagą jej wiary, zdolnej sprawić, że ludzie najbardziej zapomniani poczuli, iż Bóg o nich nie zapomniał!”⁷ – konstatuje papież. Każda osoba konsekrowana, która podobnie nie boi się poświęcić swojego życia dla miłości Boga i drugiego człowieka, jest świadkiem Ewangelii, a to, co czyni wobec każdej osoby, czyni dla samego Chrystusa (zob. Mt 25, 40). Franciszek przytacza także myśl św. Teresy Benedykty od Krzyża:

Z pewnością decydujące wydarzenia w dziejach świata były zasadniczo spowodowane przez dusze, o których podręczniki historii nic nie mówią. A to, jakim duszom powinniśmy dziękować za decydujące wydarzenia z naszego życia osobistego, poznamy dopiero w dniu, w którym wszystko ukryte zostanie odkryte⁸.

6 Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje. Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych, 07.05.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021).

7 Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje. Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych, 07.05.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021).

8 Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje. Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych, 07.05.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021).

Dlatego papież (przywołując nauczanie swego poprzednika) zachęca osoby konsekrowane, by nie przyłączały się do proroków nieszczęścia, którzy głoszą kres lub bezsensowność życia konsekrowanego w Kościele obecnych czasów⁹, gdyż mają one niezastąpione znacznie we współczesnym Kościele oraz świecie.

Ponadto, w kontekście tworzenia bilansów (odwołując się do wspomnianej wyżej potrzeby „sporządzania rachunków”), papież ukazuje pozytywne i konstruktywne możliwości ich wykorzystania apostołskiego, co trudno dostrzegają skoncentrowani na własnych problemach i dylematach. Kalkulacje mogą bowiem pomóc w uświadomieniu sobie realnych trudności doświadczanych przez innych; mogą pozwolić odkryć i bliżej poznać osoby przeżywające troski i zmartwienia, podobnie jak konsekrowani. Jest bowiem wielu takich, którzy – jak zauważa papież – „każdego dnia walczą, by związać koniec z końcem – rodzin, które nie są w stanie iść naprzód, osób starszych i samotnych, obłożnie chorych, młodych ludzi zasmuconych i bez przyszłości, ubogich, którzy przypominają nam, kim jesteśmy – Kościołem żebraków potrzebujących Miłosierdzia Pana”¹⁰. Zdaniem Franciszka głębsza świadomość tego, w czym uczestniczą inni ludzie, ma mobilizować osoby konsekrowane do solidarności, uważności, dokładania starań, by rozumieć i z troską wspomagać utrudzonych i ubogich, by nieść im chrześcijańską nadzieję i wraz z nimi wołać: „Przyjdź, Panie Jezu!”¹¹.

Papież, zwracając się do osób konsekrowanych, nie pomija tych, którzy zagubili swoją apostołską tożsamość i świadomość posłannictwa. Sugeruje im, aby powrócili do początków swego powołania, aby przypomnieli sobie piękno spotkania z Jezusem. W trudnościach warto cofnąć się, aby spotkać się z Panem i przypomnieć sobie pierwsze powołanie. Z tego spotkania ze spojrzeniem Jezusa trzeba czerpać siłę, aby iść na-

9 Zob. Franciszek, Świadkowie radości, I. 3; Benedykt XVI, Homilia podczas mszy świętej w święto Ofiarowania Pańskiego. Wiara potrafi rozpoznać mądrość słabości, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 3–4 (2013), s. 21.

10 Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje. Czulość, cierpliwość i współczucie dla innych, 07.05.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021).

11 Zob. Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje. Czulość, cierpliwość i współczucie dla innych, 07.05.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021).

przód z Chrystusem w mocy Ducha Świętego. Papież wzywa więc konsekrowanych:

Nigdy nie traćcie pamięci o pierwszym powołaniu! Istotnie, mogę powiedzieć, że trudności pracy apostołskiej „psują” nasze życie i możemy stracić entuzjazm. Można także utracić chęć modlitwy, spotkania z Panem. Jeśli tak się stanie, zatrzymaj się! Wróć i spotkaj się z Panem pierwszego powołania¹².

Te papieskie zalecenia mają na celu pomoc tym, którzy przeżywają kryzys tożsamości i swego posłannictwa.

2. Posłannictwo osób konsekrowanych

Uwzględniając realistyczne trudności, z którymi zmagają się konsekrowani, papież Franciszek przypomina im, czym ma wyróżniać się pełniona przez nich misja i podpowiada, jak powinni rozkładać akcenty w swej posłudze.

2.1. Misja prorocka

Franciszek powierza osobom zakonnym misję przebudzenia świata. Jego zdaniem cechą charakteryzującą życie konsekrowane jest proctwo¹³ – akcentuje on właśnie ten wymiar życia konsekrowanego¹⁴. Wzywa osoby zakonne, by były prawdziwymi prorokami: „Przebudźcie świat! Bądźcie świadkami odmiennego sposobu działania, postępowania, życia! Można żyć inaczej na tym świecie [...]. Chodzi o pozostawienie

¹² Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje. Czulość, cierpliwość i współczucie dla innych, 07.05.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021).

¹³ Zob. Franciszek, Świadkowie radości, II. 2.

¹⁴ Zob. np. Franciszek, Świadkowie radości, II. 2; Franciszek, Homilia podczas mszy świętej w święto Ofiarowania Pańskiego. Spotkanie Jezusa z Jego ludem, „L'Osservatore Romano” 2 (2014), s. 27; A. Spadaro, Spotkanie Papieża Franciszka z Wyższymi Przełożonymi Zakonnymi. Bądźcie prawdziwymi prorokami, „L'Osservatore Romano” 5 (2014), s. 47–53.

wszystkiego, aby pójść za Panem”¹⁵. To nie tylko radykalizm, który wymagany jest od wszystkich, ale profetyczne świadectwo – mające przez osobiste życie przemawiać do ludzi, wychodzić poza horyzont światowy. „Życie zakonne winno umożliwiać wzrost Kościoła przez przyciąganie”¹⁶ – stwierdza Franciszek, przywołując myśl Benedykta XVI. Świadectwo osób konsekrowanych ma istotne znaczenie, ponieważ jest związane z postawami, które nie są obecnie powszechne: wielkodusnością, oderwaniem od dóbr doczesnych, poświęceniem, zapomnieniem o sobie, by być dla innych. Nie oznacza to, że zakonnicy i zakonnice nie popełniają błędów. Słabość i grzeszność nie przekreśla wiarygodności samego świadectwa, ale konieczne jest przyznanie się do własnych win: „zakonnik, który uznaje, że jest słaby i grzeszny, nie zaprzecza świadectwu, które ma dawać, ale przeciwnie, umacnia je, i to wychodzi na dobre wszystkim”¹⁷. Papież przestrzega natomiast przed hipokryzją, podkreślając, że osoby konsekrowane mają być prorokami, a nie udawać, że są nimi¹⁸. Mają otwierać się na łaskę miłosierdzia, która niesie pokój i dzielić się tym doświadczeniem z braćmi i siostrami.

Zdaniem Franciszka do prococtwa wezwani są wszyscy chrześcijanie¹⁹. Jednak życie konsekrowane z samej swej natury jest powołane do posługi świadectwa, która czyni z niego specyficzny znak w Kościele. Charakteryzuje się ono radykalizmem w naśladowaniu Chrystusa, pry-

15 Cyt. za: A. Spadaro, Spotkanie Papieża Franciszka z Wyższymi Przełożonymi Zakonnymi. Bądźcie prawdziwymi prorokami, „L'Osservatore Romano” 5 (2014), s. 48.

16 Cyt. za: A. Spadaro, Spotkanie Papieża Franciszka z Wyższymi Przełożonymi Zakonnymi. Bądźcie prawdziwymi prorokami, „L'Osservatore Romano” 5 (2014), s. 48; zob. także Benedykt XVI do osób konsekrowanych, red. M. Saj, Kraków 2007, s. 139–140.

17 Cyt. za: A. Spadaro, Spotkanie Papieża Franciszka z Wyższymi Przełożonymi Zakonnymi. Bądźcie prawdziwymi prorokami, „L'Osservatore Romano” 5 (2014), s. 48.

18 Zob. A. Spadaro, Spotkanie Papieża Franciszka z Wyższymi Przełożonymi Zakonnymi. Bądźcie prawdziwymi prorokami, „L'Osservatore Romano” 5 (2014), s. 48–50; zob. M. D. Semeraro, Niedoskonali, ale szczęśliwi. Profetyczny wymiar życia konsekrowanego, tłum. A. Gogolin, Kraków 2015, s. 83–85.

19 „Duch Święty sprawia, że mówimy do ludzi także jako prorocy, to znaczy stając się pokornymi i posłusznymi «kanałami» dla słowa Bożego. Proroctwo wypowiada się ze szczerością, aby otwarcie wskazać sprzeczności i niesprawiedliwości, ale zawsze z łagodnością i zamiarem konstruktywnym. Przeniknięci Duchem miłości, możemy być znakami i narzędziami Boga” (Franciszek, Homilia podczas mszy świętej w uroczystość Zesłania Ducha Świętego: Duch Święty nauczycielem życia, 08.06.2014, „L'Osservatore Romano” 7 (2014), s. 22).

matem miłości Boga i zdolnością życia apostołskiego, misją ewangelizacyjną Kościoła. Sprzeciwia się wszystkiemu, co nie jest zgodne z wolą Bożą i poszukuje nowych, ludzkich dróg wypełniania Ewangelii w historii²⁰. Zdaniem papieża prorocтво, które realizuje się przez przepowiadanie królestwa Bożego jest priorytetem w życiu konsekrowanym. Zakonnicy i zakonnice powołani są do życia profetycznego, które ma być ich cechą wyróżniającą. Są oni ludźmi „rozświetlającymi przyszłość”²¹. Tak jak w przeszłości liczni święci mnisi, zakonnicy i zakonnice, rozpoczynając od św. Antoniego Opata, byli świadkami Boga, którzy wiele dokonali dla ludzi, podobnie i dzisiaj, osoba zakonna nigdy nie może zrezygnować z prorocтва, które głosi ducha Ewangelii. Papież stwierdza, że „powołaniem życia zakonnego jako prorocтва przyszłego świata jest dawanie w obecnych czasach świadectwa tej jedności w Chrystusie, która przekracza wszelkie odmienności, a na którą składają się konkretne decyzje akceptacji i dialogu”²². Konsekrowani mają za zadanie być tak jak prorocy: mieć przenikliwe oczy i uważny słuch zdolny rozpoznać słowa Boże, aby następnie je przekazywać. Osoby zakonne na wzór mężów Bożych są ludźmi „trzech czasów: obietnicy przeszłości, kontemplacji teraźniejszości, odwagi w ukazywaniu dróg przyszłości”²³, a ich misja wykracza poza obecny czas, gdyż są znakami pełni królestwa Bożego.

2.2. Życ Ewangelią, głosić Ewangelię

Istota misji osób konsekrowanych jest wyznaczona przez Ewangelię, która jest niezastąpioną zasadą życia, a Duch Święty w swej kreatywno-

²⁰ Zob. Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostołskiego, *Rozpoznawajcie. List do osób konsekrowanych podążających szlakiem znaków Bożych*, Warszawa 2014, 6.

²¹ Cyt. za: A. Spadaro, Spotkanie papieża Franciszka z Wyższymi Przełożonymi Zakonnymi: *Bądźcie prawdziwymi prorokami*, „L'Osservatore Romano” 5 (2014), s. 49.

²² Zob. Franciszek, Homilia podczas Nieszporów na zakończenie Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan: *Ekumenizm krwi dzisiejszych męczenników*, „L'Osservatore Romano” 2 (2015), s. 50.

²³ Cyt. za: Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostołskiego, *Radujcie się. List okólny do osób konsekrowanych z nauczania Papieża Franciszka*, Warszawa 2014, 6.

ści przekłada ją także na różne reguły życia konsekrowanego²⁴. Chrystus powołuje osoby zakonne do realizacji Ewangelii, życia jej słowami²⁵. Egzystencja osób konsekrowanych ma o tyle sens, o ile staje się żywym uosobieniem Dobrej Nowiny. Dlatego Franciszek pyta osoby konsekrowane: „czy i jak pozwalamy, by Ewangelia była dla nas wyzwaniem; czy jest ona dla nas rzeczywiście *vademecum* na każdy dzień i dla decyzji, do których podjęcia jesteśmy wezwani?”²⁶. Papież zauważa, że osoby konsekrowane mają nie tylko wypełniać Ewangelię, ale ich świadectwo powinno być na tyle wyraziste i przejrzyste, by w ich życiu inni mogli „czytać” Ewangelię²⁷. Głoszenie słowa Bożego – według papieża – to nie jedynie kwestia wypowiedzianych słów.

Franciszek, podobnie jak jego poprzednicy, ukazuje zakonnikom i zakonnicom moc płynącą z Ewangelii: „To słowo Boże wzbudza wiarę, karmi ją, odnawia. To słowo Boże dotyka serca, nawraca je do Boga i Jego logiki, tak różniące się od naszej; to słowo Boże odnawia nieustannie nasze wspólnoty”²⁸. Głoszenie Ewangelii przez konsekrowanych dokonuje się w pierwszym rzędzie nie za pomocą ludzkich słów, lecz przez sam fakt istnienia osób poświęconych Bogu na własność. Werbalne przepowiadanie ma być skutkiem, żywym następstwem sposobu bycia. „Głoście zawsze Ewangelię, a gdyby to było potrzebne, także słowami”²⁹ – stwierdza papież. Zgodnie z ewangeliczną logiką, Franciszek przypomina osobom konsekrowanym, że skuteczność apostołska nie zależy od sprawności ani od bogactwa środków: „To wasze życie powinno

24 Zob. Franciszek, Homilia podczas mszy świętej w święto Ofiarowania Pańskiego: Maryja i Symeon z Dzieciątkiem na ręku, „L'Osservatore Romano” 2 (2015), s. 51.

25 Zob. Franciszek, Świadkowie radości, I. 2.

26 Franciszek, Świadkowie radości, I. 2.

27 Zob. Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami: Wiarygodni i konsekwentni, „L'Osservatore Romano” 8–9 (2013), s. 43; zob. także: Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Radujcie się*, 1.

28 Franciszek, Przemówienie do księży, zakonników i zakonnice w katedrze św. Rufina: Kościół wzrasta dzięki atrakcyjności świadectwa, „L'Osservatore Romano” 11 (2013), s. 14.

29 Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Radujcie się*, 1.

przemawiać, życie, z którego promieniuje radość i piękno życia Ewangelią oraz pójścia za Chrystusem”³⁰.

2.3. Nieść nadzieję i Boże pocieszenie

W swoim nauczaniu papież Franciszek wzywa wprost osoby konsekrowane do „duszpasterstwa nadziei”³¹. Ukazuje je jako strzeżenie owiec, które są w owczarni, ale także jako „wychodzenie na poszukiwanie tych, którzy oczekują Dobrej Nowiny i nie potrafią o własnych siłach znaleźć lub odnaleźć na nowo drogi prowadzącej do Jezusa”³². Warunkiem koniecznym duszpasterstwa nadziei jest zdolność konsekrowanych do wychodzenia ku przyszłości z ufnością. Osoby całkowicie oddane Bogu mają być żywo przekonane o tym, że Bóg zawsze przewodzi ich drodze³³. Franciszek często przypomina niezmienną prawdę, że posłannictwem Kościoła jest głoszenie i praktykowanie miłosierdzia w dzisiejszym świecie, takim, jakim on jest. Kościół ma za zadanie przepowiadać i świadczyć o bliskości Boga wobec ludzi oraz ich spraw, wielkich czy małych, radosnych czy bolesnych³⁴. Życie konsekrowane ma specjalny udział w tej misji dawania świadectwa o miłosiernej miłości Boga.

Jak zauważa papież:

Każdy chrześcijanin, a zwłaszcza my [osoby konsekrowane], jesteśmy powołani, by nieść to orędzie nadziei, które daje pokój ducha i radość: pocieszenie Boga, Jego czułość wobec wszystkich, ale możemy je nieść, jeśli jako pierwsi doświadczamy radości z tego, że On nas pociesza, że On nas miłuje³⁵.

³⁰ Franciszek, Świadkowie radości, II. 1.

³¹ Franciszek, Nie zapominajcie o przeszłości. Spotkanie z duchowieństwem, osobami konsekrowanymi i seminarzystami w Sarajewie, 06.06.2015, „L'Osservatore Romano” 6 (2015), s. 13.

³² Franciszek, Nie zapominajcie o przeszłości, s. 13.

³³ Zob. Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Rozpoznawajcie, 5.

³⁴ Zob. Z. Kijas, Papież Franciszek i nasze marzenia o Kościele, Kraków 2013, s. 154.

³⁵ Franciszek, Homilia podczas mszy świętej dla seminarzystów, nowicjuszy i nowicjuszek: Ewangelizacji dokonuje się na kłęczkach, „L'Osservatore Romano” 8–9 (2013), s. 46.

Zakonnicy i zakonnice są wezwani do tego, by nieść i przekazywać wszystkim pocieszenie samego Boga. Nie są zdolni, by sami z siebie je dawać, gdyż pocieszenie jest darem Ducha Świętego, który jest Parakletem. On pociesza pośród trudności i w różnych doświadczeniach, może udzielać na nowo nadziei, która nie zawodzi – „w ten sposób pocieszenie chrześcijańskie staje się osłodą, zachętą, nadzieją: jest działającą obecnością Ducha (zob. J 14, 16–17), owocem Ducha, a «owocami Ducha są miłość, radość, pokój, cierpliwość, życzliwość, dobroć, wierność, łagodność, panowanie nad sobą» (Ga 5, 22)”³⁶. Osoby konsekrowane mogą wnosić zaufanie w możliwość istnienia prawdziwego szczęścia, a tym samym stawać się znakami nadziei dla wszystkich, którzy oczekują słów pokrzepienia, świadectwa autentycznego przebaczenia i prawdziwej radości. Franciszek wzywa zakonników i zakonnice, by szli na rozstaje dróg³⁷, a zarazem oczekuje od nich, że nie będą podtrzymywali utopii. Życie iluzjami nigdy nie jest rozwiązaniem ewangelicznym. Natomiast nadzieja wzrasta tam, gdzie daje się pierwszeństwo logice daru, wzajemnej miłości, w zgodzie na różnorodność, w komunii; odnawia się, jeśli łączy się z twórczą miłością, która owocuje. „Charyzmatyczna kreatywność” osób konsekrowanych ma objawiać się w klasztorach i wspólnotach oraz w wielorakich dziełach: ośrodkach duchowości, szkołach, szpitalach, domach opieki tak, aby stawały się miejscami przywracania nadziei³⁸.

Nieustanne wychodzenie z siebie i pójście na peryferie egzystencjalne – to oczekiwanie Franciszka wobec wszystkich członków Kościoła³⁹. Postawy te są w sposób szczególny zadane osobom konsekrowanym, które są zaproszone do gotowości wyjścia poza siebie ku bliźnim. Papież przestrzega:

w naszym życiu [...] osób konsekrowanych często może pojawiać się pokusa – by ze strachu lub dla wygody – zamykać się po trosze w samych sobie i w naszych

³⁶ Franciszek, Homilia podczas mszy świętej dla seminarzystów, nowicjuszy i nowicjuszek: Ewangelizacji dokonuje się na kłęczkach, s. 46.

³⁷ Zob. Franciszek, Homilia podczas mszy świętej dla biskupów, kapłanów, zakonników, zakonnice i seminarzystów w Rio de Janeiro: *Idźmy na rozstaje dróg*, 27.07.2013, „L'Osservatore Romano” 10 (2013), s. 17–18.

³⁸ Zob. Franciszek, *Świadkowie radości*, II. 2.

³⁹ Zob. Franciszek, *Evangelii gaudium*, 27, 179.

środowiskach. Jezus jednak wskazuje tylko jeden kierunek drogi: wychodzenie z naszych zamknięć. To podróż bez biletu powrotnego⁴⁰.

Zakonnicy i zakonnice mają być ucieleśnieniem „opcji misyjnej”, o której mówi i marzy papież⁴¹: „Nie trzeba wznosić granic w swoim domu, ale żyć w sytuacjach granicznych i mieć odwagę”⁴². Franciszek wzywa osoby zakonne, by wychodziły zwłaszcza do tych, którzy stracili wszelką nadzieję. Apostolskiej troski potrzebują rodziny przeżywające trudności, porzucone dzieci, młodzież, która wydaje się mieć zamkniętą przyszłość, chorzy, samotni, opuszczeni, starzy, ubodzy, a także bogaci materialnie, lecz zagubieni wewnętrznie oraz wszyscy, którzy doświadczają pustki egzystencjalnej lub poszukują sensu życia, prawdziwych wartości duchowych i Absolutu. Franciszek zachęca konsekrowanych:

Bądźcie nastawieni pozytywnie, pielęgnujcie życie duchowe i zarazem idźcie, umiejcie wychodzić na spotkanie osobom, zwłaszcza tym najbardziej pogardzanym i pokrzywdzonym. Nie bójcie się wychodzić i iść pod prąd. Bądźcie kontemplacyjni i misyjni⁴³.

Zauważa, że dobroć osób poświęconych całkowicie Bogu oraz ich hojna pomoc, która dociera do bardzo wielu ludzi na świecie, „jest prawdziwym znakiem, że Bóg nigdy nas nie opuszcza”⁴⁴. Zakonnice i zakonnicy, uczestnicząc w radościach i cierpieniach innych, ukazują zarazem „bar-

40 Franciszek, Homilia podczas mszy świętej dla kapłanów, seminarzystów i osób konsekrowanych w sanktuarium Jana Pawła II w Krakowie: *Zapisujmy życiem karty Ewangelii miłości*, „L'Osservatore Romano” 7–8 (2013), s. 23.

41 Zob. Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *List Rozpoznawajcie*, 15.

42 Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Radujcie się*, 11.

43 Franciszek, *Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami: Wiarygodni i konsekwentni*, s. 45.

44 Franciszek, *Spotkanie z kapłanami, zakonnikami, seminarzystami i rodzinami w Palo: Trzeba czynić więcej dla ubogich*, 17.01.2015, „L'Osservatore Romano” 2 (2015), s. 23.

dziej ludzkie oblicze Kościoła”⁴⁵, co ma istotne znaczenie świadectwa we współczesnym świecie⁴⁶.

2.4. Duchowe macierzyństwo i ojcostwo

Franciszek wzywa osoby konsekrowane do misji duchowego, duszpasterskiego macierzyństwa albo ojcostwa, do którego dojrzeć się stopniowo. Zawierza konsekrowanym misję odnalezienia Boga, który pociesza jak matka, i dzięki Niemu pocieszania Ludu Bożego⁴⁷. Zwraca się już do nowicjuszy i do nowicjuszek rozpoczynających swoją drogę zakonną, przestrzegając ich:

Kiedy ksiądz nie jest ojcem swojej wspólnoty, kiedy zakonnica nie jest matką tych wszystkich, z którymi pracuje, stają się smutni. Na tym polega problem. Dlatego mówię wam: źródłem smutku w życiu duszpasterskim jest właśnie brak ojcostwa i macierzyństwa, który wynika z niewłaściwego przeżywania tej konsekracji, która powinna nas prowadzić do [duchowej] płodności⁴⁸.

Zakonnice i zakonnicy nie mogą stać się „starymi pannami” i „starymi kawalerami”⁴⁹, gdyż stałoby się to zaprzeczeniem misji, którą powierzył im Bóg.

W tym kontekście papież Franciszek szczególnie podkreśla znaczenie czułości, cierpliwości i współczucia dla innych. Kwestia czułości to temat często powracający w homiliach i przemówieniach Franciszka. W Liście z okazji Roku Życia Konsekrowanego pyta osoby konsekrowane o ich żarliwą miłość do ludzi, o to, czy są blisko nich, czy rozumieją ich

45 Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Głóście*. Do osób konsekrowanych świadków Ewangelii wśród narodów, 44, Warszawa 2016.

46 Zob. M. Pagacz, *Życie konsekrowane znakiem nadziei dla współczesnego świata w nauce Kościoła od Soboru Watykańskiego II*, Kraków 2019, s. 366–369.

47 Zob. Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Radujcie się*, 8.

48 Franciszek, *Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuskami: Wiarygodni i konsekwentni*, s. 42.

49 Zob. Franciszek, *Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuskami: Wiarygodni i konsekwentni*, s. 45.

potrzeby, dzieląc ich smutki i radości⁵⁰. Przemawiając do osób zakonnych, przestrzega ich i apeluje: „Chciałbym tutaj podkreślić znaczenie czułości w świadectwie życia zakonnego. Istnieje niebezpieczeństwo, że gdy ktoś nie żyje w rodzinie, kiedy nie trzeba okazywać czułości swoim dzieciom, serce staje się «starokawalerskie». Istnieje wtedy niebezpieczeństwo, że ślub czystości sióstr, a także księży żyjących w celibacie, zamieni się w ślub «starokawalerstwa». Ileż zła wyrządzają zakonnica «stara panna» lub ksiądz «stary kawaler»! Dlatego przypominam o czułości. [...] Proszę was, okazujcie czułość. Nigdy nie besztajcie. Bądźcie wodą święconą, a nigdy octem! Zawsze podchodźcie z tą łagodnością Ewangelii, która potrafi okazać duszom pieczętę”⁵¹. Osoby konsekrowane nie mogą wyzbywać się uczuć i ich komunikowania, lecz mają tak ukierunkować swe słowa, gesty i postawy, aby całymi sobą nieść wszystkim uścisk Boga, który pochyla się nad człowiekiem z czułością matki⁵². Taka umiejętność wymaga dojrzałości ludzkiej, wysiłku wkładanego w pełny rozwój swego człowieczeństwa i otwarcia się na łaskę Boga. Dzięki temu konsekrowani są zdolni do pochylania się nad bliźniemi w geście pocieszenia i dzielenia się z nimi „ciepłem serca”⁵³.

Franciszek poleca osobom konsekrowanym, by były „blisko tych, którzy często są pozostawiani w tyle”⁵⁴. Naucza, że misja osób oddanych na własność Bogu nie jest uzależniona od liczby czy od ilości zajmowanych

⁵⁰ Zob. Franciszek, *Świadkowie radości*, I. 2.

⁵¹ Franciszek, *Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje. Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych*, 07.05.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021).

⁵² Zob. Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Radujcie się*, 8.

⁵³ Zob. Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Radujcie się*, 8, 10; M. Pagacz, *Życie konsekrowane znakiem nadziei dla współczesnego świata w nauczaniu Kościoła od Soboru Watykańskiego II*, s. 285. „Potrzebujemy środków materialnych, są one konieczne, ale nie są najważniejsze. Dlatego nie możemy utracić zdolności do okazania czułości, czułości konsekracji zakonnej” (Franciszek, *Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje. Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych*, 07.05.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021)).

⁵⁴ Franciszek, *Kościół wzrasta nie dzięki prozelityzmowi, ale dzięki przyciąganiu i świadectwu: Przemówienie do kapłanów, osób konsekrowanych i Eklezjalnej Rady Kościołów w Rabacie*, 31.03.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/maroko-duchowni_31032019.html (18.08.2021).

przestrzeni, lecz od zdolności powodowania i wzbudzania zmiany, zdziwienia i współczucia; od stylu, w jakim żyją jako uczniowie Jezusa pośród tych, z którymi dzielą życie codzienne, radości, smutki, cierpienia i nadzieje⁵⁵. Zdaniem papieża czułość jest tym, czego obecnie potrzeba w Kościele, jednak ludzkie gesty serdeczności i życzliwości – choć są konieczne – same w sobie nie są wystarczające. Mają one bowiem wyrażać i odzwierciedlać prawdę o czułej, bliskiej miłości Boga względem ludzi⁵⁶. Macierzyństwo i ojcostwo duchowe osób konsekrowanych polega właśnie na takim przekazywaniu miłości samego Boga.

2.5. Budowanie kultury spotkania

Według Franciszka misją osób konsekrowanych jest tworzenie kultury spotkania, która stanowi ważny przedmiot papieskiego nauczania. Budowanie kultury spotkania, zadane konsekrowanym, jest dokładaniem starań, by przywracać „każdej osobie jej godność dziecka Bożego, godność człowieka żyjącego”⁵⁷. Kultura spotkania uwidacznia się w tym, że „nikt nie jest odrzucany ani opatrywany etykietką, przeciwnie: wszyscy są poszukiwani, ponieważ są niezbędni, by przez nich ukazywało się oblicze Pana”⁵⁸. Jest to zarazem zaprzeczenie kultury obojętności i odrzucenia, przejawiającej się w lekceważeniu drugiego człowieka, powierzchownym przeżywaniu relacji i braku prawdziwego współczucia.

55 Zob. Franciszek, Kościół wzrasta nie dzięki prozelityzmowi, ale dzięki przyciąganiu i świadectwu, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/maroko-duchowni_31032019.html (18.08.2021).

56 Zob. Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Głosicie, 74. „Czułość! Ależ Pan kocha nas czule. Pan potrafi obdarzyć pieczęcią, ową czułością Boga. Nie kocha nas słowami. Staje się bliski nam i czule obdarza nas miłością. Bliskość i czułość! To dwa sposoby miłości Pana, który staje się bliski i daje całą swą miłość, także z rzeczami najmniejszymi, z czułością. Jest to miłość mocna, gdyż bliskość i czułość pozwalają nam dostrzec moc miłości Boga” (Franciszek, Homilia podczas mszy świętej w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa, 07.06.2013, w: *Perełki z Domu św. Marty*, tłum. A. Chadzińska, Kraków 2014, s. 63).

57 Franciszek, Kultura spotkania. Homilia w Domu św. Marty, 13.09.2016, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_13092016.html (24.09.2021).

58 Franciszek, Homilia podczas mszy świętej w Bukareszcie: Umacniajcie kulturę spotkania, „L'Osservatore Romano” 7–8 (2019), s. 24.

Tworzenie kultury spotkania wymaga zaś uważności i wrażliwości na drugiego człowieka.

Osoby konsekrowane są wyraźnie wzywane, by były „mężczyznami i kobietami spotkania”⁵⁹. Mają wychodzić na zewnątrz do ludzi – głosić im Ewangelię i pomagać w zmaganiach oraz trudach życia. Franciszek zapewnia zakonników i zakonnice: „znajdziecie życie – dając życie”⁶⁰. Przestrzega ich, by zamykając się w sobie, w swoich małych problemach, niechęciach, kłótniach, nie stali się więźniami własnego egoizmu. Ich uwaga nie ma się skupiać tylko na własnych wspólnotach i związanych z nimi trudnościami, lecz ma wciąż przekraczać granice wewnętrznych spraw – na ile Duch Święty pozwala im dawać świadectwo. Osoby konsekrowane mają stawać się darem dla innych, ofiarowując im swoją obecność, towarzyszenie, uczestniczącą bliskość i kroczenie razem na drogach życia codziennego. Tylko w ten sposób można budować kulturę spotkania, która przejawia się w konkretnych gestach dobroci i solidarności, np. w przyjmowaniu uchodźców, służbie ubogim, towarzyszeniu duchowym, uczeniu drogi modlitwy, zaangażowaniu w katechezę. By móc przezwyciężyć kulturę odrzucenia i obojętności, konieczna jest wrażliwość na ludzi i ich realne potrzeby oraz posłuszeństwo natchnieniom i wezwaniom Ducha Świętego⁶¹. Papież Franciszek zachęca osoby konsekrowane „do pójścia ku granicom ludzkiej myśli i kultury, do promowania dialogu, także na poziomie intelektualnym, aby dać podstawy nadziei na bazie kryteriów etycznych i duchowych, stawiając pytania o to, co jest dobre”⁶². Motywuje ich do zdobywania wiedzy i wykształcenia, które są niezbędne w posłudze duszpasterskiej⁶³.

59 Franciszek, Homilia podczas mszy świętej na zakończenie Roku Życia Konsekrowanego: Niczym rzeka w morzu miłosierdzia, „L'Osservatore Romano” 2 (2016), s. 30.

60 Zob. Franciszek, Świadkowie radości, II. 4.

61 Zob. Franciszek, Świadkowie radości, II. 4.

62 Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Radujcie się, 11.

63 Zob. Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuskami: Wiarogodni i konsekwentni, s. 44; M. Pagacz, Kultura spotkania w życiu konsekrowanym według papieża Franciszka, „Teologia Dogmatyczna” 15 (2020), s. 123–140.

Zakończenie

Papież Franciszek jest świadomy wielorakich trudności, na jakie napotyka życie konsekrowane, jednak nie przestaje wskazywać na niezastąpione znaczenie osób całkowicie oddanych Bogu. Przypomina, że ich misja dzieje się właśnie pośród problemów i niepewności, sprawiających zarazem, że zakonnicy i zakonnice mają okazję bliżej poznać i osobiście doświadczyć utrapień czy nawet dramatów, z którymi borykają się współcześni ludzie. W tym kontekście prorockie posłannictwo osób konsekrowanych staje się tym bardziej potrzebne wszystkim, którzy szukają światła i nadziei. Franciszek zawiera osobom na własność poświęconym Bogu osobistą misję odnalezienia Boga i pocieszania bliźnich. Zakonnicy i zakonnice są wezwani, by nieść i przekazywać wszystkim pocieszenie samego Boga. Zgodnie ze wskazaniem papieża osoby konsekrowane mają wychodzić na zewnątrz do ludzi – głosić im Ewangelię i pomagać w zmaganiach oraz trudach życia. Mają być prawdziwymi matkami i ojcami duchowymi, pełnymi współczucia i cierpliwości oraz niosącymi czułość i miłość Boga, przeżywanymi z Nim osobiście. „Wszyscy pozbadźmy się zbytecznych ciężarów, które oddzielają nas od misji i nie pozwalają woni miłosierdzia dotrzeć do oblicza naszych braci. [...] Nie pozabawiamy się tego, co najlepsze, w naszej misji, nie gaśmy życia ducha”⁶⁴ – apeluje papież do konsekrowanych. Franciszek powierza im misję budowania kultury spotkania, wbrew kulturze obojętności i odrzucenia.

Nauczanie papieża dotyczące misji osób konsekrowanych we współczesnym świecie, odczytywane na tle wcześniejszego Magisterium Kościoła (na które wielokrotnie powołuje się Franciszek), pozwala wyodrębnić pewne charakterystyczne cechy myśli papieskiej dotyczące rozważanej kwestii. Papież zwraca szczególną uwagę na praktyczne wskazania i konkretne postawy (np. czułość, współczucie), które powinny wyróżniać osoby konsekrowane, pragnące nieść innym miłość Pana Boga. Ponadto, akcentuje konieczność pójścia na peryferie egzystencjalne, do ubogich, odrzuconych, zapomnianych i zepchniętych na margi-

64 Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje. Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych, 07.05.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021).

nes. Język, którym posługuje się papież, kierując do konsekrowanych zalecenia dotyczące posłannictwa, jest prosty, dotykający codziennego życia i jego realiów – sprawdzianu autentycznej duchowości.

Niniejszy tekst, ze względu na narzucone ograniczenia objętościowe, nie wyczerpuje wszystkich zagadnień związanych z tematyką misji osób konsekrowanych prezentowaną przez Franciszka. Warto wspomnieć, że papież poświęca także wiele uwagi misji osób konsekrowanych odnoszącej się do własnych wspólnot zakonnych. Franciszek podaje konkretne i szczegółowe wskazania dotyczące życia wspólnotowego. Według papieża od jakości życia we wspólnocie zależy znaczenie posłannictwa osób zakonnych skierowanego na zewnątrz. Wspólnoty życia konsekrowanego są znakami miłości Boga tylko pod warunkiem, że życie braterskie jest w nich autentyczne, Chrystusowe. Inne zagadnienia, które – zdaniem Franciszka – warto podjąć w dalszej refleksji dotyczącej misji konsekrowanych to m.in.: misja *ad gentes* oraz współpraca ze świeckimi⁶⁵.

Bibliografia

- Benedykt XVI, Homilia podczas mszy świętej w święto Ofiarowania Pańskiego: Wiara potrafi rozpoznać mądrość słabości, 02.02.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 3–4 (2013), s. 19–21.
- Benedykt XVI do osób konsekrowanych, red. M. Saj, Kraków 2007.
- Franciszek, *Evangelii gaudium*.
- Franciszek, List apostolski do zakonnic i zakonników na rozpoczęcie Roku Życia Konsekrowanego, Watykan 2014.
- Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami: Wiarygodni i konsekwentni, 06.07.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 8–9 (2013), s. 41–45.
- Franciszek, Homilia podczas mszy świętej dla seminarzystów, nowicjuszów i nowicjuszek: Ewangelizacji dokonuje się na kłęczkach, 07.07.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 8–9 (2013), s. 45–46.

65 Zob. Franciszek, *Siła powołania*, tłum. A. Fijałkowska-Żydok, Poznań 2018, s. 126–129.

- Franciszek, Homilia podczas mszy świętej dla biskupów, kapłanów, zakonników, zakonnic i seminarzystów w Rio de Janeiro: *Idźmy na rozstaje dróg*, 27.07.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 10 (2013), s. 17–18.
- Franciszek, Przemówienie do księży, zakonników i zakonnic w katedrze św. Rufina: *Kościół wzrasta dzięki atrakcyjności świadectwa*, 04.10.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 11 (2013), s. 13–15.
- Franciszek, Homilia podczas mszy świętej w święto Ofiarowania Pańskiego: *Spotkanie Jezusa z Jego ludem*, 02.02.2014, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2014), s. 26–27.
- Franciszek, Homilia podczas mszy świętej w uroczystość Zesłania Ducha Świętego: *Duch Święty nauczycielem życia*, 08.06.2014, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7 (2014), s. 21–22.
- Franciszek, Spotkanie z kapłanami, zakonnikami, seminarzystami i rodzinami w Palo: *Trzeba czynić więcej dla ubogich*, 17.01.2015, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2015), s. 23–24.
- Franciszek, Homilia podczas Nieszporów na zakończenie Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan: *Ekumenizm krwi dzisiejszych męczenników*, 25.01.2015, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2015), s. 49–50.
- Franciszek, Homilia podczas mszy świętej w święto Ofiarowania Pańskiego: *Maryja i Symeon z Dzieciątkiem na ręku*, 02.02.2015, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2015), s. 50–51.
- Franciszek, Homilia podczas mszy świętej na zakończenie Roku Życia Konsekrowanego: *Niczym rzeka w morzu miłosierdzia*, 02.02.2016, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 2 (2016), s. 30–31.
- Franciszek, Spotkanie z duchowieństwem, osobami konsekrowanymi i seminarzystami w Sarajewie: *Nie zapominajcie o przeszłości*, 06.06.2015, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 6 (2015), s. 12–14.
- Franciszek, Homilia podczas mszy świętej dla kapłanów, seminarzystów i osób konsekrowanych w sanktuarium Jana Pawła II w Krakowie: *Zapisujmy życiem karty Ewangelii miłości*, 30.07.2016, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7–8 (2016), s. 23–24.
- Franciszek, *Kultura spotkania*. Homilia w Domu św. Marty, 13.09.2016, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/swmarta_13092016.html (18.08.2021).
- Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników w Skopje: *Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych*, 07.05.2019, <https://opoka.org.pl/>

- biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/macedonia-duchowni_07052019.html (18.08.2021).
- Franciszek, Przemówienie do kapłanów, osób konsekrowanych i Ekumenicznej Rady Kościołów w Rabacie: Kościół wzrasta nie dzięki prozelityzmowi, ale dzięki przyciąganiu i świadectwu, 31.03.2019, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/maroko-duchowni_31032019.html (18.08.2021).
- Franciszek, Homilia podczas mszy świętej w Bukareszcie: Umacniajcie kulturę spotkania, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 7–8 (2019), s. 24–26.
- Franciszek, Perełki z Domu św. Marty, tłum. A. Chadzińska, Kraków 2014.
- Franciszek, Siła powołania, tłum. A. Fijałkowska-Żydok, Poznań 2018.
- Kijas Z., Papież Franciszek i nasze marzenia o Kościele, Kraków 2013.
- Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Radujcie się. List okólny do osób konsekrowanych z nauczania Papieża Franciszka, Warszawa 2014.
- Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Rozpoznawajcie. Do osób konsekrowanych podążających szlakiem znaków Bożych, Warszawa 2014.
- Kongregacja do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Głoście. Do osób konsekrowanych świadków Ewangelii wśród narodów, Warszawa 2016.
- Pagacz M., Kultura spotkania w życiu konsekrowanym według papieża Franciszka, „Teologia Dogmatyczna” 15 (2020), s. 123–143.
- Pagacz M., Życie konsekrowane znakiem nadziei dla współczesnego świata w nauczaniu Kościoła od Soboru Watykańskiego II, Kraków 2019.
- Semeraro M. D., Niedoskonali, ale szczęśliwi. Profetyczny wymiar życia konsekrowanego, tłum. A. Gogolin, Kraków 2015.
- Spadaro A., Spotkanie papieża Franciszka z Wyższymi Przełożonymi Zakonnymi: Bądźcie prawdziwymi prorokami, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 5 (2014), s. 47–53.

Tomasz Krzesik OMI

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

tkrzesik@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-5394-000X>

Metamorfoza czy transformacja doktryny Kościoła w nauczaniu Franciszka?

 <https://doi.org/10.15633/ps.26208>

Tomasz Krzesik OMI – Misjonarz Oblat Maryi Niepokalanej, doktor teologii, homileta. Od 2010 roku przebywa w Kanadzie, obecnie mieszka w Vancouver, gdzie pełni posługę duszpasterską jako proboszcz polonijnej parafii Świętego Kazimierza. Jego poszukiwania naukowe to prawdy eschatologiczne ze szczególnym uwzględnieniem przepowiadania o czyśćcu.

Article history • Received: 13 Nov 2021 • Accepted: 15 Feb 2022 • Published: 30 Jun 2022
ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

Metamorfoza czy transformacja doktryny Kościoła w nauczaniu Franciszka?

Od pierwszych dni pontyfikatu papieża Franciszka katolicy na całym świecie usiłą zrozumieć intencje, które przyświecają następcy Piotra, kiedy zabiera głos w istotnych dla nauczania Kościoła kwestiach. U wielu katolików niektóre elementy nauczania Franciszka rodzą niepokój, u innych zdziwienie, a jeszcze inni entuzjastycznie je aprobują. Tekst jest próbą analizy niektórych elementów nauczania Franciszka i genetycznego pochodzenia głoszonych treści, które implikują niewierność przyjętemu nauczaniu Magisterium. Wśród analizowanych tematów są podejmowane przez papieża zagadnienia: rozumienie Kościoła, prymat Piotra, małżeństwo katolickie, dialog międzyreligijny, ekologia. Autor poszukuje odpowiedzi na pytanie, czy papież odczytuje znaki czasu i dostosowuje nauczanie Kościoła do mentalności i realiów życia współczesnego człowieka, czy też dokonuje przewrotu, który może przynieść trudne do przewidzenia konsekwencje.

Słowa kluczowe: papież Franciszek, pluralizm religijny, teologia ludu, Kościół, synodalność, prymat, ekologia

Abstract

Metamorphosis or Transformation of Church Doctrine in Francis' Teaching?

From the first days of Pope Francis' pontificate, Catholics around the world have been trying to understand the intentions of the Successor of Peter when he speaks on issues important to the teaching of the Church. For many Catholics, some elements of Francis' teaching are disturbing, others are surprised, and still others enthusiastically endorse them. This text is an attempt to analyze some elements of Francis' teaching and the genetic origin of the proclaimed content, which imply an infidelity to the accepted teaching of the Magisterium. The topics analyzed include the following issues raised by the Pope: understanding of the Church and the primacy of Peter, Catholic marriage, interreligious dialogue, and ecology. The author is looking for an answer to the question of whether the Pope reads the signs of the times and adjusts the teaching of the Church to the mentality and realities of modern life, or whether he is staging a coup that may bring consequences that are difficult to predict.

Keywords: Pope Francis, religious pluralism, theology of the people, Church, synodality, primacy, ecology

Kościół, który „jest na tym świecie sakramentem zbawienia, znakiem i narzędziem jedności Boga z ludźmi” (Katechizm Kościoła katolickiego, 780), trwając przez wieki, dociera do różnych kultur i narodów. Realizacja misji Kościoła nie zawsze przyjmowana jest przychylnie. Dotyczy to zarówno tych, do których Kościół kieruje swoje orędzie misyjne, jak i tych, którzy już do Kościoła przynależą, a nawet sprawują w nim poważne urzędy. Żyjemy w czasie pontyfikatu papieża, który przez styl sprawowania urzędu widzialnej Głowy Kościoła, jak również przez sposób aktualizowania orędzia Ewangelii i wszelkie inicjatywy, nie zawsze jest właściwie przyjmowany i rozumiany. W skrajnych przypadkach reakcją na obecny pontyfikat jest oburzenie i krytyka wszystkiego, co pochodzi od Franciszka¹. Może zatem, to rzeczywiście profetyczny pontyfikat, a może tylko inny, różny od tych, które pamiętamy. Wszak to papież „z bardzo dalekiego kraju” i może to tylko kwestia mentalności innej od tej, do której wszyscy się przyzwyczaili. A może to rzeczywiście radykalny naśladowca Chrystusa i autentyczny świadek Ewangelii – o takich świadków nie raz wołałem w homiliach. Spójrzmy na niektóre elementy nauczania i posługi papieża z Argentyny. Zanim jednak zajmiemy się tematem, chcemy ustalić, że metamorfoza będzie tu rozumiana jako zmiana, przeobrażenie, przekształcenie jednej rzeczywistości w inną, tudzież całkowite odejście od dotychczasowej praktyki czy nauczania². Transformacje zaś rozumiemy jako przekształcanie, dostosowywanie w znaczeniu procesu, który ostatecznie osiągnie cel zbliżony do tego, co stanie się rezultatem metamorfozy³.

1. Kościół a pluralizm religijny

W jaki sposób zrozumieć w świetle prawdy objawionej sformułowania zawarte w dokumencie z Abu Zabi⁴, w którym stwierdza się, że:

¹ Por. G. Svidercoschi, *Papież, który zapalił świat*, Kraków 2017, s. 13.

² Por. Słownik języka polskiego PWN, red. M. Szymczak, t. 2, Warszawa 1998, s. 136.

³ Por. Słownik języka polskiego PWN, red. M. Szymczak, t. 3, Warszawa 1999, s. 486.

⁴ Papież Franciszek, Ahmad Al-Tayyeb, Dokument o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html (23.08.2021).

Wolność jest prawem każdej osoby: każdy korzysta z wolności wiary, myśli, słowa i działania. Pluralizm i różnorodność religii, koloru skóry, płci, rasy i języka są wyrazem mądrej woli Bożej, z jaką Bóg stworzył istoty ludzkie. Ta boska Mądrość jest źródłem, z którego wywodzi się prawo do wolności wiary i wolności do bycia różnymi. Dlatego odrzuca się wszelkie próby zmuszania ludzi do przyjmowania określonej religii oraz kultury, podobnie jak narzucanie jednego modelu cywilizacji, którego inni nie akceptują⁵.

W jaki sposób „pluralizm i różnorodność religii” wyrażają Bożą wolę? Czy papież może zmienić obiektywną rzeczywistość objawioną przez Boga, a poświadczoną przez słowa Pisma Świętego? Idea tu wyrażona stoi w opozycji do tego, co stanowi biblijną podstawę nauki o Bogu Jedynym. Bóg objawia siebie już w Starym Testamencie: „Nie będziesz miał bogów cudzych obok mnie (Wj 20, 5)”; „Ja jestem Pan, i nie ma innego” (Iz 45, 5). Znamy jasne i jednoznaczne orzeczenie Soboru Laterańskiego IV (1215):

Mocno wierzymy i otwarcie wyznajemy, że jeden tylko jest prawdziwy Bóg, wieczny i nieograniczony, wszechmocny, nieprzemienialny, niepojmowalny i niewyraźalny⁶.

Bóg dlatego, że jest jeden jest prawdziwy i nie ma w Nim sprzeczności, dlatego niezrozumiałe jest stwierdzenie, jakoby „pluralizm i różnorodność religii stanowiły wyraz mądrej woli Bożej”. Próba wyjaśniania niefortunnego wyrażenia przez papieża, miała miejsce podczas wizyty „ad limina apostolorum” biskupów Kazachstanu. Tym razem padło określenie, że „Bóg przyzwala na różnorodność religii”⁷. A może w omawia-

5 Papież Franciszek, Ahmad Al-Tayyeb, Dokument o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html (23.08.2021).

6 Dokumenty Soborów Powszechnych, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, t. 2, s. 221 (Źródła Myśli Teologicznej, 26).

7 Na prośbę bp. Schneidera papież doprecyzował kontrowersyjne stwierdzenie, <https://m.pch24.pl/na-prosbe-bp-schneidera-papiez-doprecyzowal-kontrowersyjne-stwierdzenie/> (25.08.2021). „Bp Schneider poprosił Franciszka o doprecyzowanie kontrowersyjnego fragmentu z niedawnej deklaracji o braterstwie, podpisanej

nym stwierdzeniu chodzi o pluralizm, który w teologii religii stanowi swoisty teocentryzm. Najbardziej radykalnym przedstawicielem tego nurtu jest John Hick, według którego:

Wszystkie religie, z chrześcijaństwem włącznie, poruszają się wokół Boga – bytu absolutnego. Perspektywa ta pozwoli na nawiązanie dialogu na zasadzie równości z partnerami innych religii – przy założeniu, że wyjdziemy z tradycyjnej chrystologii, autoryzując paradygmat teocentryczny⁸.

Jednak takie podejście zmienia utrwaloną wiarę Kościoła wyrażoną i powtórzoną w deklaracji *Dominus Iesus*, 1:

Należy mocno wierzyć w to, że w tajemnicy Jezusa Chrystusa, wcielonego Syna Bożego, który jest „drogą, prawdą i życiem” (J 14, 6), zawarte jest objawienie pełni Bożej prawdy.

Tak czy inaczej, odnosząc się do deklaracji z Abu Zabi, pluralizm, to nie jest przyzwolenie, a raczej współistnienie na równych prawach. A zatem: „pluralizm i różnorodność religii” w tym wypadku jest „zdegradowaniem chrześcijańskiego objawienia do jednego z wielu, jest to również degradacja samego Jezusa Chrystusa”⁹. Pojawienie się tego sformułowania w dokumencie z Abu Zabi, może sugerować jego genetyczne pochodzenie z teologii religii Johna Hicka, który sam nazywa

w Abu Zabi przez Papieża i wielkiego imama Al-Azhar. Stwierdza się w niej między innymi, że „Bóg w swej mądrości chce pluralizmu i różnorodności religii, koloru skóry, płci, rasy i języków”. Biskupa z Kazachstanu, kraju o większości muzułmańskiej, interesowało, jak rozumieć stwierdzenie, że Bóg chce różnorodności religii. Odpowiedź Papieża była bardzo jasna: Bóg przyzwala na różnorodność religii. Franciszek przyznał również, że zestawienie w jednym zdaniu różnorodności religii z różnorodnością płci może prowadzić do błędnych interpretacji, bo jest oczywiste, że różnorodności płci Bóg chciał w sposób pozytywny, a nie na zasadzie przyzwolenia. Mając to na względzie Papież upoważnił biskupów z Azji Centralnej, by to jego doprecyzowanie podali do wiadomości publicznej” („Katolicka Agencja Informatyczna”, 09.03.2019).

8 A. Michałek, „De facto czy de iure?”. Od teologii religii do teologii pluralizmu religijnego, „Nurt SVD” R. 44 t. 127 (2010) z. 1, s. 75–94.

9 B. Ferdek, Deklaracja „*Dominus Iesus*” jako współczesne wyznanie wiary, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 9 (2001) nr 1, s. 42.

lansowany pogląd „przewrotem kopernikańskim”¹⁰. Ta koncepcja ma źródło w hinduizmie, gdzie „wydarzenie Jezusa Chrystusa widziane jest przez pryzmat awatary lub adwaity. Awatara to przychodzenie Boga do ludzi”¹¹. Bóg więc może przyjść, czyli objawić się w postaci człowieka, aby zareagować na zło.

Jezus może być uznany przez Hindusów za jedną z takich awatar. Ale równie dobrze za awatarę może być uznany Budda czy Mahomet¹².

Bóstwo Jezusa będzie przez Hindusów rozumiane jako zatracenie się w boskim bycie, co Jezus urzeczywistnił w stopniu doskonałym, a to jest z kolei *adwataja*¹³. Sprawa pluralizmu jako koncepcji teologii religii jest o wiele bardziej złożona, niech na tym etapie, na ten temat tyle wystarczy. Gdyby papież tak nauczał byłaby to bez wątpienia metamorfoza doktryny Kościoła. Cała rzecz polega jednak na tym, że papież tak nie naucza, a jedynie podpisał się pod wyrażoną w ten sposób ideą. Wydaje się, że problem jest szerszy, bo islam też tak nie naucza. Czy mamy może do czynienia z jakąś ideą pozareligijną?

2. Teologia ludu – nowy Kościół

W papieskiej wizji Kościoła odzwierciedlone jest to, z jakiego regionu świata wywodzi się Franciszek. Na Jego sposób nauczania o Kościele ogromny wpływ ma „teologia ludu” w wydaniu teologa Lucio Gera (1924–2012). Gera rozumie teologię ludu jako historyczną analizę kultury ludu, który jednoczy się wokół wspólnego etosu. Podejście to różni się

10 B. Ferdek, Deklaracja „*Dominus Iesus*” jako współczesne wyznanie wiary, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 9 (2001) nr 1, s. 41.

11 B. Ferdek, Deklaracja „*Dominus Iesus*” jako współczesne wyznanie wiary, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 9 (2001) nr 1, s. 43: „W tych hinduistycznych reinterpretacjach wydarzenia Jezusa Chrystusa jest współczesne źródło dzielenia Go na Jezusa, człowieka z Nazaretu i Chrystusa, boski Logos, który działa poprzez Jezusa, ale także poprzez Buddę, Mahometa i innych. Takie dzielenie jednego Jezusa Chrystusa nie może już być nazwane chrystologią, lecz co najwyżej jezuologią. Pluralistyczna teologia religii, dzieląc Jezusa Chrystusa, zastępuje tym samym chrystologię jezuologią. Jakiekolwiek dzielenie Jezusa Chrystusa jest niezgodne z chrześcijańską wiarą”.

12 B. Ferdek, Deklaracja „*Dominus Iesus*” jako współczesne wyznanie wiary, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 9 (2001) nr 1, s. 43.

13 B. Ferdek, Deklaracja „*Dominus Iesus*” jako współczesne wyznanie wiary, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 9 (2001) nr 1, s. 43.

od marksistowskiej teorii analizy warunków społeczno-politycznych, ekonomicznych i przeciwieństw oraz napięć w społeczeństwie. Sam termin „teologia ludu”, to nic innego jak „teologia wyzwolenia” pod zmienioną z biegiem czasu nazwą¹⁴. Papież Franciszek nie ma wątpliwości, że:

Kościół powinien wejść w lud, powinien być z ludem, pomagać mu wzrastać, wspomagać rozwój jego kultury. Lud powinien sprawować liturgię w określony sposób... To właśnie wielki wkład Soboru Watykańskiego II: inkulturacja¹⁵.

W rozumieniu Franciszka Kościół to przede wszystkim Lud Boży. Z tym, że w papieskiej teologii ludu dominują trzy zasadnicze aspekty: zmysł wiary, pobożność ludowa, opcja na rzecz ubogich¹⁶. I choć nie można papieżowi odmówić racji, to jednak sprowadzanie rzeczywistości Kościoła tylko do ludu jest chyba zbyt dużym uproszczeniem.

Kościół [jak uczy Katechizm, nawiązując do soborowej konstytucji *Lumen gentium*, 8] jest równocześnie:

- „społecznością wyposażoną w strukturę hierarchiczną i Mistycznym Ciałem Chrystusa;
 - zgromadzeniem widzialnym i wspólnotą duchową;
 - Kościołem ziemskim i Kościołem obdarowanym już dobrami niebieskimi”.
- Te wymiary „tworzą jedną rzeczywistość złożoną, która zrasta się z pierwiastka Boskiego i ludzkiego” (Katechizm Kościoła katolickiego, 771).

Tymczasem,

Papież pragnie Kościoła otwartego, wychodzącego naprzeciw światu i proponuje jego model generatywny, a nie konserwatywny. Nie chodzi o *mater et magistra*, ale o matkę, która potrafi słuchać i uczyć się od innych, żyjąc bliskością będącą

¹⁴ K. Glombik, *Specyficzne aspekty teologii w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 15 (2020), s. 12.

¹⁵ Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o Kościele i świecie*, tłum. M. Chojnacki, Kraków 2017, s. 50.

¹⁶ Por. K. Glombik, *Specyficzne aspekty teologii w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 15 (2020), s. 15.

stylem życia ewangelizatorów i wszystkich wierzących. [...] Jako lud w drodze może i powinien być przestrzenią przyjęcia, domem otwartym, w którym znajduje się miejsce dla każdego z jego trudnym życiem, a pozycję uprzywilejowaną zajmują ubodzy¹⁷.

Papież określa to nader jasno w liście do kapłanów:

[...] rozwijajcie i posilajcie więź z waszym ludem. Nie izolujcie się od waszych ludzi, kapłanów i wspólnot. Tym bardziej nie zamykajcie się w grupach hermetycznych i elitarnych. To w ostateczności dusi i zatruwa ducha. Posługa odważna jest posługą zawsze wychodzącą. A „wychodzenie” prowadzi nas do pielgrzymowania „niekiedy na czele, czasami pośrodku a innym razem z tyłu: na czele, aby prowadzić wspólnotę; pośrodku, aby dodawać jej otuchy i ją podtrzymywać; z tyłu, aby zachować ją w jedności, a także z innego powodu: ponieważ lud „ma nosa”! Ma nosa do znajdowania w wędrówce nowych dróg, posiada *sensus fidei* [por. LG 12]. Czy może być coś piękniejszego?”. Sam Jezus jest wzorem tego wyboru ewangelizacyjnego, który wprowadza nas w serce ludu. Jakże dobrze, gdy widzimy Go blisko wszystkich! Ofiarowanie się Jezusa na krzyżu jest niczym innym, jak kulminacją tego stylu ewangelizacyjnego, który naznaczył całe Jego życie¹⁸.

To, co wyraża papież nie stoi w opozycji do nauki Kościoła. Nie trudno jednak zauważyć, że w tej wizji Kościoła ważniejsze jest działanie duszpasterskie pociągające za sobą porzucenie formuł, instytucjonalnych rozwiązań, a w pewnych sytuacjach nawet odejście od obowiązującej tradycji, tudzież doktryny Kościoła.

Interpretatorzy pontyfikatu papieża Franciszka podkreślają, że przez styl swojego pontyfikatu i sposób przekazu ewangelicznych treści odczytuje na nowo Ewangelię i w nowy sposób ją głosi¹⁹. Takie podejście nosi znamiona transformacji w sposobie odczytywania Ewangelii i oczywiście pociąga za sobą pewne konsekwencje. Rodzą się w tym kontekście zarzuty o „powierzchnową teologię” albo „ambiwalencję”. Z dru-

17 K. Glombik, *Specyficzne aspekty teologii w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 15 (2020), s. 14-15.

18 List ojca świętego Francisza do kapłanów z okazji 160. rocznicy śmierci świętego proboszcza z Ars, Rzym 2019.

19 Por. G. Svidercoschi, *Papież, który zapalił świat*, s. 39.

giej jednak strony nie sposób odmówić zwykłemu wiernemu prawa do tego, że będzie oczekiwał od papieża czegoś, co z natury rzeczy przynależy do rangi i autorytetu urzędu. Mowa tu o oficjalnym protokole, stroju, formie przekazu ewangelicznego przesłania, czy nawet nieomyślności²⁰. Kościół w podejściu Franciszka jawi się jako rodzaj ruchu ochrzczonych działających w uświęcającej mocy Ducha Świętego. To ten Duch sprawia, „że Lud Boży jest nieomyślny in credendo, co znaczy, że wierząc nie błądzi”²¹. W nurcie tego ruchu mają się znaleźć duchowni, nie wykluczając biskupów, jak to zostało wyrażone w cytowanym dokumencie *Ewangelii gaudium*: „niekiedy stanie z przodu, aby wskazać drogę i podtrzymać nadzieję ludu, innym razem zaś stanie pośród wszystkich ze swoim miłosierdziem, a w pewnych okolicznościach powinien iść za ludem, by pomóc tym, którzy zostali z tyłu, ponieważ jest pasterzem swojej owczarni, jej węch pozwala mu rozpoznać nowe drogi” (31). Co zatem w tym kontekście zrobić ze wskazaniami, które pozostawił Kościołowi Jan Paweł II:

W wypełnianiu obowiązku przewodzenia, za który proboszcz bierze osobistą odpowiedzialność, jest on aktywnie wspomagany przez organy doradcze, przewidziane przez prawo (por. Kodeks prawa kanonicznego, kann. 536–537); te ostatnie muszą jednak pozostać wierne swej funkcji jako doradcy. Należy wystrzegać się wszelkich form, które w rzeczywistości mogą prowadzić do ograniczenia autorytetu kapłana-proboszcza jako przewodnika. W takim przypadku zafałszowaniu uległaby także tożsamość samej wspólnoty parafialnej. [...] Bez tej obecności Chrystusa reprezentowanego przez kapłana, sakramentalnego przewodnika wspólnoty, nie byłaby ona w pełni wspólnotą Kościoła²².

Z osobistego doświadczenia duszpasterskiego wiem, że wspólnota Ludu Bożego potrzebuje pewnego, czyli autentycznego nauczania i takiego samego przewodnictwa. To w rzeczy samej warunkuje określoną

²⁰ Por. G. Svidercoschi, *Papież, który zapalił świat*, s. 41.

²¹ K. Glombik, *Specyficzne aspekty teologii*, s. 14.

²² Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa Parafia i jej pasterz*, 23.11.2001, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. (2002) nr 4, s. 29–30.

tożsamość. Właściwe miejsce pasterza w relacji do stada, to gwarancja tożsamości wspólnoty i wierności prawdzie objawionej.

3. Rozumienie papieżstwa i synodalność

Kolejnym ważnym aspektem teologii papieża z Argentyny jest synodalność. Papież Franciszek chce powrócić do reformy Soboru Watykańskiego II i Pawła VI, czego przykładem jest nadanie nowej dynamiki instytucji Synodu Biskupów. Centralizm charakteryzuje się stylem rządzenia od góry do dołu, podkreśla autorytet i kontrolę. Franciszek dał sygnał, że pragnie docenić komunikację idącą od dołu do góry²³.

Papież daje temu wyraz w konstytucji *Episcopalis communio*, w której papieska idea synodalności zakłada udział w procesach decyzyjnych zarówno wszystkich wiernych świeckich, osób konsekrowanych, jak i prezbiterów i biskupów. Papież proponuje Kościołowi nowe podejście: Synod Ludu Bożego, a nie tylko biskupów. Dzieje się tak dlatego, że podobno dotąd biskupi dyskutowali tylko o swoich wyobrażeniach dotyczących problemów Ludu Bożego. Zmiana podejścia ma pozwolić na poznanie rzeczywistych problemów ludu²⁴.

Prawo kanoniczne stanowi, że Synod Biskupów jest zebraniem biskupów z różnych regionów świata inicjowanym wyłącznie przez papieża (kan. 342, kan. 344 pkt 1)²⁵. Biskupi zbierają się, aby rozważyć problemy związane z działalnością Kościoła w świecie (kan. 342) – które notabene dookreśla papież (kan. 343, kan. 344 pkt 3) – i w ten sposób pobudzać ścisłą łączność między sobą a Biskupem Rzymu oraz po to, aby świadczyć pomoc papieżowi swoją radą. Poprzez takie działanie mają być zachowane i umacniane wiara, obyczaje, a także dyscyplina kościelna²⁶.

Papież Franciszek za wszelką cenę próbuje zburzyć stosunkowo młodą instytucję jaką jest synod biskupów, który z natury swojej jest pomysła-

23 J. Bujak, Nauczanie papieża Franciszka o synodalności w kontekście współczesnej refleksji teologicznej i ekumenicznej, „Collectanea Theologica” 91 (2021) nr 1, s. 54.

24 Por. K. Patejuk, Synod ludu Bożego, a nie tylko biskupów, <https://wiedz.pl/2021/05/24/synod-ludu-bozego-a-nie-tylko-biskupow> (02.09.2021).

25 Kodeks prawa kanonicznego, przekł. polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.

26 P. Kroczek, J. Krzywda, A. Sosnowski, Rozdział wstępny: „Klucz”, w: Droga do „Amoris laetitia”, red. P. Kroczek, Kraków 2015, s. 11–12 (Annales Canonici Monographiae, 5).

ny jako organizm wspierający papieża w procesach decyzyjnych²⁷. Koncepcja synodu Ludu Bożego jest w dużej mierze zbieżna z instytucją synodu diecezjalnego. Jak czytamy w Instrukcji o synodach diecezjalnych:

Kanon 460 opisuje synod diecezjalny jako zebranie (coetus) „wybranych kapłanów oraz innych wiernych Kościoła partykularnego, którzy dla dobra całej wspólnoty diecezjalnej świadczą pomoc biskupowi diecezjalnemu”. Celem synodu jest świadczenie pomocy biskupowi w wykonywaniu właściwej mu funkcji kierowania wspólnotą chrześcijańską²⁸.

W koncepcji synodu Ludu Bożego, Franciszek wyraża swój sprzeciw wobec klerykalizmu w kościele. Według papieża

Klerykalizm to tożsamość bez przynależności do ludu i zaprzeczenie prawdy, że Bóg zbawił ludzi i wchodzi w ich dynamikę; to postawa zastępowania, wyciszenia, pomijania, ograniczania ludu Bożego do małych elit; tworzenia wspólnoty, planów, podejść teologicznych, duchowości i struktur bez korzeni, bez pamięci i bez życia²⁹.

Lekarstwo proponowane przez papieża, to synodalność. Między wierzeniami można jednak wyczytać, że synodalność w rozumieniu Franciszka, z czasem stanie się podstawą do przeobrażenia ustroju Kościoła z hierarchicznego w demokratyczny. Czy jednak jest to właściwa droga do odnowy Kościoła? Nie da się ustrzec od komentarza, że przeobrażanie przez Franciszka różnych aspektów i płaszczyzn funkcjonowania Kościoła jest działaniem zamierzonym i kluczowym dla Jego pontyfikatu. W tym świetle staje się zrozumiałe, że elementem „przestarzałej struktury” jest również sam sposób sprawowania urzędu papieża. Obecny na-

27 P. Kroczek, J. Krzywda, A. Sosnowski, *Rozdział wstępny: „Klucz”*, s. 12. (Annales Canonici Monographiae, 5): „Z doktrynalnego i kanonicznego punktu widzenia Synod Biskupów jest instytucją o charakterze doradczym. Co do zasady więc synod ten nie podejmuje decyzji i nie rozstrzyga żadnych zagadnień. Istnieje jednakże możliwość, że w pewnych wypadkach zostaje on wyposażony przez Biskupa Rzymu w głos decydujący (Kodeks prawa kanonicznego, kan. 343). Wówczas mógłby stać się podmiotem władzy ustawodawczej w Kościele. Takie rozwiązanie nie zostało jednak jeszcze w historii zastosowane”.

28 Kongregacja do spraw biskupów, Kongregacja do spraw Ewangelizacji Narodów, *Instrukcja o synodach diecezjalnych*, Rzym 1997, s. 2.

29 Franciszek, *Niech Duch Święty da nam taskę nawrócenia i zadośćuczynienia*. List do ludu Bożego, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 39 (2018) nr 8–9, s. 8.

stępcą Piotra nie nadużywa nawet określenia papież. Począwszy od przemówienia po wyborze na Stolicę Piotrową, Franciszek nie mówi o sobie jako o papieżu, ale raczej jako o biskupie Rzymu. Znana jest odpowiedź Franciszka udzielona dziennikarzowi Il Messaggerio:

Pierwszą służbą Franciszka jest być biskupem Rzymu. Wszystkie tytuły papieża: pasterz powszechny, namiestnik Chrystusa i tak dalej – nosi on właśnie dlatego, ponieważ jest biskupem Rzymu. Jest to decyzja w związku z prymatem, konsekwencja prymatu Piotra³⁰.

Franciszek sprawuje posługę Biskupa Rzymu z duszpasterską elastycznością. W ten sposób odpowiada na to, co dziś nieprzewidywalne w świecie i Kościele. Takiej samej postawy oczekuje od każdego biskupa. Papież podkreśla konieczność dążenia *cum Petro*, co jest nierozdzielne z *sub Petro*³¹.

4. Odchodzenie od tradycji

Inne niż dotąd podejście do sposobu sprawowania urzędu następcy św. Piotra przez Franciszka, jest cechą, która wyróżnia obecny pontyfikat. Jednocześnie jest odejściem od tradycyjnego sposobu sprawowania posługi Piotrowej. To odchodzenie od tradycji wyraża się z jednej strony w sposobie działania, ale również w treściach zawartych w papieskim nauczaniu. Przykładem tego jest *Traditionis custodes*. Dokument o nowych zasadach sprawowania mszy świętej w rycie nadzwyczajnym stał się powodem do przekonania, że papież zrywa z tradycją. Jest to swoista metamorfoza, jeśli chodzi o rozumienie liturgii Kościoła. Łatwo zauważyć, że liturgia sprawowana w „starym” rycie stanęła na przeszkodzie wszelkich przeobrażeń podejmowanych przez Franciszka w Kościele³², gdyż jej zwolennicy uważani są za konserwatystów i przeciwników zbyt

³⁰ Cyt. za: J. Schelhas, *Papieża Franciszka rozumienie prymatu*, „Warszawskie Studia Pastoralne. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego” 11 (2016) nr 3 (32), s. 196.

³¹ Por. J. Schelhas, *Papieża Franciszka rozumienie prymatu*, s. 208–209.

³² *Zróżnicowane reakcje na papieski dokument nt. Mszy „trydenckiej”*, [170](https://www.ekai.pl/zroznacowane-reakcje-na-papieski-dokument-nt-mszy-trydenckiej/(03.09.2021): „Według kard. Gerharda Ludwiga Müllera, wyraźną intencją nowego dekretu jest «skazanie nadzwyczajnej formy Mszy św. na wymarcie w dłuższej perspektywie»”.</p></div><div data-bbox=)

daleko idących zmian³³. Nie bez znaczenia jest w tym kontekście głos korespondenta amerykańskiego portalu *CruX*, który zwraca uwagę, że:

zdecydowanie najwięcej miejsc oferujących Msze święte „trydenckie” znajduje się w USA: 657, czyli ponad trzy i pół razy więcej niż we Francji (199). Tymczasem nie budzą one zbyt dużego zainteresowania w ogromnej większości krajów Afryki, Azji i Ameryki Łacińskiej³⁴.

W historii rozwoju liturgii msza w rycie zwanym nadzwyczajnym, zajmuje wyjątkowe miejsce i na pewno nie zagraża wierności prawdzie objawionej i bez wątplenia jest nośnikiem tożsamości Kościoła. W tym miejscu zwróćmy uwagę na komentarz do motu proprio *Traditionis custodes*, wyrażony przez *Una Voce*, międzynarodowe stowarzyszenie zwolenników mszy trydenckiej.

Przedstawiciele stowarzyszenia „wyrazili rozczarowanie zarówno «charakterystyką katolików», przywiązanych do „Tridentyny”, jak i „nowymi, surowymi ograniczeniami”. Tym, co przyciąga ludzi do tradycyjnej formy mszy świętej jest „szacunek dla sacrum i poczucie

³³ Zróżnicowane reakcje na papieski dokument nt. Mszy „trydenckiej”, [https://www.ekai.pl/zroznicowane-reakcje-na-papieski-dokument-nt-mszy-trydenckiej/\(03.09.2021\):](https://www.ekai.pl/zroznicowane-reakcje-na-papieski-dokument-nt-mszy-trydenckiej/(03.09.2021):) „Dla brytyjskiego korespondenta watykańskiego Christophera Lamba („The Tablet”) i jego francuskiego kolegi Nicolasa Senèze’a z „La Croix” fakt, że „Strażników Tradycji” ogłoszono początkowo tylko po włosku i angielsku, a później po hiszpańsku, jest bardzo wymowny. Oznacza bowiem, że tradycyjna łacińska Msza św. «jest odprawiana przede wszystkim w świecie anglo-amerykańskim, do siania podziałów» — napisał Lamb. Zauważył, że to właśnie tamtejsi tradycjonałści atakują Franciszka od pierwszego dnia jego pontyfikatu. Podobnie ocenia powody ogłoszenia *Traditionis custodes* wieloletni watykanista John Allen z amerykańskiego portalu „CruX”. Jego zdaniem, «przynajmniej częściowo niechęć Franciszka» wynika z tego, że wielu katolików «trzyma się starszego obrządku, objawiając w ten sposób swoją postawę polityczną». Na Mszę w rycie syromalabarskim czy ambrozjańskim nikt nie przychodzi po to, aby złożyć polityczną deklarację na temat Soboru czy czegokolwiek innego, «czego z pewnością nie można powiedzieć o rycie trydenckim», stwierdził publicysta”, [https://www.ekai.pl/zroznicowane-reakcje-na-papieski-dokument-nt-mszy-trydenckiej/\(03.09.2021\)](https://www.ekai.pl/zroznicowane-reakcje-na-papieski-dokument-nt-mszy-trydenckiej/(03.09.2021)).

³⁴ Zróżnicowane reakcje na papieski dokument nt. Mszy „trydenckiej”, [https://www.ekai.pl/zroznicowane-reakcje-na-papieski-dokument-nt-mszy-trydenckiej/\(03.09.2021\)](https://www.ekai.pl/zroznicowane-reakcje-na-papieski-dokument-nt-mszy-trydenckiej/(03.09.2021):).

ciągłości tradycji, a nie teologiczne czy duszpasterskie dyskusje o przeszłości”³⁵.

Wydaje się jednak, że papież widzi sprawy inaczej. W działaniach Franciszka widać, w odniesieniu do całego Kościoła, realizację postulatów zawartych w Dokumencie z Aparecida z 2007 roku, a przygotowanych dla Kościoła w Ameryce Łacińskiej³⁶. Dokument ten sugeruje, że:

Aby pójść naprzód z projektem pastoralnym, który proponuje Aparecida, żadna wspólnota nie powinna się wymawiać od zdecydowanego wejścia z całą swoją siłą w ten nieustanny proces misyjnej odnowy oraz od rezygnacji z przestarzałych struktur, które nie są już pomocne w przekazywaniu wiary (Aparecida 365). W takim wypadku mówimy właśnie o „nawróceniu pastoralnym”, które „wymaga przejścia z duszpasterstwa jedynie zachowawczego do duszpasterstwa zdecydowanie misyjnego” (Aparecida 370). To „zakłada uważne słuchanie i rozeznawanie, ‘co mówi Duch do Kościołów’ (Ap 2, 29) poprzez znaki czasów, w których Bóg się objawia” (Aparecida 366)³⁷.

Niewątpliwie, wyrażony tu sposób myślenia znalazł odzwierciedlenie w nauczaniu papieskim zawartym w *Amoris laetitia*, które wpisuje się w odchodzenie od tradycyjnego nauczania Kościoła. Podejmiemy ten temat w kolejnym punkcie tego artykułu.

5. Powtórne związki niesakramentalne katolików

Na płaszczyźnie rozeznawania znaków czasu dla Franciszka stało się czymś nieodzownym podjęcie kwestii osób żyjących w powtórnych związkach i możliwość dopuszczenia tych osób do stołu Eucharystii. Szczególną uwagę komentatorów działań i nauczania papieża przykuły punkty 298–300 adhortacji *Amoris laetitia*. Zawarte tu postulaty rozpoczęły burzliwą dyskusję na temat katolików, którzy przez różne sytuacje

35 Zróznicowane reakcje na papieski dokument nt. Mszy „trydenckiej”, [https://www.ekai.pl/zroznicowane-reakcje-na-papieski-dokument-nt-mszy-trydenckiej/\(03.09.2021\)](https://www.ekai.pl/zroznicowane-reakcje-na-papieski-dokument-nt-mszy-trydenckiej/(03.09.2021)).

36 Por. J. Schelhas, *Papieża Franciszka rozumienie prymatu*, s. 201.

37 J.O.R. Arenas, *Dokument z Aparecidy a wskazówki pastoralne Papieża Franciszka*, [http://nawrocceniepastoralne.pl/dokument-z-aparecidy-a-wskazowki-pastoralne-papieza-franciszka-abp-jose-octavio-ruiz-arenas/\(10.09.2021\)](http://nawrocceniepastoralne.pl/dokument-z-aparecidy-a-wskazowki-pastoralne-papieza-franciszka-abp-jose-octavio-ruiz-arenas/(10.09.2021)).

życiowe znaleźli się w sytuacji drugich niesakramentalnych związków. Temat jest już na różne sposoby opracowany i znany, dlatego w tym miejscu ta kwestia jest jedynie zaznaczona. Jakiś etap polemiki na ten temat został zakończony listem biskupów argentyńskich do Franciszka, w którym przedstawiony został sposób interpretacji kontrowersyjnych treści³⁸. Papież w odpowiedzi potwierdził tę interpretację jako jedyną możliwą.

Argentyńscy biskupi wskazują, że należy unikać traktowania opisanych w ósmym rozdziale adhortacji możliwości jako bezwarunkowego dopuszczenia do sakramentów, tak jakby każda sytuacja je usprawiedliwiała. „Tym, co się proponuje, jest rozeznawanie, które dokonuje rozróżnienia każdego przypadku z osobna”. To wymaga indywidualnego traktowania wiernych, którzy z rozmaitych względów znaleźli się w kłopotach oraz czegoś jeszcze – bliskości, delikatności, czułości, miłosierdzia. Czyli tego wszystkiego, na co Franciszek od pierwszych chwil swego pontyfikatu kładzie bardzo silny nacisk³⁹.

Pomimo to krytycy omawianego dokumentu Franciszka podkreślają niejednoznaczność jego nauczania:

W *Amoris laetitia* Twoje wskazania zdają się być czasami celowo wieloznaczne, w ten sposób dając możliwość zarówno tradycyjnej interpretacji katolickiej na-

³⁸ P. Majer, Czy adhortacja „*Amoris laetitia*” zmieniła kan. 915 KPK?, „Prawo Kanoniczne” 62 (2019) nr 4, s. 97, przyp. 22: „Wprawdzie dokument biskupów argentyńskich nie stał się formalnie dokumentem papieskim, ale w AAS został umieszczony w dziale *Acta Francisci Pp.* (w interpretacji należy uwzględnić regułę: *a rubro ad nigrum valet illatio*). Głównym dokumentem pozostaje list apostolski papieża (dokument biskupów z Argentyny jest oznaczony jako *additum ad epistolam*), w którym Franciszek wypowiedział się wyraźnie, że interpretacja dokonana w *Criterios básicos* jest jedyną właściwą wykładnią *Amoris laetitia*. Nawet wobec wątpliwości co do rangi magisterialnej dokumentu biskupów argentyńskich, nie ma wątpliwości, że list apostolski papieża stanowi *magisterium authenticum*, któremu należy okazywać religijne posłuszeństwo rozumu i woli i podporządkować się mu (kan. 752 KPK). Warto zauważyć, że oba dokumenty — biskupów argentyńskich i papieski — są datowane na ten sam dzień: 5 września 2016 roku”.

³⁹ A. Stopka, „*Amoris laetitia*”? Nie ma innych interpretacji, <https://deon.pl/kosciol/komentarze/amoris-laetitia-nie-ma-innych-interpretacji,461045> (04.09.2021).

uki o małżeństwie i rozwodzie, jak również takiej, która mogłaby wskazywać na zmianę w tej nauce⁴⁰.

Z kolei znany filozof i bioetyk, profesor Josef Seifert zauważa, że: **adhortacja *Amoris laetitia*:**

zdaje się jasno potwierdzać, że wewnętrznie nieuporządkowane i obiektywnie ciężkie akty grzechu [...] mogą zostać dozwolone, a nawet obiektywnie nakazane przez Boga⁴¹.

Jeszcze inny komentarz, również krytycznie określa omawianą papieską adhortację:

Cóż, według mnie *Amoris laetitia* wnosi zamęt. Ósmy rozdział adhortacji dotyczy kwestii komunii dla rozwiedzionych osób, które weszły w nowy związek. Z jednej strony Franciszek stara się subtelnie wprowadzić zmianę w dyscyplinie (dopuszczając komunię dla rozwiedzionych w nowych związkach), a z drugiej – utrzymuje, że nie ma żadnej zmiany w doktrynie (w takich kwestiach jak nierozwiązywalność małżeństwa, szóste przykazanie czy grzech śmiertelny jako przeszkoda dla uczestnictwa w sakramentach). W najlepszym razie to pokrętna argumentacja. W najgorszym to oszustwo⁴².

6. Ekologia – nawrócenie ekologiczne

Rozelnawanie, które prowadzi Widzialna Głowa Kościoła w kwestii problemów najwyższej wagi, którymi winien nieodzownie zająć się Kościół, doprowadziło do opublikowania encykliki *Laudato si'*. Pierwszy

⁴⁰ Cyt. za: M. Jendrzeczek, *Dialog? Byle nie o „Amoris laetitia”*, <https://www.gloria.tv/post/uaB7u7ammbTZ3Lc4BBaMddsZz> (12.10.2021). Cytowany passus jest fragmentem listu, który napisał do papieża Thomas Weinandy OFMCap. Na przełomie października i listopada 2017 roku zrezygnował on z funkcji doradcy komisji do spraw doktrynalnych amerykańskiego episkopatu.

⁴¹ Cyt. za: M. Jendrzeczek, *Dialog? Byle nie o „Amoris laetitia”*, <https://www.gloria.tv/post/uaB7u7ammbTZ3Lc4BBaMddsZz> (12.10.2021).

⁴² *Dlaczego mam kłopot z Franciszkiem*. Z Russellem Ronaldem Reno rozmawia Mateusz Burzyk, Michał Jędrzejek, [https://www miesiecznik.znak.com.pl/russell-ronald-reno-dlaczego-mam-klopot-z-franciszkiem/\(20.10.2021\)](https://www miesiecznik.znak.com.pl/russell-ronald-reno-dlaczego-mam-klopot-z-franciszkiem/(20.10.2021)).

tej rangi dokument podejmujący temat ekologii w tak długiej historii Kościoła⁴³. Dokument spotkał się z pozytywnym odbiorem w wielu środowiskach, szczególnie tych organizacji i stowarzyszeń, które niejako statutowo zajmują się ochroną środowiska. Nie można odmówić racji kwestiom podejmowanym przez Papieża w *Laudato si'*, tyle tylko, że wiele postulatów zawartych w encyklice stanowi idee pozareligijne. Kościół ze swej natury nie ma na celu zajmowania się ekologią, a już na pewno nie na poziomie eksperckim⁴⁴. Encyklika pretenduje jednak do swego rodzaju instrukcji na temat ogólnoswiatowych działań ekologicznych⁴⁵. Już sam ten fakt winien prowokować do zadawania pytań. Jedno z takich pytań chciałbym postawić: Czy wezwanie do nawrócenia ekologicznego jest rzeczywiście najważniejszym przesłaniem dla dzisiejszego świata wynikającym z Chrystusowej Ewangelii? Papież wzywa do tego rodzaju nawrócenia ludzi, a przede wszystkim chrześcijan. I dobrze, ale czy pomysł na ekologiczny rachunek sumienia nie jest chybiony, cho-

43 M. Fijałkowski, *Inspiracje encykliki „Laudato si’” dla duszpasterstwa*, „*Verbum Vitae*” 31 (2017), s. 323.

44 K. Ołdakowski, G. Giraud: *Istnieje pilna potrzeba nawrócenia ekologicznego*, <https://www.vaticannews.va/pl/swiat/news/2019-06/potrzeba-potrzeba-zwrotu-ekologicznego.html> (05.09.2021): „Na pilną potrzebę «ekologicznego» nawrócenia zwraca uwagę francuski jezuita Gaël Giraud w wywiadzie dla mediów watykańskich. Jest on ekonomistą pracującym we Francuskiej Agencji Rozwoju, autorem książki *Zwrot ekologiczny*. Jego zdaniem opublikowana cztery lata temu encyklika Franciszka *Laudato si'* pozostaje na poziomie światowym jedynym dokumentem o wymiarze duchowym, ale również politycznym, który ukazuje ostateczny horyzont ekologii, przymierza ze stworzeniem”.

45 Franciszek, *Laudato si'*, 22: „Problemy te [mowa o zanieczyszczeniach i odpadach] są ściśle związane z kulturą odrzucenia, która dotyka zarówno ludzi wykluczonych, jak i przedmiotów, które szybko stają się śmieciami. Zauważamy na przykład, że większość wytworzonego papieru jest wyrzucana bez recyklingu. Trudno nam uznać, że wzorem jest funkcjonowanie naturalnych ekosystemów: rośliny syntetyzują składniki odżywcze, które stają się karmą roślinożerców. Te z kolei stają się pokarmem zwierząt mięsożernych, zapewniających znaczne ilości odpadów organicznych, które dają początek nowej generacji roślin. Natomiast system przemysłowy na końcu cyklu produkcyjnego i konsumpcji nie rozwinął zdolności pochłaniania i ponownego wykorzystania pozostałości i odpadów. Jeszcze nie udało się przyjąć zamkniętego modelu produkcji, który zapewniłby zasoby dla wszystkich i dla przyszłych pokoleń, a który wymaga maksymalnego ograniczenia użycia zasobów nieodnawialnych, pohamowania konsumpcji, maksymalizacji efektywności wykorzystania, ponownego wykorzystania i recyklingu”.

ciażby z powodu kwestii: Kto z adresatów papieskiego przynaglenia rozumie istotne znaczenie samego sformułowania rachunek sumienia? Franciszek adresuje encyklikę do ludzi, których liczba na świecie przekroczyła 7 miliardów 800 milionów, z czego Katolików jest ponad 1 miliard 300 milionów⁴⁶. Kto tak naprawdę ma zrobić ekologiczny rachunek sumienia?

Podsumowanie

Po zagłębieniu się w wybrane kwestie nauczania i szczegóły dotyczące sprawowania urzędu przez papieża z Argentyny trzeba jasno stwierdzić, że nie bez znaczenia pozostaje fakt, z jakiej perspektywy patrzy się na daną rzeczywistość. Niewątpliwie mamy do czynienia z wielką przemianą dokonującą się za pontyfikatu Franciszka. Ten argentyński duchowny wybrany na Biskupa Rzymu przez styl pełnienia posługi i sposób interpretowania Ewangelii wzywa wszystkich katolików do spojrzenia na Kościół z innej niż dotąd perspektywy. Jest to spojrzenie od strony peryferii z jednoczesnym zepchnięciem na margines perspektywy centralnego dowodzenia Łodzią Piotrową⁴⁷. Jako punkt wyjścia wielu swoich działań i przekazywanych treści papież przyjął Dokument z Aparecida⁴⁸. Stanowi on zawierające 554 punkty pokłosie obrad V Kon-

46 Ł. Sośniak, Ile jest katolików na świecie? Najnowsze statystyki, <https://www.ekai.pl/ilu-jest-katolikow-na-swiecie-najnowsze-statystyki/> (06.09.2021).

47 Por. G. Svidercoschi, *Papież, który zapalił świat*, s. 121.

48 K. Kaproń, *Dokument końcowy V Konferencji Ogólnej Episkopatu Ameryki Łacińskiej i Karaibów — Aparecida*, 13–31.05.2007, <https://ofm.krakow.pl/cms/index.php?page=dokument-koncowy-aparecida-2007-franciszek-nawraca> (04.09.2021): „Analizując Dokument Końcowy z Aparecida warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt, to jest praktyczny brak ingerencji Kurii Rzymskiej w ostateczną redakcję tekstu. Wielu uczestników spotkania, po doświadczeniach poprzedniej Konferencji Generalnej CELAM w Santo Domingo (1992), żywiło spore obawy odnośnie przebiegu prac. W Aparecida obradom towarzyszyła jednak całkowita swoboda wyrażania myśli i poglądów, opiniowania lub wyrażania dezaprobaty. Zgodnie z regulaminem decydujący głos należał do hierarchów (była to w sumie Konferencja biskupów), jednakże w praktyce w poszczególnych komisjach kobieta wchodziła w żywą dyskusję z kardynałem, członek wspólnoty protestanckiej opiniował odnośnie końcowego brzmienia któregoś z punktów. Całość procesu redakcyjnego była efektem pracy zespołowej. Nawet członkowie Kurii Rzymskiej nie mogli niczego narzucać. Victor Manuel Fernández wspomina, że w czasie pracy w komisji, której był członkiem, jeden z wyższych hie-

ferencji Ogólnej Episkopatu Ameryki Łacińskiej i Karaibów w maju 2007 roku⁴⁹. W treści dokumentu można znaleźć wskazania dotyczące konieczności reformy struktur, formacji biblijnej wiernych, a także miejsca Eucharystii w centrum życia chrześcijańskiego. Dokument dotyka palących kwestii społecznych i wskazuje model duszpasterstwa, „za którym optują latynoscy biskupi: zadaniem duszpasterza jest nieść nadzieję i entuzjazm, a równocześnie nie być wyalienowanym od spraw, którymi żyje lud”⁵⁰. To wszystko niemal dosłownie przenosi Franciszek na płaszczyznę pełnionej posługi Piotra naszych czasów. A co z Kościołem w tych rejonach świata, gdzie on kształtował się zanim Ewangelia dotarła do Ameryki Łacińskiej?

Bibliografia

- Arenas J. O. R., Dokument z Aparecidy a wskazówki pastoralne Papieża Franciszka, <http://nawrociepastoralne.pl/dokument-z-aparecidy-a-wskazowki-pastoralne-papieza-franciszka-abp-jose-octavio-ruiz-arenas/> (10.09.2021).
- Bujak J., Nauczanie papieża Franciszka o synodalności w kontekście współczesnej refleksji teologicznej i ekumenicznej, „Collectanea Theologica” 91 (2021) nr 1, s. 51–76.
- Dlaczego mam kłopot z Franciszkiem. Z Russellem Ronaldem Reno rozmawia Mateusz Burzyk, Michał Jędrzejek, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/russell-ronald-reno-dlaczego-mam-kłopot-z-franciszkiem/> (20.10.2021).

rarchów rzymskich chciał narzucić własne sugestie. Bezskutecznie. Biskupi z uwagą wysłuchali uwag i przegłosowali własny kształt omawianych paragrafów. Końcowy Dokument z Aparecidy odzwierciedla więc w pełni obraz Kościoła latynoamerykańskiego, jego radości i nadziei, smutków i lęków. Jest to twarz Kościoła Południowej Ameryki”.

- 49 K. Kaproń, Dokument końcowy V Konferencji Ogólnej Episkopatu Ameryki Łacińskiej i Karaibów — Aparecida, 13–31.05.2007, <https://ofm.krakow.pl/cms/index.php?page=dokument-koncowy-aparecida-2007-franciszek-nawraca> (04.09.2021).
- 50 K. Kaproń, Dokument końcowy V Konferencji Ogólnej Episkopatu Ameryki Łacińskiej i Karaibów — Aparecida, 13–31.05.2007, <https://ofm.krakow.pl/cms/index.php?page=dokument-koncowy-aparecida-2007-franciszek-nawraca> (04.09.2021).

- Franciszek, Wolton D., *Otwieranie drzwi. Rozmowy o Kościele i świecie*, tłum. M. Chojnacki, Kraków 2017.
- Dokumenty Soborów Powszechnych, t. 2, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004 (*Źródła Myśli Teologicznej*, 26).
- Ferdek B., Deklaracja „Dominus Iesus” jako współczesne wyznanie wiary, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 9 (2001) nr 1, s. 39–55.
- Fijałkowski M., Inspiracje encykliki „Laudato si” dla duszpasterstwa, „Verbum Vitae” 31 (2017), s. 321–340.
- Franciszek, *Laudato si’*.
- Franciszek, *Niech Duch Święty da nam łaskę nawrócenia i zadośćuczynienia*. List do ludu Bożego, „L’Osservatore Romano” wyd. pol. 39 (2018) nr 8–9, s. 7–9.
- Franciszek, *List ojca świętego do kapłanów z okazji 160. rocznicy śmierci świętego proboszcza z Ars*, Rzym 2019.
- Giraud G., *Istnieje pilna potrzeba nawrócenia ekologicznego*, <https://www.vaticannews.va/pl/swiat/news/2019-06/potrzeba-potrzeba-zwrotu-ekologicznego.html> (05.09.2021).
- Glombik K., *Specyficzne aspekty teologii w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 15 (2020), s. 11–32.
- Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa Parafia i jej pasterz*, 23.11.2001, „L’Osservatore Romano” wyd. pol. 242 (2002) nr 4, s. 29–30.
- Jendrzeczak M., *Dialog? Byle nie o „Amoris laetitia”*, <https://www.gloria.tv/post/uaB7u7ammbTZ3Lc4BBaMddsZz> (12.10.2021).
- Kaproń K., *Dokument końcowy V Konferencji Ogólnej Episkopatu Ameryki Łacińskiej i Karaibów – Aparecida*, 13–31.05.2007, <https://ofm.krakow.pl/cms/index.php?page=dokument-koncowy-aparecida-2007-franciszek-nawraca> (04.09.2021).
- Kroczek P., Krzywdy J., Sosnowski A., *Rozdział wstępny: „Klucz”*, w: *Droga do „Amoris laetitia”*, red. P. Kroczek, Kraków 2015, s. 11–12 (*Annales Canonici Monographiae*, 5).
- Kongregacja do spraw biskupów, *Kongregacja do spraw Ewangelizacji Narodów*, *Instrukcja o synodach diecezjalnych*, Rzym 1997.
- Majer P., *Czy adhortacja „Amoris laetitia” zmieniła kan. 915 KPK?*, „Prawo Kanoniczne” 62 (2019) nr 4, s. 91–111.

- Michałek A., „De facto czy de iure?”. Od teologii religii do teologii pluralizmu religijnego, „Nurt SVD” R. 44 t. 127 (2010) z. 1, s. 75–94.
- Papież Franciszek, Ahmad Al-Tayyeb, Dokument o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html (23.08.2021).
- Patejuk K., Synod ludu Bożego, a nie tylko biskupów, <https://wiesz.pl/2021/05/24/synod-ludu-bozego-a-nie-tylko-biskupow> (02.09.2021).
- Schelhas J., Papieża Franciszka rozumienie prymatu, „Warszawskie Studia Pastoralne. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego” 11 (2016) nr 3 (32), s. 195–210.
- Schneider A., Na prośbę bp. Schneidera papież doprecyzował kontrowersyjne stwierdzenie, [https://m.pch24.pl/na-prosbe-bp-schneidera-papiez-doprecyzowal-kontrowersyjne-stwierdzenie/\(25.08.2021\)](https://m.pch24.pl/na-prosbe-bp-schneidera-papiez-doprecyzowal-kontrowersyjne-stwierdzenie/(25.08.2021)).
- Słownik języka polskiego PWN, red. M. Szymczak, Warszawa 1998.
- Sośniak Ł., Ile jest katolików na świecie? Najnowsze statystyki, [https://www.ekai.pl/ilu-jest-katolikow-na-swiecie-najnowsze-statystyki/\(06.09.2021\)](https://www.ekai.pl/ilu-jest-katolikow-na-swiecie-najnowsze-statystyki/(06.09.2021)).
- Stopka A., „Amoris laetitia”? Nie ma innych interpretacji, <https://deon.pl/kosciol/komentarze/amoris-laetitia-nie-ma-innych-interpretacji,461045> (04.09.2021).
- Svidercoschi G., Papież, który zapalił świat, Kraków 2017.
- Zróznicowane reakcje na papieski dokument nt. Mszy „trydenckiej”, [https://www.ekai.pl/zroznicowane-reakcje-na-papieski-dokument-nt-mszy-trydenckiej/\(3.09.2021\)](https://www.ekai.pl/zroznicowane-reakcje-na-papieski-dokument-nt-mszy-trydenckiej/(3.09.2021)).

ks. Arkadiusz Cygański

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

xcarek@interia.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-8056-8186>

Dialog Pana ze swoim ludem. Przepowiadanie słowa Bożego i duszpasterstwo

 <https://doi.org/10.15633/ps.26209>

Ks. Arkadiusz Cygański – dr, kapłan diecezji zielonogórsko-gorzowskiej. Absolwent Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie i Studium Retoryki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Związany z Ruchem Światło-Życie. Zainteresowania: liturgia, komunikacja homilijna, zwłaszcza dialog.

Article history • Received: 3 Feb 2022 • Accepted: 15 Mar 2022 • Published: 30 Jun 2022
ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

Dialog Pana ze swoim ludem. Przepowiadanie słowa Bożego i duszpasterstwo

Artykuł omawia postulowany przez papieża Franciszka dialog w życiu i misji Kościoła. Przedstawia analizy wypowiedzi papieża Franciszka oraz jego poprzedników i dokumentów Soboru Watykańskiego II. Prezentuje papieskie rozumienie dialogu oraz jego antropologiczne i teologiczne podstawy. Uzasadnia dialogiczny wymiar przepowiadania kościelnego i postuluje stosowanie w nim metod inkulturacji i akomodacji oraz wspólnotowego rozeznawania znaków czasów. Wskazuje, że dialog jest metodą duszpasterską, która pozwala urzeczywistnić soborową wizję Kościoła jako wspólnoty. Omawia zaproponowaną przez papieża Franciszka synodalność jako styl życia Kościoła w dialogu wewnątrzkościelnym. Podkreśla potrzebę formacji do dialogu duchownych i świeckich oraz pogłębienie eklezjologii Soboru Watykańskiego II przez katechezę. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że dialog jest właściwym narzędziem przeobrażenia misyjnego Kościoła, do którego wzywa papież Franciszek.

Słowa kluczowe: dialog, przepowiadanie, duszpasterstwo, synodalność

Abstract

The Lord's Dialogue with his People. Preaching the Word of God and Pastoral Care

This article discusses dialogue in the life and mission of the Church as postulated by Pope Francis. It presents an analysis of the statements of Pope Francis and his predecessors as well as documents of the Second Vatican Council. It presents the papal understanding of dialogue and its anthropological and theological foundations. It justifies the dialogical dimension of ecclesial preaching and advocates the use of inculturation and accommodation methods, as well as communal discernment of the signs of the times. It points out that dialogue is a pastoral method that makes it possible to implement the Conciliar vision of the Church as a community. It discusses the synodality proposed by Pope Francis as a style of life for the Church in intra-ecclesial dialogue. It emphasizes the need for formation of dialogue between clergy and laity and for deepening the ecclesiology of the Second Vatican Council through catechesis. The results of the study indicate that dialogue is an appropriate tool for the missionary transformation of the Church called for by Pope Francis.

Keywords: dialogue, preaching, pastoral care, synodality

W adhortacji apostołskiej *Evangelii gaudium*, uznawanej za programowy dokument pontyfikatu Franciszka papież zaznacza, iż pragnie „wskazać drogi Kościoła w najbliższych latach”¹. Biskup Rzymu zachowuje w niej hermeneutykę ciągłości nauczania papieskiego i soborowego rozumienia Kościoła. Odwołuje się do swoich posoborowych poprzedników i wprost zaznacza, że poruszane w adhortacji kwestie opiera na bazie soborowej Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* (*Evangelii gaudium*, 17). Za encykliką Jana Pawła II *Redemptoris missio*² sprawę misji traktuje jako priorytetową i proponuje traktować misyjność jako paradygmat każdego dzieła Kościoła (*Evangelii gaudium*, 15). W adhortacji papież obszernie, dogłębnie i nowatorsko pod względem języka kreśli wizję duszpasterstwa i przepowiadania słowa Bożego w perspektywie misyjnego przeobrażenia Kościoła. Liturgiczne głoszenie słowa Bożego określa „dialogiem między Bogiem a Jego ludem” (*Evangelii gaudium*, 137). Sformułowanie to jest inspiracją i wskazówką do podjęcia tematu niniejszego artykułu.

Dialog jest takim sposobem komunikacji, który prowadzi do nawiązania relacji i zawiązania wspólnoty między uczestnikami. W podstawowym znaczeniu jest to fundamentalna sytuacja komunikacyjna, bezpośrednia wymiana myśli i doświadczeń egzystencjalnych między osobami w żywej interakcji³. Filozofowie podkreślają w dialogu dwa integralne elementy: spotkanie i rozmowę (Martin Buber, Emmanuel Levinas, Józef Tischner), która polega nie tyle na wymianie informacji, co raczej na wspólnym poszukiwaniu i zbliżaniu się do prawdy, a przez to do siebie nawzajem⁴.

Niniejszy artykuł podejmuje refleksję nad zagadnieniem dialogu w kontekście przeobrażenia misyjnego Kościoła postulowanego przez papieża Franciszka. W pierwszym punkcie zostanie zarysowana papieska koncepcja dialogu. W punkcie drugim wyjaśnione zostaną podstawy antropologiczne, a w trzecim – podstawy teologiczne dialogu.

1 Franciszek, *Evangelii gaudium*, 1.

2 Por. Jan Paweł II, *Redemptoris missio*, 333.

3 Por. M. Bugajski, *Język w komunikowaniu*, Warszawa 2006, s. 235–241.

4 Por. Dialog, w: *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych*, red. G. O’Collins, Kraków 2002, s. 64–65; H. Vorgrimler, Dialog, w: *Nowy leksykon teologiczny*, tłum. T. Mieczkowski, Warszawa 2005, s. 64–65; K. Rahner, H. Vorgrimler, Dialog, w: *Mały słownik teologiczny*, tłum. T. Mieczkowski, Warszawa 1996, kol. 100–101.

W kolejnym punkcie nastąpi uzasadnienie dialogicznego wymiaru przepowiadania kościelnego, a w piątym zostanie ukazany dialog jako metoda duszpasterska. Zaproponowane też zostaną postulaty służące dialogicznemu przeobrażeniu misyjnemu Kościoła.

1. Koncepcja dialogu według Franciszka

Franciszek nie jest pierwszym papieżem wskazującym na dialog w życiu i misji Kościoła. Już papież Paweł VI w encyklice *Ecclesiam suam*⁵ wskazał dialog jako zasadę bytu i działania Kościoła (67–68) i zaproponował „Kościół dialogu”, który jest otwarty przede wszystkim do wewnątrz, a równocześnie ku wszystkim ludziom⁶. Jan Paweł II zauważył, że dialog leży na jedynej drodze do samospełnienia zarówno poszczególnych osób, jak też każdej ludzkiej wspólnoty. Podkreślił, że jest on nie tylko wymianą myśli, ale zawsze w jakiś sposób „wymianą darów” (*Ut unum sint*, 28)⁷. Wizję Kościoła dialogu nakreślił i postulował Sobór Watykański II. Kwestia dialogu w nauczaniu Franciszka jest bardzo wyraźna w perspektywie przemian zachodzących w społeczeństwie pluralistycznym. Nowatorskie ujęcie dialogu wynika z próby spojrzenia na tzw. peryferia z perspektywy centrum, a jednocześnie na centralne struktury z perspektywy życia na peryferiach Kościoła. Może to wynikać z dotychczasowych doświadczeń Kościoła w Ameryce Łacińskiej i zakorzenienia w duchowości jezuickiej⁸.

W adhortacji *Evangelii gaudium* Franciszek pisze o dialogu w kontekście głoszenia Ewangelii, a zwłaszcza homilii (135–159). Homilia według papieża jest „dialogiem między Bogiem a Jego ludem” przypominają-

5 Paweł VI, *Ecclesiam suam*.

6 Por. K. Wojtyła, *Człowiek drogą Kościoła*, [Rzym] 1992, s. 93; Karol Wojtyła pisał wprost o „doktrynie dialogu” zawartej w *Ecclesiam suam*, której podstawy widział w metafizyce osoby i etyce personalistycznej. Por. K. Wojtyła, *Człowiek drogą Kościoła*, s. 83–89.

7 Jan Paweł II, *Ut unum sint*, 28.

8 Dla Franciszka przykładem jezuity, który nie lękał się osób o odmiennych poglądach jest Piotr Faber SJ (1506–1546) współtowarzysz św. Ignacego Loyoli. Zapytany przez Antonio Spadare, autora książki *Serce wielkie i otwarte na Boga*, o cechy charakteru Fabera SJ papież odpowiedział: „Dialog ze wszystkimi ludźmi, nawet z najbardziej zagorzałymi przeciwnikami”. Por. A. A. Napiórkowski, *Wizja Kościoła w ujęciu papieża Franciszka*, „*Studia Nauk Teologicznych*” 15 (2020), s. 34, https://journals.pan.pl/Content/119337/PDF/02_Napiorkowski.pdf (20.01.2021), <https://doi.org/10.31743/snt.5912>.

cym rozmowę matki z dzieckiem, prowadzonym w „duchu macierzyńsko-kościelnym” (*Evangelii gaudium*, 137, 140). Kwestię dialogu porusza również, omawiając społeczny wymiar ewangelizacji, a szczególnie dialog Kościoła ze społeczeństwem i dialog międzyreligijny (*Evangelii gaudium*, 231–258). Franciszek dostrzega wyjątkowy charakter dialogu Pana z Kościołem, a w nim z każdym wierzącym i jednocześnie rozszerza ten dialog na społeczeństwo, w którym Kościół żyje i pełni swoją misję. Papież nie rozszerza pojęcia Ludu Bożego, ale wskazuje, że dialog Boga z ludźmi rozszerza się na wszystkich. Uwzględnia więc soborową koncepcję Kościoła jako Ludu Bożego, który jak wskazuje Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* jest „w Chrystusie niejako sakramentem, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego”⁹.

Papież Franciszek, nie zmieniając klasycznego znaczenia dialogu, definiuje go poprzez personalizującą egzemplifikację. Prowadzić dialog to, zdaniem papieża: „zbliżyć się do siebie, wyrażać swoje zdanie, słuchać jeden drugiego, patrzeć na siebie, poznawać się wzajemnie, starać się zrozumieć siebie nawzajem, szukać punktów styczności” (*Fratelli tutti*, 198)¹⁰. Dla papieża dialog oznacza spotkanie, rozmowę, bycie razem i szczerą wobec siebie, wymianę myśli i postaw, poszukiwanie prawdy oraz doświadczenie i prezentowanie swojej tożsamości w kontakcie z innymi. Lektura papieskiej encykliki *Fratelli tutti* pozwala stwierdzić, że papież widzi w dialogu nie tylko narzędzie komunikacji, ale coś więcej – styl życia i komunikacji międzyosobowej, której celem jest wspólnota życia opartego na prawdzie. Papież używa oryginalnego pojęcia „realizm dialogujący”, który jest właściwy „osobom przekonanym, że muszą być wierne swoim zasadom, ale też uznającym, że drugi człowiek również ma prawo próbować być wiernym swoim zasadom” (221). Zdaniem papieża „prowadzenie dialogu nie oznacza rezygnowania z własnych idei i tradycji, lecz z twierdzenia, że są one jedyne i absolutne”¹¹.

9 Sobór Watykański II, *Lumen gentium*, 1.

10 Franciszek, *Fratelli tutti*.

11 Franciszek, Orędzie papieża Franciszka na 48. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, 2014, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20140124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (23.09.2021).

W ramach wywiadu, który przeprowadził Domenico Agasso, zawartego w książce *Świat jutra Franciszek*, mówiąc o dialogu ludzi różnych ras, języków i stanów w kontekście fali migracyjnych, stwierdził, że „dialog nie jest magiczną formułą” i dodał, że „zakłada on i pociąga za sobą umiejętność przemawiania do serc ludzi, odnawiania w sobie zaangażowania w spotkanie, a przede wszystkim świadomego słuchania”¹². Zauważa przy tym, że dialog nie jest „newsem” (*Fratelli tutti*, 198), czy „gorączkową wymianą opinii na portalach społecznościowych” (*Fratelli tutti*, 200), ale prowadzi do syntezy, co sprzeczne jest z logiką ideologicznej dyskusji, której celem jest zdyskredytowanie oponentów (*Fratelli tutti*, 201–202).

Papież Franciszek akcentuje potrzebę dialogu w życiu i działalności Kościoła w społeczeństwie pluralistycznym. Według niego „autentyczny dialog społeczny zakłada zdolność poszanowania punktu widzenia drugiej osoby i jest warunkiem zaangażowania na rzecz wspólnego dobra” (*Fratelli tutti*, 202–203). Domaga się zachowania tożsamości każdej ze stron dialogu, aby nie doprowadzić do relatywizmu „zakamuflowanego pod rzekomą tolerancją” (*Fratelli tutti*, 206). Nie ma więc mowy o pertraktacjach, manipulacjach, o apodyktycznym podważaniu starych prawd i arbitralnym uzgadnianiu prawd czy norm moralnych (*Fratelli tutti*, 209), ponieważ pewne wartości są transcendentne, ponadczasowe i nie wynikają z jakichkolwiek uzgodnień. Nie podlegają więc negocjacji, ale mogą być wspólnie poszukiwane, rozpoznawane i respektowane (*Fratelli tutti*, 211). Omawiając dialog w społeczeństwie w kontekście kultury (*Fratelli tutti*, 198–224), widzi w nim opcję „między egoistyczną obojętnością a protestem odwołującym się do przemocy” (*Fratelli tutti*, 199). Dzięki dialogowi może zostać ocalona tożsamość każdego narodu i człowieka oraz kształtowana równowaga i jedność społeczna. Dlatego zdaniem papieża „globalizacja i jedność nie powinny być pojmowane jako sfera, ale jako wielościan”¹³. Franciszek wzywa do kształtowania „kultury spotkania”, stanowiącej jego zdaniem „styl życia, który dąży do tworzenia owego wielościanu, który ma wiele aspektów, wiele stron, ale wszystkie tworzą jedność bogatą w różne odcienie” (*Fratelli tutti*, 215). Oznacza to uwzględnienie punktu widzenia ludzi żyjących na tzw. pe-

¹² Franciszek, *Świat jutra*, przeł. J. Tomaszek, Watykan 2021, s. 117–118.

¹³ Franciszek, *Świat jutra*, s. 121–122.

ryferiach, którzy widzą te aspekty rzeczywistości, które nie są dostrzeżone z centrów władzy.

2. Antropologiczne podstawy dialogu

Dialog jest aktem osobowym i osobotwórczym¹⁴. Realizuje się przez rozumowe poznanie przedmiotu i świadomość podmiotu poznającego, dobrowolną dążność wolnej woli do osiągnięcia poznanej wartości, przy uznaniu drugiego człowieka za wartość najwyższą. W ten sposób służy poznaniu drugiej osoby i uświadomieniu bardziej siebie samego¹⁵. Podstawową wartością w dialogu jest druga osoba i prawda¹⁶. Tischner zauważył, że w spotkaniu i dialogu człowiek staje także w prawdzie o sobie i wzywa do tego drugiego¹⁷. W ten sposób zostaje zdeterminowany wewnętrznie do relacji interpersonalnej. Wojtyła zauważył, że sama podmiotowość człowieka „otwiera go ku innym na sposób właściwy osobie”¹⁸.

Dialog zakłada współbycie, współdziałanie i wzajemność¹⁹. Tischner stwierdził: „Wzajemność oznacza, że jesteśmy, jacy jesteśmy [...] we wzajemnym odniesieniu”²⁰. Karol Wojtyła określił zdolność człowieka do współbywania z innymi osobami mianem „uczestnictwa”, przez które osoba urzeczywistnia całą swoją ontologię²¹. W dialogu osoba staje się nie tylko przedmiotem dążeń, ale podmiotem współdziałania²². Szczególna wzajemność zachodzi na płaszczyźnie werbalnej i „rozkwita w prawdziwej rozmowie”²³. Buber sprowadza jednak dialog na poziom głębszy niż werbalny, poza treści zakomunikowane czy w ogóle komu-

14 Por. A. Wójtowicz, *Osoba i transcendencja. Karola Wojtyły antropologia wiary i Kościoła*, Wrocław 1993, s. 153.

15 Por. M. Buber, *Ja i Ty. Wybór pism filozoficznych*, Warszawa 1992, s. 151–152.

16 Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 2000, s. 174–183.

17 Por. J. Tischner, *Fenomenologia spotkania*, „*Analecta Cracoviensia*” 10 (1978), s. 75–76.

18 K. Wojtyła, *Osoba: podmiotowość i wspólnota*, „*Roczniki Filozoficzne*” 24 (1976) z. 2, s. 35.

19 Por. M. Buber, *Ja i Ty*, s. 140.

20 J. Tischner, *Filozofia dramatu*, s. 83.

21 Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, s. 309–310; por. K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 2001, s. 42.

22 Por. J. Galarowicz, *Imię własne człowieka*, Kraków 1996, s. 167–168.

23 M. Buber, *Ja i Ty*, s. 148.

nikowalne. Ma na myśli przemianę słów w wewnętrzną postawę, czyli dialogikę, która z komunikacji przechodzi w komunię osobową. Polega ona na takim nastawieniu osób do siebie, że każdy, uświadamiając siebie wobec drugiego, mówi do niego całym sobą²⁴.

Zachodząca przez dialog personalizacja osoby w relacji z innymi najlepiej wraża się przez koaktywność z Bogiem²⁵. Człowiek otwarty na „Drugiego jako Innego”, przejawia zdolność do otwarcia się na tę Inność, którą jest sam Bóg²⁶. Święty Tomasz wskazuje, że w wierze, jako osobowej relacji, osoby oddziałują na siebie prawdą. Bóg objawia prawdę, by ostatecznie pociągnąć człowieka ku sobie²⁷. Uzdalnia go przy tym do odpowiedzi, aby nawiązać dialog. Dialog więc na gruncie antropologicznym wiąże się z wiarą pojętą jako akt transcendencji człowieka ku Bogu.

3. Teologiczne uzasadnienie dialogu

W teologicznej refleksji o dialogu punktem wyjścia jest życie i działanie Trójcy Świętej. Dialog rodzi się, jak stwierdza Paweł VI, w umyśle samego Boga (*Ecclesiam suam*, 78). Osoby Boskie są dla siebie w relacji „Ja” do „Ty” przechodząc do „My”, co powoduje wewnątrzboski dialog²⁸. Osoby Boskie wyrażają sobie nawzajem prawdę na płaszczyźnie poznawczej oraz obdarowują się miłością na płaszczyźnie wolitywnej. Relacje Osób Bożych przybierają kształt dialogicznej korelacji²⁹.

Dialogiczna dynamika życia wewnątrztrynitarnego wychodzi poza Trójcę Świętą i przechodzi w objawienie i historiozbowcze posłanie Syna i Ducha Świętego do ludzi³⁰. Objawienie jest „aktem międzyosobowym, spotkaniem człowieka z Bogiem, wzajemnym otwarciem się, dialogiem

²⁴ Por. M. Buber, *Ja i Ty*, s. 209–214.

²⁵ Por. T. Chrobak, *Dialogiczny personalizizm. Z historii filozofii słowackiej*, w: *Człowiek z przełomu wieków w refleksji filozofii dialogu*, red. J. Baniak, Poznań 2002, s. 189.

²⁶ Por. M. Jędraszewski, *Homo: Capax Alterius, capax Dei. Emmanuela Levinasa myślenie o człowieku i Bogu*, Poznań 1999, s. 161.

²⁷ Por. M. Gogacz, *Człowiek i jego relacje*, Warszawa 1985, s. 13–14.

²⁸ Por. J. D. Szczurek, *Trójjedyny. Traktat o Bogu w Trójcy Świętej Jedynym*, Kraków 1999, s. 126.

²⁹ Por. A. Czaja, *Jedna Osoba w wielu Osobach. Pneumatologiczna eklezjologia Heriberta Mühlhena*, Opole 1997, s. 61–64.

³⁰ Por. B. J. Huculak, *Najświętsza Trójca na tle dzieła zbawczego*, Kalwaria Zebrzydowska 2000, s. 70–79.

zbawienia między Bogiem a człowiekiem”³¹. Bóg objawiając się „zwraca się do ludzi jak do przyjaciół (por. Wj 33, 11, J 15, 14–15) i obcuje z nimi (por. Ba 3, 38), aby ich zaprosić do wspólnoty z sobą i przyjąć ich do siebie” (*Dei verbum*, 2)³². Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym interpretuje objawienie chrystocentrycznie i stwierdza, że Chrystus jest „pośrednikiem i pełnią całego objawienia” (*Dei verbum*, 2). W Jezusie Bóg wypowiada się najpełniej do ludzi i może otrzymać w pełni ludzką odpowiedź. Duch Święty objawia tajemnicę Trójcy Świętej i uzdalnia do przyjęcia zbawienia przez wiarę (*Katechizm Kościoła katolickiego*, 244)³³. Jego misją jest przeobótwienie człowieka (Rz 8, 15), ukształtowanie w nim obrazu Jezusa (Rz 8, 29) i Jego relacji trynitarnych³⁴. W człowieczeństwie Jezusa każdy człowiek staje się synem w Synu (por. Ga 4, 4–6; Ef 1, 4–5), a przyjmując Chrystusa wiarą włącza się w dialog zbawczy z Bogiem³⁵.

Posłannictwo Chrystusa jest kontynuowane przez Kościół, który Duch Święty uzdalnia do oddania się z Chrystusem Ojcu w dialogu zbawczym (*Katechizm Kościoła katolickiego*, 259). Daniéou zauważa, że Kościół objawia Chrystusa światu³⁶. Pośredniczy w samoudzielaniu się Boga i odpowiedzi człowieka przez wiarę, dzięki czemu wywiązuje się dialog zbawczy³⁷. Pośrednictwo eklezjalne to funkcja samego Chrystusa, gdyż On uobecnia się i działa osobowo w Kościele³⁸. W pośrednictwie zbawczym Kościoła ważną rolę pełni przepowiadanie słowa Bożego budzące wiarę i gromadzące wierzących we wspólnotę oraz duszpasterstwo, którego celem jest coraz dojrzałe uczestnictwo w życiu Boga Trójjedynego przez udział w życiu i misji Kościoła³⁹.

31 S. Moysa, Rola Kościoła w przekazywaniu objawienia, w: *Kościół w świetle soboru*, red. H. Bogacki, S. Moysa, Poznań 1968, s. 20.

32 Sobór Watykański II, *Dei verbum*.

33 Zob. *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994.

34 Por. J. J. O'Donnell, *Tajemnica Trójcy Świętej*, tłum. P. Wilczek, Kraków 1993, s. 56, 91.

35 Por. J. Daniéou, *Trójca Święta i tajemnica egzystencji*, tłum. M. Tarnowska, Kraków 1994, s. 56–69.

36 Por. J. Daniéou, *Bóg i my. W stronę Chrystusa*, Kraków 1965, s. 281–284.

37 Por. B. Ferdek, *Objawienie w doktrynie kard. Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, w: *Objawienie Boże w interpretacji współczesnych teologów*, red. B. Kochaniewicz, Poznań 2010, s. 174.

38 Por. J. Gocko, *Kościół obecny w świecie — posłany do świata*, Lublin 2003, s. 160.

39 Por. F. Blachnicki, *Teologia pastoralna ogólna*, t. 1, Lublin 1970, s. 87–98.

4. Dialogiczny wymiar przepowiadania

Głoszenie Ewangelii jest pierwszorzędnym zadaniem Kościoła (*Lumen gentium*, 17)⁴⁰. Stanowi ono kontynuację przepowiadania Boga w historii zbawienia i aktualizację objawienia Bożego w kontekście aktualnej sytuacji życia odbiorców. W Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym Sobór wskazał, że Lud Boży, a także cały świat, nie tylko biernie słucha, ale zabiera głos w dialogu zbawczym. Wyraża on swoje obawy i nadzieje (*Gaudium et spes*, 4)⁴¹, zadaje sobie pytania (*Gaudium et spes*, 9), na które sam nie może w zadowalający sposób sobie odpowiedzieć (*Gaudium et spes*, 10). Kościół więc odpowiada mu swoim przepowiadaniem.

Przepowiadanie jest aktem samego Chrystusa. Stąd też jego zbawcza moc⁴². Głoszenie słowa zostało powierzone – co trzeba podkreślić – całemu Kościołowi, a w nim szczególnie biskupom (*Lumen gentium*, 21, 24, 25; *Christus Dominus*, 12)⁴³ i ich współpracownikom kapłanom (*Lumen gentium*, 28; *Presbyterorum ordinis*, 4)⁴⁴. Służy ono dialogowi zbawczemu, ponieważ: (a) aktualizuje słowo Boże w słowie ludzkim, a tym samym uobecniania Chrystusa; (b) rodzi i rozwija wiarę, przez którą człowiek odpowiada Bogu na jego słowo; (c) gromadzi wiernych w Kościół, włączając w dialogiczne relacje trynitarne; (d) prowadzi do uwielbienia Boga i objawiania Go innym.

Podstawową odpowiedzią człowieka daną objawiającemu się Bogu jest wiara rozumiana jako akt osoby ludzkiej przeżywany we wspólnocie Kościoła (*Dei verbum*, 1, 5; *Katechizm Kościoła katolickiego*, 142). Rodzi się ona ze słuchania słowa Bożego (Rz 10, 17) w spotkaniu z Bogiem objawionym w Chrystusie (*Lumen fidei*, 4–5)⁴⁵. Eklesjalny wymiar wiary papież Franciszek wyjaśnia z perspektywy chrystocentrycznej. Wskazuje, że

40 Przepowiadanie jest uprzednie wobec sakramentów, ponieważ niewierzących doprowadza do nich, a w wierzących budzi i rozwija wiarę konieczną do ich owocnego przyjęcia.

41 Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*.

42 Por. A. Lewek, *Funkcja kerygmatyczna Kościoła w świetle Vaticanum II*, z. 1, Warszawa 1984, s. 90–93.

43 Sobór Watykański II, *Christus Dominus*.

44 Sobór Watykański II, *Presbyterorum ordinis*.

45 Franciszek, *Lumen fidei*.

wiara „wyznawana jest z wnętrza ciała Chrystusa jako konkretna komunია wierzących” (*Lumen fidei*, 22). Nie jest bowiem „odizolowaną relacją między ‘ja’ wiernego i ‘Ty’ Boga”, ale „wydarza się zawsze we wspólnocie Kościoła. [...] Wiara wyraża się jako odpowiedź na zaproszenie, na słowo, którego należy słuchać i które nie pochodzi ode mnie, i dlatego włącza się w dialog” (*Lumen fidei*, 39).

Przepowiadanie słowa Bożego jest aktem, a nawet procesem komunikacji interpersonalnej. Zakłada ona ustanowienie wspólnoty poprzez wytworzenie wzajemnych relacji między nadawcą i odbiorcą. Są to relacje wertykalne między Bogiem a indywidualnym człowiekiem i jednocześnie Kościołem-Ludem Bożym jako wspólnotą osobową. Jednocześnie należy mieć na uwadze relacje horyzontalne pomiędzy przepowiadającym słowo Boże i słuchaczami, jak też pomiędzy nimi jako członkami Kościoła. Równolegle należy uwzględniać relacje między uczestnikami komunikowania oraz ich odniesienie do przesłania zbawczego – do prawdy – do Jezusa Chrystusa. W komunikacji homilijnej zasadniczo chodzi o dwie relacje interpersonalne: (a) między Bogiem i homilistą przez orędzie zbawcze oraz (b) między homilistą i zgromadzeniem liturgicznym przez słowo przepowiadania. Komunikacja homilijna przyjmuje nawet formę „trialogu” między Bogiem, homilistą i Kościołem⁴⁶.

Uwzględniając, że w przepowiadaniu, szczególnie homilijnym, chodzi o aktualizację dialogu Pana ze swoim ludem w jego sytuacji egzystencjalnej, należy postulować, aby w praktyce przepowiadania zwracano dostateczną uwagę na tzw. *inverbcję*. Dzięki niej słowo Boże przyjmuje postać ludzkiego słowa i w nim się wyraża. Towarzyszy temu zasada aktualizacji i dostosowania w przepowiadaniu (*Lumen gentium*, 13; *Gaudium et spes*, 4, 42, 44, 62; *Ad gentes divinitus*, 11; *Optatam totius*, 20)⁴⁷. Wiąże się z tym metoda akomodacji i inkulturacji. Słowo Boże, jak zauważa papież Franciszek, jest „pośrednikiem i wymaga nie tylko dwóch pro-

46 Por. W. Chaim, *Rozmowa w przekazie kaznodziejskim*, w: *Retoryka na ambonie*, red. P. Urbański, Kraków 2003, s. 296 i 321; Z. G. Grzegorski, *Homiletyka kontekstualna*, Poznań 1999, s. 156–157.

47 L. Szewczyk, *Odnowa przepowiadania słowa Bożego w (archi)diecezji katowickiej po Soborze Watykańskim II*, Katowice 2009, s. 24. Sobór Watykański II, *Ad gentes*, 11. Sobór Watykański II, *Optatam totius*, 20.

wadzących dialog, ale także kaznodziei, który je przedstawi jako takie”. Zadanie głosiciela słowa Bożego papież określa jako „misję zjednoczenia kochających się serc: serca Pana i serc Jego ludu” (*Evangelii gaudium*, 143).

Przez inkulturację Kościół „wprowadza narody z ich kulturami do swej własnej wspólnoty». [...], przyswajając sobie wartości różnych kultur” (*Evangelii gaudium*, 116). Zdaniem Franciszka, „pojęcie kultury jest cennym narzędziem do zrozumienia różnych form życia chrześcijańskiego, występujących w Ludzie Bożym. Chodzi o styl życia określonej społeczności, o szczególny sposób relacji, jakie jego członkowie utrzymują ze sobą, z innymi stworzeniami oraz z Bogiem” (*Evangelii gaudium*, 115). Kultura szeroko rozumiana, sztuka jak i kultura ludowa, wyraża doświadczenia ludzi. Według papieża „przepowiadanie chrześcijańskie znajduje w sercu kultury ludu źródło wody żywej, zarówno żeby wiedzieć, co należy mówić, jak i znaleźć właściwy sposób, by to powiedzieć” (*Evangelii gaudium*, 139)⁴⁸.

Uważnie prowadzony proces inkulturacji wspomaga rozeznawanie i interpretowanie znaków czasów, aby pojąć rzeczywistość, którą one wyrażają. Zdaniem papieża należy zwrócić uwagę „na konkretny lud z jego znakami i symbolami, i odpowiadając na pytania, jakie stawia” (*Evangelii gaudium*, 154). Rozeznawanie znaków czasu jest zaleceniem soborowym jako sprawa całego Ludu Bożego (*Gaudium et spes*, 4, 44). Prezbiterzy winni razem ze świeckimi rozpoznawać znaki czasów, „uznając ich doświadczenia i kompetencję w różnych dziedzinach ludzkiego działania” (*Presbyterorum ordinis*, 9). Franciszek przypomina, że Bóg obdarza ogół wiernych zmysłem wiary, który pomaga im w rozeznawaniu, co rzeczywiście pochodzi od Boga (*Evangelii gaudium*, 119). Zdaniem duszpasterzy i teologów jest precyzyjne i usystematyzowane nazwanie intuicji i spostrzeżeń wierzących. Należałoby więc w procesie przygotowania do głoszenia słowa Bożego wziąć pod uwagę wspólnotowe rozeznawanie działania Boga w życiu Ludu Bożego. Trzeba dostrzec

48 Franciszek wskazuje nam, że „nowe kultury rodzą się nadal na ogromnych obszarach ludzkości, gdzie chrześcijanin nie jest już promotorem lub twórcą sensu, natomiast otrzymuje od nich inne języki, symbole, przesłania i wzorce, ofiarujące nowe orientacje życia, często sprzeczne z Ewangelią Jezusa. Nieznana dotychczas kultura pulsuje i projektowana jest w miastach”. Zdaniem papieża stanowi to wyzwania, a nawet „uprzywilejowane miejsce dla nowej ewangelizacji” (*Evangelii gaudium*, 73).

w kulturze życia ludzi wartości niepodważalne i uniwersalne, związane z Ewangelią i odróżnić je od tego, co akcydentalne i zmienne. Odwołanie się do nich w przepowiadaniu pomoże stworzyć wspólną płaszczyznę porozumienia i dialogu.

Aktualizacja dialogu zbawczego Pana ze swoim ludem domaga się również respektowania metody akomodacji, czyli dostosowaniu formy przepowiadania Ewangelii do kultury, mentalności i zdolności komunikacyjnych oraz percepcyjnych odbiorców. Wiąże się to szczególnie z takim sposobem użycia języka, który otwiera serce i umysł słuchaczy, aby ożywić relację interpersonalną z przepowiadającym i Bogiem. Papież Franciszek zauważa:

w wierze podoba nam się, żeby mówiono do nas w kluczu „kultury ojczystej – ‘macierzyńskiej’”, w kluczu ojczystego – „macierzyńskiego” dialektu (por. 2 Mch 7, 21. 27), i wtedy serce przygotowuje się, by słuchać lepiej (Ewangelii *gaudium*, 139).

5. Dialog jako metoda duszpasterska

Duszpasterstwo określane jest jako zorganizowana działalność zbawcza Kościoła służąca człowiekowi przez głoszenie słowa Bożego, celebrowanie sakramentów, międzyosobowe kontakty religijne oraz świadectwo życia. Jej celem jest coraz pełniejsze uczestnictwo wiernych we wspólnocie Boga z Jego ludem i w relacjach między członkami Kościoła⁴⁹. Jego wewnętrzna istota wywodzi się z życia wewnątrztrzytnitarnego Boga oraz zbawczego posłania Syna i Ducha Świętego przez Ojca w celu włączenia ludzi do życia z Bogiem. Natomiast zewnętrzne formy duszpasterskiej posługi wiążą się z określonym rozumieniem Kościoła ze świadomością jego istoty i misji.

Ideą przewodnią soborowej eklezjologii stała się wspólnota (łac. *communio*)⁵⁰. Termin ten wskazuje na zespołową realizację wiary, na współistnienie, współdziałanie i współprzenikanie się relacji między-

49 Por. R. Niparko, *Duszpasterstwo*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszyk, Lublin 1985, s. 390.

50 Por. W. Kasper, *Kościół jako wspólnota. Refleksje nad eklezjologiczną ideą przewodnią Soboru Watykańskiego II*, „*Communio. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny*” 6 (1986) nr 4, s. 26–31.

osobowych⁵¹ między Osobami Boskimi, między Bogiem i ludźmi oraz między nimi samymi⁵². Podjęty przez Sobór Watykański II wysiłek odnowienia i pogłębienia samoświadomości natury i misji Kościoła zaowocował tzw. zwrotem dialogicznym. Kościół Soboru połączył otwartość i dialogiczność (*Gaudium et spes*, 1–3) z ortodoksją dogmatyczną⁵³. Zdaniem Yves’a Congara, pojęcie Kościoła jako Ludu Bożego wskazuje, iż jest on wspólnotą ludzi, których „wezwał Bóg i którzy na to wezwanie odpowiadają”⁵⁴. Według Karola Wojtyły naczelną ideą Soboru Watykańskiego II była właśnie „wspólnota przez dialog”⁵⁵. Z soborowych określeń Kościoła można wnioskować, że dialog jest swoistym sposobem życia (łac. *modus vivendi*) Kościoła i jego pośrednictwa w procesie zbawczym.

Ze względu na rodzaj adresatów dialogu Kościół, spełniając pośrednictwo zbawcze, prowadzi dialog wewnątrzkościelny i zewnętrzny ze światem. Przedmiotem dalszej analizy, pozostanie dialog wewnątrzkościelny. W takim dialogu członkowie Ludu Bożego, poprzez wymianę myśli i autentyczne świadectwo, zmierzają do coraz pełniejszego odczytania i głębszego zrozumienia prawd wiary oraz doskonalenia współżycia we wspólnocie Kościoła⁵⁶. Ostatecznie dialog wewnątrzkościelny musi w całości służyć prawdzie i dobru Ewangelii oraz jedności Kościoła⁵⁷.

51 Por. M. Żurowski, *Współuczestnictwo kościelne: „Ius ad Communionem”*, Kraków 1984, s. 47–55.

52 Por. J. Ratzinger, *Chrystus i Jego Kościół*, Kraków 2005, s. 108–111.

53 Do sprawy dialogu w Kościele dialogu nawiązują następujące dokumenty soborowe: Konstytucją dogmatyczną o Kościele, Dekret o formacji kapłańskiej, Dekret o posłudze i życiu kapłańskim, Dekret o apostołstwie świeckich, Konstytucja pastoralna o Kościele w świecie współczesnym, oraz Dekret o ekumenizmie. Słowo „dialog” (łac. *dialogus* albo *colloquium*) użyte jest w różnych dokumentach Soboru Watykańskiego II (*Gaudium et spes*, 3, 21, 23, 25, 28, 40, 43, 56, 85, 92; *Apostolicam actuositatem*, 12, 14, 25, 29, 31; *Optatam totius*, 19; *Ad gentes divinitus*, 11, 12, 15, 34, 38, 41; *Dignitatis humanae*, 3; *Unitatis redintegratio*, 4, 9, 11, 14, 18, 19, 22, 23; *Gravissimum educationis*, 11; *Nostra aetate*, 2, 4; *Christus Dominus*, 13; *Presbyterorum ordinis*, 12, 19).

54 Por. Y. Congar, *Kościół jak lud Boży*, „*Concilium. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny*” 4 (1968), s. 15.

55 K. Wojtyła, *Człowiek drogą Kościoła*, s. 100–103.

56 Por. Z. Kata, *Dialog wewnątrzkościelny w nauczaniu Jana Pawła II — zarys problematyki*, „*Studia Sandomierskie. Teologia — Filozofia — Historia*” 9 (2002), s. 142.

57 Por. K. Wojtyła, *Wskazania na temat dialogu w Kościele*, w: *Karol Wojtyła jako biskup krakowski*, red. T. Pieronek, R. M. Zawadzki, Kraków 1988, s. 360.

U podstaw dialogu wewnątrzkościelnego jest „duchowy pluralizm”, który oznacza tę samą godność dzieci Bożych, ale różne charyzmaty służące Kościołowi oraz jedność posłannictwa, lecz różnorodność apostołstwa⁵⁸. Przedmiotem dialogu wewnątrzkościelnego są prawdy wiary, zasady moralności i liturgia oraz życie chrześcijańskie w Kościele i świecie⁵⁹. Nie chodzi jednak o uzgadnianie podejścia do nich w procesie negocjacji, ale głębsze uświadamianie sobie ich znaczenia w życiu Kościoła i indywidualnego człowieka.

Kardynał Karol Wojtyła wyróżnił trzy rodzaje dialogu eklezjalnego: (a) doktrynalno-teologiczny, (b) praktyczno-pastoralny, (c) „organizacyjny”⁶⁰. Pierwszy to dialog Urzędu Nauczycielskiego Kościoła z teologami. Do Magisterium należy „pogłębienie, wyjaśnienie i stosowanie nauki objawionej”. Teologowie zaś, opierając się na Piśmie Świętym i żywej Tradycji pod przewodnictwem Urzędu Nauczycielskiego, starają się wyjaśniać „naukę zawartą w Objawieniu zgodnie z wymogami rozumy” i nadawać jej „jednorodną, systematyczną formę” (*Pastores dabo vobis*, 55)⁶¹. Wiara wyznawana przez Kościół musi być bowiem stale odnawiana i pogłębiana w świadomości Ludu Bożego.

Dialog praktyczno-pastoralny zachodzi między biskupami i kapłanami oraz świeckimi (*Lumen gentium*, 37; *Gaudium et spes*, 43; *Pastores dabo vobis*, 9; *Apostolicam actuositatem*, 9–22)⁶² i zakłada koncyliarność dla dobra całej wspólnoty kościelnej⁶³. Następuje w nim wymiana poglądów i doświadczeń życiowych z różnych dziedzin życia, a także wspólnotowe rozeznawanie znaków czasu (*Presbyterorum ordinis*, 9). Według Franciszka ważne organy służące jedności Kościoła partykularnego takie, jak synody, rady kapłańskie czy duszpasterskie mogą być traktowane jako „sposobność słuchania i dzielenia się”⁶⁴. Właściwie prowadzony

58 Por. Z. Kata, *Dialog wewnątrzkościelny*, s. 136–137.

59 Por. A. Szafranski, *Dialog wewnątrzkościelny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1996, kol. 1263.

60 Por. K. Wojtyła, *Wskazania na temat dialogu*, s. 368–369.

61 Jan Paweł II, *Pastores dabo vobis*, 9.

62 Sobór Watykański II, *Apostolicam actuositatem*, 9–22.

63 Por. K. Wojtyła, *Wskazania na temat*, s. 360–361.

64 Franciszek, *Przemówienie podczas uroczystości upamiętniającej 50. rocznicę ustanowienia Synodu Biskupów*, 17.10.2015, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/synodalnosc_17102015.html (24.01.2022).

dialog uwzględnia autorytet przełożonych wspólnot kościelnych i posłuszeństwo im (*Ecclesiam suam*, 114)⁶⁵. Nie zastępuje autorytatywnego nauczania, ale z nim koreluje, gdyż „zmysł wiary całego Ludu Bożego opiera się na Magisterium”⁶⁶. Kardynał Wojtyła mówił wręcz o sprowadzeniu „autorytetu do dialogu” w nauczania autorytatywnym, aby nie miało ono formy „przedmiotowego totalizmu, w której człowiek jako człowiek przestaje się liczyć”⁶⁷. Świeckim przysługuje głos doradczy, ale ostateczna decyzja należy do przewodnika wspólnoty⁶⁸.

Dialog „organizacyjny” (instytucjonalny) prowadzą różne podmioty kościelne, dobierając cele, środki i struktury kościelne adekwatnie wyrażające wiarę⁶⁹. Istotnym jest także dialog międzypokoleniowy. Jego przykładem jest dialog małżeński⁷⁰ i dialog prowadzony przez rodziców z dziećmi w ramach tzw. katechazy rodzinnej (*Redemptor hominis*, 19)⁷¹.

W perspektywie dialogu wewnątrzkościelnego należy odczytywać papieski postulat synodalności, którą Franciszek uznaje za „konstytutywny wymiar Kościoła”⁷². Synodalność jest wspólnym podążaniem tą samą drogą na spotkanie z Chrystusem Panem. Jest to zatem pewien proces, który zakłada spotkanie, słuchanie i rozeznawanie. Najpierw chodzi o spotkanie z Bogiem i słuchanie Go na modlitwie, a następnie spotkanie między ludźmi. Pozwala to usłyszeć, co mówi Duch Święty Kościołowi i stanąć wobec drugiego człowieka, aby wysłuchać „jego nie-

65 Por. K. Wojtyła, *Wskazania na temat dialogu*, s. 362.

66 Por. K. Wojtyła, *Wskazania na temat dialogu*, s. 367.

67 Por. K. Wojtyła, *Wskazania na temat dialogu*, s. 98–100.

68 Jan Paweł II przestrzega przed pomieszaniem „ról i funkcji” czy zafałszowaniem „statusu teologicznego i kanonicznego”, który prowadziłyby nieuchronnie do „klerykalizacji laikatów” i „laicyzacji kleru”. Jan Paweł II, *Ku wspólnemu budowaniu Kościoła. Do uczestników sympozjum nt. „Udział wiernych świeckich w duszpasterskiej postudze kapłanów”*, 22.04.1994, 3–4, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 15 (1994) nr 8 (165), s. 22.

69 W kontekście życia wspólnot zakonnych Jan Paweł II wskazywał, że przełożeni powinni dopuszczać współbraćmi i współsiostry do procesu podejmowania decyzji. Por. Jan Paweł II, *Wasze klasztory — wspólnotami prawdziwej miłości. Homilia w Opactwie Monte Cassino*, 20.09.1980, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 1 (1980) nr 12, s. 17.

70 Por. Jan Paweł II, *List Papieża do „Équipes Notre-Dame”*, 27.11.1997, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 19 (1998) 2/200, s. 10.

71 Por. Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, 19.

72 Franciszek, *Przemówienie podczas uroczystości upamiętniającej 50. rocznicę ustanowienia Synodu Biskupów*, 17.10.2015, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/synodalnosc_17102015.html (24.01.2022).

pokoju religijnego i egzystencjalnego”. Papież jasno stwierdza, że „synod jest procesem rozeznania duchowego, rozeznania kościelnego, który dokonuje się na adoracji, w modlitwie, w kontakcie ze Słowem Bożym”. Ono właśnie ukierunkowuje Synod, aby nie był „kościelnym ‘zjazdem’, konferencją naukową czy kongresem politycznym, żeby nie był parlamentem, lecz wydarzeniem łaski, procesem uzdrowienia prowadzonym przez Ducha”⁷³.

Proces synodalny nie należy mylić z ustalonym okresem czasu, ale raczej ze stylem życia Kościoła rozwijającym się i dojrzewającym w czasie. Synodalność to nie tyle sporadyczne wydarzenie w Kościele lokalnym czy powszechnym, ale proces i styl życia eklesjalnego, w którym zachowywana jest zasada wierności Bogu i człowiekowi. Synodalność zakłada kolegialność i dialog. Jest konkretnym sposobem realizacji soborowej idei Kościoła jako wspólnoty rodzącej się i rozwijającej przez dialog ożywiający i pogłębiający uczestnictwo wierzących w Misterium zbawczym Chrystusa w Jego Kościele. Dialog prowadzi ponadto do zaangażowanego współuczestnictwa wiernych w życiu i posłannictwie Kościoła pod przewodnictwem biskupów pozostających w jedności z papieżem i razem stanowiących Urząd Nauczycielski Kościoła. Nie wolno przy tym mylić synodalności z demokratycznie nacechowanymi mechanizmami decydowania większości i arbitralnej uznaniowości.

Wobec powyższego, biorąc pod uwagę istotę, założenia i dynamikę dialogu należy przyjąć, że jest on właściwą metodą realizacji kolegialnej synodalności Kościoła i swoistą metodą duszpasterską urzeczywistniającą Kościół jako wspólnotę. Jej szczególną zaletą są: nawiązywanie relacji ze współczesnym społeczeństwem oraz wewnątrz Kościoła, wzbogacanie wiary od strony podmiotu człowieka wierzącego, kształtowanie właściwego stylu życia i działania Kościoła oraz realizowanie soborowego postulatu odnowy, poprzez twórcze podejście całego Ludu Bożego do istoty i misji Kościoła.

⁷³ Franciszek, Homilia papieża Franciszka na otwarcie synodu 2021–2023, Bazylika św. Piotra, 10.10.2021, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2021/documents/20211010-omelia-sinodo-vescovi.html> (24.01.2022).

Zakończenie

Podsumowując przeprowadzone analizy trzeba przyznać, że przywołane w tytule papieskie określenie „dialog Pana ze swoim ludem” nie jest tylko literackim zabiegiem Franciszka. Znajduje bowiem uzasadnienie antropologiczne i teologiczne. Dialog pełni szczególną rolę w przepowiadaniu słowa Bożego i duszpasterskiej działalności Kościoła. Dlatego należy dostrzec w nim ważny postulat dla życia Kościoła, a wobec przemian społecznych wręcz prorocze wyzwanie.

Głoszenie Ewangelii posiada dialogiczny wymiar, ponieważ zmierza do nawiązania komunikacji interpersonalnej między Bogiem i ludźmi oraz między nimi, aby człowiek odpowiedział objawiającemu się Bogu wiarą wyznawaną z Kościołem i postawą życia. W związku z tym potrzeba dowartościowania metody inkulturacji i akomodacji w przepowiadaniu, aby słowo Boże zostało skutecznie zakomunikowane w słowie ludzkim. Dojdzie wówczas do postulowanego przez papieża Franciszka zjednoczenia serca Pana i serc Jego ludu.

Wypowiedzi papieskie na temat dialogu pozwalają stwierdzić, że Franciszek podziela wizję Kościoła dialogu nakreśloną przez Sobór Watykański II i kontynuuje nauczanie swoich poprzedników w tym względzie. Śmiało proponuje wejście Kościoła w proces synodalności, którą uznaje za konstytutywny wymiar Kościoła. Dialog należy postrzegać jako właściwą metodę duszpasterską Kościoła. Jest on narzędziem własnym i sposobem urzeczywistniania się Kościoła jako *communio* zarówno na forum wewnętrznym, jak i zewnętrznym.

Zalecane przez Franciszka przeobrażenie misyjne Kościoła należy realizować w kluczu dialogu, czyli uwzględniając jego istotę i dynamikę szczególnie w przepowiadaniu, a także w duszpasterstwie. Nie dokona się tego jednak bez pogłębienia świadomości, czym jest dialog, a zarazem bez świadomości, kim jest Kościół. Dlatego należy dołożyć starań, nie żałując czasu i wysiłków, aby formować do dialogu zarówno obecnych i przyszłych duszpasterzy, jak i wiernych świeckich. Równie istotna będzie katecheza o Kościele, aby lepiej została zrozumiana i przyjęta soborowa idea wspólnoty. Należy więc docenić formację w małych grupach duszpasterskich zwłaszcza tych, w których praktykowane jest dzielenie się słowem Bożym i doświadczeniem życia. Chociaż dia-

log związany jest z naturą osoby ludzkiej nie oznacza to, że dokonuje się samorzutnie. Raczej wymaga przygotowania i systematycznej formacji uzdalniającej do przyjęcia dialogicznego nastawiania i prowadzenia dojrzałej komunikacji interpersonalnej. Dialog nie jest zagrożeniem, chociaż na pewno wiąże się z trudem wyjścia poza schematy myślenia i przyzwyczajenia i z odwagą do przemiany. Jego szczególną zaletą jest: nawiązywanie relacji ze współczesnym społeczeństwem oraz wewnątrz Kościoła, wzbogacanie wiary człowieka wierzącego, kształtowanie właściwego stylu życia i działania Kościoła oraz realizowanie soborowego postulatów odnowy, poprzez twórcze podejście całego Ludu Bożego do istoty i misji Kościoła. Dzięki tej metodzie możliwy jest Kościół dialogu wierny swojej istocie i posłannictwu we współczesnym społeczeństwie.

Bibliografia

- Blachnicki F., *Teologia pastoralna ogólna*, t. 1, Lublin 1970.
- Buber M., *Ja i Ty. Wybór pism filozoficznych*, Warszawa 1992.
- Bugajski M., *Język w komunikowaniu*, Warszawa 2006.
- Chaim W., *Rozmowa w przekazie kaznodziejskim*, w: *Retoryka na ambonie*, red. P. Urbański, Kraków 2003.
- Chrobak T., *Dialogiczny personalizm. Z historii filozofii słowackiej*, w: *Człowiek z przełomu wieków w refleksji filozofii dialogu*, red. J. Baniaka, Poznań 2002, s. 181–191.
- Congar Y., *Kościół jak lud Boży*, „*Concilium*” 4 (1968), s. 13–72.
- Cygański A., *Dialogiczny wymiar homilii po Soborze Watykańskim II*, Kraków 2018.
- Czaja A., *Jedna Osoba w wielu Osobach. Pneumatologiczna eklezjologia Herberta Mühlhena*, Opole 1997.
- Danielou J., *Bóg i my. W stronę Chrystusa*, Kraków 1965.
- Danielou J., *Trójca Święta i tajemnica egzystencji*, tłum. M. Tarnowska, Kraków 1994.
- Ferdek B., *Objawienie w doktrynie kard. Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, w: *Objawienie Boże w interpretacji współczesnych teologów*, red. B. Kochaniewicz, Poznań 2010.
- Franciszek, *Evangelii gaudium*.
- Franciszek, *Lumen fidei*.

Franciszek, *Fratelli tutti*.

Franciszek, Homilia papieża Franciszka na otwarcie synodu 2021–2023, Bazylika św. Piotra, 10.10.2021, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2021/documents/20211010-omelia-sinodo-vescovi.html> (24.01.2022).

Franciszek, Orędzie papieża Franciszka na 48. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, 2014, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20140124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (23.09.2021).

Franciszek, Przemówienie podczas uroczystości upamiętniającej 50. rocznicę ustanowienia Synodu Biskupów, 17.10.2015, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/synodalnosc_17102015.html (24.01.2022).

Franciszek, *Świat jutra*, przeł. J. Tomaszek, Watykan 2021.

Galarowicz J., *Imię własne człowieka*, Kraków 1996.

Gocko J., *Kościół obecny w świecie – postawy do świata*, Lublin 2003.

Gogacz M., *Człowiek i jego relacje*, Warszawa 1985.

Grzegorski Z. G., *Homiletyka kontekstualna*, Poznań 1999.

Huculak B. J., *Najświętsza Trójca na tle dzieła zbawczego*, Kalwaria Zebrzydowska 2000.

Jan Paweł II, *Redemptor hominis*.

Jan Paweł II, *Ut unum sint*.

Jan Paweł II, *Ku wspólnemu budowaniu Kościoła. Do uczestników sympozjum nt. „Udział wiernych świeckich w duszpasterskiej posłudze kapłanów”*, 22.04.1994, „L’Osservatore Romano” wyd. pol. 15 (1994) nr 8 (165), s. 21–23.

Jan Paweł II, *List Papieża do „Équipes Notre-Dame”*, 27.11.1997, „L’Osservatore Romano” wyd. pol. 19 (1998) nr 2 (200).

Jan Paweł II, *Pastores dabo vobis*.

Jan Paweł II, *Redemptoris missio*.

Jan Paweł II, *Wasze klasztory – wspólnotami prawdziwej miłości. Homilia w Opactwie Monte Cassino*, 20.09.1980, „L’Osservatore Romano” wyd. pol. 1 (1980) 12.

Jędraszewski M., *Homo: Capax Alterius, capax Dei. Emmanuela Levinasa myślenie o człowieku i Bogu*, Poznań 1999.

- Kata Z., Dialog wewnątrzkościelny w nauczaniu Jana Pawła II—zarys problematyki, „Studia Sandomierskie. Teologia—Filozofia—Historia” 9 (2002), s. 135–160.
- Katechizm Kościoła katolickiego, Poznań 1994.
- Kasper W., Kościół jako wspólnota. Refleksje nad eklezjologiczną ideą przewodnią Soboru Watykańskiego II, „Communio. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny” 6 (1986) nr 4, s. 26–42.
- Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych, red. G. O’Collins, Kraków 2002.
- Lewek A., Funkcja kerygmatyczna Kościoła w świetle Vaticanum II, z. 1, Warszawa 1984.
- Moysa S., Rola Kościoła w przekazywaniu objawienia, w: Kościół w świetle soboru, red. H. Bogacki, S. Moysa, Poznań 1968.
- Napiórkowski A. A., Wizja Kościoła w ujęciu papieża Franciszka, „Studia Nauk Teologicznych” 15 (2020), https://journals.pan.pl/Content/119337/PDF/o2_Napiorkowski.pdf (20.01.2021).
- Niparko R., Duszpasterstwo, w: Encyklopedia katolicka, t. 4, red. R. Łukaszuk, Lublin 1985, s. 390.
- O’Donnell J. J., Tajemnica Trójcy Świętej, tłum. P. Wilczek, Kraków 1993.
- Paweł VI, *Ecclesiam suam*.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych (Biblia Tysiąclecia), red. A. Jankowski, L. Stachowiak, K. Romaniuk, Poznań–Warszawa 1990.
- Rahner K., Vorgrimler H., Dialog, w: Mały słownik teologiczny, tłum. T. Mieczkowski, Warszawa 1996, kol. 100–101.
- Ratzinger J., *Chrystus i Jego Kościół*, Kraków 2005.
- Sobór Watykański II, *Ad gentes divinitus*.
- Sobór Watykański II, *Apostolicam actuositatem*.
- Sobór Watykański II, *Christus Dominus*.
- Sobór Watykański II, *Dei verbum*.
- Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*.
- Sobór Watykański II, *Lumen gentium*.
- Sobór Watykański II, *Optatam totius*.
- Sobór Watykański II, *Presbyterorum ordinis*.
- Szafrąński A., Dialog wewnątrzkościelny, w: Encyklopedia katolicka, t. 3, red. R. Łukaszuk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1996, kol. 1262–1270.

- Szczurek J. D., *Trójjedyny. Traktat o Bogu w Trójcy Świętej Jedynym*, Kraków 1999.
- Szewczyk L., *Odnowa przepowiadania słowa Bożego w (archi)diecezji katowickiej po Soborze Watykańskim II*, Katowice 2009.
- Tischner J., *Fenomenologia spotkania*, „*Analecta Cracoviensia*” 10 (1978), s. 73–98.
- Tischner J., *Filozofia dramatu*, Paryż 1990.
- Vorgrimler H., *Dialog*, w: *Nowy leksykon teologiczny*, tłum. T. Mieczkowski, Warszawa 2005.
- Wójtowicz A., *Osoba i transcendencja. Karola Wojtyły antropologia wiary i Kościoła*, Wrocław 1993.
- Wojtyła K., *Człowiek drogą Kościoła*, [Rzym] 1992.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 2001.
- Wojtyła K., „Osoba i czyn” oraz inne studia antropologiczne, Lublin 2000.
- Wojtyła K., *Osoba: podmiotowość i wspólnota*, „*Roczniki Filozoficzne*” 24 (1976) nr 2, s. 5–39.
- Wojtyła K., *Wskazania na temat dialogu w Kościele*, w: *Karol Wojtyła jako biskup krakowski*, red. T. Pieronek, R. M. Zawadzki, Kraków 1988, s. 357–362.
- Żurowski M., *Współuczestnictwo kościelne: „Ius ad Communionem”*, Kraków 1984.

ks. Wiesław Pieja

Tarnowska Szkoła Wyższa

wieslawpieja@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-7097-3639>

Godność osoby ludzkiej podstawą odpowiedzialności za ekologię w „Laudato si” i „Fratelli tutti”

 <https://doi.org/10.15633/ps.26210>

Ks. Wiesław Pieja – prezbiter diecezji tarnowskiej, ur. 1964 roku w Rzeszowie. Studia specjalistyczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II z zakresu psychoterapii i poradnictwa dla duchowieństwa, doktorat z teologii na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Temat rozprawy doktorskiej *Moralna ocena obojętności religijnej w nauczaniu Jana Pawła II*. Były prezes Poradni specjalistycznej „Arka” w Bochni i Dębicy. Od 2007 roku proboszcz parafii rzymsko-katolickiej w Okocimiu. Zakres zainteresowań naukowych: etyka, etyka zawodowa, filozofia moralności, teologia dialogu. Należy do Stowarzyszenia Moralistów Teologów w Polsce. Prowadzi wykłady z etyki i etyki zawodowej w Tarnowskiej Szkole Wyższej.

Article history • Received: 23 Nov 2021 • Accepted: 15 Feb 2022 • Published: 30 Jun 2022

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

Godność osoby ludzkiej podstawą odpowiedzialności za ekologię w „*Laudato si’*” i „*Fratelli tutti*”

Badania treści encyklik papieskich *Laudato si’* i *Fratelli tutti* pozwalają na następujące konstatacje. Po pierwsze, Franciszek patrzy na ekologię zgodnie z hermeneutyką ciągłości, to znaczy podejmuje nauczanie Jana Pawła II na temat ekologii ludzkiej i rozwija je, pisząc o ekologii integralnej. Po drugie, Franciszek zauważa, że ekologia integralna domaga się troski o środowisko ze strony poszczególnych osób, instytucji, narodów i społeczności międzynarodowych. Po trzecie, zdaniem Franciszka, to nie sam rozwój technologiczny przyczynia się do niszczenia świata, ale brak gotowości człowieka do samoograniczenia. Konsumpcjonizm, który idzie w parze z „kulturą odrzucenia” domaga się nawrócenia. Nawrócenie to jest niezbędne zarówno w przypadku osób wierzących, jak i niewierzących. Papież adresuje swój apel do wszystkich ludzi, dlatego że są ludźmi, obywatelami stworzonego świata. Człowiek jako stworzenie Boże jest połączony z innymi stworzeniami, jednakże fakt, że jest stworzony na obraz i podobieństwo Boga, decyduje o jego wyjątkowej godności. Z niej zaś wynika odpowiedzialność za resztę stworzenia zgodnie z poleceniem „czyńcie sobie ziemię poddaną (Rdz 1, 28). Ludzka troska o stworzenie może być rozpatrywana na płaszczyznach: ekologii, ekologii ludzkiej i ekologii integralnej. Ponadto fakt zaniedbań człowieka wobec stworzenia domaga się omówienia nawrócenia ekologicznego. Człowiek powinien troszczyć się o stworzenie, ponieważ swoją naturą rozumną je przewyższa. Nawrócenie ekologiczne wpisuje się w dzieło nowej ewangelizacji w Kościele i łączy się z przekształcaniem świadomości współczesnego człowieka zgodnie z Dobrą Nowiną Jezusa Chrystusa przypominaną przez papieża Franciszka.

Słowa kluczowe: ekologia, Franciszek, godność, nawrócenie

Abstract

Human Dignity as the Basis of Responsibility for Ecology in “*Laudato si’*” and “*Fratelli tutti*”

A study of the content of the papal encyclicals *Laudato si’* and *Fratelli tutti* allows for the following observations. First, Francis looks at ecology according to a hermeneutic of continuity, that is, he takes up the teaching of John Paul II on human ecology and develops it by writing about integral ecology. Second, Francis notes that integral ecology demands concern for the environment on the part of individuals, institutions, nations, and international communities. Third, according to Francis, it is not technological development alone that contributes to the destruction of the world, but man’s lack of willingness for self-restraint. Consumerism, which goes hand in hand with

a “culture of rejection,” demands conversion. This conversion is necessary for both believers and non-believers. The Pope addresses his appeal to all people because they are human beings, citizens of a created world. Man, as a creature of God, is joined to other creatures, but the fact that he is created in the image and likeness of God determines his unique dignity. From this comes responsibility for the rest of creation in accordance with the command to “subdue the earth” (Gen. 1:28). Human concern for creation can be considered on the levels of ecology, human ecology and integral ecology. Moreover, the fact of humanities neglect of creation demands a discussion of ecological conversion. Man should take care of creation because, with his rational nature, he surpasses it. Ecological conversion is part of the work of the new evangelization in the Church and is connected to the transformation of the consciousness of contemporary man in accordance with the Good News of Jesus Christ recalled by Pope Francis.

Keywords: ecology, Francis, dignity, conversion

Wydana w 2015 roku encyklika *Laudato si'*, a także druga encyklika papieża Franciszka *Fratelli tutti*, wydana 3 października 2020 roku, są dokumentami wyjątkowymi. Pierwsza podejmuje tematykę ekologii w kontekście godności osoby ludzkiej i już w numerze 228 papież zapowiada to, co urzeczywistni w encyklice *Fratelli tutti* o powszechnym braterstwie, które nie jest możliwe bez uwzględnienia ekologii integralnej. Ta z kolei jest niemożliwa bez ujęcia godności osoby ludzkiej. Godność osobowa człowieka posiada charakter moralny i stoi także u podstaw odpowiedzialności człowieka za siebie i za całe dzieło stworzenia¹. Dokumenty Franciszka są reakcją na problemy ekologiczne współczesnego świata.

Brak poszanowania godności osoby ludzkiej staje się przyczyną niszczenia praw człowieka i dewastacji środowiska. Powstają zawężone wizje antropologiczne oraz modele gospodarcze, które są przyczyną wielorakich kryzysów. W Europie widać – zwłaszcza na początku XXI

¹ Por. J. Orzeszyna, Znaczenie motywacji religijnej w działaniach na rzecz ochrony naturalnego środowiska człowieka w świetle encykliki „*Laudato si'*”, w: *Dlaczego ekologia? W kręgu encykliki „Laudato si'”*, red. T. Reroń, A. Szafulski, Wrocław 2016, s. 79–95. Por. J. Orzeszyna, *Wybrane zagadnienia edukacji ekologicznej. Refleksje wokół „Laudato si'”*. Inspiracje katechetyczne, Kraków 2016, s. 85.

wieku – odchodzenie od greckiej filozofii, rzymskiego prawa i chrześcijańskich wartości, na których Europa była zbudowana.

Człowiekowi posiadającemu godność osobową Stwórcą powierzył odpowiedzialność za stworzenie². Zaangażowanie człowieka wierzącego na rzecz zdrowego środowiska wypływa wprost z jego wiary w Boga Stwórcę, zaangażowanie – niewierzącego ze zwykłej troski o środowisko, w którym żyje. Wobec współcześnie istniejących zagrożeń środowiska, to zaangażowanie powinno być jeszcze bardziej wytężone³. Stąd też zaangażowanie i odpowiedzialność za ekologię staje się wyzwaniem, którą papież stawia wszystkim ludziom dobrej woli nie tylko wierzącym.

W obliczu ekologicznego wyzwania, Magisterium Kościoła równoległe z innymi instytucjami, już wcześniej podejmowało problematykę ekologiczną jako element refleksji Kościoła nad problemami współczesności⁴. Badanie nad nauczaniem Franciszka o ekologii przedstawia się w następującym porządku.

- 2 Konferencja Episkopatu Polski, *W trosce o wspólny dom. List pasterski Episkopatu Polski w liturgicznym wspomnieniu św. Franciszka z Asyżu*, 04.10.2018, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/ekologia_04102018.html (12.10.2021); por. J. Orzeszyna, *Świadomość i odpowiedzialność ekologiczna wyznawców Chrystusa. Inspiracje katechetyczne*, Kraków 2016, s. 85.
- 3 Por. J. Orzeszyna, *Świadomość i odpowiedzialność ekologiczna wyznawców Chrystusa*, s. 85.
- 4 Pod koniec XIX wieku Leon XIII w encyklice *Rerum novarum* (1891), pisząc o kwestii robotniczej, wspomina o sprawiedliwym podziale dóbr i o godziwych warunkach pracy oraz o odpowiednim za nią wynagrodzeniu. Sobór Watykański II, mimo że nie zajmuje się wprost zagadnieniami ekologicznymi, to jednak w trzecim rozdziale Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* przedstawia zasadnicze kwestie dotyczące relacji zachodzących między człowiekiem a środowiskiem. Podobnie też Paweł VI wypowiada się często w sprawie ochrony środowiska naturalnego. Czyni to w liście apostołskim *Octogesima adveniens*, wydanym 14 maja 1971 roku, oraz w liście do sekretarza I Konferencji ONZ w sprawie naturalnego środowiska w Sztokholmie (5–17.06.1972). Podobnie wyraźne stanowisko Kościoła katolickiego dotyczące kryzysu ekologicznego znajdujemy w dokumencie Synodu Biskupów z roku 1971 *O sprawiedliwości w świecie*. Jednak jeśli chodzi o problematykę ekologiczną, na szczególną uwagę zasługuje nauczanie Jana Pawła II, zwłaszcza w takich encyklikach: *Sollicitudo rei socialis* (1987), *Centesimus annus* (1991) oraz w Orędziu na XXIII Światowy dzień Pokoju z 1 stycznia 1990 roku. Do tych wypowiedzi trzeba dołączyć encyklikę Benedykta XVI *Caritas in veritate* (2009) oraz Orędzie na Światowy dzień Pokoju z 1 stycznia 2010 roku z hasłem przewodnim *Jeśli chcesz krzewić pokój, strzeż dzieła stworzenia*, które stanowi przedłużenie i rozwinięcie refleksji zawartej w encyklice. Kontynuacją tego nauczania są encykliki Franciszka: *Laudato si'* (2015) i *Fratelli tutti* (2020).

Celem naszej publikacji jest ukazanie nauczania papieża Franciszka na temat odpowiedzialności człowieka za ekologię. Odpowiedzialność ta wynika z godności osoby ludzkiej. Owoce badań nad nauczaniem papieża przedstawimy w następującym porządku: po pierwsze, omówimy odpowiedzialność człowieka za piękno świata; po drugie, zwrócimy uwagę na potrzebę ekologii integralnej; po trzecie wreszcie, wskażemy związek „kultury odrzucenia” z wezwaniem do nawrócenia ekologicznego. Całość zostanie zwieńczona podsumowującymi wnioskami.

1. Odpowiedzialność za piękno świata stworzonego

Każdy człowiek jest stworzony z miłości, uczyniony na obraz Boży i Jego podobieństwo (por. Rdz 1, 26). Z racji stworzenia przez Boga i odkupienia przez Chrystusa posiada godność osoby ludzkiej, która nie jest czymś, ale kimś⁵. Życie każdej osoby ludzkiej nie gubi się więc w beznadziejnym chaosie, czy w świecie rządzonym przez przypadek, czy przez powtarzające się bez sensu cykle. Człowiek obdarzony inteligencją otrzymał zadanie szanowania praw natury i zachowania równowagi między bytami tego świata⁶. Człowiek wierzący jest świadomy tego, że Bóg w dalszym ciągu kieruje światem. Podziwia on wspaniałość stworzenia i widoczną w nim Bożą ingerencję, mówiąc za psalmistą: „niebiosa głoszą chwałę Boga, dzieło rąk jego obwieszcza nieboskłon (Ps 19)”⁷.

W chrześcijańskim rozumieniu świata

los całego stworzenia wpisuje się w misterium Chrystusa, który jest obecny od początku wszystkich rzeczy: „Wszystko przez niego i dla Niego zostało stworzone” (Kol 1, 16). W Jezusie nastąpiło pojednanie człowieka i świata z Bogiem. „Jeżeli ktoś pozostaje w Chrystusie, jest nowym stworzeniem. To, co dawne minęło, a oto wszystko stało się nowe (2 Kor 5, 17)”⁸.

5 Zob. Franciszek, *Laudato si'*, 65.

6 Zob. J. Dziedzic, *Kościół a ekologia ludzka*, „Polonia Sacra” 23 (2019) nr 1, s. 103–126.

7 Por. F. M. Rosiecki, *Człowiek a przyroda według Starego Testamentu*, w: *Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej*, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorzczak, Z. Kijas, Z. Mirek, Kraków 2000, s. 104.

8 Franciszek, *Laudato si'*, 54.

Kościół w swoim nauczaniu przypomina człowiekowi, by chronił samego siebie przed zniszczeniem⁹. Magisterium Kościoła podkreśla zawsze godność człowieka i odpowiedzialność¹⁰. Godność staje się dla człowieka jedyną w swoim rodzaju „normą normans”. Z niej wypływa odpowiedzialność za relacje między Stwórcą a stworzeniem. Bóg w swojej mądrości stworzył świat dobry i człowieka, którego uznał za bardzo dobrego (Rdz 1, 31). Zgodnie z dwoma opisami stworzenia człowiek stanowi szczyt i centrum natury. Przyroda zaś zostaje poddana człowiekowi jako dar i zadanie. Bóg obdarza człowieka swoim tchnieniem, dlatego też człowiek odzwierciedla doskonałość Boga i w imieniu swego Stwórcy ma troszczyć się o stworzenie¹¹.

W nauczaniu Kościoła pojawiło się pojęcie ekologii ludzkiej i nabrało szczególnego znaczenia w kontekście odpowiedzialności. Pojęcie ekologia ludzka użył Jan Paweł II w encyklice *Centesimus annus* (38), w której pisze, że oprócz niszczenia środowiska naturalnego, niebezpiecznie niszczone jest również środowisko ludzkie. Ziemia została dana człowiekowi przez Boga, aby używał jej z poszanowaniem pierwotnie zamierzonego dobra. Człowiek jest dla siebie samego darem otrzymanym od Boga, dlatego musi respektować naturalną i moralną strukturę, w jaką został wyposażony¹².

Ekologia ludzka implikuje prawdę, że szacunek człowieka wobec siebie jest także szacunkiem człowieka do środowiska naturalnego, wobec przyrody.

Z punktu widzenia ekologii ludzkiej ważny jest sprzeciw wobec koncepcji środowiska, inspirowany ekocentryzmem i biocentryzmem, ponieważ one zakładają zniesienie ontologicznej i aksjologicznej różnicy między człowiekiem a innymi istotami żyjącymi. Eliminuje się w ten sposób najwyższą odpowiedzialność człowieka na rzecz egalitaryzmu, a więc równej godności wszystkich istot żyjących. Traktowanie natury jako ważniejszej od samej osoby ludzkiej jest przeciwstawne prawdzi-

9 Franciszek, *Laudato si'*, 79; Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, 51.

10 Zob. Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, 15.

11 Por. S. Smoleński, *Powołanie chrześcijańskie. Zarys teologii moralnej*, t. 1, Kraków 1978, s. 56.

12 J. Dziedzic, *Kościół a ekologia*, „*Polonia Sacra*” 23 (2019) nr 1, s. 108.

wemu rozwojowi. Takie traktowanie natury prowadzi do postaw neopogańskich¹³.

Papież Franciszek podkreśla:

Stwórca nigdy nie cofa się w swoim planie miłości. Ludzkość jest jeszcze zdolna do współpracy w budowaniu wspólnego domu. Na szczególną wdzięczność zasługują ci, którzy energicznie zmagają się z dramatycznymi konsekwencjami degradacji środowiska w życiu najbardziej potrzebujących na świecie. Szczególnie młodzi wymagają ochrony środowiska z myślą o swej przyszłości. Zastanawiają się, jak to możliwe, że ludzie ubiegają się o budowanie lepszej przyszłości, nie myślą o kryzysie środowiska i cierpieniach tych, którzy zostali zepchnięci na margines społeczeństwa¹⁴.

Człowiek na początku dziejów usłyszał Boże wezwanie: „Czyńcie sobie ziemię poddaną” (Rdz 1, 28). Z pomocą nauki i techniki rozszerzył swoje władanie na niemal całą przyrodę i stale je poszerza¹⁵. Często jednak ta działalność skażona jest ludzkim grzechem¹⁶. Ludzki grzech stwarza dystans pomiędzy Stwórcą a stworzeniem. Można tu mówić o „grzechu ekologicznym”. Sobór Watykański II przypomina, że stworzenie bez Stworzyciela zanika i pozostają ruiny ludzkiej moralności¹⁷. Ruiną moralności po grzechu pierwotnym jest zapomnienie człowieka o swojej godności i przeznaczeniu, czyli o swojej wyjątkowości. Owo zapomnienie z kolei jest brakiem odpowiedzialności człowieka za siebie i za świat stworzony. Jest grzechem, jest złem. To zło przybiera różne kategorie: wykorzystywanie, rabunkowej eksploatacji dóbr, przemocy, zatrucia ziemi, wody, powietrza i istot żywych. Papież Franciszek w encyklice *Laudato si'*, podkreśla, że dorastaliśmy myśląc, że jesteśmy jej właścicielami i bezwzględnymi rządcami uprawnionymi do ograbienia siostry ziemi. W ludzkich sercach, zranionych grzechem, istnieje przemoc, która „wyraża się również w objawach choroby, jaką dostrzegamy

¹³ Por. Benedykt XVI, *Deus caritas est*, 48.

¹⁴ Franciszek, *Laudato si'*, 13.

¹⁵ Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, 33.

¹⁶ Por. A. Dańczak, *Kreatywne przeżywanie natury — teologiczne podstawy duchowości ekologicznej*, „*Ateneum Kapłańskie*” 155 (2010) z. 1 (608), s. 132.

¹⁷ Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*, 36.

w glebie, wodzie, powietrzu i w istotach żywych”¹⁸. Stąd też potrzeba troski o wspólny dom.

W obliczu wyzwania, jakim jest troska o wspólny dom, ludzkość potrzebuje nawrócenia, które jest zmianą kierunku, głębokim przekształceniem umysłów i serc. Ostatecznie troska o środowisko naturalne, to sprawa sumienia, które powinno być wrażliwe na sprawy ekologii. Stąd niezbędne jest umieszczenie osoby ludzkiej w centrum wszelkiej troski o środowisko naturalne¹⁹. Troska osoby ludzkiej o siebie i środowisko naturalne to ekologia integralna.

2. Potrzeba ekologii integralnej

Troska osoby ludzkiej o siebie i środowisko naturalne, to ekologia integralna, która dla ludzkości jest wezwaniem²⁰ i obowiązkiem moralnym. Franciszek podejmuje wezwanie, aby rozwój ekologii integralnej stawał się coraz bardziej priorytetem na poziomie indywidualnym, krajowym i międzynarodowym. Po czterech latach od publikacji encykliki, pojawiło się wiele znaków świadczących o wzroście świadomości i troski o wspólny dom. W *Laudato si'* podkreśla, że świadomość odpowiedzialności za środowisko naturalne wzrasta zarówno wśród wierzących, jak i niewierzących. Ci pierwsi żyją ze świadomością, że wszyscy są dziećmi jednego Boga, synami, córkami Ojca. Ci drudzy żyją ze świadomością, że innego świata nie ma i trzeba troszczyć się o niego dla siebie i przyszłych pokoleń. W tym świetle, wielkim zadaniem pozostaje bycie solidarnymi z braćmi i siostrami, a dzielenie odpowiedzialności za wspólny dom staje się coraz bardziej nagłąm zadaniem²¹.

¹⁸ Franciszek, *Laudato si'*, 2.

¹⁹ M. Machinek, *Wspólny dom*. „Ekologiczna” encyklika papieża Franciszka, „Teologia i Moralność” 11 (2016) nr 1 (19), s. 71–72.

²⁰ Chodzi tu o podejście, które bierze pod uwagę wszelkie powiązania między składnikami przyrody, gospodarki i życia społecznego ludzi, nie pomijając ich potrzeb duchowych, a zwłaszcza praw osób najbardziej społecznie wykluczonych. Nie możemy dziś nie uznać, że prawdziwe podejście ekologiczne zawsze staje się podejściem społecznym, wrażliwym zarówno na wołanie ziemi, jak i na krzyk biednych, por. Franciszek, *Laudato si'*, 49.

²¹ Franciszek, *Laudato si'*, 27.

Papież używa pojęcia dom, które stoi u podstaw myślenia ekologicznego²². Wszystkie byty tego wszechświata są stworzonymi przez tego samego Ojca. Zjednoczone niewidzialnymi więzami, tworzą rodzaj uniwersalnej rodziny, wspaniałej komunii pobudzającej do świętego, serdecznego i pokornego szacunku²³. Przy takim założeniu ludzkość zachowuje szacunek i umiar, i może czerpać ze środowiska naturalnego to, czego potrzebuje.

Zgodnie z nauką katolicką środowisko jest dobrem wspólnym, mieniem całej ludzkości i stąd na wszystkich ciąży odpowiedzialność za jego stan. Poczucie tej odpowiedzialności ujawniło się w XX i XXI wieku. Skoro ludzkość zdaje sobie z niej sprawę, to zachodzi pytanie, gdzie leży przyczyna dewastacji środowiska? Jednym z nich jest niewłaściwe rozumienie postępu.

Technologia i nauka są wspaniałymi owocami twórczego ludzkiego rozumu, w który Stwórca wyposażył swoje stworzenie. Ale te wspaniałe możliwości mogą uruchomić siły, które są źródłem samozniszczenia. Istota ludzka nie jest autonomiczna, a jej wolność może ulec wypaczeniu, gdy powierza się ją ślepych siłom podświadomości, egoizmowi i brutalnej przemocy²⁴. To właśnie brak gotowości do samoograniczenia, a nie technika jako taka, jest powodem degradacji środowiska.

Ojciec Święty zaznacza, że dobro wspólne i osoba ludzka są dzisiaj zagrożone ze strony postaw radykalnego indywidualizmu²⁵ i konsumpcjonizmu²⁶.

Wiele jest obszarów, w których człowiek zamiast pielęgnować raczej eksploatuje środowisko naturalne, degradując je, a w konsekwencji szkodzi samemu sobie. Przekreśla godność osoby ludzkiej, jej istotę i przeznaczenie, popełnia błąd radykalnego indywidualizmu i staje się bezmyślnym. Stąd potrzeba nawrócenia ekologicznego dla wszystkich. Encyklika skierowana jest do wszystkich: wierzących, agnostyków i niewierzących, biednych i bogatych, młodych i starszych, naukowców i laików, mieszkających na pięciu kontynentach i wyznawców wszyst-

²² Łacińskie oikos oznacza „dom”.

²³ Franciszek, *Laudato si'*, 29.

²⁴ Franciszek, *Laudato si'*, 105.

²⁵ Franciszek, *Fratelli tutti*, 105.

²⁶ Franciszek, *Fratelli tutti*, 106.

kich religii. Jeżeli człowiek nie zadba o ekologię, to konsekwencje zniszczenia świata dotkną wszystkich, a najbardziej najuboższych. Zyskując odpowiedzialność ekologiczną i troszcząc się o przyrodę, człowiek dba tym samym o siebie. W tym wszystkim człowiek ma pierwszeństwo: antropologia przed ekologią²⁷.

Laudato si' Franciszka jest dokumentem społecznym i moralnym. Franciszek, zaczynając od *Rerum novarum* Leona XIII, cytuje wszystkie inne encykliki społeczne, przede wszystkim *Centesimus annus* Jana Pawła II i *Caritas in veritate* Benedykta XVI. Również często ucieka się do wypowiedzi na ten temat dokumentów konferencji biskupów różnych krajów, by pokazać jedność z biskupami na całym świecie i wkład Kościoła w ochronę środowiska naturalnego.

Z poczuciem odpowiedzialności za dzieło stworzenia świata i człowieka trzeba szukać rozwiązania. Tym rozwiązaniem jest nawrócenie ekologiczne, a więc człowiek musi sobie zdawać sprawę, że całe dzieło stworzenia wraz z samym człowiekiem są ze sobą powiązane aktem stwórczym Boga. Człowiek z racji stworzenia i odkupienia ma godność osobową, a to wszystko implikuje prawdę, że jako osoba, rozumna i wolna, ma czynić sobie stworzenie poddanym wedle zamysłu Stwórcy. Człowiek nawraca się do Boga, a w konsekwencji kocha Boga i szanuje stworzenie.

Jeśli człowiek zapomni o swojej godności i przeznaczeniu, i nie będzie pamiętał o poszanowaniu siebie i stworzenia, to wpada w niepoohamowany konsumpcjonizm i nadużywanie dobra, które wyszło z rąk Stwórcy. Z kolei niepoohamowane gromadzenie dóbr, wyzysk tworzą „kulturę odrzucenia”²⁸. Według tego sposobu myślenia, „życie ludzkie, osoba ludzka, nie są już postrzegane jako podstawowa wartość, którą należy szanować i chronić, zwłaszcza jeśli osoba jest uboga lub niepełnosprawna, jeśli nie jest jeszcze przydatna – jak dziecko mające przyjąć

27 I. Soler, „*Laudato si'*”: nawrócenie ekologiczne dla wszystkich!, 01.07.2015, <https://www.ekai.pl/laudato-si-nawrocenie-ekologiczne-dla-wszystkich/> (01.02.2022).

28 Niszczenie przyrody, znęcanie się nad zwierzętami, zaśmiecanie lasów, obrzeży dróg, oceanów, powietrza, przestrzeni kosmicznej, nadużywanie wszystkiego tego, co z Bożej ręki człowiek otrzymuje, to jeszcze niepełny katalog grzechów ekologicznych. Grzech powtarzany tworzy specyficzny typ mentalności – por. Franciszek, Fratelli tutti, 188.

na świat, lub już nie jest przydatna – jak osoba w podeszłym wieku”²⁹. Innym przejawem kultury odrzucenia jest „marnowanie żywności, co jeszcze bardziej zasługuje na potępienie, kiedy w każdej części świata, liczne osoby i rodziny cierpią na skutek głodu i niedożywienia”³⁰. Stąd zasadnym będzie naświetlić „kulturę odrzucenia” i wyjście z niej przez nawrócenie ekologiczne.

3. „Kultura odrzucenia” wezwaniem do nawrócenia ekologicznego

Nie ulega wątpliwości, że kryzys ekologiczny, którego objawy zostały przedstawione przez papieża Franciszka, jest problemem moralnym, antropologicznym i jest brakiem odpowiedzialności człowieka za siebie i środowisko. Odpowiedzią na kryzys ekologiczny jest rachunek sumienia z grzechów w tej materii.

Wszyscy ludzie potrzebują ekologicznego nawrócenia. Papież Franciszek wzywa całą ludzkość do uświadomienia sobie konieczności zmiany stylu życia, produkcji i konsumpcji, by powstrzymać globalne ocieplenie albo przynajmniej wyeliminować przyczyny wynikające z działalności człowieka.

Człowiek współczesny staje przed nowymi wyzwaniami ekologicznymi i społecznymi. Prognozy nie są optymistyczne. W połowie XXI wieku kryzys będzie przeżywała gospodarka surowcowa świata. Według Toffer Associates (firmy doradczej założonej przez Alvina Tofflera) świat za 35 lat zostanie zdominowany przez sferę informacji i wiedzy (w tym rozwój nowych technologii), ulegnie zmianie pozycja firm, przedsiębiorstw w globalnej gospodarce rynkowej. Zapowiada się proces przechodzenia do intelektualnej gospodarki, co będzie wymagało zmian instytucjonalnych i świadomościowych w wymiarze lokalnym i globalnym³¹.

²⁹ Franciszek, Audiencja generalna Skażeni przez kulturę odrzucania, 05.06.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. (2013) nr 8–9, s. 48–49.

³⁰ Franciszek, Audiencja generalna Skażeni przez kulturę odrzucania, 05.06.2013, „L'Osservatore Romano” wyd. pol. (2013) nr 8–9, s. 48–49; por. P. Bortkiewicz, Grzech ekologii: pomijanie porządku stworzenia i Stwórcy, w: *Ekologia a duchowość chrześcijańska*, red. S. Niziński, Poznań 2009, s. 94.

³¹ W. Żułcińska, Świat w 2050 roku według Toffer Associates, <https://www.computerworld.pl/news/Swiat-w-2050-roku-wedlug-Toffler-Associates,363214.html> (01.02.2022).

Stąd troska o wspólny dom wymaga nowych wskazań, propozycji i rozwiązań. Jednym z nich jest ekologia integralna. Papież Franciszek apeluje o szacunek dla całego stworzenia, o podjęcie odpowiedzialnych zadań przez człowieka. W procesie konfrontacji z naturą nie chodzi o egoistyczną eksploatację, ale o wzięcie odpowiedzialności za nią. To, co nazywamy kryzysem ekologicznym jest na dobrą sprawę kryzysem człowieka. Skoro tak przedstawia się sytuacja, to nie możemy łudzić się uzdrowieniem naszych relacji z przyrodą i środowiskiem naturalnym bez uzdrowienia samego człowieka³².

Jako stworzenie Boże człowiek jest połączony z innymi stworzeniami. Jednakże fakt, że Bóg stworzył człowieka na swój obraz i podobieństwo decyduje o wyjątkowej godności człowieka, a z niej wynika odpowiedzialność za resztę stworzenia. Człowiek więc nie może eksploatować świata stworzonego, ale ma troszczyć się o niego.

Gdy Franciszek mówi o współzależności stworzeń, nie chodzi mu o zrównanie wszystkich istot żywych. Zdaniem papieża Franciszka, trzeba sobie zdać sprawę z wyjątkowości człowieka³³.

Najlepszym przykładem takiego nawrócenia jest Biedaczyna z Asyżu – św. Franciszek. Jego życie i radykalne nawrócenie zaowocowały umiłowaniem ubóstwa, prostotą życia, bezinteresowną służbą innym i szczególnym stosunkiem do stworzonego świata. Nie utożsamiając przyrody z Bogiem, zauważał w stworzeniach owoc miłości, czułości, dobroci i piękna Stwórcy i darzył je braterską miłością. Po otrzymaniu stygmatów Męki Pańskiej, napisał piękny hymn, w którym chwali Pana za słońce, księżyc, wiatr, siostrę wodę, ziemię, która rodzi różne owoce, kwiaty oraz trawy. Dostrzegał Stworzyciela i stworzenie. W Boga wierzył, a stworzenie szanował, gdyż czuł się jego istotną częścią. Przykład Franciszka staje się dla wszystkich zachętą do pracy nad sobą, do walki z egoizmem i obojętnością na losy drugiego człowieka i świata.

Zakończenie

Nawrócenie powinno zaowocować pojednaniem ze sobą samym, z Bogiem, z bliźnimi oraz całym stworzeniem. Całe dzieło stworzenia,

³² Franciszek, *Laudato si'*, 119.

³³ Franciszek, *Laudato si'*, 89.

a w szczególności człowiek, powinien uruchomić imperatyw odpowiedzialności za wspólny dom. Temu służy ekologia integralna, którą Franciszek podejmuje w *Laudato si'* i *Fratelli tutti*. Taka odpowiedzialność za całe dzieło stworzenia świata i człowieka jest możliwa, gdy uwzględnimy ekologię ludzką i ekologię integralną. Ekologia ludzka to troska o siebie i środowisko, a ekologia integralna to troska o środowisko naturalne na poziomie indywidualnym, krajowym i międzynarodowym. Stąd wielkim zadaniem pozostaje solidarność z braćmi i siostrami, a dzielenie odpowiedzialności za wspólny dom, wymaga myślenia ekologicznego i nawrócenia ekologicznego. Odpowiedzią na to zagadnienie pozostaje antropologia teocentryczna wyzwalająca w człowieku odpowiedzialność, która nie pomija Boga, nie degraduje człowieka, nie niszczy środowiska. Szacunek do przyrody wynika z szacunku i miłości do Stwórcy, zaś miłość bliźniego domaga się dbałości o dobro wspólne, jakim jest przyroda. Człowiek jako osoba duchowa i rozumna ze swej rozumnej natury ma obowiązek poszanowania przyrody. Związek jej z osobą dotyczy nie tylko doczesności, ale rozciąga się na płaszczyznę eschatologiczną, bo całe stworzenie zostało odkupione przez Chrystusa i będzie uczestniczyć w wolności i chwale dzieci Bożych.

Bibliografia

Benedykt XVI, *Caritas in veritate*.

Benedykt XVI, *Deus caritas est*.

Bortkiewicz P., *Grzech ekologii: pomijanie porządku stworzenia i Stwórcy*, w: *Ekologia a duchowość chrześcijańska*, red. S. Niziński, Poznań 2009, s. 94–104.

Dańczak A., *Kreatywne przeżywanie natury – teologiczne podstawy duchowości ekologicznej*, „*Ateneum Kapłańskie*” 155 (2010) z. 1 (608), s. 126–135.

Dziedzic J., *Kościół a ekologia ludzka*, „*Polonia Sacra*” 23 (2019) nr 1, s. 103–126.

Franciszek, *Audiencja generalna Skażeni przez kulturę odrzucania*, 05.06.2013, „*L'Osservatore Romano*” wyd. pol. (2013) nr 8–9, s. 48–49.

Franciszek, *Fratelli tutti*.

Konferencja Episkopatu Polski, *W trosce o wspólny dom*. List pasterski Episkopatu Polski w liturgiczne wspomnienie św. Franciszka

- z Asyżu, 04.10.2018, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/ekologia_04102018.html (12.10.2021).
- Orzeszyna J., Świadomość i odpowiedzialność ekologiczna wyznawców Chrystusa. Inspiracje katechetyczne, Kraków 2016.
- Machinek M., Wspólny dom. „Ekologiczna” encyklika papieża Franciszka, „Teologia i Moralność” 11 (2016) nr 1 (19), s. 71–72.
- Orzeszyna J., Świadomość i odpowiedzialność ekologiczna wyznawców Chrystusa. Inspiracje katechetyczne, Kraków 2016.
- Orzeszyna J., Wybrane zagadnienia edukacji ekologicznej. Refleksje wokół „Ladato si”. Inspiracje katechetyczne, Kraków 2016.
- Orzeszyna J., Znaczenie motywacji religijnej w działaniach na rzecz ochrony naturalnego środowiska człowieka w świetle encykliki „Ladato si”, w: Dlaczego ekologia? W kręgu encykliki „Ladato si”, red. R. Reroń, A. Szafulski, Wrocław 2016, s. 79–95.
- Rosiecki F. M., Człowiek a przyroda według Starego Testamentu, w: Między niebem a ziemią. Ku etyce ekologicznej, red. A. Dyduch-Falniowska, M. Grzegorzczak, Z. Kijas, Z. Mirek, Kraków 2000, s. 104–110.
- Smoleński S., Powołanie chrześcijańskie. Zarys teologii moralnej, t. 1, Kraków 1978.
- Sobór Watykański II, *Gaudium et spes*.
- Soler I., „Ladato si”: nawrócenie ekologiczne dla wszystkich!, 01.07.2015, <https://www.ekai.pl/laudato-si-nawrocenie-ekologiczne-dla-wszystkich/> (01.02.2022).
- Żułcińska W., Świat w 2050 roku według Toffler Associates, 18.10.2010, <https://www.computerworld.pl/news/Swiat-w-2050-roku-wedlug-Toffler-Associates,363214.html> (01.02.2022).

Polonia Sacra

- 7 **Rev. Marian Šuráb**
Recommendations of Pope Francis on Rhetoric
- 33 **ks. Stanisław Dyk**
The Participation of the Laity in the Work of Evangelization. Francis' Inspirations
- 53 **ks. Leszek Szewczyk**
"Hearts Have Been Put to the Test". The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Preaching of the Word of God – the Inspiration of Pope Francis
- 77 **Stanisław Kyc OSB**
The Context of Human Attitudes in the Ecological Preaching of Pope Francis
- 101 **Sebastian Wiśniewski OMI**
An Amplification of the Call to Conversion in the Statements of Pope Francis
- 119 **ks. Jerzy Swędrowski**
The Missionary Transformation of the Church: The Traditional and New Functions of the Parish
- 137 **Małgorzata Pałac USJK**
The Mission of Consecrated Persons in the Contemporary World According to Pope Francis
- 159 **Tomasz Krzesik OMI**
Metamorphosis or Transformation of Church Doctrine in Francis' Teaching?
- 181 **ks. Arkadiusz Cygański**
The Lord's Dialogue with his People. Preaching the Word of God and Pastoral Care
- 203 **ks. Wiesław Pieja**
Human Dignity as the Basis of Responsibility for Ecology in "Laudato si'" and "Fratelli tutti"

